

Видається з 1996 року
Засновник і видавець
Сумський національний
аграрний університет
Реєстраційне свідоцтво
КВ № 8217 від 16.12.2003 р.

Редакційна рада

Ладика В. І., д.с.-г.н.,
професор, академік НААНУ,
головний редактор;

Маслак О.М., к.е.н., доцент,
заступник головного редактора;

Данько Ю.І., к.е.н., доцент,
відповідальний редактор;

Фотіна Т. І., д.вет.н., професор,
Подгаєцький А. А., д.с.-г.н.,
професор;

Соколов М.О., д.е.н., професор;
Тарельник В.Б., д.тех.н.,
професор

Редакційна колегія серії

Михайлова Л.І., д.е.н., професор,
редактор (СНАУ);

Мішенін Є.В., д.е.н, професор,
заступник редактора (СНАУ);

Борисова В.А., д.е.н., професор
(СНАУ);

Сранкін О. О., д.е.н., доцент (КНЕУ
ім. Вадима Гетьмана);

Красноручий О. О., д.е.н.,
доцент (ХНТУСГ ім. Петра
Василенка);

Монастирський Г.Л., д.е.н.,
доцент (ТНЕУ);

Олійник О.В., д.е.н., професор
(ХНАУ ім. В.В.Докучаєва);

Славкова О. П., д.е.н., доцент
(СНАУ);

Соколов М.О., д.е.н., професор
(СНАУ);

Чупис А.В., д.е.н., професор
(СНАУ);

Жмайлов В.М., к.е.н., доцент
(СНАУ);

Маслак О. М., к.е.н., доцент
(СНАУ);

Жудро М. К. д.е.н., професор
(Білорусь);

Соловьева Т. М., к.е.н., професор
(Росія)

Шмарловська Г. О., д.е.н.,
професор (Білорусь)

ВІСНИК СУМСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО АГРАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
Виходить 12 разів на рік

Серія "Економіка і менеджмент"
Випуск 5 (60), 2014

УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІКОЮ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

Мішенін Є. В., Коблянська І. І. Логістичні основи сталого соціально-економічного розвитку регіону	3
Дубовик С. Г., Драбчук Т. І. Розвиток емоційного інтелекту сучасних менеджерів як умова їх успішної діяльності.....	8
Гужвенко С. М. Розвиток систем планування в різних економічних системах	14
Ковтун О. В. Земля як об'єкт нерухомості.....	20
Крючкова М. І. Теоретичні підходи до визначення понять «розвиток», «економічний розвиток» «економічне зростання»	25
Волченко Н. В. Детермінанти вразливості продовольчої безпеки держави.....	29
Ніценко В. С. Механізми формування та функціонування вертикально-інтегрованих підприємницьких структур в агропродовольчій сфері України	33
Байдала В. В., Бутенко В. М. Формування соціобіоекономіки як перспективної моделі розвитку національної економіки	37
Сахарнацька Л. І. Стан та перспективні напрями розвитку особистих селянських господарств	42

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ АГРОГОСПОДАРЮВАННЯ

Добряк Д. С., Колісник Г. М. Розвиток орендних відносин в умовах трансформації сільськогосподарського землекористування у Полтавській області	47
В'юненко О. Б. Проблеми створення територіальних систем автоматизованого моніторингу сільського господарства	52
Стоволос Н. Б. Концептуальні засади стратегії розвитку органічного виробництва АПК	56
Захарченко О. В. Сучасний стан та перспективи розвитку галузі свинарства у світі.....	61
Маслак О.М. Аналіз світового ринку органічної продукції	65

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА

Плетньова Ю. К., Ахновська І. О. Формування алгоритму визначення та подолання кризи на підприємстві	69
Виганяйло С. М. Особливості планування діяльності підприємств в умовах невизначеності	74
Калашніков О. М. Оцінка структури та ефективності власного капіталу сільськогосподарських підприємств.....	77
Полятикіна Л. І. Діяльність малих підприємств в умовах диверсифікації виробництва	81

МАРКЕТИНГ

Перебийніс В. І., Трайно В. М. Споживач як об'єкт маркетингового управління підприємствами: моделі поведінки.....	87
Галінська А. В. Фактори формування конкурентоспроможності підприємств АПК та їх маркетингова складова	90
Пуріга І. П. Наукові підходи до сутності поняття «попит»	95

УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ

Малютіна Г. Б. Оцінка конкурентоспроможності аграрного сектора Сумської області	99
Ксенофонтова М. М., Карпенко Ю. І. Аналіз конкурентоспроможності ДП «Лебединське лісове господарство»	103
Мішеніна Н. В., Говорухенко Р. В. Стратегічне управління конкурентоспроможністю сільськогосподарських підприємств.....	109

<p>Згідно з постановою ВАК від 14.04.2010 р. № 1-05/3 серію «Економіка і менеджмент» наукового журналу «Вісник Сумського національного аграрного університету» визнано фаховим виданням</p> <p>Всі серії наукового журналу «Вісник Сумського національного аграрного університету» індексуються в Міжнародній наукометричній базі РИНЦ</p> <p>СЕРІЇ наукового журналу «Вісник Сумського національного аграрного університету»</p> <p>ЕКОНОМІКА ТА МЕНЕДЖМЕНТ ВЕТЕРИНАРНА МЕДИЦИНА БУДІВНИЦТВО ТВАРИННИЦТВО МЕХАНІЗАЦІЯ ТА АВТОМАТИЗАЦІЯ ВИРОБНИЧИХ ПРОЦЕСІВ АГРОНОМІЯ І БІОЛОГІЯ</p> <p>Друкується згідно з рішенням вченої ради Сумського національного аграрного університету (Протокол № 11 від 25.05.2014)</p> <p>Адреса видавця та виготовлювача: 40021, м. Суми, вул. Г.Кондратьєва, 160 Телефон: (0542) 78-74-22, 62-78-45 E-mail: vestnik.snau@mail.ru</p> <p>Тираж 300 пр. Зам. №4</p> <p>Відповідальність за точність наведених фактів, цитат та ін. лягає на авторів опублікованих матеріалів. Передрук матеріалів журналу тільки з дозволу редакції. Друкується в авторській редакції</p> <p>© Сумський національний аграрний університет, 2014</p>	<p>ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ</p> <p>Горбачова І. В. Міжнародна міграція робочої сили: український аспект.....113</p> <p>Новікова К. І., Турик А. І. Трансформація митно-тарифного регулювання в контексті функціонування митних альянсів.....116</p> <p>Турчина С. Г. Особливості інноваційної діяльності за умов міжнародної економічної інтеграції.....122</p> <p>Дашутіна Л. О. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств регіонів України в умовах посилення зовнішньої та внутрішньої нестабільності.....126</p> <p>Юрченко О. Ю. Розвиток потенціалу світового сільськогосподарського виробництва за умов глобалізації.....130</p> <p>РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ</p> <p>Самойлік М. С. Формування інноваційно-інвестиційних підходів до управління сферою поведження з твердими відходами регіону135</p> <p>Сенічкіна О. Е. Обґрунтування вибору показників оцінки стану інноваційної діяльності промислових підприємств141</p> <p>Смоляров Ю. Г. Розвиток інноваційної діяльності в АПК регіону144</p> <p>Селіванова Н. М. Управління інноваційними витратами на засадах контролінгу.....149</p> <p>ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ</p> <p>Морозюк Н. С. Особливості організації внутрішнього аудиту продовольчої безпеки регіону в економічній системі держави.....155</p> <p>Найда А. В. Проблеми організації управлінського обліку у сільськогосподарських підприємствах.....160</p> <p>СОЦІАЛЬНА ТА ЕКОЛОГІЧНА ЕКОНОМІКА</p> <p>Данкевич В. Є. Місце і роль земельних ресурсів у стратегії енергетичної безпеки164</p> <p>Дороніна М. С., Сасіна Л. О., Статівка О. М. Обґрунтування необхідності розвитку соціально-трудових відносин на підприємстві.....168</p> <p>Залізко В. Д. Аеробезпека сільських територій в умовах глобалізації: стан, сутність поняття та можливі негативні соціально-економічні наслідки174</p> <p>Макарова О. І. Передумови оцінки управління використанням земельних ресурсів.....178</p> <p>Замула Х. П. Оцінка впливу радіоактивно забруднених територій на фінансові результати лісогосподарських підприємств.....185</p> <p>Моклячук Т. О. Економічна оцінка методів відновлення забруднених стійкими пестицидами ґрунтів189</p> <p>Строченко Н. І. Організаційно-інституційні основи адаптації законодавчо-нормативних документів України до права навколишнього природного середовища ЄС.....192</p> <p>Кривенко С. В. Проблеми та перспективи формування регіональної системи управління відходами: кластерний підхід197</p> <p>ПРАЦІ ЗАКОРДОННИХ АВТОРІВ</p> <p>Головин А. А. Совершенствование государственной системы управления земельными ресурсами региона.....202</p> <p><i>Автори випуску</i>.....208</p>
---	--

УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІКОЮ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

УДК: 338.24.01

ЛОГІСТИЧНІ ОСНОВИ СТАЛОГО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Є. В. Мішенін, д.е.н., професор,

І. І. Коблянська, к.е.н., доцент

Сумський національний аграрний університет

Досліджено методологію логістичного управління процесами ресурсовикористання для вирішення соціально-економічних проблем сталого розвитку регіону. Окреслено особливості формування механізмів логістичного управління в регіональному вимірі.

Ключові слова: сталий соціально-економічний розвиток, логістика, регіональна логістика, природокористування

Постановка проблеми. Незавершеність процесів структурної перебудови національної економіки України особливо гостро виявляється на регіональному рівні, призводячи до певного виснаження природно-ресурсного потенціалу окремих територій, а також диспропорцій у соціально-економічному розвитку регіонів. Практична реалізація принципів сталого розвитку регіональних соціо-еколого-економічних систем зумовлює необхідність удосконалення існуючих механізмів розвитку державної регіональної політики на інноваційних засадах з урахуванням сучасних тенденцій розвитку науки управління.

Зокрема, розвиток концепції процесного менеджменту закономірно обумовлює необхідність активізації наукових досліджень щодо вирішення проблеми логістичної економіки відносин на регіональному рівні. Маючи універсальний характер, концепція логістики сьогодні виступає науковим підґрунтям для інноваційної зміни практики управління у таких основних сферах: природокористування у виробничих системах [1], управління потоками вторинних ресурсів та відходів [2], формування та розвиток систем життєзабезпечення міських територій [3, 4], туристична діяльність [5, 6] та ін. Потокові процеси руху різноманітних ресурсів у межах регіональних соціально-еколого-економічних систем не стали винятком та є об'єктом дослідження регіональної логістики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Регіональні аспекти управління рухом товарів та послуг на логістичних засадах досліджуються у працях О.В. Белякової [7], З.В. Герасимчук [8], Р.Р. Ларіної [9], В.Ф. Лукіних [10], О.Д. Мороз та Н.В. Хвищун [11] та ін. Науковцями досить ґрунтовно опрацьовані питання, пов'язані з визначенням змісту, структури і принципів побудови регіональних логістичних систем товароруку, а також розробкою науково-методичного інструментарію управління матеріальними та пов'язаними з ними потоками у регіональних системах фізичного розподілу та перерозподілу матеріальних благ. Разом із тим, залишаються мало дослідженими питання щодо теоретико-методичного забезпечення регулювання поточкових процесів на стадіях залучення природних та інших ресурсів у господарській обіг, їх виробничого використання, а

також утилізації відходів виробництва та споживання у регіональній площині. Дослідження окреслених проблемних питань є важливим науковим завданням сьогодення через об'єктивно назрілу необхідність формування ефективних механізмів зниження енерго- та ресурсомісткості вітчизняного виробництва, а також кардинальної трансформації структурно-функціональної побудови регіональних природно-ресурсних комплексів.

Мета та завдання дослідження. Метою даного дослідження є визначення стратегічних можливостей (резервів) ефективного регулювання процесів раціонального використання та відтворення соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалів регіону на основі логістичного підходу. При цьому важливим завданням щодо реалізації механізмів логістичного управління ресурсовикористанням у регіональному вимірі є забезпечення врахування принципів екологічного, екологозбалансованого сталого розвитку. Досягнення поставленої мети, зокрема, зумовлює необхідність проведення ґрунтового аналізу існуючих теоретико-методичних підходів до трактування сутнісно-змістовної основи сталого соціально-економічного розвитку регіону, які дозволяють визначити особливості реалізації логістичного управління різноманітними ресурсами на регіональному рівні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Методологічним підґрунтям представленого дослідження є постулати універсальної концепції логістики, які обґрунтовані, зокрема, у роботі [12]. Узагальнено їх зміст полягає у такому: об'єктом дослідження логістики є поточкові процеси будь-якого змісту; управляючий вплив реалізується у межах логістичної системи, що являє собою цілісну полікомпонентну структуру, елементи якої інтегровані матеріальним потоком; метою логістичного управління є наскрізна оптимізація поточкових процесів на основі оцінки та мінімізації загальних логістичних (інтегральних) витрат. Оцінювання ефективності функціонування логістичної системи, повинно передбачати, окрім визначення загальних витрат, оцінку витрат прибутку, які зумовлені нераціональним використанням ресурсів потоку, що визначає специфічність логістичного підходу та його відмінність від сис-

темного. Це дозволяє оптимізувати витрати системи і стимулювати максимальне використання її резервів. Специфічні ознаки управлінської діяль-

ності на основі логістичного підходу трансформують її в логістичне управління (рис. 1).

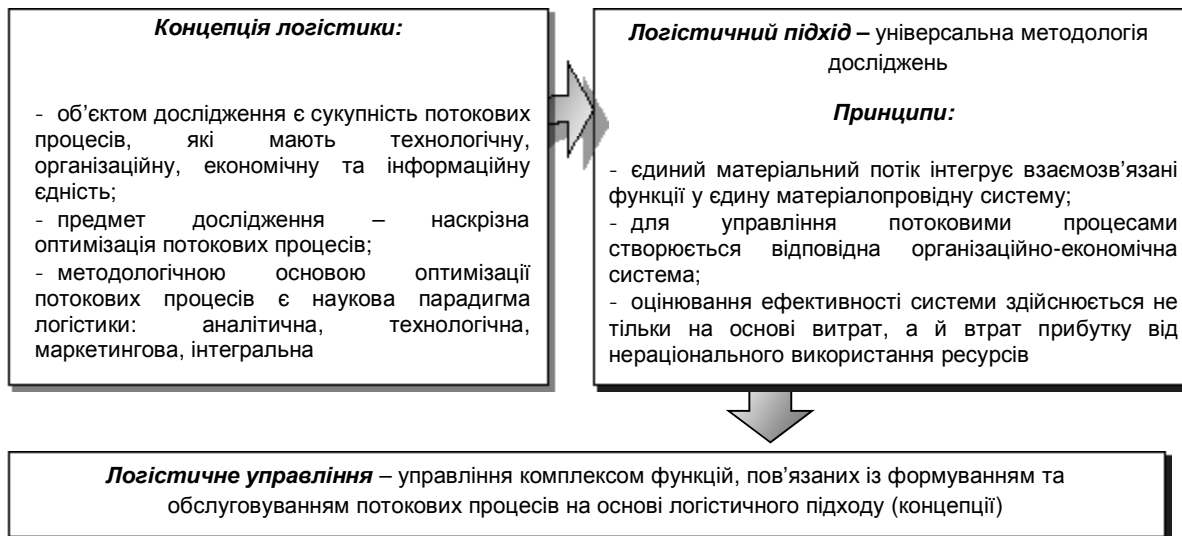

Рис. 1. Зв'язок основних категорій логістики [1, с. 27]

Формування методології застосування логістичного підходу для забезпечення сталого розвитку регіону вимагає певного аналізу дефініції «регіон» з метою виявлення таких соціально-економічних характеристик, що надають можливість логістизації регіонального управління.

Перш за все, слід відмітити, що регіон як комплексна категорія є об'єктом вивчення регіональної економіки, соціальної та економічної географії та інших наук. Відповідно, залежно від цілей аналізу, під час визначення даного поняття вчені роблять акцент на тих чи інших характеристиках регіону як об'єкту дослідження.

Державна регіональна політика ґрунтується на ототоженні регіональної диференціації та існуючих принципів адміністративно-територіальної організації. Так, у Законі України «Про стимулювання розвитку регіонів» регіон визначається як територія області [13]. Таке трактування змісту регіону свідчить про зосередження уваги на територіальних аспектах характеристики досліджуваного об'єкта та керованості регіонального розвитку, що дозволяє розглядати регіон як суб'єкт соціально-економічних відносин. При цьому функції управління здійснюються суб'єктами владних повноважень на рівні області. Територіальний аспект характеристики регіону полягає у тому, що територія виступає своєрідним базисом, який є середовищем життя людей, основою господарювання, засобом консолідації всіх сфер суспільного виробництва, а також носієм природно-ресурсного, економічного, соціального та споживацького потенціалів (через природні, суспільні, демографічні, соціальні та економічні особливості). На цьому акцентується увага й у визначенні Е.Б. Алаєва, за яким регіон – територія,

яка за сукупністю її елементів є відмінною від інших територій, а також характеризується єдністю, взаємозалежністю її складових [14].

За визначенням, наведеним у роботі [15], регіон – відокремлена ділянка земної поверхні, а також просторовий базис діяльності, що містить виробництво, виробничу і соціальну інфраструктуру, та являє собою полігон життєдіяльності, фактор та ресурс розвитку території. У даному трактуванні підкреслюється і просторовий зміст регіону як основи життєдіяльності. Це дозволяє розглядати об'єкти, які його формують, у контексті їх взаємозв'язку, взаємозалежності, взаєморозміщення та підпорядкованості у просторі та часі. Такий підхід є ширшим порівняно з трактуванням регіону лише як території, оскільки територія є частиною простору.

Цілісність, керованість, спеціалізацію, комплексність, просторовий зміст як важливі характеристики регіону відзначає Р.Р. Ларіна, за визначенням якої регіон – це соціально-економічна просторова цілісність, що характеризується комплексністю, цілісністю, спеціалізацією і наявністю політики адміністративних органів управління [9, с. 71].

Таким чином, узагальнюючи вищевказані підходи, основними характеристиками регіону є такі: полікомпонентність; комплексність; цілісність; керованість; просторово-часова взаємозалежність елементів (організованість у просторі і часі); природно-ресурсна визначеність (взаємозалежність) економічного, соціального та екологічного розвитку.

Ефективність регіонального розвитку виявляється у трьох сферах життєдіяльності людей: економічній, соціальній та екологічній. Економіч-

на ефективність регіонального розвитку визначається, зокрема, показниками росту валового внутрішнього продукту, прибутком та розміром дохідної частини регіональних бюджетів. Соціальна реалізується через ступінь матеріального благополуччя людей, рівень та якість життя населення. Екологічна характеризується якістю та комфортністю навколишнього природного середовища, станом здоров'я та тривалістю життя населення [14].

Взаємозалежність економічного, соціального та екологічного розвитку має особливий прояв у концепції сталого розвитку. Сталий розвиток регіону, за визначенням Б.М. Данилишина, являє собою економічно, соціально та екологічно збалансований розвиток окремих територій та розташованих на них населених пунктів, спрямований на узгоджене формування їх економічної, соціальної та екологічної складових на основі раціонального використання всіх видів ресурсів (природних, трудових, науково-технічних, інформаційних та ін.) [16].

Як відзначають В. С. Волошин і В. М. Трегубчук [17], сталий соціально-економічний розвиток будь-якої країни, а відтак – регіону, можливий при одночасному забезпеченні таких умов функціонування господарського комплексу:

- задоволенні зростаючих матеріальних і духовних потреб та підвищенні життєвого рівня населення;

- раціональному й екологічнобезпечному господарюванню та високоєфективному використанні природних ресурсів;

- підтриманні сприятливих природно-екологічних умов життєдіяльності та збереження, відтворення і примноження якості навколишнього середовища та природно-ресурсного потенціалу матеріального виробництва.

Процеси порушення екологічної рівноваги і погіршення якості навколишнього природного середовища мають переважно регіональний характер, тому проблеми охорони навколишнього природного середовища та організації раціонального природокористування повинні перш за все розв'язуватись у процесі розвитку та територіальної організації суспільного виробництва шляхом здійснення заходів з удосконалення технологічних процесів, зниження ресурсомісткості виробництва, раціонального природокористування, збереження генофонду, створення заповідних територій та ін. Реалізація цих заходів повинна здійснюватись на інноваційній основі, в основі якої – якісно нове розуміння змісту процесів ресурсовикористання, змісту ресурсоефективної економіки.

Так, за твердженням авторів роботи [14], головне завдання оптимального використання регіонального потенціалу полягає в переході від ідеології «запасу благ» (ресурсів, майна, потенціалу) до ідеології «потоків» – ефективність вико-

ристання існуючого природно-ресурсного, трудового, техніко-технологічного потенціалу регіону визначається рівнем його залучення у потоковий процес розширеного відтворення капіталу.

Необхідність потокової організації процесів ресурсовикористання на регіональному рівні як інструменту узгодження соціо-еколого-економічних протиріч відзначається й у дослідженнях Є.П. Ушакова [18]. Він вважає, що формування моделі збалансованого розвитку економіко-екологічної системи регіону повинно будуватись на ґрунтовному дослідженні структури та основних матеріально-речовинних, а також інформаційних потоків, які виникають під час функціонування цієї системи та є результатом взаємодії двох підсистем – економічної та екологічної. Збалансованість регіональної системи автор розуміє як стан регіональної економіки, за якого регіональні пропорції є рівноважними.

На необхідності досягнення «територіального оптимуму» у використанні соціально-економічного потенціалу регіону наголошують автори роботи [19]. При цьому оптимальність розглядається як сукупність найліпших природних та соціально-економічних умов на визначеній території, що є результатом «належної організації» процесів використання ресурсів та інфраструктури з метою досягнення найкращих соціально-економічних результатів за умови збереження рівноважного стану навколишнього природного середовища у процесі розвитку та розміщення продуктивних сил. При цьому баланс економічних інтересів суспільства (виробництва та споживання матеріальних благ) та екологічних потреб (належна якість середовища життєдіяльності та ресурсів) має бути забезпечений в кожний конкретний момент часу на конкретній території.

Представлені положення дозволяють стверджувати, що проблема забезпечення сталого соціально-економічного розвитку регіону є за своїм змістом також і логістичною, тобто може бути представлена як проблема з оптимізації поточкових процесів ресурсовикористання у просторі та часі, що має на меті збалансування процесів відтворення та споживання ресурсів у соціо-еколого-економічній системі регіону.

Логістизація економічних відносин на регіональному рівні дозволяє з інноваційних позицій забезпечити вирішення таких ключових завдань регіонального управління: вироблення оптимальної стратегії в регулюванні структурних пропорцій і матеріальних потоків суспільного виробництва; оптимізації матеріальних та пов'язаних із ними сервісних, фінансових, інформаційних потоків регіону. Практична реалізація механізмів логістичного управління зумовлює необхідність формування регіональної логістичної системи. Управління поточковими процесами ресурсовикористання на регіональному рівні здійснюється на всіх

стадіях формування та функціонування речовинно-енергетичного потоку від забезпечення сировинними ресурсами до утилізації відходів виробництва та споживання. Тим самим, регіональна логістична система повинна охоплювати підприємства виробничої та невиробничої сфер, інфраструктурні об'єкти, організації та установи, взаємопов'язані у процесі прийняття рішень про напрями та способи використання елементів ресур-

сопотоку, а також містити систему інформаційно-логістична система являє собою організаційно-економічний механізм координації функцій з управління ресурсопотоком.

Регіональний вимір логістичного управління характеризується певними особливостями, які виявляються у цільових настановах, об'єктах, методах та інструментах управління (табл.)

Таблиця – Особливості реалізації логістичного управління в регіональному вимірі

Мета та завдання управління
<i>Мета:</i> забезпечення сталого, екологічнобезпечного розвитку територій
<i>Завдання:</i>
<ul style="list-style-type: none"> – формування та розвиток оптимальної структури господарського комплексу регіону у просторі та часі; – повне задоволення потреб населення у матеріальних благах та послугах належної якості; – раціональне використання природних ресурсів та неперевищення допустимих меж впливу на об'єкти навколишнього природного середовища; – розвиток виробничої та соціальної інфраструктури тощо
Об'єкти управління:
<ul style="list-style-type: none"> – речовинно-енергетичні потоки; – поточкові процеси надання послуг; – фінансові потоки; – інформаційні потоки
Методи та інструменти управління:
<ul style="list-style-type: none"> – стратегічне планування розвитку регіону на основі системи соціо-еколого-економічних індикаторів; – використання системи економічних важелів, заснованих на належній вартісній оцінці природних ресурсів та умов; – адміністративне регулювання напрямів економічної діяльності, у тому числі у сфері природокористування (система дозволів на спеціальне використання ресурсів); – виважене стимулювання інвестиційної та інноваційної активності (забезпечення позитивного сальдо між надходженнями до бюджетів та пільгами зі сплати податків та зборів); – соціальна реклама та освітні програми для населення, спрямовані на стимулювання підприємницької активності, розвиток екологічної культури, підвищення рівня економічних знань та фінансової грамотності; – використання механізмів державно-приватного партнерства для реалізації проектів у сфері екологізації та ін.

Виходячи з того, що однією з характеристик регіону є керованість, реалізація функцій логістичного управління ресурсами повинна здійснюватись суб'єктами владних повноважень на місцях (на рівні області), відповідальними за реалізацію функцій державної регіональної політики.

Логістичне управління ресурсовикористанням повинно забезпечити підвищення комплексної ефективності функціонування регіону як природно-господарського комплексу за умови дотримання вимог екологічної безпеки, підвищення якості життя. Основними показниками для оцінки ефективності функціонування регіональної логістичної системи виступають показники витрат та розподілу фінансових ресурсів на різних стадіях руху поточкових процесів, а також якісні показники, що характеризують організацію та гнучкість систем розподілу ресурсів і матеріальних благ (своєчасність, точність, надійність та ін). Останні, в свою чергу, можуть бути трансформовані у вартісні показники, наприклад: вартість ресурсів залежно від рівня їх дефіцитності та доступності, величина втрат від несвоєчасного чи некомплектного постачання ресурсів, а також втрат від зниження якості ресурсів. Ці критерії можуть бути використані і для оцінки інфраструктурних об'єктів – системи складського господарства ре-

гіону, транспортного потенціалу.

Оптимізація поточкових процесів, як зазначалось вище, здійснюється за критерієм мінімуму загальних логістичних витрат. Грунтуючись на результатах попередніх досліджень [1, 20] та виходячи зі змісту основних положень концепції сталого розвитку, вважаємо, що критерієм оптимізації поточкових процесів на регіональному рівні має бути мінімум суспільно-необхідних витрат, пов'язаних із рухом речовинно-енергетичного, сервісного, фінансового та інформаційного потоків. Таким чином, в межах організаційно-економічного механізму логістичного управління ресурсовикористанням на регіональному рівні необхідно передбачати, перш за все, належну вартісну оцінку наявного природно-ресурсного потенціалу, а також адекватні оцінки екодеструктивного впливу господарської діяльності, розробку ефективних інструментів узгодження економічних, екологічних та соціальних інтересів суб'єктів господарювання та вирішення існуючих між ними протиріч.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підводячи підсумок зазначимо, що застосування логістичного інструментарію в регулюванні процесів ресурсовикористання на регіональному рівні дозволяє сформувати ефектив-

Вісник Сумського національного аграрного університету

ний управлінський підхід до вирішення завдань забезпечення сталого розвитку регіону – своєчасного задоволення потреб споживачів у матеріальних благах та послугах належної якості у необхідному обсязі за умови збереження належного рівня якості компонентів навколишнього природного середовища та мінімізації суспільних витрат (пов'язаних із розподілом та залученням ресурсів у господарське використання, а також збитків, спричинених екодеструктивною діяльністю) відповідно до існуючих організаційно-економічних та техніко-технологічних умов регіонального господарювання. Це закономірно вимагає подальшого удосконалення теоретико-методологічних основ

логістики на еколого-економічних засадах. Зокрема, в рамках регіональної логістики потребують вирішення такі завдання: поглиблення структурно-функціональної основи формування регіональних логістичних систем; удосконалення методичного інструментарію щодо аналізу та оптимізації потокових процесів на різних ієрархічних рівнях господарювання; розвиток структурно-змістовних основ організаційно-економічного механізму логістичного управління регіональним розвитком, а також розробка практичних рекомендацій щодо їх реалізації відповідно до соціально-економічних умов конкретного регіону.

Список використаної літератури:

1. Екологоорієнтоване логістичне управління виробництвом : монографія / [Є. В. Мішенін, І. І. Коблянська, Т. В. Устік, І. Є. Ярова] ; за наук. ред. д.е.н., проф. Є. В. Мішеніна – Суми : ТОВ «ТД «Папірус», 2013. – 260 с.
2. Павліха Н.В. Застосування логістичного підходу з метою управління потоками відходів в регіоні / Н. В. Павліха // Научные труды ДонНТУ. – 2004. – выпуск 75. – с. 139-145.
3. Аверкина М.Ф. Сутнісна характеристика «зеленої логістики» міста. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sworld.com.ua/konfer30/784.pdf>
4. Шолтысек Я. Общественная логистика – направления развития / Я. Шолтысек, П. Колодзейчик // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – №1. – С. 185-191.
5. Мішенін Є.В. Стратегія регіонального розвитку туристичної галузі України / Є.В. Мішенін, І.І. Коблянська // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Економіка та менеджмент: перспективи розвитку» 22–24 червня 2012 року, м. Суми. – Суми : Вид-во СумДУ, 2012. – С. 87–89.
6. Смирнов І.Г. Про привабливість та логістичність рекреаційно-туристичних об'єктів та ресурсів (в контексті логістичної моделі сталого розвитку туризму/ І.Г. Смирнов // Географія та туризм. – 2010. – Вип. 4. - С. 106-114.
7. Белякова Е.В. Инновационное управление в региональных логистических системах / Е.В. Белякова // Проблемы современной экономики. – 2008. – № 2 (26). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=2039>
8. Герасимчук З.В. Стратегічні пріоритети розвитку регіональних логістичних систем / З.В. Герасимчук. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/11985/1/97.pdf>
9. Ларіна Р.Р. Теоретико-методологічні основи формування регіональних логістичних систем : дис. ... д-ра екон. наук : 08.10.01 / Р.Р.Ларіна ; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. - Х. ;, 2006. - 490 с.
10. Лукиных В.Ф. Теория и методология управления многоуровневой региональной логистической системой : автореф. на соискание науч. степени доктора экон. наук : спец. 08.00.05. «Экономика и управление народным хозяйством: логистика» / В.Ф. Лукиных. – Санкт-Петербург : ФГБОУ ВПО «Санкт-Петербургский государственный инженерно-экономический университет», 2011. – 40 с.
11. Хвищун Н.В. Логістика: регіональний аспект / Н.В. Хвищун, О.Д. Мороз // 36. наук. пр. „Економічні науки”. – Серія „Регіональна економіка”. – Випуск 6 (21). – Ч.2. – Луцьк: ЛНТУ, 2009. – С. 179 – 191.
12. Семенов А. И. Логистика. Основы теории : [учебник для вузов] / А. И. Семенов, В. И. Сергеев. – СПб. : Издательство «Союз», 2003. – 544 с.
13. Про стимулювання розвитку регіонів : Закон України від 08.09.2005 № 2850-IV. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2850-15>
14. Шарыгин М.Д. Введение в экономическую и социальную географию : уч. пос. для ВУЗов // М.Д. Шарыгин, В.А. Столбов. – М.: Дрофа, 2007. – 60 с.
15. Данилов-Данильян В. И. Окружающая среда между прошлым и будущим: мир и Россия (опыт эколого-экономического анализа) / Данилов-Данильян В. И., Горшков В. Г., Арскин Ю. М., Лосев К. С. – М.: ВНИИТИ, 1994. – 133с.
16. Данилишин Б.М. Эколого-экономические проблемы обеспечения устойчивого развития производительных сил Украины / Б.М. Данилишин. – К.:СОПС Украины НАН Украины, 1996.–270 с.
17. Волошин В. Концептуальні засади сталого розвитку регіонів України / Волошин В., Трегобчук В. // Регіональна економіка. – 2002. – №1. – С. 8 – 9.
18. Ушаков Е. П. Социально-экономическое развитие и природоохранная деятельность / Е. П. Ушаков. – М.: Наука, 1983. – 208 с.
19. Мелешкин М. Т. Экономика и окружающая среда: взаимодействие и управление / М. Т. Мелешкин, А. С. Зайцев, Х. Л. Маржилов. – М.: Экономика, 1979. – 207 с.
20. Мішенін Є.В. Логістичне управління промисловим виробництвом у контексті розвитку «зеленої» економіки в Україні / Мішенін Є. В., Коблянська І. І. // Економіст. – 2012. – №1. – С. 8 – 12.

Мишенін Е.В., Коблянська І.І. Логістичні основи сталого соціально-економічного розвитку регіону.

Исследована методология логистического управления потоковыми процессами использования

ресурсов, обеспечивающего решение социально-экономических проблем устойчивого развития региона. Обозначены особенности формирования механизмов логистического управления на региональном уровне.

Ключевые слова: устойчивое социально-экономическое развитие, логистика, региональная логистика, природопользования

Mishenin E.V., Koblianska I.I. Logistical bases of sustainable development of region.

A methodology of logistical management of streamlining processes of resource usage, aimed to achieving a sustainable development of region has been investigated. There are pointed the features of logistical management at regional level.

Keywords: sustainable socio-economic development, logistics, regional logistics.

Дата надходження до редакції: 15.04.2014 р.

Рецензент: д.е.н., професор Михайлова Л.І.

УДК 159.942

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ СУЧАСНИХ МЕНЕДЖЕРІВ ЯК УМОВА ЇХ УСПІШНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

С. Г. Дубовик, к.е.н., доцент,

Т. І. Дрбчук

Сумський національний аграрний університет

В статті з'ясовано основні підходи щодо визначення сутності поняття емоційного інтелекту, визначені чинники, що впливають на рівень його розвитку. Розглядаються структура емоційного інтелекту, його функції, особливості розвитку та зв'язок між рівнем розвитку емоційного інтелекту менеджерів сучасних організацій і рівнем їх успішної самореалізації та ефективної діяльності.

Ключові слова: емоційний інтелект, емоції, мислення, почуття, емпатія, емоційна компетентність.

Постановка проблеми. Соціально-економічні перетворення в Україні, орієнтовані на подальший розвиток ринкових відносин у всіх сферах господарювання, різко загострили низку проблем і в сфері управління організацією, до того ж і проблему управлінського персоналу, діяльність якого, без сумнівів, має суттєвий вплив на ефективність роботи підприємства.

В сучасних умовах робота управлінців різних посадових рівнів стає все більш емоційно напруженою, зростає відповідальність за результати діяльності підлеглих при дефіциті матеріальних, фінансових і трудових ресурсів. Ефективність виконання керівниками організації різних управлінських функцій у багатьох випадках пов'язують із реалізацією останніми свого управлінського (лідерського) потенціалу. Серед складових управлінського потенціалу особистості виокремлюють одну з визначальних його складових — емоційний інтелект, розвиток якого може суттєвим чином підвищити ефективність професійної діяльності спеціалістів в області управління.

Взаємодія керівництва з персоналом підприємства - це найскладніший процес, внаслідок значного домінування когнітивних, ірраціональних дій управлінців, які складно описати чіткими прийомами і правилами, перетворити на стандартні управлінські технології. Саме тому менеджер стає ключовою ланкою у створенні сприятливої емоційної атмосфери в організаціях, починаючи з мікрорівня. Найвагоміші способи мотивації персоналу полягають не у матеріальному заохочен-

ні, а у заохоченні на емоційному рівні. Менеджер з високим емоційним інтелектом здатен розпізнати і вдало управляти почуттями та настроями підлеглих з метою ефективної мотивації. Доведено, що рівень емоційного інтелекту впливає на всі складові процесу ефективного управління. Як бачимо, значення емоційного інтелекту для ефективної управлінської діяльності є вельми важливим. Як підкреслює Пітер Друкер, самоаналіз та вміння будувати взаємозадовольняючі стосунки з підлеглими виступають ознакою сильного керівництва [1].

Концепція емоційного інтелекту сьогодні є одним з ключових факторів успішності менеджера. Тому дослідження і визначення ступеня взаємопов'язаності рівня емоційного інтелекту і лідерства, визначення чинників, що впливають на рівень емоційного інтелекту, вплив емоційного інтелекту на успішне керування персоналом в організації, дослідження конкретних елементів керівництва, які найбільше залежать від рівня емоційного інтелекту, стають важливим теоретико-прикладним підґрунтям для поширення і використання концепції емоційного інтелекту (EQ).

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Ще стародавні філософи звертали увагу на емоції людини та їх значущість у життєдіяльності. Так, ще до нашої ери Публій Сір [] говорив про те, що людині необхідно керувати своїми емоціями, а то емоції будуть керувати людиною. Набагато пізніше К. Юнг відмічав сильний вплив емо-

цій на стан індивіда в цілому.

Найбільш ранні коріння ґрунтовних досліджень емоційного інтелекту можна простежити в роботі Чарльза Дарвіна, який зазначав важливість емоційного вираження для виживання, а також для адаптації. У 1900-х роках, хоча традиційні визначення інтелекту робили наголошення на таких когнітивних аспектах, як пам'ять і вирішення проблем, ряд впливових дослідників в галузі дослідження інтелекту почали визнавати важливість некогнітивних аспектів. Так в 1920 році, Е.Л. Торндайк ввів у свою роботу термін «соціальний інтелект», щоб описати навички розуміння та управління іншими людьми[2]. У 1940 році Девід Векслер описав вплив нерозумових факторів на інтелектуальну поведінку. Він стверджував, що моделі інтелекту, що розглядаються наукою, не будуть повними, поки ми не зможемо адекватно описати вищезгадані фактори. В 1948 р. Р.В. Ліпер висунув ідею «емоційного мислення», а в 1955 р. Альберт Елліс створив методику логічного дослідження емоцій (Rational Emotive Therapy).

З 1980 р. над феноменом емоційної культури активно працює Реувен Бар-Он, який знаходить відповіді на багато питань стосовно емоцій і їх ролі в успіху. Він розробив тест, відомий як бароновський EQ-і (Emotional Quotient inventory). Фактично в цей період теорія EQ оформилася остаточно [3].

У 1983 році Говард Гарднер в роботі «Рамки розуму: теорія множинного інтелекту» ввів ідею про множинні інтелекти, окремо розглядаючи міжособистісний інтелект (здатність розуміти наміри, мотиви і бажання інших людей) і внутрішньо особистісний інтелект (здатність зрозуміти себе, оцінити свої почуття, страхи і мотиви). На думку Гарднера, традиційні показники інтелекту, такі як IQ, не в змозі повністю пояснити когнітивні здібності та особливості людини.

На сьогодні проблемою емоційного інтелекту займаються спеціалісти у всьому світі. Серед них можна назвати таких як: І. Андрєєва, Р. Бар-Он, Г. Березюк, Х. Вайсбах, Г. Гарднер, Д. Гоулман, У. Дакс, С. Дерев'янка, Є. Ільїн, Н. Коврига, Г. Кравцов, Д. Люсін, Дж. Майер, Е. Носенко, Г. Орме, П. Селовей, С. Спасибенко, Дж. Стайн, Н. Старостіна, О. Філатова, А. Чеботар та інші. Їх дослідження однозначно показують, що успіх особистості у значній мірі залежить від розумного володіння емоціями, тобто емоційним інтелектом (EQ). Якраз ним і визначається характер і рівень сприйняття людиною світу, подій, окремих людей, а також реакція на все, яка в свою чергу впливає на ефективність її дій.

Концепція емоційного інтелекту (EQ) як такої з'явилася в психологічній науці в кінці ХХ століття. Її засновниками стали американські психологи Д.Карузо, П.Саловей і Дж.Майер, які розглядали емоційний інтелект як сукупність менталь-

них здібностей до розуміння власних емоцій і емоцій інших людей [4]. Пітер Салоуей в 1990 р. випустив статтю під назвою «Емоційний інтелект». Розум перестав сприйматися як якась ідеальна субстанція, емоції - як головний ворог інтелекту, і обидва явища набули реального значення в повсякденному житті.

Відповідно до праць П. Салоуея та Дж. Майера, емоційний інтелект – це сукупність чотирьох навичок:

1. Усвідомлення своїх емоцій, уміння визначити, яку емоцію відчуваєш в даний момент, визначити, з яких базових емоцій складається складна емоція.

2. Уміння управляти власними емоціями, визначити джерело і причину їх виникнення, ступінь корисності, змінювати інтенсивність емоцій. Це розуміння того, як можна думати більш ефективно, використовуючи емоції.

3. Усвідомлення емоцій інших людей, визначення емоційних станів за вербальними і невербальними ознаками.

4. Управління емоціями інших людей, цілеспрямована дія на їх емоції. Це вміння використовувати інформацію, яка передається через емоції, викликати емоції або усуватися від них в залежності від їх інформативності або користі.

Девід Карузо, колега Салоуея, стверджував: «Дуже важливо розуміти, що емоційний інтелект - це не протилежність інтелекту, не триумф розуму над почуттями. Це унікальний перетин обох процесів»[4].

На думку М.О.Журавльової, у вітчизняній психології необхідність появи терміну «емоційний інтелект» була обумовлена розвитком досліджень у сфері емоцій і інтелекту, вивченням зв'язку ментального і афективного в структурі психічної діяльності, а також дослідженням емоційних здібностей. Так, в сучасній психологічній теорії та практиці широко вивчені такі особливості емоційної сфери особистості як емпатія, вразливість, емоційність і емоційна стійкість [5].

Найактивнішим популяризатором EQ вважається Д. Гоулмен, американський журналіст і психолог, який у книзі „Emotional Inteligence” на матеріалах психологічних досліджень і опитувань довів, що успіх в житті залежить не стільки від логічного інтелекту - IQ, скільки від здібностей управляти своїми емоціями - EQ.

За Д. Гоулменом, емоційний інтелект - це здатність усвідомлювати власні почуття, почуття інших людей, мотивувати самого себе та інших, управляти емоціями як наодинці з самим собою, так і стосовно інших. Згідно з концепцією Д. Гоулмена, EQ вираховується як сума показників семи здібностей: самоусвідомлення, самомотивування, стійкість до фрустрації, контроль за імпульсами, регуляція настрою, емпатія, оптимізм. Якщо IQ є предиктором академічної успішності, то рівень EQ дозволяє говорити про ймовірність

життєвого успіху [6]. Висновки ним робляться на основі аналізу прикладів з життя у сфері бізнесу та їх асоціативних зв'язків з принципами, які він декларує. Ці приклади наочно демонструють важливість розуміння людиною власних емоцій та емоцій інших людей, а також уміння контролювати свої почуття і будувати позитивні стосунки з людьми.

У своїх дослідженнях Д. Гоулмен показав, що коефіцієнт інтелекту впливає на успішність людини від 4% до 25% і пояснює це тим, що для того, наприклад, щоб стати менеджером, необхідно мати певний рівень коефіцієнта інтелекту, а щоб стати успішним менеджером, необхідно додатково володіти ще й здібностями іншого роду, а саме здібностями, пов'язаними з розумінням і керуванням емоціями. У зв'язку з цим серед менеджерів став популярним вислів про те, що завдяки відповідному рівню коефіцієнта інтелекту людина влаштовується на роботу, а завдяки емоційному інтелекту – робить кар'єру. Таким чином, Д. Гоулмен впевнено доводить, що найбільш успішні у своїй діяльності ті люди, які зміло поєднують розум і емоції. Саме люди з високим емоційним інтелектом, наголошує він, швидше приймають рішення, ефективніше діють у критичних ситуаціях, краще керують своїми підлеглими, що відповідно і сприяє їх кар'єрному зростанню і процвітанню тієї структури, у якій вони працюють [7].

Транзактний аналітик К. Стайнер запропонував концепцію «емоційної грамотності». Він пов'язує таку властивість з системою здібностей і життєвих умінь, передусім здатності розуміти власні емоції, слухати інших та співчувати їхнім емоціям, продуктивно висловлювати емоції. Для пояснення суті поняття «емоційна грамотність» К. Стайнер теж використовує поняття «емоційний інтелект», який має чотири головні складові: самосвідомість, самоконтроль, емпатія та навички відносин. Усвідомлення власних емоцій, управління ними, уміння ставити себе на місце іншого і приймати його почуття, проявляти дружнє ставлення до людей при роботі з ними – це основа кращого розуміння світу, засіб самопізнання, саморозвитку, успішної самореалізації [8].

Емоційний інтелект (за Г. Гарсковою) – це здатність розуміти відносини особистості, репрезентовані в емоціях, і управляти емоційною сферою на основі інтелектуального аналізу і синтезу. Необхідною умовою емоційного інтелекту є розуміння емоцій суб'єктом, а кінцевим продуктом EQ – прийняття рішення на основі відображення і осмислення емоцій, які є диференційованою оцінкою подій, у яких наявний особистісний зміст [5].

На думку американського психолога К. Ізарда, фундаментальний принцип людської поведінки полягає у тому, що «емоції мотивують, організовують та спрямовують сприймання, мислення та дії» [9]. Це означає, що емоційні реакції

людей на одну й ту ж подію можуть сильно відрізнятися. У теорії диференціальних емоцій К. Ізарда емоції розглядаються «не лише як мотивуюча система (оскільки емоційні процеси спонукають активність), а й як особистісні процеси, що надають смисл і значення людському існуванню» [9].

Таким чином можна узагальнити формулювання емоційного інтелекту як здатність людини тлумачити власні емоції і емоції тих, що оточують з тим, щоб використовувати отриману інформацію для реалізації своїх цілей. В цьому випадку EQ – це система пізнавальних здібностей (відчуття, сприйняття, пам'ять, мислення, всі розумові знання і уміння). Тобто, можна розглядати емоційну компетентність як готовність і здатність людини гнучко управляти емоційними реакціями, як власними, так і інших людей, адекватно ситуаціям і умовам, що змінюються.

Незважаючи на різні визначення сутності і структури емоційного інтелекту змістовою характеристикою, яка об'єднує зазначені теорії, є сукупність ментальних здібностей до розуміння і управління власними емоціями та інших людей. Привабливість теорій емоційного інтелекту полягає у тому, що управління емоціями це навичка, яку можна сформувати й розвивати.

Постановка завдання. Керівники сучасних організацій поступово усвідомлюють, що для ефективного управління співробітниками і організацією в цілому необхідно суміщати розумовий розвиток і накопичення емоційного потенціалу. Особливо це важливо в даний час, коли лідери різних українських компаній стикаються із завданнями підвищення їх ефективності в жорсткому конкурентному середовищі, впровадження змін і перетворень, і все це на тлі різкого прискорення темпів ділового життя.

У таких умовах значення емоційного інтелекту і емоційного лідерства стрімко зростає, оскільки всі вказані процеси пов'язані з колосальною кількістю як позитивних, так і негативних емоцій. Уміння скеровувати їх в потрібний напрямок, викликати у людей довіру, натхнення і ентузіазм в цих умовах перетворюється на реальну конкурентну перевагу самого лідера і очолюваної ним компанії.

Проведений аналіз вище перерахованих джерел показує, що на даному етапі досить глибоко вивчені теоретико-методологічні основи інтелекту, емоцій та зв'язку між ними; досліджено емоційний інтелект як окремий психологічний феномен, розкрита його сутність, структура, окремі шляхи розвитку, але концепції розвитку емоційного інтелекту в діяльності сучасних менеджерів ще недостатньо досліджено ні на теоретичному ні на практичному рівні.

В межах нашого дослідження вважаємо необхідним зосередити увагу на виявленні факторів розвитку емоційного інтелекту сучасних мене-

джерів в контексті їх здатності ефективного виконання управлінської діяльності.

Виклад основного матеріалу. Головним джерелом конкурентних переваг у всіх сферах діяльності, і особливо в економічній, виступає людина. Тому розуміння її можливостей та пов'язаних з ними обмежень, виявлення їх та раціональн застосування є базовими умовами успіху кожної організації.

Дослідження учених вже давно довели, що хороші розумові здібності, високі показники коефіцієнта інтелекту не є гарантією успішності людини у житті, у кар'єрному зростанні. У свій час К. Ушинський [10] підкреслював глибокий соціальний зміст емоцій і стверджував, що суспільство, яке турбується про навчання тільки розуму, робить велику помилку, бо людина більше людина в тому, як вона відчуває, ніж як вона думає. Дійсно, реальне життя показує, що культ раціональності і високий освітній рівень безпосередньо ще не забезпечують гуманістичний світогляд і емоційну культуру людини.

Виходить, що високий рівень інтелекту є важливою умовою самореалізації особистості у житті, але недостатньою, бо не менше значення, як показує практика і дослідження багатьох зарубіжних і вітчизняних вчених, має здатність будувати позитивні стосунки з іншими людьми, враховуючи їх внутрішній стан, особливості його прояву в емоціях, переживаннях; уміння протистояти стресам і залишатися оптимістом, працювати в команді, незважаючи на окремі невдачі чи перешкоди. Сучасні роботодавці все більше схильні брати на роботу тих спеціалістів, які швидко орієнтуються в життєвих ситуаціях, професійних проблемах, здатні проявляти активність, брати ініціативу в свої руки, оптимістично налаштовані на можливість досягати успіху, сміливо і виважено підходять до планування і здійснення роботи, здатні довести справу до логічного завершення, перебудовуватись, якщо того вимагає справа.

Згідно з концепцією компетентнісного підходу кожен вид професійної діяльності вимагає наявності певних компетенцій, що забезпечують ефективну реалізацію саме цієї професійної діяльності суб'єктом праці. У контексті досліджуваної проблематики емоційна компетентність менеджера полягає у його усвідомленій готовності до реалізації емоційних компетенцій, необхідних для ефективного здійснення професійної діяльності та вирішення соціальних завдань. Перелік внутрішньоособистісних (розуміння власних емоцій та управління ними) та міжособистісних (розуміння емоцій інших людей і управління ними) емоційних компетенцій сучасного менеджера, який було розроблено на основі теоретичного аналізу та результатів експериментальних досліджень вчених, включає наступні складові.

Внутрішньоособистісні емоційні компетенції:

1. усвідомлювати вплив емоційної сфери на життєдіяльність, а емоційні переживання сприймати як цінності, ставитися з повагою до них;
2. об'єктивно сприймати реальність;
3. виявляти інтерес до пізнання світу, його закономірностей, а також до самопізнання;
4. бути відкритими до нових вражень, подій і життєвих змін;
5. прагнути до гармонії, психологічного благополуччя, здорових стосунків;
6. творчо ставитись до життя, міжособистісних стосунків;
7. об'єктивно оцінювати і визнавати свої переваги і недоліки через самоаналіз;
8. бути відповідальними за власні емоційні реакції;
9. ідентифікувати (розпізнавати, розуміти) емоції, які переживаються в конкретний момент за тілесними реакціями, думками тощо;
10. аналізувати власні емоції, почуття; причини їх виникнення;
11. наснажувати себе, тобто використовувати емоції для самомотивації, полегшення процесу мислення, ухвалення рішень; досягнення цілей;
12. оптимістично мислити – акцентувати увагу на позитивних аспектах життя;
13. конструктивно ставитися до помилок, здобувати життєвий досвід;
14. володіти прийомами психофізіологічної саморегуляції;
15. управляти увагою, уявою.

Міжособистісні емоційні компетенції:

1. усвідомлювати себе як рівноцінного суб'єкта комунікативної взаємодії, бути відповідальним за її процес та результат;
2. ідентифікувати (розпізнавати, розуміти) емоції інших;
3. аналізувати емоції, почуття інших людей, причини їх виникнення;
4. сприймати та розуміти невербальну мову тіла і рухів (жести, міміка, інтонація голосу тощо), використовувати цей досвід для покращення комунікації;
5. володіти навичками активного слухання;
6. розуміти емоції, почуття іншої людини, поставивши себе на її місце (емпатія);
7. надавати і сприймати емоційну підтримку;
8. вербалізувати емоції, почуття без оцінки, звинувачення людей або ситуацій;
9. чинити опір негайним бажанням виплеснути емоції (контроль над імпульсами);
10. ставити запитання для розуміння емоційного стану іншої людини;
11. адекватно і толерантно реагувати на позитивні і негативні емоції з боку інших;
12. конструктивно захищати власні психологічні кордони, свою точку зору;
13. відмовляти, не ображаючи іншу людину;
14. надавати мотивуючий як позитивний так негативний зворотній зв'язок: щиро висловлюва-

ти похвалу, компліменти, тактовно - критику, претензії та невдоволення;

15. адекватно сприймати зворотній зв'язок з боку інших: як критику, претензії та невдоволення так і компліменти, похвалу;

16. обирати аутентичні й адекватні ситуації способи емоційного самовираження;

17. пробачати, звільнюватися від образу;

18. співпрацювати, володіти способами спільної діяльності, доходити згоди;

19. вирішувати емоційно напружені ситуації, конфлікти, долати бар'єри у спілкуванні;

20. виявляти високий рівень емоційної стійкості та саморегуляції в стресових ситуаціях.

EQ має 4 рівні розвитку: високий, достатній, середній, низький.

Високий рівень розвитку емоційного інтелекту характеризується здатністю особистості розпізнавати власні емоції, оцінювати свій емоційний стан, визначати причини і пояснювати значення своїх емоцій, позитивно сприймати власні емоції та емоції інших людей, стримувати власні емоції, проявляти емоції відповідно до ситуації, контролювати та регулювати свої емоції й емоції інших, бути емпатійним, емоційно стійким, гнучким у прояві емоцій, схильним до екстраверсії; орієнтуватись на позитивні емоції і зближуватися з людьми на емоційній основі.

Достатній рівень розвитку емоційного інтелекту характеризується тим, що особистість: здатна розпізнавати, оцінювати, визначати причини і пояснювати значення емоцій, але не завжди позитивно сприймає емоції інших людей; намагається контролювати і регулювати свої емоції та емоції інших, бути емпатійною, гнучкою у прояві емоцій, має схильність до екстраверсії, до домінування позитивних емоцій, намагається бути емоційно стійкою і зближуватися з людьми на емоційній основі, розумно використовувати емоції.

Середній рівень розвитку емоційного інтелекту характеризується тим, що особистість: здатна певним чином розпізнавати, оцінювати, визначати причини, пояснювати значення своїх емоцій та емоцій інших, але не завжди стримує власні емоції, виявляє адекватне ставлення до оцінки власних емоцій іншими, недостатньо гнучка у прояві емоцій, схильна до інтроверсії, домінують позитивні емоції, але не завжди здатна будувати позитивні стосунки з людьми, використовуючи свій емоційно-інтелектуальний потенціал.

Низький рівень розвитку емоційного інтелекту характеризується тим, що особистість не до кінця усвідомлює значущість емоцій у житті людини, відсутнє намагання розпізнавати, оцінювати, виявляти причини і значення своїх емоцій та емоцій інших людей, тому проявляє неадекватну реакцію на прояви емоцій іншими, не здатна стримувати власні емоції, інтровертна, має низь-

кий рівень критичного мислення, нездатна сприймати критику адекватно до вчинків і будувати стосунки з людьми на позитивній емоційній основі.

Люди з високим рівнем емоційного інтелекту, як правило, відчувають здоровий емоційний баланс таких почуттів: дружба, самоконтроль, задоволеність собою, зосередженість, душевний спокій, свобода, зв'язок з оточуючими, незалежність, вдячність тощо.

Водночас, люди з низьким рівнем емоційного інтелекту часто відчувають: самотність, почуття провини, спустошеність, депресивність, неврівноваженість, зобов'язаність, залежність, злість, почуття жертви, образу, незадоволеність, відчуття неуспіху.

Для ефективності управлінської роботи емоційний інтелект має домінуюче значення. Так, успішність будь-якої діяльності лише на 33% визначається технічними навичками, знаннями та інтелектуальними здібностями, а на 67% – емоційною компетентністю. Причому для керівників (апарату управління) ці цифри різняться ще більше: 85% визначається вказаним індикатором, і тільки на 15% він залежить від IQ.

Лідер з високим емоційним інтелектом (EQ) має здатність зароджувати почуття впевненості у підлеглих, у випадку її відсутності, що служить для підвищення рівня колективної ефективності. Але менеджери з високим EQ, мають володіти знаннями про те, що занадто піднесений настрій може призвести до надмірної оптимістичності у власних діях. Тому є необхідність перегляду рішень менеджера за інших емоційних станів: більш нейтрального чи навпаки негативного, для забезпечення об'єктивності.

Лідери мають володіти навичками контролю емоційного стану для забезпечення гнучкості у прийнятті рішень, використовуючи емоційний стан як інструмент, за допомогою якого менеджер здатен коригувати напрям власних рішень, серед яких обирається найбільш доцільний.

Важливо відмітити певну специфіку та відмінності функцій менеджера на різних рівнях ієрархії управління в компанії, а також про спільні риси. Чим вищий рівень тим більш значущими стають концептуальні здібності (здатність усвідомлювати причинно-наслідкові зв'язки в організації), враховуючи те що на нижчих рівнях зберігається необхідність технічних навичок менеджера. Спільними і найбільш критичними є комунікативні здібності, які є основою ефективного мотиваційного процесу, і за якими безперечно стоять емоційні навички людини.

EQ формує уміння використовувати сприятливі можливості для підвищення загальної результативності як на рівні людини, окремих організаційних груп, так і підприємства в цілому. Цілком зрозуміло, що важливою складовою, що забезпечує лідерство стає здатність прислухатися

до чужих переживань, вміння налаштуватися на широкий діапазон емоційних сигналів. Все це призводить до переходу процесу управління на якісно новий рівень – управління в стилі коучингу.

Внутрішньокорпоративна ефективність має на увазі синергійну взаємодію членів команди, а високий EQ – основа успішної взаємодії співробітників. Рівень EQ визначається знанням основних принципів соціальної взаємодії серед працівників, моралі, етики, розумінням можливості або неможливості прояву емоцій в тій або іншій ситуації, здатністю адекватно реагувати на прояви відчуттів інших людей та здатністю розуміти свої відчуття і причини їх виникнення, а значить і уміло управляти ними.

Основою емоційного інтелекту є певні групи здібностей людини: когнітивних, емоційних, адаптаційних і соціальних. Саме такі здібності формують лідерські навички, сприяють створенню позитивного клімату в колективі та запобігають виникненню в ньому організаційних конфліктів.

Досвід показує, що на 50-70% створення клімату в організації залежить від керівника підприємства, управлінського лідера. Саме емоційний стан керівника є найвпливовішим чинником на психологічний клімат у колективі й тим самим – на ефективність роботи працівників [5]. Емпіричними дослідженнями доведено, що чим вищий ранг працівника, чим вище рівень відповідальності за виконання кінцевої мети, тим вище має бути і рівень емоційного інтелекту.

Менеджери з високим рівнем емоційного інтелекту стикаються з різноманітними щоденними проблемами, однак вони здатні зупинитися, проаналізувати те, що вони відчувають, і зрозуміти,

як ці почуття впливають на поведінку і вибір раціонального рішення. Вони здатні зрозуміти, як інші люди почуваються і співпереживати з ними. Також вони можуть вибрати поведінку і дії, які допоможуть їм не тільки вийти зі складної ситуації, але й вирішити її – як всередині себе, так і по відношенню до інших. Для таких керівників подолання невдач та складностей є досвідом, шансом поліпшити себе та свої стосунки з оточуючими, перешкоди їх не зупиняють, а допомагають розвинути свій потенціал.

Висновки. Таким чином, емоційний інтелект є важливим фактором забезпечення ефективної роботи менеджера. Він належить до організаційних компетенцій управлінського потенціалу підприємства. Високий рівень емоційного інтелекту як складової сучасного менеджменту дозволяє досягти успішної самореалізації, збільшує інтелектуальні сили особистості, суттєво впливає на продуктивність праці та забезпечує комфортні взаємовідносини в колективі.

На сьогодні питання емоційного інтелекту знаходяться на стадії становлення, але є дієві практики з його розвитку, які дозволяють покращити емоційні компетенції, навчитись розуміти і контролювати власні емоції. Це дає змогу підвищувати компетенції менеджера щодо управління та мотивації персоналу, що в свою чергу підвищує ефективність діяльності компанії.

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямку є розробка відповідних методик оцінювання взаємозв'язку рівня розвитку емоційного інтелекту менеджерів сучасних організацій й результатів їх фінансово-господарської діяльності.

Список використаної літератури:

1. Друкер, П. Эффективный управляющий / Питер Ф. Друкер; пер. с англ. – М. : Book Chamber International, 1994. – 268 с. ISBN: 5-85020-153-X
2. Власова О.І. Теоретико-методичні засади дослідження емоційного інтелекту як інтраіндивідуальної властивості особистості / О.І. Власова, М.А. Березюк // Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. пр. – Луганськ: Вид-во СЛУ, 2004. – № 2(7). – С. 175-181.
3. Березюк Г. Емоційний інтелект як детермінанта внутрішньої свободи особистості / Г. Березюк // Психологічні студії Львівського ун-ту. – 2008. – С. 20-23.
4. Собченко О.М. Здібності у структурі емоційного інтелекту як фактор формування особистості / О.М. Собченко // Наука. Релігія. Суспільство. – 2010. – № 4. – С. 84-87.
5. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект / Дэниел Гоулман; пер. с англ. А.П. Исаевой. - М. : АСТ: АСТ МОСКВА; Владимир : ВКТ, 2009. – 478 с.
6. Люсин Д.В. Современные представления об эмоциональном интеллекте / Д.В. Люсин // Социальный интеллект: теория, измерения, исследования / под. ред. Д.В. Люсина, Д.В. Ушакова. – М.: Ин-т психологии РАН, 2004. – С. 29-36.
7. Гоулман Д. Эмоциональное лидерство: Искусство управления людьми на основе эмоционального интеллекта / Д.Гоулман – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 75с.
8. Стивен Дж. Стайн. Преимущества EQ: Эмоциональный интеллект и ваш успех / Стивен Дж. Стайн, Говард Е. Бук // Изд.: Баланс Бизнес Букс, – 2007. – 384 с.
9. Изард К. Э. Психология эмоций : перев. с англ. / К. Э. Изард — СПб. : Издательство "Питер", 1999. — 464 с.
10. Филатова О. Эмоциональный интеллект как показатель целостного развития личности / О.Филатова // Персонал, № 5, 2000. – 243 с.

Дубовик С.Г., Драбчук Т.И. Развитие эмоционального интеллекта современных менеджеров как условие их успешной деятельности.

В статье выяснены основные подходы к определению сущности понятия эмоционального интеллекта, определены факторы, влияющие на уровень его развития. Рассматриваются струк-

тура емоціонального інтелекту, його функції, особливості розвитку і зв'язь між рівнем розвитку емоціонального інтелекту менеджерів сучасних організацій і рівнем їх успішної самореалізації і ефективною діяльністю.

Ключевые слова: емоціональний інтелект, емоції, мислення, чувства, емпатія, емоціональна компетентність.

Dubovik S., Drabchuk T. The development of emotional intelligence of modern management as a condition for their successful operation.

The paper found the main approaches to defining the essence of the concept of emotional intelligence identified the factors that affect the level of development. We consider the structure of emotional intelligence and its functions, especially the development and relationship between the level of emotional intelligence of managers of modern organizations and their level of success and fulfillment effective action.

Keywords: emotional intelligence, emotions, thinking, feeling, empathy, emotional competence.

Дата надходження до редакції: 28.04.2014 р.

Рецензент: д.е.н., професор Михайлова Л.І.

УДК 658.115:338.242

РОЗВИТОК СИСТЕМ ПЛАНУВАННЯ В РІЗНИХ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМАХ

С. М. Гужвенко, ст. викладач, Сумський національний аграрний університет

У статті досліджуються моделі різних економічних систем: традиційної, планової (командної), ринкової та змішаної, а також характеризується планова система кожної із зазначених моделей. Розглянуті напрямки розвитку планової системи в умовах ринкової економічної системи (такі, як логістичне планування), а також при становленні кластерної моделі регіонального розвитку.

Ключові слова: планування, економічна система, традиційна економічна система, планова економічна система, ринкова економічна система, змішана економічна система, логістичне планування, кластер, кластеризація економіки, регіональні кластери.

Постановка проблеми у загальному вигляді. На сьогодні національна економіка України інтегрується в глобальну світову економіку, в якій існує жорстка конкурентна боротьба за обмежені фінансові ресурси та ринки. Для досягнення успіхів у цій боротьбі необхідна активна співпраця всіх гілок влади та суспільства у напрямку визначення національних пріоритетів, перспектив та напрямів розвитку, а також пошук максимально ефективних шляхів їх реалізації. Сьогодні система планування в Україні потребує докорінної перебудови. Але, для того, щоб зробити висновки про ефективність планової системи необхідно в першу чергу проаналізувати саму модель тієї чи іншої економічної системи.

Мета статті полягає у аналізі різних економічних систем, а також відображенні впливу планової системи на економічний та соціальний розвиток в цих системах. Приділяється увага стратегічним напрямкам розвитку системи планування в умовах глобалізації та інтеграції національної економіки у світовий простір.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Характеристику функціонування різних економічних систем, а також питання їх ефективності неодноразово підіймалися в працях відомих вчених, серед яких слід назвати Н. Руденко, П. Єщенко [3], В. Чепіногу [4], О. Амошу, С. Богачова, В. Василенка, В. Мамутова. Дослідженню аспектів планування в різних економічних системах було присвячено значну кількість наукових робіт як в Україні, це і В. Москалюк, М.Бєлов, Н. Євдокимо-

ва, В. Гуменюк [5], Г. Юрчик [5], так і за кордоном. Різні аспекти досліджуваної проблеми висвітлені в роботах таких зарубіжних вчених, як Ансофф І., Карлофф Б., Кемпбел Д., Кох Р., Каплан Р., Макнотон Д., Мінцберг Г., Нортон Д. та ін. Досить ґрунтовною є праця українського науковця Панасюка Б.Я. «Державна планова система України: історія становлення та розвитку», де висвітлено основні тенденції розвитку планової системи України, проблеми, що виникали під час становлення, та шляхи їх вирішення.

На сьогодні вітчизняна наука ще не отримала комплексного дослідження перспектив удосконалення системи планування соціально-економічного розвитку України та її регіонів, тому робота в цьому напрямку є досить актуальною. Необхідно впроваджувати міжнародний досвід, оскільки розвинені країни мають значну практику державного управління, в т.ч. і запроваджуючи наскрізну систему планування. Багато що з цього досвіду може бути з успіхом використане в Україні при побудові ефективної системи управління соціально-економічним розвитком, але при цьому ми повинні чітко розуміти, яку економічну систему ми будемо, на яких принципах і які наслідки від її запровадження ми матимемо.

Виклад основного матеріалу. Економічні системи перебувають у постійному русі та розвитку. В історії людського суспільства відомі різні варіанти економічних систем, що відрізняються метою розвитку, рушійними силами і методами розв'язання основних проблем функціонування.

Визначення типу економічної системи є одним із найбільш дискусійних питань у сучасній науковій літературі. Так, американські вчені Р. Макконнелл і С. Л. Брю зазначають у своїй книзі "Економікс", що індустріально розвинені країни світу розрізняються між собою за двома ознаками: 1) формою власності на засоби виробництва і 2) способами координації та управління економічною діяльністю. На основі цих ознак виділяють такі типи економічної системи: - чистий капіталізм, або капіталізм вільної конкуренції, який характеризується приватною власністю на ресурси та використанням систем ринків і цін для координації економічної діяльності та управління нею. У такій системі поведінка кожного з її учасників мотивується його власними інтересами. Економічна влада тут розпорощена. Держава не втручається в економіку; командна економіка, або комунізм, ґрунтується на суспільній власності на всі матеріальні ресурси. Приймаються колективні рішення і здійснюється централізоване планування економіки. Підприємства є власністю держави і здійснюють виробництво на основі державних директив; змішані системи, які об'єднують риси як чистого капіталізму, так і командної економіки [1, с. 231].

Американський дослідник М. Шніцер у своїй праці "Порівняння економічних систем", зіставляючи стан і механізми сучасних економічних систем, виокремлює неринкові (соціалізм і комунізм) та ринкові (капіталізм) механізми. До головних різновидів капіталізму він відносить: ринковий

(США), соціально-ринковий (Європа), державно-керований (Східна Азія) [2, с. 58].

Вітчизняний дослідник П. Єщенко цілком логічно, на нашу думку, вважає, що, поняття "економічна система" є ширшим, ніж поняття "спосіб господарювання". Кожній економічній системі, на його думку, притаманний певний домінуючий спосіб господарювання [3, с. 22]. В. Чепінога класифікує економічні системи за такими ознаками: форма власності на фактори виробництва, спосіб координації та управління економічною діяльністю [4]. За цим підходом розрізняють традиційну, планову і ринкову економічні системи.

Розглянемо зазначені економічні системи більш детально, а також звернемо особливу увагу на значимість чи відсутність системи планування в тій чи іншій економічній системі.

Традиційною економічною системою є економіка, в якій практичне використання ресурсів визначається традиціями та звичаями, їй притаманні певні ознаки. На рис. 1. зображена схематична модель устрою традиційної економічної системи. В ній, як правило, переважає сільсько-господарське виробництво. Технічний прогрес обмежується наявними традиціями та звичаями. Велику роль відіграє іноземний капітал. Зазвичай країни традиційної економіки є постачальниками сировини і матеріалів для розвинутих країн і виступають ринками збуту готової продукції останніх, тобто є аграрно-сировинним додатком колишніх своїх метрополій.

Рис. 1. Схематична модель традиційної економічної системи

* власні дослідження у відповідності до [4]

Слід також зазначити, що в традиційній економічній системі практично відсутня планова система будь-якого рівня.

Другим типом економічних систем є планова, або командна, економіка. Це система, в якій ма-

теріальні ресурси, як правило, є державною власністю, а регулювання економічної діяльності здійснюється шляхом централізованого управління та контролю. Вона характеризується ознаками, які зображені на рис. 2.

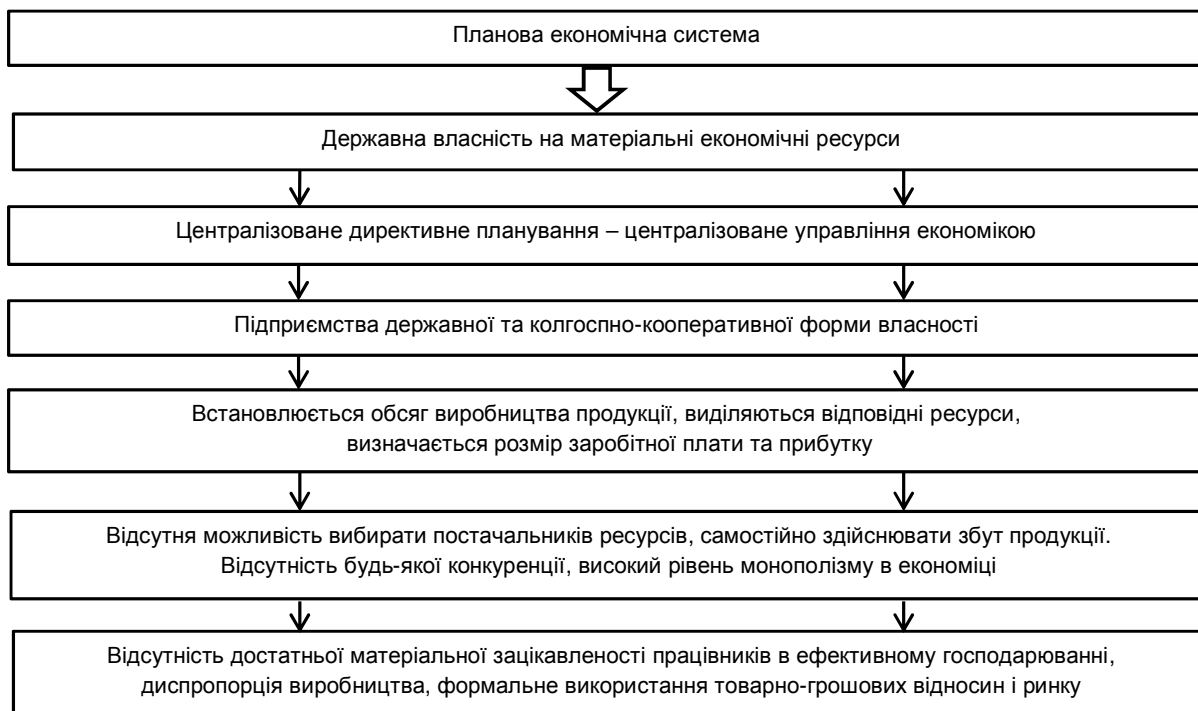

Рис. 2. Схематична модель планової (командної) економічної системи

* власні дослідження у відповідності до [4]

В даній економічній системі основним засобом регулювання було централізоване директивне планування. Економічна діяльність більшості суб'єктів економіки здійснюється на основі єдиного для всіх плану. Це були завдання, що охоплювали всі сфери економічної діяльності всіх підприємств і були обов'язковими для виконання. Підприємства на основі одержаних планів здійснювали економічну діяльність, яку контролювали планові органи. Таким чином, шляхом централізованого планування узгоджувалися економічні потреби та економічні ресурси, а отже, визначалась і пропорційність економіки. Збалансованість економіки досягалась виключно адміністративними методами або командами. Розподіл економічних ресурсів та вироблених благ здійснювався централізовано у формі матеріально-технічного постачання. На ринках споживач міг придбати лише те, що пропонувалося виробником. Важелів впливу споживача на виробника практично немає.

Третім типом економічної системи є ринкова економіка, яка базується на повній самостійній відповідальності та економічній свободі дій індивідуума. Її основою є товарно-грошові відносини, приватна власність і вільна конкуренція виробників і споживачів. На рис. 3. зображена схематична модель устрою ринкової економічної системи.

Ринкова економіка насамперед пов'язана з

приватною власністю на економічні ресурси. Основні економічні рішення приймаються самостійно як виробниками, так і споживачами. Перші на власний ризик вирішують, що і як виробляти, а другі самостійно вибирають, у кого придбати продукцію і яку саме. Характерною ознакою ринкової економіки є ринкові механізми її збалансованості. Саме вони забезпечують поєднання інтересів виробників і споживачів і підтримують збалансованість між потребами та економічними ресурсами. При цьому держава не втручається у вільну гру сил, особистість в економічній сфері може робити або не робити те, що вона бажає, крім випадків, коли вона вступає у конфлікт із законами.

Однак ринкова економіка має суттєві недоліки. Це і породження монополізму, і нездатність забезпечити виробництво так званих суспільних благ, і поглиблення диференціації доходів, і неспроможність розв'язати ряд важливих соціальних та економічних проблем. Ці недоліки економіки вільної конкуренції особливо виразно проявились у першій половині ХХ ст. їх загострення привело до появи змішаної економіки, тобто економічної системи, що функціонує на основі ринкового механізму та державного регулювання економіки. На рис. 4 зображена схематична модель змішаної економічної системи.

Рис. 3. Схематична модель ринкової економічної системи

* власні дослідження у відповідності до [4]

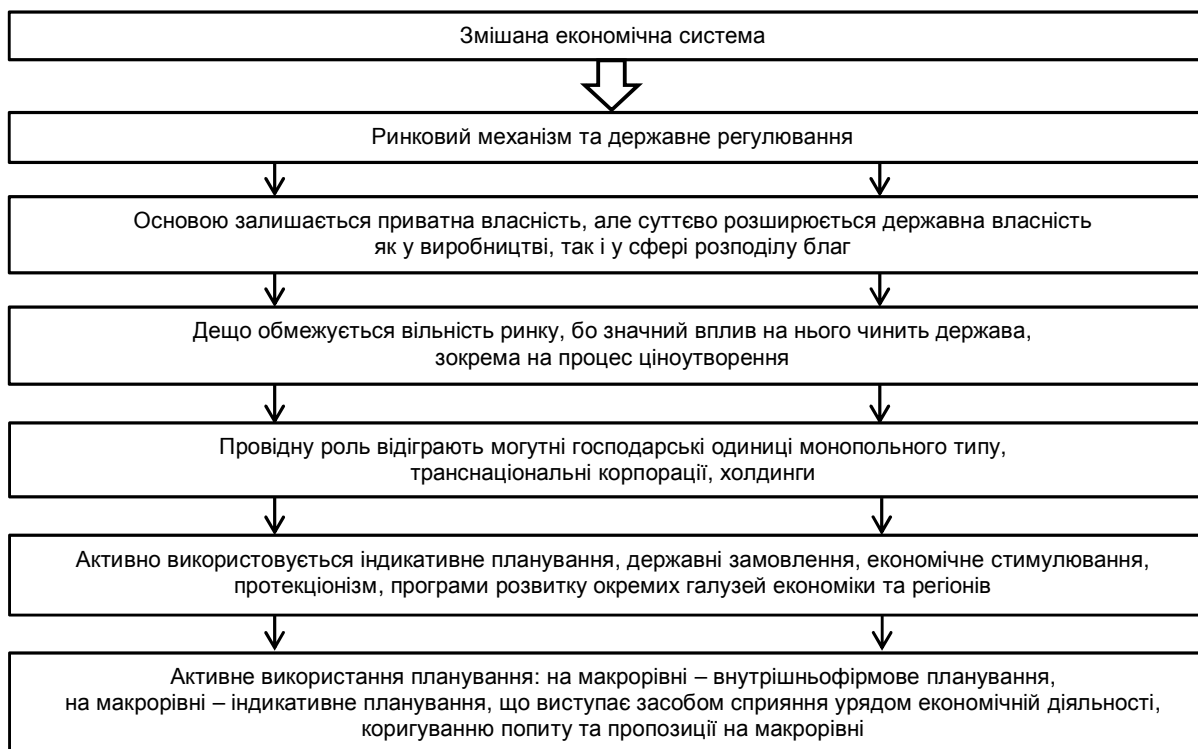

Рис. 4. Схематична модель змішаної економічної системи

* власні дослідження у відповідності до [4]

У змішаній економіці певною мірою обмежується вільність ринку, бо, поряд із конкуренцією, значний вплив на нього чинить держава, зокрема на процес ціноутворення. При цьому активно використовуються такі методи впливу держави на економіку, як індикативне планування, державні замовлення, економічне стимулювання, протек-

ціонізм, програми розвитку окремих галузей економіки та регіонів. Державне регулювання економіки дає можливість скоригувати попит та пропозицію на макрорівні, впливати на збалансованість економіки. Характерною рисою змішаної економіки є активне використання такого елементу командної економіки, як планування. На мікрорівні

йдеться про внутрішньофірмове планування, особливо у процесі маркетингових досліджень, що дають змогу точніше виявляти потреби та передбачати можливий попит на продукцію. На макрорівні використовується індикативне планування, що виступає засобом сприяння урядом економічній діяльності, коригуванню попиту та пропозиції на макрорівні.

На сьогодні виділяються декілька типів планування (на макро- та мікро- рівнях): директивне (адміністративно-командне) та індикативне; системне; протекціоністське; аполітичне; стратегічне й тактичне [5]. На рис. 5 нами відображена схема використання різних видів планування при різних економічних системах.

При будь-яких економічних системах планування є важливою сферою практичної діяльності, засобом реалізації економічної політики, яке враховує як внутрішні так і зовнішні умови розвитку країни.

Директивне планування діало в більшості країн з централізованою системою управління економікою. Його суть полягала в тому, що централізовано розроблені планові показники

розроблялися вищою за рівнем ланкою управління народним господарством і доводилися нею нижчій за рівнем ланці для обов'язкового виконання.

Індикативне планування передбачає процес формування заходів рекомендаційного характеру, спрямованих на досягнення цілей соціально-економічної політики держави і створення таких умов для суб'єктів господарювання, які б спонукали їх до виконання поставлених завдань. Індикативне планування характерне для змішаної економіки.

Системне планування передбачає системний підхід до національної економіки, формування планових завдань з урахуванням усіх факторів розвитку, сфер економіки, територій; глибокий аналіз способів досягнення цілей і завдань та вибір оптимального варіанта розвитку економіки, аналіз результатів реалізації плану.

Протекціоністське планування спрямоване на захист інтересів груп та осіб, які отримують певні вигоди від реалізації передбаченого плану заходів.

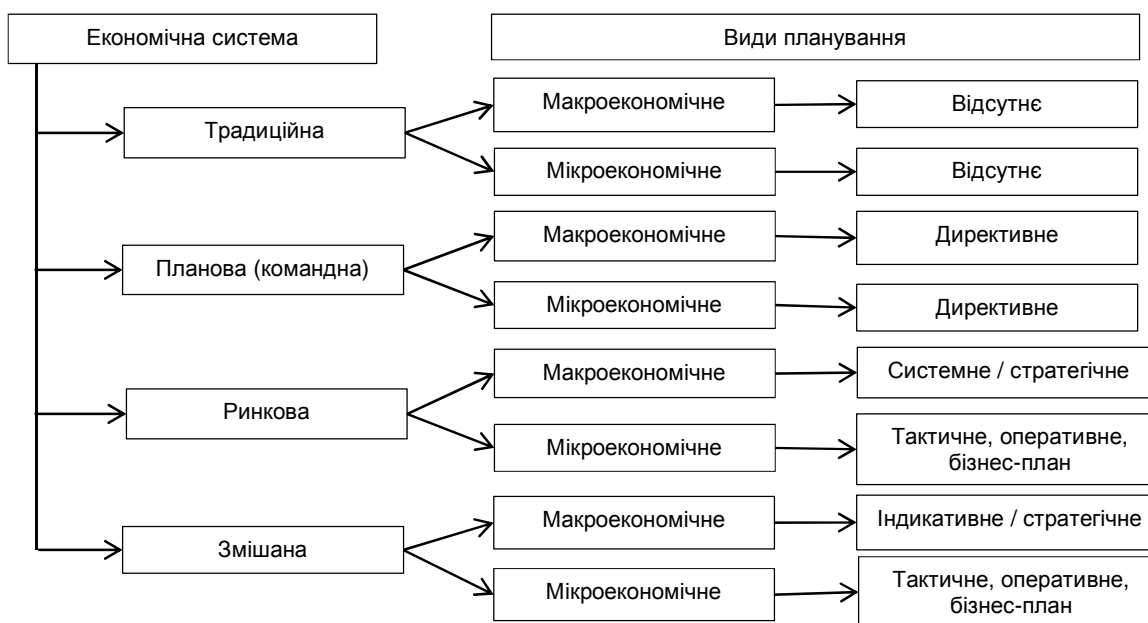

Рис. 5. Система планування при різних моделях економічних систем

* власні дослідження у відповідності до [5]

Аполітичне планування розглядається як чисто технічна діяльність органів державного управління, спрямована на пошук консенсусу інтересів, певних компромісів для забезпечення поступального розвитку економіки, досягнення найкращого результату.

Стратегічне планування передбачає концентрацію зусиль і ресурсів держави на вирішенні найактуальніших, стратегічно важливих проблем розвитку національної економіки.

Тактичне планування розглядається як інструмент реалізації стратегічних цілей і завдань.

У тактичних планах передбачається сукупність заходів, порядок та терміни їх реалізації, ресурси тощо.

На сьогодні вітчизняні підприємства досить динамічно розвиваються, інтегрують своє виробництво у єдину глобальну економіку, а тому питанням планової діяльності приділяється максимум уваги. Все більше і більше підприємств застосовують логістичний підхід до управління підприємством, його постачанням, збутом, складським та транспортним господарством, відносинами між постачальниками та споживачами, вимо-

гам до якості продукції, а, отже, змінюється і планова діяльність на такому підприємстві. Під логістикою розуміють комплексне управління матеріальними та інформаційними потоками. З огляду на системний підхід логістична система може бути сформована на рівні будь-якої економічної системи. Логістична система — це єдиний план, який підпорядковує інтереси підрозділів підприємства цілям логістики.

Для стійкості функціонування системи першочергове значення має достовірне планування виробництва, збуту й розподілу. Пріоритетним є стратегічне планування перед оперативним. Для забезпечення високої надійності складеного стратегічного плану необхідно вивчати поведінку зовнішнього середовища і насамперед всього ринку, ідентифікуючи можливі ситуації та одержуючи стратегічні відповіді на питання, що виникли у зв'язку з цим. В галузі логістики також розглядається принцип, згідно з яким стратегічне планування орієнтується більше на цілі, ніж на процеси, і на те, що творчість неможлива без інновацій. Підкреслимо, що логістика є унікальною сферою творчості для стратегічної орієнтації. Однак розробкою стратегії поведінки фірм в умовах логістики не завершується процес планування. Стратегічним плануванням генерується ланцюг технічних планів, коли ідентифіковані цілі й дії в оперативних щоденних ситуаціях для реалізації принципу «just in time» («точно у визначений час») [6]. В оперативних планах зусилля менеджменту вже акцентуються на діях, наприклад, на процесах збуту та розподілу, а в логістиці віддається перевага не галузі економіки, а регіону.

В умовах глобалізації традиційний розподіл економіки на сектори або галузі втратив свою актуальність. На перше місце вийшли системи взаємодії фірм і організацій. Настала епоха мережевої економіки, за якої об'єднуються у кластери технології, підприємства, великі, середні й малі виробничі структури. За допомогою інформаційних мереж об'єднуються люди з їх творчими здібностями, знаннями. Практично можливе об'єднання в мережі будь-якої галузі людської діяльності — промисловості, науки, освіти, агроіндустрії, транспорту, охорони здоров'я, індустрії розваг та інших сфер.

Політика, спрямована на створення промислових кластерів, сприяє реалізації концепції сучасного економічного розвитку. Саме виробничі кластери поєднують конкуруючих виробників і постачальників з налаштованими на ділове співробітництво дослідницькими інститутами, державними і приватними джерелами фінансування, з державними агентствами з економічного розвитку, а також з новим інститутами, спеціально створеними для впровадження кластеризації. Головна сутність кластерної концепції полягає в забезпеченні виробничо-комерційної діяльності й удосконаленні ділових і особистих взаємовідносин,

що, як очікується, мають набути характеру органічно взаємозалежного і нерозривного ділового співробітництва [7].

Сучасний закордонний досвід свідчить про те, що кластерний підхід у всьому світі визнається як надійний спосіб підвищення конкурентоздатності регіональних та національних економік. В цілому, як оцінюють експерти, зараз кластеризацією охоплено вже більш 50% існуючої економіки провідних країн світу.

Протягом останніх років розвиток кластерів стає одним з пріоритетів економічної політики у східному регіоні України — Сумській, Харківській та Полтавській областях. Так, в стратегії «Нова Сумщина — 2015» основою для економічного розвитку Сумської області визначено розвиток кластерів АПК, спрямованих на створення замкнутого високотехнологічного агропромислового виробництва та постачання екологічно чистої харчової продукції; схвалена у 2010 р. стратегія сталого розвитку Харківської області до 2020 р. передбачає розвиток дев'яти ключових кластерних структур, у т.ч. національного масштабу (альтернативної енергетики, високотехнологічного та науково-освітнього кластеру на базі технопарку «Технополіс»). Враховуючи специфіку Полтавської області, де одним із важливих напрямків економічного розвитку є сільськогосподарське виробництво та агропереробна промисловість, в області активно з 2007 р. реалізується проект «Створення регіонального кластеру виробників екологічної продукції». У зв'язку з цими інноваційними, інтегруючими процесами у вітчизняній економіці питання створення ефективної планової системи як на рівні держави, так і на рівні регіонів та господарюючих суб'єктів є досить актуальними, і без вирішення яких ефективність будь-яких управлінських рішень буде досить неоднозначною.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розглянуті економічні системи різних періодів дають змогу проаналізувати різні моменти соціально-економічного розвитку нашої держави, а також звернути особливу увагу на становлення планової системи, так як саме вона у всіх високо розвинутих економічних системах відіграє ключову роль. Так, в традиційній економічній системі планова робота на будь-яких рівнях практично не проводилась. В плановій або командній економічній системі все базувалося на плановій системі. Була чітко сформована державна планова система, яка працювала на розробку та доведення плану кожному регіону, кожній господарюючій одиниці. При плановій системі про ринкові відносини практично не йдеться. Ринкова економічна система базується на вільних ринкових відносинах. В цій системі велика увага приділяється стратегічному плануванню як на рівні держави, так і на рівні господарюючих суб'єктів. В змішаній економічній системі паралельно функціонують і ринкові відносини, і велику роль відіграє

державне управління, але при цьому здійснюється широкомасштабна планова робота як на рівні держави, так і на рівні господарюючих суб'єктів.

Перспективами подальших досліджень є пошук оптимальної планової системи в умовах глобалізації світової економіки. На сьогодні досить інтенсивно розвиваються нові типи планових

систем, такі як маркетингова, логістична, розвиваються нові форми регіональних економічних структур – кластери, а тому необхідно приділяти велику увагу запровадженню ефективної планової системи, яка надасть змогу як окремим підприємствам, так і цілим регіонам бути конкурентоздатними у світовому економічному середовищі.

Список використаної літератури:

1. Макконнелл Кэмпбелл Р. Экономикс: принципы, проблемы и политика: учебник /Кэмпбелл Р. Макконнелл, Стенли Л. Брю ; пер. с англ. - 14. изд. — М. : ИНФРА-М., 2003. - 972 с.
2. Шніцер Мартін. Порівняння економічних систем / Мартін Шніцер ; пер.з англ. — К.: Основи, 1997. - 519 с.
3. Єщенко П. С. Сучасна економіка: навч. посіб. для студ. неекон. спец. вищих навч. закл. / П. С. Єщенко, Ю. І. Палкін. — К.: Вища шк., 2005. - 326 с.
4. Чепінога В.Г. Економічна теорія: підручник / В. Г. Чепінога. — К.: Юрінком Інтер, 2011. — 656 с.
5. Гуменюк В.Я., Юрчик Г.М. Планування та організація виробничої діяльності підприємства. Навч. Посібник / В.Я. Гуменюк, Г.М. Юрчик – Рівне: НУВГП, 2009. – 145с.: іл.
6. Заборська Н. К. Основи логістики: навчальний посібник / Н. К. Заборська, Л. Е. Жуковська - Одеса: ОНАЗ ім. О.С. Попова, 2011.
7. С. Соколенко. Ринкова економіка на основі виробничих кластерів / [Електронний ресурс]. – Доступний з: <<http://ucluster.org/blog/2012/04/rinkova-ekonomika-na-osnovi-virobnichikh-klasteriv/>>

Гужвенко С.М. Развитие систем планирования в разных экономических системах.

В статье исследуются модели разных экономических систем: традиционной, плановой (командной), рыночной и смешанной, а также характеризуется плановая система каждой из указанных моделей. Рассмотрены направления развития плановой системы в условиях рыночной экономической системы (такие, как логистическое планирование), а также при становлении кластерной модели регионального развития.

Ключевые слова: планирование, экономическая система, традиционная экономическая система, плановая экономическая система, рыночная экономическая система, смешанная экономическая система, логистическое планирование, кластер, кластеризация экономики, региональные кластеры.

Guzhvenko S.M. Development planning systems in different economic systems.

In the article examines different models of economic systems: traditional, planned (command), market and a mixed. The planning system is characterized by each of the models. The directions of development of the planning system to a market economic system. For example, logistics planning, or the formation of the cluster model of regional development.

Keywords: planning, the economic system, the traditional economic system, the planned economic system, the market economic system, a mixed economic system, logistics planning, cluster, clustering, economy, regional clusters.

Дата надходження до редакції: 28.04.2014 р.

Рецензент: д.е.н., професор Михайлова Л.І.

УДК 332.334:332.72

ЗЕМЛЯ ЯК ОБ'ЄКТ НЕРУХОМОСТІ

О. В. Ковтун, інженер, Одеська державна академія будівництва та архітектури

Стаття містить ґрунтовний аналіз землі як об'єкту нерухомості. На базі чинного законодавства визначено основні ознаки, якими володіє земля, особливості її як засобу виробництва, поділ на категорії за цільовим призначенням, об'єкти, які відносяться до неї. Земельна ділянка як об'єкт нерухомості ґрунтується на певних принципах, показниках, що її характеризують, факторах, що впливають на її оцінку та вартість

Ключові слова: земля, земельна ділянка, нерухомість, об'єкт нерухомості

Постановка проблеми. Земля є багатством будь-якого народу, який проживає на даній земельній території. Земельні ресурси країни використовуються в різних видах діяльності, у т.ч. підприємницькій, що характеризує її багатофункціональне призначення. Земля виступає основним засобом виробництва і предметом праці, що по-

казує її двоїстий характер. Необхідно відзначити, що земля як об'єкт є нерухомим і обмеженим іншими різними природними ресурсами (водою, горами тощо). Порівнюючи землю з будинками і спорудами зауважимо, що вона є менш рухомою. Таким чином, земля виступає не тільки об'єктом виробництва у сільському господарстві і екологі-

чного контролю, а й майном.

Мета статті. Аналіз підходів щодо використання землі в якості основного об'єкта нерухомості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Основні підвалини щодо поняття, оцінки, оподаткування, володіння, використання землі закладені в основних Законах України, серед яких Конституція України [4], Земельний кодекс України [2], Цивільний кодекс України [8], Податковий кодекс України [7] та інші. Вагомий внесок у розвиток теоретико-прикладного й методичного характеру використання землі як об'єкту нерухомості у своїх працях зробили А. Асаул, С. Іванов і М. Старовойтов [1], Т. Калінеску, Ю. Романовська і О. Кирилов [3], В. Кучеренко, А. Андрейченко, О. Захарченко, Н. Сментина, В. Улибіна, В. Ніценко, Л. Пархоменко, О. Євдокімова, О. Ковтун [6], А. Мірошніченко [5], М. Шульга, Г. Анісімова, Н. Багай, А. Гетьман [9] та інші. Відповідні питання розкриваються в їхніх працях. Однак, у зв'язку зі зміною законодавчого та нормативно-правового поля дане питання потребує додаткового дослідження.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до статей 13, 14, 41, 142 Конституції України [4] поняття «земля» вживається у кількох значеннях, а саме як: об'єкт права власності Українського народу; об'єкт права власності громадян, юридичних осіб і держави; об'єкт права територіальної громади; об'єкт особливої охорони з боку держави (національне багатство).

Земля як основне національне багатство має ряд ознак:

- першочерговість правового забезпечення використання землі, як основного об'єкту національного багатства;
- другорядністю режимів у відношенні інших об'єктів до «землі» як основного об'єкту національного багатства;
- нерозривність та невіддільність інших об'єктів національного багатства від землі;
- земля виступає як окремий (самостійний) об'єкт правовідносин;
- земля як основа національного багатства є власністю Українського народу;
- застосування відповідного правового режиму щодо охорони земель на різних (національному, регіональному, районному, місцевому) рівнях.

Земля як частина природи є основою життєдіяльності людини. В той же час як об'єкт нерухомості земля – це і засіб виробництва, і предмет праці, оскільки в будь-якій сфері діяльності людина тією чи іншою мірою впливає на неї. Сукупність цих двох якостей робить землю специфічним засобом виробництва, що функціонує у всіх галузях народного господарства. Як засіб виробництва земля:

- не є результатом попередньої праці;

- просторово обмежена;
- незамінна іншими засобами виробництва;
- має постійне місцерозташування;
- не зношується при правильному використанні;
- територіально різноякісна;
- характеризується специфічною корисністю кожної конкретної земельної ділянки;
- має родючість і через це в сільському господарстві найбільш ефективно використовуються всі її корисні якості;
- практично у всіх сферах діяльності людини (крім сільського та лісового господарства) виступає в основному як просторовий операційний базис, тому нерозривно пов'язана з розташованими на ній фізичними об'єктами: будівлями, спорудами, дорогами, меліоративними спорудами, іншими матеріальними елементами, створеними працею людини [1].

Отже, земля виступає унікальним об'єктом ринкових відносин, основою виробничої і комерційної діяльності, суспільства в цілому, про що свідчить її різностороннє використання.

Об'єктами земельних відносин є: земля як природний об'єкт і природний ресурс; земельні ділянки; частини земельних ділянок.

Згідно із цивільним законодавством України [8] нерухомість – це земельні ділянки, ділянки надр, відокремлені водні об'єкти і все, що міцно зв'язане із землею, тобто об'єкти, переміщення яких без значної шкоди їх призначенню неможливе, в тому числі ліси, багаторічні насадження, будинки, споруди.

Таким чином, відмітною особливістю нерухомості є її нерозривний зв'язок із землею (при цьому самі земельні ділянки також розглядаються як нерухомість), що передбачає її значну вартість. Поза зв'язком із земельними ділянками нерухомі об'єкти (дерева, вирощені у спеціальних розсадниках, або будинки, призначені під знос, та ін.) втрачають звичайне призначення і відповідно знижується їх вартість [3].

Практика господарювання свідчить, що в повсякденному житті уживаються терміни «земля» і «земельна ділянка». Наведені дефініції за своїм змістом не є тотожними і мають деякі відмінності. Термін «земля» вживається у випадку, коли мова йде про неосвоєну власність, в свою чергу, «земельна ділянка» означає, що на певній території проводилися якісь роботи (поліпшення), що дозволяє використовувати дану ділянку за призначенням. Необхідною умовою зростання будь-якого бізнесу є саме земельна ділянка на якій розташовані будинки, споруди, приміщення, устаткування тощо. Тому можна стверджувати, що першоосновою будь-якої нерухомості є земельна територія, на якій вона розташовується.

Земельний кодекс [2] визначає земельну ділянку як об'єкт земельних відносин – частину земної поверхні з установленими межами, пев-

ним місцем розташування, цільовим (господарським) призначенням та з визначеними щодо неї правами.

У документах ООН можна зустріти визначення земельної ділянки як «окремої замкненої площі або багатокутника, що географічно визначається її (його) межами, і включає землю, на яку поширюються однорідні майнові права та яка перебуває в одній і тій самій власності» [5].

Земельне законодавство базується на таких принципах:

- поєднання особливостей використання землі як територіального базису, природного ресурсу і основного засобу виробництва;

- забезпечення рівності права власності на землю громадян, юридичних осіб, територіальних громад та держави;

- невтручання держави в здійснення громадянами, юридичними особами та територіальними громадами своїх прав щодо володіння, користування і розпорядження землею, крім випадків, передбачених законом;

- забезпечення раціонального використання та охорони земель;

- забезпечення гарантій прав на землю;

- пріоритету вимог екологічної безпеки.

Земельне законодавство складається із Земельного кодексу, Цивільного кодексу та інших законів, що приймаються відповідно до діючих відносин між суб'єктами ринку нерухомості.

Майнові відносини щодо володіння, користування та розпорядження земельними ділянками, а також здійснення операцій регулює цивільне законодавство, якщо інше не передбачене земельним, водним, законодавством, законодавством про надра, про охорону навколишнього середовища, іншими законами.

Отже, загальне положення про право власності та інші майнові права на земельні ділянки встановлені Цивільним кодексом, а відносини щодо використання й охорони земель регулює Земельний кодекс.

Перелік категорій земель закріплений у ч. 1 ст. 19 Земельному кодексі України. Землі України за основним цільовим призначенням поділяються на такі категорії: а) землі сільськогосподарського призначення; б) землі житлової та громадської забудови; в) землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення; г) землі оздоровчого призначення; д) землі рекреаційного призначення; е) землі лісогосподарського призначення; є) землі водного фонду; ж) землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення.

Земельна ділянка може бути ділимою та неподільною. Подільною є ділянка, яка може бути розподілена на частини, при цьому кожна частина після розподілу утворює самостійну земельну ділянку, дозволене використання якої може здійс-

нюватися без переведення її до складу земель іншої категорії (за винятком випадків, встановлених законами).

Неподільною визнається земельна ділянка, яка за цільовим і господарським призначенням не може бути розподілена на самостійні земельні ділянки. Відповідно до законодавства не допускається розподіл міських земель, земель фермерських господарств тощо.

Правовий статус земельної ділянки охоплює цільове призначення, дозволене використання, форму законного володіння.

Земельну ділянку характеризують такі показники:

1. Найменування суб'єкта земельного права – юридичної або фізичної особи з вказівкою точної адреси, документів, що засвідчують особу, фінансових реквізитів.

2. Адресні орієнтири – район (житловий масив, промзона), селище, вулиця, номер будинку та будови (в містах і селищах).

3. Документи, що встановлюють й засвідчують право землекористування (ухвала, рішення, розпорядження, державний акт, свідоцтво, договір оренди і т.д.).

4. Категорія земель, цільове призначення та фактичне їх використання.

5. Код класифікатора земель.

6. Площа за документами, що засвідчують право на ділянку; площа фактична, зокрема глибина, ширина, форма.

7. Площа санітарно-захисної зони чи то зони з особливим режимом використання в межах земельної ділянки.

8. Вид земельного права (власність – приватна, державна, колективна).

9. Поверхневий чи підґрунтовий шар, ландшафт, контури і топографія.

10. Поліпшення та інженерне облаштування (підведення електроенергії, води тощо).

За використання земельних ділянок та розташованих на ній природних ресурсів суб'єкти господарювання та фізичні особи сплачують відповідні види податків та зборів.

Податковим кодексом України [7] встановлено такі види податків та зборів: земельний податок, збір за спеціальне використання лісових ресурсів, води, інших ресурсів. За користування земельної ділянки державної і комунальної власності стягується обов'язків платіж – орендна плата.

Землекористувачами можуть виступати юридичні та фізичні особи (резиденти і нерезиденти), яким відповідно до закону надані у користування земельні ділянки державної та комунальної власності, у тому числі на умовах оренди.

До об'єктів земельних відносин відносять землі сільськогосподарського призначення, землі житлової та громадської забудови, у т.ч. землі залізничного транспорту, несільськогосподарські

угіддя, лісові землі.

В практиці господарювання трапляються випадки, коли об'єкти нерухомості, розташовані на земельній ділянці, є власністю юридичних чи фізичних осіб, а самі земельні ділянки належать іншим власникам. Як приклад, користування земельними ділянками державної або комунальної власності, отриманими в довгострокову оренду, з метою забудови та ведення підприємницької діяльності.

Деякі науковці висловлюють думку проти визнання землі майном. Так, М. Шульга, Г. Анісімова, Н. Багай, А. Гетьман та інші вказували, що землі [9]:

- природний об'єкт, не створений працею людини, а, отже, він має не лише економічну, але й екологічну цінність;

- землі мають сталий кількісний вимір, їх площі не можуть бути штучно збільшені або зменшені;

- виконують унікальну і незамінну функцію основного засобу виробництва продукції рослинництва і тваринництва;

- дають прямий прибуток внаслідок їх використання;

- перебувають у постійному тісному взаємозв'язку з іншими природними об'єктами (атмосферним повітрям, водами, надрами, лісами);

- не мають балансової грошової вартості, а їх природна та економічна і екологічна цінність визначається за спеціальною методикою;

- земельно-правовими засадами та екологічними вимогами прийнято всі угоди щодо цих земель та юридичну відповідальність за земельні правопорушення тощо.

Вартість земельної ділянки як об'єкта нерухомості залежить від багатьох факторів, які можна об'єднати у такі групи: економічні, фізичні, соціальні, демографічні, екологічні фактори та фактори державного регулювання [6, с. 19-20].

Під впливом економічних факторів формується середній рівень цін угод. До них належать фактори, що впливають на попит: зайнятість населення, рівень середньої заробітної плати та доходів населення, рівень цін, наявність джерел фінансування, доступність та умови кредиту на купівлю земельних ділянок; пропозицію: наявність вільних земельних ділянок; орендні ставки тощо.

Фізичними факторами є: характеристика місця розташування, земельної ділянки.

Соціальні фактори представлені характеристиками населення (потреби у придбанні земельної ділянки).

Демографічні фактори: тенденції змін чисельності населення, розміру сім'ї, рівня смертності та народжуваності та інші. Демографічні та соціальні фактори свідчать про попит на земельні ділянки та його рівень.

Фактори державного регулювання (адмініст-

ративні фактори) здатні чинити на вартість земельних ділянок великий вплив. До сфери державного регулювання відносять: обмеження обігу на нерухомість, контроль землекористування, нормативне встановлення ставок орендної плати тощо.

Екологічні фактори – параметри оточуючого середовища, що впливають на ефективність та корисність об'єкта. До екологічних факторів належать: механічне забруднення, теплове забруднення, шумові, електромагнітні та радіаційні параметри та інше.

Оцінка земель як науковий напрямок сформувався та розвивається як складова земельного кадастру [6, с. 138-140].

Правове регулювання оцінки земель здійснюється відповідно до конституції України, Земельного кодексу України, Законів України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні», «Про оцінку земель», інших нормативно-правових актів, прийнятих відповідно до них.

Об'єктами оцінки земель є: територія адміністративно-територіальних одиниць або їх частин; території оціночних районів та зон; земельні ділянки чи їх частини або сукупність земельних ділянок і прав на них, у тому числі на земельні частки (паї) у межах території України.

Оцінка земель проводиться на основі таких принципів:

- законності, додержання законів України, інших нормативно-правових актів у сфері оцінки земель;

- єдності методологічного та інформаційного простору у сфері оцінки земель;

- безперервності процесу оцінки земель;

- доступності використання даних з оцінки земель;

- рівності перед законом суб'єктів оціночної діяльності у сфері оцінки земель.

Залежно від мети та методів проведення оцінка земель поділяється на такі види:

- 1) бонітування ґрунтів;

- 2) економічна оцінка земель;

- 3) грошова оцінка земельних ділянок.

Бонітування ґрунтів – порівняльна оцінка якості ґрунтів за їх основними природними властивостями, що мають сталий характер і суттєво впливають на врожайність сільськогосподарських культур, вирощуваних у конкретних природно-кліматичних умовах.

Економічна оцінка земель – оцінка землі як природного ресурсу і засобу виробництва у сільському та лісовому господарствах і як просторового базису в спільному виробництві за показниками, що характеризують продуктивність земель, ефективність їх використання та дохідність з одиниці площі.

Грошова оцінка земельних ділянок залежно від призначення та порядку проведення може

бути нормативною та експертною.

Нормативна грошова оцінка земельних ділянок – капіталізований рентний дохід із земельної ділянки, визначений за встановленими і затвердженими нормативами.

Експертна грошова оцінка земельних ділянок – результат визначення вартості земельної ділянки та пов'язаних з нею прав оцінювачем (експертом з питань оцінки земельної ділянки) із застосуванням сукупності підходів, методів та оціночних процедур, що забезпечують збір та аналіз даних, проведення розрахунків і оформлення результатів у вигляді звіту.

Висновки. Проведений аналіз показав, що земля як природне багатство українського народу, належить на правах власності і є просторо обмеженою. За своїм змістом поняття категорії «земля» відрізняється від дефініції «земельна

ділянка». Друга категорія визначає конкретного землевласника або користувача земельною ділянкою, перша – неосвоєну (відсутність конкретної) власності.

Земельна ділянка як об'єкт нерухомості має свої особливості, які вирізняють її серед інших об'єктів нерухомості. Вона є першоосною, невіддільною від інших об'єктів нерухомості, має свої просторові обмеження, цільове призначення. Усі об'єкти нерухомості, розташовані на земельній ділянці можуть носити тимчасовий характер, у той час, коли земля є постійним і незмінним об'єктом нерухомості.

Ринкові відносини визначають вартість земельних ділянок, що залежить від економічної ситуації, рівня матеріального стану соціуму, місця розташування, екологічного їх стану, ступеня державного регулювання.

Список використаної літератури:

1. Асаул А.Н. Экономика недвижимости: Учебник для вузов / А.Н. Асаул, С.Н. Иванов, М.К. Старовойтов. – 3-е изд., исправл. – СПб.: АНО «ИПЭВ», 2009. – 304 с.
2. Земельний кодекс України: Кодекс, Закон України від 25.10.2001 № 2768-III з наступними змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3-4. – Ст. 27.
3. Калінеску Т.В. Оцінювання майна: Навч. посіб. / Т.В. Калінеску, Ю.А. Романовська, О.Д. Кирилов. – К.: Центр навчальної літератури, 2012. – 312 с.
4. Конституція України: Конституція, Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР з наступними змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
5. Мірошніченко А.М. Земельне право України: Навч. посіб. / А.М. Мірошніченко. – К.: Алерта, ЦУЛ, 2011. – 678 с.
6. Оцінка бізнесу та нерухомості: [навч. посіб.] / Кучеренко В.Р., Андрейченко А.В., Захарченко О.В., Сментина Н.В., Улибіна В.О., Ніценко В.С., Пархоменко Л.А., Євдокімова О.М., Ковтун О.В. – Одеса: Видавництво ТОВ «Лерадрук», 2013. – 163 с.
7. Податковий кодекс України: Кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13-14, № 15-16, № 17. – Ст. 112.
8. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 40-44. – Ст. 356.
9. Шульга М.В. Земельне право України: Підручник / М.В. Шульга, Г.В. Анісімова, Н.О. Багай, А.П. Гетьман та ін. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 368 с.

Kovtun O.V. Земля как объект недвижимости.

Статья содержит подробный анализ земли как объекта недвижимости. На базе действующего законодательства определены основные признаки, которыми обладает земля, особенности ее как средства производства, разделение на категории по целевому назначению, объекты, которые относятся к ней. Земельный участок как объект недвижимости основывается на определенных принципах, показателях, которые ее характеризуют, факторах, влияющих на ее оценку и стоимость

Ключевые слова: земля, земельный участок, недвижимость, объект недвижимости

Kovtun O. Land as real estate listings.

The article contains a detailed analysis of land as property. On the basis of existing legislation defines the main features of owned land, especially as a means of production, categorized by purpose, objects that belong to it. Land as property based on certain principles, parameters that characterize it, factors that influence its evaluation and cost

Keywords: land, land area, real estate, object of real estate

Дата надходження до редакції: 01.04.2014 р.

Рецензент: к.е.н., доцент Данько Ю.І.

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЬ «РОЗВИТОК», «ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК» «ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ»

М. І. Крючкова, аспірант, Сумський національний аграрний університет

На основі наукових джерел обґрунтовано сутність понять «розвиток», «економічний розвиток», «економічне зростання». Розглянуто теоретичні підходи різних науковців до трактування поняття «розвиток», що дало змогу обґрунтувати авторський підхід до тлумачення цього поняття. На основі узагальнення та систематизації існуючих тлумачень запропоноване авторське визначення поняття «розвиток» у вузькому та широкому розумінні.

Ключові слова: розвиток, економічний розвиток, економічне зростання, прогресивний розвиток, регресивний розвиток, екстенсивний розвиток, екзогенний розвиток, галузь.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В економічній теорії наявна значна кількість підходів до трактування поняття «розвиток». Незважаючи на велику кількість наукових праць та значні досягнення в області обґрунтування теоретичних основ розвитку, на сьогодні його сутність чітко не визначена. Відсутність єдиного універсального підходу, а також суперечливість між деякими визначеннями поняття «розвиток» потребує проведення ґрунтовнішого аналізу цього поняття з метою створення несуперечливого теоретичного підґрунтя. Інтерпретація поняття «розвиток» повинна ґрунтуватись на врахуванні багатоаспектності та багатогранності досліджуваного поняття, що потребує вивчення значної кількості літературних джерел.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сьогодні існує велика кількість досліджень, як вітчизняних так і зарубіжних вчених присвячених визначенню сутності поняття «розвиток». Важливу роль у теоретичному дослідженні проблематики розвитку відіграють праці: І. Ансоффа [1], Д.М. Гвішіані [25], О.Л. Гапоненко, А.П. Патрухіна [3], Ю.С. Масличенкова [10], В.В. Ільїна, Ю.І. Кулагіна [6], І.Т. Фролова [23], І.В. Кононенко [7], та ін.

Формування цілей статті. Мета статті є критичний аналіз різноманітних підходів проаналізувати сутність поняття «розвиток» та його складові.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку економічних відносин в Україні доволі актуально є проблема розвитку галузі коноплярства, яка могла б стати однією із стратегічно орієнтованих в Україні.

Будь яка-галузь може плідно розвиватися, за умови якщо теорія її розвитку є методом здобуття нового знання й практичного перетворення дійсності.

В новому столітті інформатизації, що характеризується турбулентністю навколишнього середовища бізнесу, вирішальним фактором виживання і розвитку галузі коноплярства стає швидкість, з якої вона здатна реагувати на зміни ринкової ситуації. Насамперед, розглянемо, що розуміють під категорією «розвиток».

Наукові підходи до загальнотеоретичного обґрунтування категорії «розвитку» є досить розмаїтими. Наведемо в таблиці 1 систематизацію визначення поняття «розвиток» наведених в науковій літературі.

Виділяють три основні підходи до розуміння розвитку: через вивчення і виділення власних систем, які розвиваються; через формування трактувань цієї дефініції; як порівняльної характеристики об'єкта.

За першим підходом, розвиток є незворотним, спрямованим, закономірним і унікальним процесом змін відкритої системи у просторі та часі.

Другого підходу дотримуються такі вчені, які визначають розвиток як процес формування нової відкритої системи, який виражений у якісній зміні складу, структури і способу функціонування системи, що виявляється у кризовій формі та спрямований на досягнення цілей.

Інші вчені розуміють розвиток як унікальний процес трансформації відкритої системи в просторі та часі, що характеризується постійною зміною цілей його існування шляхом формування нової відкритої системи і переводом його в нову траєкторію розвитку [15].

Розвиток як загальнонаукову категорію розглядають з трьох сторін: як закон, як принцип та як явище. Розвиток як закон характеризує перехід від одного буття до іншого, причому наступний стан буття буде іншим за попередній за кількісними або якісними характеристиками. Традиційно вважають, що наступний стан буття буде кращим за попередній. Розвиток як явище є протилежним до буття, яке знаходиться в незмінному стані. Розвиток як принцип є іманентною рисою буття, його невід'ємною характеристикою, що також зумовлює можливість подальших змін буття [13].

Процес розвитку характеризується великою різноманітністю видів і форм. Так, Н.П. Масленнікова, Е.М. Коротков, Е.А. Смирнов, виділяють дві форми розвитку: еволюційну і революційну.

Еволюційна характеризується поступовими кількісними і якісними змінами, а революційна – стрибкоподібним переходом від одного стану системи до іншого.

Визначення поняття «розвиток»

Автори [джерело]	Визначення поняття «розвиток»
Енциклопедія «Вікіпедія» [16]	Розгорнутий у часі процес кількісних та якісних змін в організмі та психіці людини, її мисленні, почуттях і поведінці, що є результатом біологічних процесів в організмі та впливів навколишнього середовища.
Філософська енциклопедія [22]	Вищий тип руху, зміни матерії і свідомості; перехід від одного якісного стану до іншого, від старого до нового. Розвиток являє собою саморух об'єкта – іманентний процес, джерело якого укладено у самому об'єкті, що розвивається. Розвиток виникає в результаті протиріч нового і старого, боротьби «суперечливих, взаємовиключних, протилежних тенденцій», властивим об'єктам «природи», їхнього подолання, перетворення в нові про-тирiччя. «Розвиток є «боротьба» протилежностей»
Словник сучасної філософії [19]	Філософська категорія, що виражає процес руху, зміну цілісних систем. До найбільш характерних рис даного процесу відносяться: якісне виникнення нового об'єкта (чи його стану), спрямованість, необоротність, закономірність, єдність кількісних і якісних змін, взає-мозв'язок прогресу і регресу, суперечливість, спіралевидність форми (циклічність), розгортання в часі. Даний процес є саморозвитком (саморухом) оскільки основним джерелом розвитку виступають внутрішні протиріччя.
Філософський енциклопедичний словник [21]	Розгорнутий у часі процес кількісних та якісних змін в організмі та психіці, поступальний рух, еволюція, перехід від одного стану до іншого. Здатність до розвитку становить одну із загальних властивостей матерії. Істотною характеристикою процесів розвитку становить час: по-перше, всякий розвиток здійснюється в реальному часі, по-друге, тільки часовий фактор виявляє спрямованість розвитку.
Академічний тлумачний словник української мови [17]	Процес, внаслідок якого відбувається зміна якості чого-небудь, перехід від одного якісного стану до іншого.
И. Ансофф [1]	Питання не стільки того, що є, скільки того, що може бути зроблено з тим, що є. Це складний і суперечливий процес, під час якого система збільшує свої можливості із задоволення потреб її елементів та інших систем, що перебувають у зовнішньому середовищі стосовно неї. Стосовно окремої людини, розвиток – це процес, під час якого індивіди збільшують свої можливості із задоволення власних та чужих потреб і бажань.
Д.М. Гвішиані [25]	Система протиріч, система якісно різних етапів, шаблів, система оборотних і необоротних процесів, система поступального росту й внутрішньої цілісності розвитку.
О.Л. Гапоненко, А.П.Патрухин [3]	Рух вперед, формування нових рис, становлення нових структурних характеристик об'єкта, його еволюція, поліпшення, удосконалювання, прогрес, а також ріст і розширення.
Ю.С. Маслеченков [10]	Перехід від одного якісного стану до іншого.
В.В. Ільїн, Ю.І. Кулагін [6]	Зміна, рух.
Л.Д. Забродська [5]	Просування від простого до більш складного та ефективного.
І.Т. Фролова [23]	Закономірна, спрямована якісна зміна матеріальних і ідеальних об'єктів.
С.І. Ожегов, Н.Ю. Шведова [12]	Процес закономірної зміни, переходу з одного стану в інший, більш досконалий; перехід від старого, якісного до нового, від простого до складного, від нижчого до вищого.
Е.М. Коротков [8]	Сукупність змін, що ведуть до появи нової якості і зміцнення життєвої системи, її здатність чинити опір руйнівним станом зовнішнього середовища.
Е.А. Смирнов [18]	Незворотна, спрямована, закономірна зміна матерії та свідомості.
І.В. Кононенко [7]	Безповоротна, направлена, закономірна зміна матеріальних і ідеальних об'єктів, що здійснюється протягом часу
В.С. Пономаренко, О.М. Тридід, М.О. Кизим [14]	Процес кількісно-якісних змін у системі, ускладнення структури і складу, в результаті чого підвищується її опірність дестабілізуючому впливу зовнішнього середовища й ефективність функціонування.
Л.Г. Мельник [11]	Незворотна, спрямована, закономірна зміна системи на основі реалізації внутрішньо-притаманних їй механізмів самоорганізації. Основними властивостями розвитку є незворотність, спрямованість, закономірність, а також впорядкованість та активна роль внутрішніх механізмів самоорганізації.
О. Страхов [20]	Сукупність процедур і засобів, за допомогою яких нова думка чи ідея перетворюється на нововведення.

Також виділяють прогресивний і регресивний розвиток. Прогресивний розвиток – зміна якості системи від нижчого до вищого чи менш зробленого до більш зробленого. Регресивна зміна системи припускає зниження якісного рівня, деградацію організації, падіння її якісних і кількісних характеристик [9, 8, 13].

Н.В. Афанасьєва, В.Д. Рогожин, В.І. Рудика виділяють три головних напрямки розвитку: збільшення масштабів споживання економічних ресурсів – кількісний аспект; зміни в складі елементів і їхніх комбінацій – структурний аспект; зрушення в споживчих характеристиках елементів, у їхній індивідуальній і інтегральній корисності – якісний аспект [2].

Розвиток буває або екстенсивним, тобто проявом і збільшенням того що вже є, або інтенсивним, тобто виникненням якісно нових форм.

З іншої сторони, розвиток буває або екзогенним, тобто несправжнім розвитком, обумовленим лише ззовні, навколишнім світом, або ендегенним, тобто справжнім розвитком, джерело якого знаходиться усередині того, що розвивається.

Відрізняють також індивідуальний розвиток, розвиток якої-небудь окремої істоти, від загального розвитку [24].

Л.Д. Забродська розрізняє три форми розвитку: ринковий розвиток, відображає процес розширення кола споживачів, клієнтури; організаційний розвиток, відображає процес розвитку

Вісник Сумського національного аграрного університету

Серія «Економіка і менеджмент», випуск 5 (60), 2014

індивідуума, груп, сфер відповідальності, систем управління, ініціатив тощо; діловий розвиток – це спрямування ресурсів туди, де вони мають забезпечити максимальну конкурентоспроможність протягом максимально великого терміну часу [5].

Таким чином, проведені дослідження щодо сутності «розвитку» з позицій поглядів різних науковців дає можливість зробити висновок, що не існує єдиної думки стосовно визначення даного поняття, тому на сучасному етапі вимагає уточнення та розкриття. На підставі аналізу теоретичних підходів до визначення дефініцій, якими автори трактують поняття «розвиток», виникає можливість зробити висновок, що «розвиток» – незворотно-направлені зміни у системі, що відбуваються як процес переходу з одного стану в інший, більш досконалий. Поняттям «розвитку» охоплюються всі способи появи чогось нового, тобто основною складовою цього процесу є нововведення.

Складовою розвитку є економічний розвиток, який в універсальному словнику-енциклопедії трактується як якісні й структурні зміни в національних економіках як наслідок економічного зростання; чинники що впливають на економічний розвиток: людський капітал, капітал фінансовий і майновий, природні ресурси, технологія, культура; коли всі чинники виступають у великій кількості, вони здатні стимулювати економічний розвиток, коли їх бракує – можуть бути перепорою для економічного розвитку [4].

Структуру економічного розвитку формує розвиток усіх його елементів: розвиток економічної системи, розвиток галузі, розвиток підприємства, розвиток людського, фінансового та майнового капіталу, розвиток інновацій та інвестиційних процесів тощо [Прийма розвиток підприємства].

Термін «економічний розвиток» часто заміняють на термін «економічне зростання».

Економічний розвиток у порівнянні з економічним зростанням представляє за своїм змістом більш ширше поняття, що накладає певний відбиток на підходи до аналізу проблем, які сфокусувалися в даних поняттях. Наприклад, в якості джерела економічного зростання розглядаються такі фактори, як капітал, технічний прогрес, праця, освіта, природні ресурси. Коло джерел економічного розвитку значно розширене і тому враховує, наприклад, відмінності на рівні розвитку економіки досліджуваних країн, відмінності в соціальних, культурних, національних та інших аспектів поведінки людей.

Цікавою особливістю досліджуваних категорій є також те, що за їх допомогою суб'єктом встановлюються контури майбутнього. При цьому поняття розвитку відображає стратегію, а зростання – тактику досягнення ідеалу, мети в майбутньому.

Категорія економічного зростання є важливою характеристикою суспільного виробництва.

Сьогодні під економічним зростанням розуміють кількісне та якісне удосконалення виробництва та збільшення національного продукту, яке буде сприяти вирішенню проблем обмеженості ресурсів та підвищенню рівня життя населення.

Отже, з відомою часткою припущень, можна сказати, що поняття «економічний розвиток» більш конкретне і практично значуще, а «економічне зростання» більш абстрактне і теоретично значуще.

Економічне зростання є органічним складовим елементом економічного розвитку. Але якщо економічне зростання – виключно кількісний господарський розвиток, то економічний розвиток передбачає саме якісне економічне зростання з глибокими структурними змінами у відносинах власності, в системі суспільного поділу праці й зайнятості, в політиці доходів та соціальній сфері тощо.

Економічне зростання є оборотним процесом, тобто після нього рано чи пізно настає спад. Про оборотність економічного розвитку не можна так однозначно стверджувати, бо технічний прогрес, поява нових економічних форм свідчать про настання якісних змін у господарському розвитку при кількісних витратах у виробництві товарів та послуг. Це особливо характерно для сучасних перехідних економік.

В сучасній економічній літературі співвідношення цих понять в більшій мірі визначається не через відмінності, котрі у них присутні, а через те спільне, що їх об'єднує. Економічне зростання – основа економічного розвитку. В теперішній час все більше число західних дослідників підходять до економічного розвитку з тих позицій, що й економічного зростання, використовуючи представлені поняття як синоніми.

Ми ж вважаємо, що дані поняття за своєю суттю є родинними, оскільки «зростання» є похідним від «розвитку», вони споріднені, але не тожні.

Економічний розвиток – це більш широке поняття, яке охоплює як збільшення обсягу виробництва, так і зміни в сфері виробничих і економічних відносин, ставлення до власності, розподілу тощо. В загальному вигляді його можна розуміти як результат взаємодії економічних, соціальних, політичних та інших факторів, що дозволяють сформувати основу соціального прогресу.

Слід наголосити, що економічний розвиток є визначальною фазою в процесі невинних економічних змін, господарської еволюції людського суспільства.

Економічне ж зростання є однією з найважливіших суспільних проблем, темпи якого визначають динаміку економічного розвитку країни і виступають лише складовою економічного розвитку.

Висновки: Виходячи з проведеного дослідження, можливо зазначити, що на сьогодні се-

ред вчених не існує єдиної науково-обґрунтованої точки зору в питаннях сутності поняття «розвиток». На підставі аналізу було запропоноване наступне визначення поняття «розвиток», а саме: «розвиток» -- незворотно-направлені зміни у системі, що відбувається як процес переходу з одного стану в інший, більш досконалий. Поняттям «розвитку» охоплюються всі способи появи чогось нового, тобто основною складовою цього процесу є нововведення.

Виходячи з розуміння економічної сфери життєдіяльності суспільства як системи, що характеризується такими параметрами як елементи, властивості, відносини між елементами, зовнішнє середовище, мета і часовий інтервал, які, набуваючи конкретних виявів, визначають тип економічної системи суспільства, економічний розвиток

пропонується розглядати, як збільшення обсягу виробництва, так і зміни в сфері виробничих і економічних відносин, ставлення до власності, розподілу тощо.

В загальному вигляді його можна розуміти як результат взаємодії економічних, соціальних, політичних та інших факторів, що дозволяють сформувати основу соціального прогресу.

Слід наголосити, що економічний розвиток є визначальною фазою в процесі невинних економічних змін, господарської еволюції людського суспільства. У цьому руслі поняття «економічне зростання» є однією з найважливіших економічних проблем, темпи якого визначають динаміку економічного розвитку країни і виступають лише складовою економічного розвитку.

Список використаної літератури:

1. Ансофф И. Стратегическое управление / И.Ансофф: [пер. с англ.]. – М.: Экономика, 2005.
2. Афанасьев Н.В., Рогожин В.Д., Рудыка В.И. Управление развитием предприятия: Монография. – Х.: Издательский Дом «ИНЖЭК», 2003. – 184 с.
3. Гапоненко А.Л. Стратегическое управление : учебник [для студ. ВУЗов] / А.Л. Гапоненко, А.П. Панкрухин. – М.: Изд-во «ОМЕГА-Л», 2006. – 464 с.
4. Економічний розвиток. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.slovopedia.org.ua/29/53397/10788.html>.
5. Забродська Л.Д. Стратегічне управління: реалізація стратегії: Навч. посібник для студ. екон. спец. – Харків: Консул, 2004. – 208 с.
6. Ільїн В.В., Кулагін Ю.І. Людина і світ. Навчальний посібник. – К.: Київ. нац. торг.-екон.ун-т, 2003. – 283 с.
7. Кононенко І.В. Управління розвитком підприємства: Навч. посібник. – Х.: НТУ «ХПІ», 2001. – 134 с.
8. Коротков Э.М. Концепция менеджмента/ Э.М. Коротков. – М.: Дека, 1997. 304 с.
9. Масленикова Н.П. Управление развитием организаций. – М.: Центр экономики и маркетинга, 2002. – 304 с.
10. Маслеченков Ю.С. Технология и организация работы банка: теория и практика. – М.: Дека, 1998. – 432с.
11. Мельник Л.Г. Фундаментальные основы развития – Сумы.: ИТД «Университетская книга», 2003. – 288 с.
12. Ожегов М.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка/ Русская академия наук. – М.: Азбуковник, 1998. – 944 с.
13. Погорелов Ю.С. Категорія розвитку та її експланаторний базис / Ю.С. Погорелов // Теоретичні та прикладні питання економіки. – К., 2012. – Вип. 27, т. 1. – С. 30-34.
14. Пономаренко В.С., Тридід О.М., Кизим М.О. Стратегія розвитку підприємства в умовах кризи: Монографія. – Х.: Видавничий Дім «ІНЖЕК», 2003. – 328 с.
15. Раєвнева О.В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі : монографія / О.В. Раєвнева. – Харків, 2006. – 496 с.
16. Розвиток (значення). [Електронний ресурс]. – Доступний з [http://www.uk.wikipedia.org/wiki/Розвиток_\(значення\)](http://www.uk.wikipedia.org/wiki/Розвиток_(значення)).
17. Розвиток : академічний тлумачний словник української мови (1970-1980). [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.sum.in.ua/s/rozvytok>.
18. Смирнов Э.А. Основы теории организации: Учебное пособие для вузов. – М.: ЮНИТИ, 2000. – 375 с.
19. Современная философия: Словарь хрестоматия. Ростов-на-Дону, Феникс, 1995. – 511 с.
20. Страхов О. Механізм державного управління інноваційного розвитку на рівні регіонів/О. Страхов// Акт. пробл. держ. упр.: зб.наук.пр. – Д.: ДРІДУ НАДУ, 2007. – Вип. 1 (27). – С. 172-178.
21. Философия: Энциклопедический словарь/ Под ред. А.А. Ивина. – М.: Гардарика, 2004. – 1072 с.
22. Философская энциклопедия. Т.4 «Наука логики» -- Сигети. Гл. ред. Ф.В.Константинов. – М.: «Советская энциклопедия», 1967. – 592 с.
23. Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова. – 6-е изд., перераб. и доп. – М.: Политиздат, 1991. 560 с.
24. Философский энциклопедический словарь / Гл. редакция Л.Ф. Ильичев, Н.П.Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г.Панов – М.: Сов. – Энциклопедия, 1983. – 840 с.
25. Финансовые механизмы стратегического управления развитием предприятия./ Ю.А., Путятин, А.И. Пушкарь, А.Н. Тридид. – Харьков: Основа, 1999. – 488 с.

Крючкова М.И. Теоретические подходы к определению понятия «развитие», «экономическое развитие» «экономическое зростание».

На основе научных источников обоснована сущность понятий «развитие» «экономическое развитие», «экономический рост». Рассмотрены теоретические подходы различных ученых к трактовке понятия «развитие», что позволило обосновать авторский подход к толкованию этого понятия. На основе обобщения и систематизации существующих толкований предложено авторское определение понятия «развитие» в узком и широком смысле.

Ключевые слова: развитие, экономическое развитие, экономический рост, прогрессивное развитие, экстенсивное развитие, экзогенное развитие, отрасль.

Kryuchkova M. Theoretical approaches to the definition of «development», «economic development», «economic growth».

Based on the scientific sources the essence of the concept of «development», «economic development», «economic growth» is proved. Theoretical approaches of different scientists to the interpretation of the concept «development» which made it possible to prove the author's to its interpretation are given. On the base of generalizing and systematizing the existing interpretations the author's determination of the essence of the concept "development" in the narrow and broad sense is proposed.

Keywords: development, economic development, economic growth, progressive development, regressive development, extensive development, exogenous development, branch

Дата надходження до редакції: 05.11.2013 р.

Рецензент: д.е.н., професор Чупіс А.В.

УДК 338.439

ДЕТЕРМІНАНТИ ВРАЗЛИВОСТІ ПРОДОВОЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Н. В. Волченко, к.е.н., доцент, Сумський національний аграрний університет

Статтю присвячено дослідженню окремих аспектів продовольчої безпеки країни. Автором здійснено узагальнення даних щодо формування деяких індикаторів системи продовольчої безпеки, зокрема детермінантів вразливості; сформульовано висновки відносно оптимальності поточних показників вразливості продовольчої безпеки у світі та в Україні.

Ключові слова: продовольча безпека, детермінанти вразливості продовольчої безпеки, імпорт, іригація, продовольство.

Постановка проблеми. Показники світової статистики свідчать про тенденцію до покращення стану глобальної продовольчої безпеки. У 2011-2013 рр. кількість осіб, які мають недостатнє харчування для забезпечення повноцінного існування, зменшилася порівняно з 2010-2012 рр. на 3% і становила 842 млн. осіб. Загальна кількість осіб, що не отримують достатнього харчування за останні 20 років зменшилася на 17%. Тобто, очевидним стає прогрес у вирішенні частини проблем продовольчої безпеки, здебільшого за рахунок інтенсифікації процесів економічного розвитку найменш розвинутих країн. При цьому, у країнах, де продовольча безпека не знаходиться у площині наявності, фізичної та економічної доступності продуктів харчування, залишається досить складним питанням щодо детермінантів вразливості та потреби. Особливо дане питання набуває актуальності у зв'язку із інтенсифікацією інтеграційних процесів, коли продовольча безпека набуває додаткових факторів взаємозалежності із зовнішньоторговельною безпекою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі продовольчої безпеки значна увага приділяється у працях як закордонних, так і вітчизняних науковців, серед яких слід відзначити Амбросова В. Я., Білика Ю. Д., Бойка В. І., Власова В. І., Галушко В. П., Квашу С. М., Лукінова І. І., Олійника В. М., Пасхавера Б. Й., Румянцеву Е. Е., Саблука П. Т., Топіху І. Н., Черевка Г. В., Шубравську О. В та ін. Не зменшуючи значення робіт даних науковців слід зазначити, що додаткового висвітлення потребує визначення сутності детермінантів вразливості продовольчої безпеки та їх

поточного стану.

Формулювання цілей статті. Основними цілями здійснення даного дослідження є проведення аналізу сутності та стану детермінантів вразливості продовольчої безпеки на сучасному етапі розвитку світового господарства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Продовольча безпека на індивідуальному рівні, рівні господарства, держави, регіону чи світу досягається у тому випадку, коли всі люди у будь-який час мають фізичний, економічний та соціальний доступ до достатньої кількості безпечних та поживних продуктів харчування з метою задоволення своїх потреб та вподобань у їжі, щоб вести активний та здоровий спосіб життя [6, с. 28]. Одночасно з цим, зовнішньоторговельна безпека – це стан зовнішньоторговельних відносин, що свідчить про спроможність держави протистояти впливу зовнішніх загроз у міжнародній торгівлі та мінімізувати заповідані ними збитки, активно використовувати участь у світовому поділі праці для створення сприятливих умов розвитку експортного потенціалу і раціоналізації імпорту, забезпечувати відповідність зовнішньоекономічної діяльності національним економічним інтересам [8, с. 8]. Виникає потреба збалансування заходів щодо розвитку експортного потенціалу та забезпечення зменшення імпортозалежності держави.

Звертаючись до досвіду країн Європейського Союзу у сфері дотримання продовольчої безпеки, необхідно враховувати специфіку забезпечення продовольчої безпеки на міждержавному рівні. В рамках ЄС діє свобода руху товарів, в

тому числі і продовольчих, що потребує гармонізації національних концепцій, принципів та процедур забезпечення продовольчої безпеки. Продовольчу безпеку можна вважати однією з причин появи Спільної аграрної політики (САП) ЄС. Сьогодні основним напрямом цієї політики стало забезпечення продовольчої безпеки не лише у внутрішньому, а і у зовнішньому просторі, тобто САП ЄС намагається вирішити глобальну проблему забезпечення продовольством. В середині інтеграційного угруповування особлива увага приділяється попиту на продовольчі товари. В принципі, цей попит може задовольняти харчова промисловість без зовнішнього втручання, але в такому випадку ринок не завжди зможе гарантувати такі елементи, як продовольча безпека під час кризи, стабільні ціни на продукти харчування, здорові продукти харчування по доступним цінам, продовольче різноманіття, доступні продукти харчування для бідних, особливо під час кризи [3, с. 164].

Реальний стан справ щодо даних позицій відображається у детермінантах вразливості продовольчої безпеки. Організація з продовольства та сільського господарства ООН (ФАО) при визначенні проявів вразливості детермінантів продовольчої безпеки, визначає три основні позиції, зокрема, показник залежності від імпорту зернових; відсоткову долю орних земель, що забезпечені обладнанням для іригації; долю імпорту продовольства у загальному обсязі імпортованих товарів.

Показник залежності від імпорту зернових визначається як співвідношення імпортованих зернових до суми виробництва зернових та імпорту зернових за мінусом експортованого обсягу. Фактично визначається доля імпорту зернових у загальному обсязі, що залишився на території держави. За останні 5 років спостерігається чітка тенденція до зниження рівня залежності від імпорту зернових з 0,79% у 2009 р. до 0,35% у 2013 р. (рис. 1.).

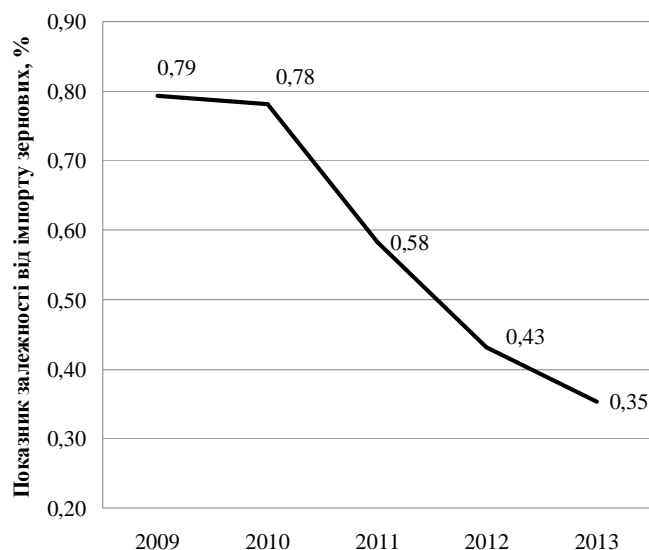

Рис. 1. Показник залежності від імпорту зернових України у 2009-2013 рр.

Відбувається даний процес на фоні зростання середньої урожайності зернових на 33,9% за останні п'ять років (з 29,8 ц/га у 2009 р. до 39,9 ц/га у 2013 р.), що призвело до збільшення обсягів виробництва на 26,4%. При цьому, обсяги експорту збільшилися на 43,5% і становили у 2013 р. 28,7 млн.т, а обсяги імпорту скоротилися на половину до 0,1 млн.т.

Активна реалізація експортного потенціалу не перешкоджає формуванню необхідних для держави запасів зерна. Так, відповідно до даних Звіту про стан продовольчої безпеки України у 2012 р. на початок 2013 р. у державному інтервенційному фонді було в наявності 1680 тис. тонн зерна, обсяг середньорічного внутрішнього споживання населенням хліба і хлібопродуктів у перерахунку на зерно, за даними статистики, становив 6653 тис. тонн. Виходячи з цього, індикатор

достатності запасів зерна склав 25% [1]. Порівняно з 2009 р. даний показник збільшився на 13,6 відсоткових пункти, в тому числі на 8,7 відсоткових пункти за останній рік, що в цілому свідчить про позитивні тенденції щодо дотримання детермінантів вразливості продовольчої безпеки. Відповідно до статті 9 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» з метою забезпечення продовольчої безпеки Аграрний фонд формує державний інтервенційний фонд, який стосовно кожного об'єкта державного цінового регулювання не може бути меншим, ніж 20% обсягів їх річного внутрішнього споживання за попередній маркетинговий період. Обсяг внутрішнього споживання окремого об'єкта державного цінового регулювання визначається на основі звітного балансу попиту і пропозиції за попередній маркетинговий період. Кабінет Міністрів Укра-

їни встановлює обсяги формування інтервенційного фонду з урахуванням ситуації, що склалася на аграрному ринку, та прогнозного балансу попиту і пропозиції на наступний маркетинговий період за окремими об'єктами державного цінового регулювання [5].

Постійне зростання обсягів експорту українського продовольства та державне регулювання й контроль АПК дозволяє говорити про те, що Україна дотримується проміжного підходу у забезпеченні продовольчої безпеки, як і більшість країн Європи. Даний підхід поєднує риси протекціоністського та експортноорієнтованого, отже його використання залежить від постійно змінюваних обставин, серед яких можна назвати і зміни показників урожайності по роках, несприятливі погоднокліматичні умови, зміни кон'юнктури внутрішнього та зовнішнього ринків тощо. Співставлення процесів нарощування обсягів експорту зерна та гарантування продовольчої безпеки не іде у розріз із тим фактом, що на регіональному рівні продовольча безпека передбачає міжнародний поділ праці. Як зазначає М. Калінчик, міжнародний поділ праці у контексті продовольчої безпеки передбачає розміщення виробництва продовольства згідно з наявними відносними перевагами тієї чи іншої країни і торгівлю без перешкод за доступними цінами. Тобто, окремі країни можуть і повинні виробляти найбільш придатні для їх умов продукти харчування, надлишки – експортувати, а деяку частину – імпортувати [2].

На перший план в даному контексті виходить питання ціни. Необхідно зазначити, що у 2012 р.

Аграрний фонд здійснював реалізацію продовольчого зерна, а також борошна за фіксованими цінами, хлібопекарським підприємствам для виробництва ними хліба масового асортименту. Загальний обсяг реалізації Аграрним фондом зерна у 2012 р. склав 236 тис. тонн, борошна – 37 тис. тонн. Товарні інтервенції на внутрішньому ринку дозволили у 2012 р. уповільнити зростання цін на хліб масових сортів за рахунок сировинного фактора. У 2012 р. індекс споживчих цін на хліб склав 102,7%, у той час як середні ціни на продовольчу пшеницю зросли більш, ніж на 20% [1].

Дані щодо долі імпорту продовольства у загальному обсязі імпортованих товарів як детермінанти вразливості продовольчої безпеки, розраховані ФАО, представлені на рис. 2. Український показник знаходиться у межах світових показників та показників розвинутих країн. Дещо негативною є те, що починаючи із 2008 р. його значення зросло на 20 відсоткових пунктів і становило 6%.

Серед усіх детермінантів вразливості найбільш проблемними для України є дані по долі орних земель, що забезпечені обладнанням для іригації. Цей детермінант визначається як співвідношення загальної кількості земель, що мають іригаційне обладнання до загальної кількості ріллі. Саме даний показник свідчитиме про те, наскільки країна убезпечена від негативного впливу несприятливих погодних умов. За даними ФАО останніми роками пропозиція продовольства змінюється частіше під впливом зростаючої кількості несприятливих погодних умов, зокрема посух.

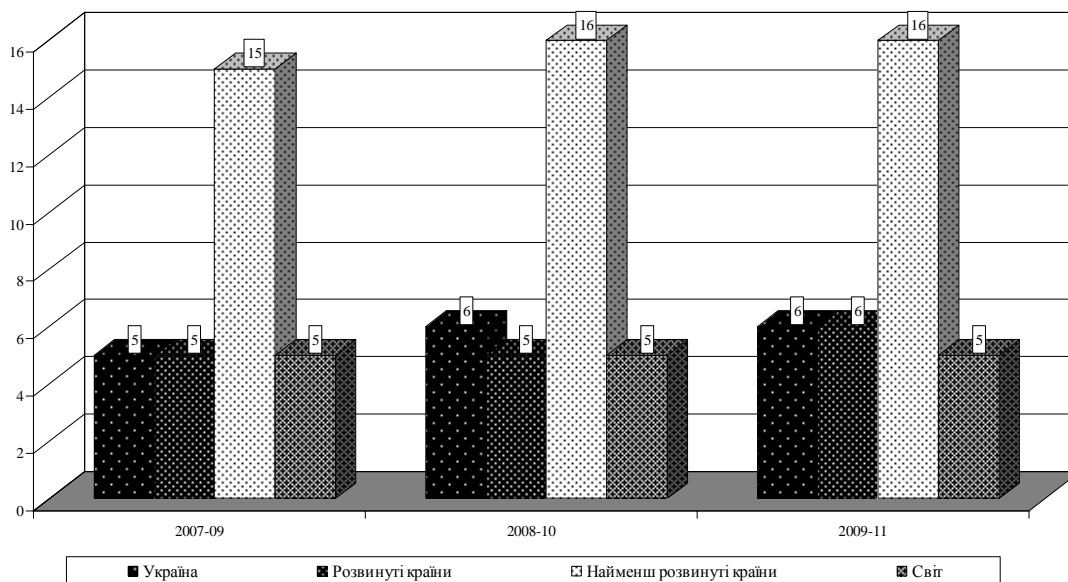

Рис. 2. Доля імпорту продовольства у загальному обсязі імпортованих товарів у відсотках

На рисунку 3 представлено показник долі орних земель, що забезпечені обладнанням для іригації у середньому за 2009-2011 р. Очевидним є негативне значення показника по Україні. Він майже у двічі нижчий, ніж аналогічний показник

по розвинутих країнах та у 3 рази, ніж світовий. Навіть не дивлячись на те, що природнокліматична зона, в якій розташована більша частина території України не вимагає 100% забезпечення таким обладнанням, тим не менш, його

кількість не є достатньою для визначення загальних детермінантів вразливості такими, що є достатніми для дотримання продовольчої безпеки.

Необхідність зрошення доводиться тими фактами, що воно позитивно впливає як на кількість, так і на якість врожаю. У політих «штучним дощем» культур формуються потужне листя, коренева система, що забезпечує підвищення продуктивності сільськогосподарських культур. Є чимало прикладів, коли врожайність культур при зрошенні зростала в 1,5–3 разів. Також значно підвищується якість урожаю – наприклад, зростає вміст олії у сої або білка в листостебловій масі люцерни [4]. Державною програмою на 2013-2014 рр. планується збільшити зрошувані сільськогосподарські площі на 1 млн. га.

Висновки з даного дослідження і перспекти-

ви подальших розвідок. На рівень національної продовольчої безпеки впливають численні фактори, серед яких потужність та здатність національного АПК адекватно реагувати на кон'юнктуру продовольчого ринку, надійність ресурсного забезпечення і кооперативних зв'язків АПК, наявність необхідних обсягів перехідних запасів; платоспроможність населення і доступність продовольства для всіх громадян; ступінь захищеності вітчизняних виробників продовольчих товарів від імпорتنих інтервенцій тощо. При цьому, не слід недооцінювати вплив тих факторів, що формує зовнішня політика держави, зокрема щодо збалансування заходів розвитку експортного потенціалу та забезпечення зменшення імпортозалежності.

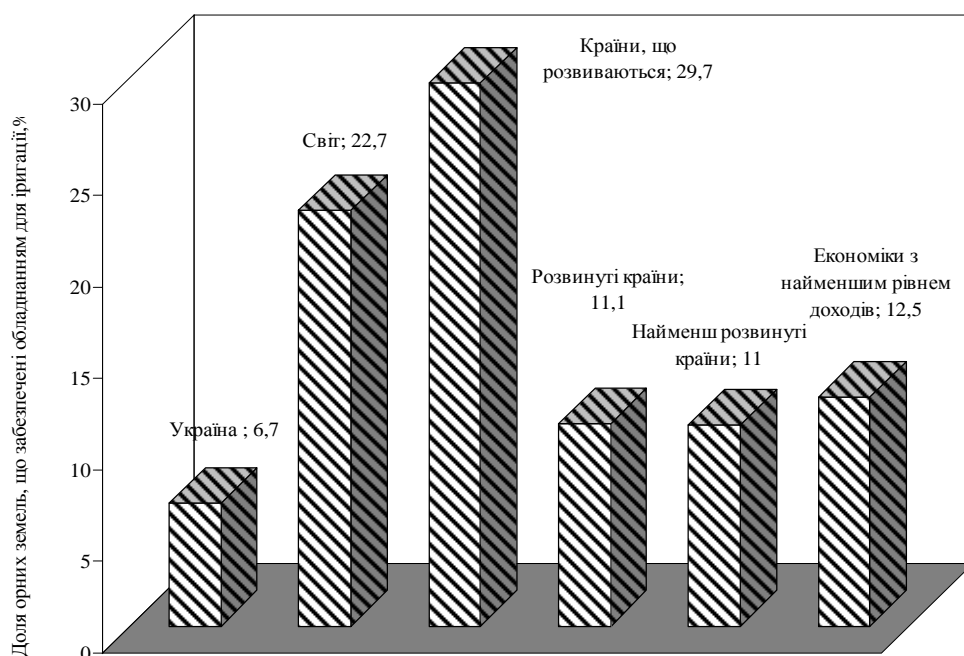

Рис. 3. Доля орних земель, що забезпечені обладнанням для іригації у середньому за 2009-2011 рр.

Детермінанти вразливості продовольчої безпеки можна визначити, як основні показники, які свідчать про можливу ступінь несприятливого впливу, якого зазнає продовольча безпека держави в разі мінливості основних показників забезпечення продовольством чи кризових явищ при їх виробництві. Сьогодні для України, з числа трьох детермінантів вразливості продовольчої

безпеки найбільш проблемним залишається показник по орних землях, що забезпечені обладнанням для іригації. Звертаючись до досвіду інших держав, які мають налагоджену систему зрошення, необхідно концентрувати увагу на фертигації, а також власному виробництві необхідної техніки.

Список використаної літератури:

1. Звіт про стан продовольчої безпеки України у 2012 році [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://nach.com.ua/docs/index-411721.html>
2. Калінчик М. Продовольча безпека: уявна і реальна / Микола Калінчик // [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/uk/article/ekonomika/prodovolcha-bezpeka-uyavna-i-realna>
3. Мельникене Р. Політика забезпечення продовольственої безпеки країн ЄС: розвиток і перспективи // Раса Мельникене, Артём Волков, Вільма Дапкунте // Развитие АПК в контексте обеспечения продовольственной безопасности : материалы VIII Международной научно-практической конференции (9-10 сентября 2010 г. Минск). – Минск : Институт системных исследований, 2011. – С. 160– 165

4. Петренко І. Спрага іригації [Електронний ресурс] / Ігор Петренко // Агробізнес сьогодні – 2013. – №8(255) – Режим доступу : <http://www.agro-business.com.ua/2010-06-11-12-53-22/1576-2013-05-21-11-36-54.html>
5. Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України від 24.06.2004 р. № 1877-IV : точна редакція – 11.08.2013 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1877-15/page>
6. Сухоруков А. І. Щодо методології комплексного оцінювання складників економічної безпеки держави / А. І. Сухоруков, Ю. М. Харазішвілі // Стратегічні пріоритети. – 2013. – № 3 (28). – С. 5-15.
7. Food security indicators [Electronic resource] : Statistics of FAO. – Access mode : http://www.fao.org/fileadmin/templates/ess/foodsecurity/Food_Security_Indicators.xlsx
8. Trade Reforms and Food Security : Conceptualizing the Linkages / Commodity Policy and Projections Service, Commodities and Trade Division Food and Agriculture organization of the United Nations. – Rome : 2003. – 315 p.

Волченко Н. В. Детермінанти уязвимости продовольственої безпеки держави.

Стаття присвячена дослідженню окремих аспектів продовольственої безпеки держави. Автором здійснено обобщення даних щодо формування деяких індикаторів системи продовольственої безпеки, а саме детермінантів уязвимости, сформульовані висновки щодо оптимальності поточних показників уязвимости продовольственої безпеки в світі та в Україні.

Ключові слова: продовольствена безпека, детермінанти уязвимости продовольственої безпеки, імпорт, іригація, продовольство.

Volchenko N. V. The determinants of vulnerability of food security.

The article deals with some aspects of food security. The author made a generalization of data on the formation of some food security indicators, including the determinants of vulnerability. The conclusions with respect to the optimality of current indicators of vulnerability of food security in the world and in Ukraine.

Keywords: food security, vulnerability determinants of food security, import, irrigation, food.

Дата надходження до редакції: 13.05.2014. р.
Рецензент: д.е.н., професор Михайлова Л.І.

УДК 631.151.61:631.145(477)

МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ВЕРТИКАЛЬНО-ІНТЕГРОВаних ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР В АГРОПРОДОВОЛЬЧІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ

В. С. Ніценко, к.е.н, доцент, Одеський державний аграрний університет

Наведено авторське бачення категорії "корпорація (холдинг)". На базі проведених досліджень визначено особливості інтеграційних процесів. З використанням методу експрес-аналізу обґрунтовано ефективність створення вертикально інтегрованого утворення. Сформовано механізм функціонування вертикально-інтегрованого утворення.

Ключові слова: агропродовольча сфера, агропромисловий комплекс, корпорація, холдинг, вертикально-інтегровані утворення

Постановка проблеми. Історія сучасних корпоративних утворень йде до XV-XVI століть і пов'язана, в першу чергу, з первинним накопиченням капіталу. За минулий період змінювалися методи, форми, інструментарій їх створення, але сутність і мета залишалися незмінними: інтеграція для максимізації доходу. Проте саме поняття «корпорація» на сьогоднішній день відноситься до розряду несталих і, незважаючи на те, що це поняття вживається досить широко як у спеціальній літературі, так і в ЗМІ, суворого, однозначного розуміння ще не сформовано. Причому «розкид» думок і підходів до цього явища досить широкий: від правового тлумачення об'єднання професіоналів до структури для реалізації економічних і соціальних проблем. У ЦК поняття «корпорація» відсутня і в українській практиці воно використовується на інтуїтивному рівні.

Метою статті є побудова механізмів формування та функціонування вертикально-

інтегрованих підприємницьких структур в агропродовольчій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В теоретико-методологічних дослідженнях сучасних вчених-економістів детально розглянуті механізми функціонування підприємницьких структур, у т.ч. в агропродовольчій сфері. Серед когорті необхідно виділити праці українських та російських вчених: А. Демченка, А. Камаліяна, А. Курносова, М. Лещенка, І. Сазонець, А. Улезько, І. Шиткіна та ін.; іноземних – Г. Баккера, Д. Хелмінка, Б. Хендерсона та ін. Однак питанням побудови механізмів формування та функціонування вертикально-інтегрованих утворень агропродовольчої сфери приділено мало уваги.

Виклад основного матеріалу. Очевидно, що корпорацію необхідно розглядати як систему, інтегруючи кілька специфічних структур, що найменше дві: структуру бізнес-процесів і організаційну. У рамках цих двох взаємопов'язаних струк-

тур, накладених одна на одну, і здійснюється корпоративне управління.

На наш погляд, корпорація являє собою об'єднання фізичних та юридичних осіб з різними формами капіталу для вилучення економічної вигоди та здійснення соціальної діяльності. Таке досить ємке визначення дозволяє, з одного боку, врахувати економічні інтереси господарюючих суб'єктів: споживачів, найманих працівників, власників, держави в цілому, а з іншого боку, врахувати необхідність задоволення певних соціальних потреб.

Існуючі моделі та концепції корпорацій диференціюються за ознаками, закладеними в основу їх класифікації, будь то особистісні відносини, поділ праці, етнічні особливості, ієрархія управління та інше. Нам видається, що, використовуючи ці, безумовно, важливі ознаки, незаслужено ігнорується технократичний підхід до формування певного виду корпорацій, оскільки технологія – це об'єктивна і конкретна ознака, досить легко підлягає формалізації. Анітрохи не принижуючи роль інших факторів об'єднання, вважаємо, що в окремих сферах діяльності, зокрема харчової промисловості, тобто там, де виробництво виходить безпосередньо на кінцевого споживача – людини, в основу створення корпорації слід взяти завершений технологічний цикл: від розробки ідеї до доведення продукції кінцевому споживачеві. Найбільш повно цьому завданню відповідає вертикально-інтегроване утворення (ВІУ). Ми розуміємо під ВІУ об'єднання підприємств різних галузей, що забезпечують реалізацію всього технологічного ланцюжка з доведення продукції до кінцевого споживача.

Під холдингом ми розуміємо компанію або корпорацію, що володіє контрольними пакетами акцій або частками в паях інших компаній з метою контролю та управління їх діяльністю. Розміри холдингу при цьому можуть бути набагато менше розмірів підконтрольних фірм. Холдингова компанія – вершина піраміди, складеної з дочірніх компаній.

Холдинг як структура управління вертикально-інтегрованим утворенням є в українських умовах однією з найбільш прийнятних форм управління. До його складу включаються різні за своїм організаційно-правовим статусом господарюючі суб'єкти, які при входженні в холдингову компанію ґрунтовно реорганізуються аж до зміни своєї правової форми та отримання особливих повноважень у компанії [4].

Суб'єкти інтегрованих холдингів нерідко мають різний юридичний статус і форми власності, що також ускладнює проблему управління ними.

Активну участь у діяльності холдингів може приймати держава. Форми участі державних структур досить різноманітні: від опосередкованого впливу на діяльність даного утворення шляхом формування правової бази, юридичної осно-

ви їх функціонування до безпосередньої участі в управлінні холдинговою компанією. Причому в одних випадках участь держави цілком виправдана, коли йдеться про галузі, що є природними монополіями, і держава виступає як рівноцінний економічний партнер. В інших випадках втручання держави небажане, оскільки державні інтереси можуть йти врозріз з інтересами власників і функціонування ринкового механізму може виявитися заблокованим [6].

Аналізуючи сучасний інтеграційний процес в економіці, можна виділити його наступні особливості:

- дедалі активнішу роль в цьому процесі відіграє держава, використовуючи свої різні структури, методи, інструментарій;

- важливе місце в інтеграційному процесі відводиться ТНК, які за своєю економічною потужністю набагато перевершують економіку багатьох країн перебування. Розбіжність їх інтересів може викликати різке загострення ситуації;

- на зміну континуальним міжнародним союзам приходять мережні союзи як інноваційна форма співробітництва на умовах кооперації і взаємних гарантій. Потенційно це енергетичні та валютні союзи;

- до особливостей інтеграційного процесу в Україні слід віднести його певний кримінальний характер, що передбачає високі ризики його проведення, оскільки в разі доведення він кримінально карний;

- сучасна інтеграція – це, як правило, реакція на форс-мажорні ситуації, будь-то криза, військовий конфлікт, високе зростання цін і т.д.

Україна знаходиться на порозі третьої хвилі інтеграційних перетворень. Перша хвиля була викликана кризою 1998 року, коли попит був переключений на внутрішнє споживання. Друга хвиля обумовлена високими цінами на нафту і відповідним накопиченням капіталу. Третя хвиля пов'язана з кризою, вихід з якої можливий на якісно іншій основі інтеграційних процесів.

В українській економіці в даний час сформувалися об'єктивні і суб'єктивні умови для створення вертикально-інтегрованих утворень (ВІУ). Основні переваги вертикально-інтегрованих утворень полягають в отриманні доступу до кінцевого споживчого ринку, а отже, до ренти, створенні умов концентрації та гнучкого використання ресурсів, можливості проведення єдиної політики в галузі кадрів, фінансів, зниженні витрат і вдосконаленні моніторингу.

Нині відсутня спеціальна методика визначення ефективності створення ВІУ. Побічно її можна визначити, використовуючи методику ЮНІДО, розроблену в 1978 р., модернізовану Z-модель Альтмана з її модифікаціями, різні концептуальні підходи, що враховують окремі випадки, зокрема: теорію трансакційних витрат, забезпечення конкурентних переваг, використання поте-

нціалу взаємовигідних довгострокових відносин на теорії фінансового менеджменту, пов'язану зі специфікою взаємодії акціонерів і керуючих та інші [1, 3, 5].

Для обґрунтування ефективності створення вертикально інтегрованого утворення холдингу можна використовувати метод експрес-аналізу. Переваги цього методу полягають у простоті розрахунків. Крім того, для оцінки ефективності до-

сить офіційно опублікованих звітів про діяльність підприємств, що дуже важливо в умовах суворой конфіденційності вихідних даних. Результати розрахунку зведені в таблиці 1.

Отримана сума рейтингових чисел підприємств, що увійшли до холдингу (14,25), значно менша рейтингового числа самого холдингу (40,95), що наочно свідчить про економічну доцільність подібного об'єднання.

Таблиця 1

Показники ефективності функціонування вертикально інтегрованого утворення на прикладі холдингу

№	Фінансові показники	Підприємство	Підприємство	Підприємство	Підприємство	Підприємство	
		1	2	3	4	5	
1	X ₁ – показник загальної платоспроможності підприємства	0,5	0,2	-0,03	0,3	0,3	
2	X ₂ – рентабельність власного капіталу	0,1	0,19	0,46	0,98	0,25	
3	X ₃ – коефіцієнт капіталізації підприємства	1,85	0,5	1,8	0,9	38	
4	X ₄ – коефіцієнт менеджменту	0,35	0,84	0,71	0,01	0,9	
5	X ₅ – коефіцієнт забезпеченості власними коштами	1,02	1,7	-0,6	2,4	1,5	
6	Рейтингове число R*	3,87	3,45	2,34	4,59	-	
7	Сума рейтингових чисел підприємств	14,25					
8	Рейтингове число R* холдинга	-	-	-	-	40,95	

На наш погляд, необхідно доповнити вищевказані методичні підходи до визначення ефективності ВІУ поряд з розрахунком економічного ефекту урахуванням таких ефектів, як інституційний, інвестиційний, екологічний та соціальний. Тоді отриманий сукупний ефект можна визначити за формулою:

$$E_3 = E_E + E_n + E_i + E_{EK} + E_{соц}, \quad (1)$$

а критерієм оцінки вертикально інтегрованого утворення є дотримання наступної умови:

$$E_3 = E_E + E_n + E_i + E_{EK} + E_{соц} \geq \sum E_i, \quad (2)$$

де E₃ – сукупний ефект інтегрованого утворення;

E_e – економічний ефект інтегрованого утворення від зниження собівартості продукції;

E_н – інституційний ефект інтегрованого утворення в результаті досягнення різного виду безпеки;

E_i – інвестиційний ефект інтегрованого утворення за рахунок вищої інноваційної привабливості для вітчизняних та іноземних інвесторів;

E_{ЕК} – Екологічний ефект інтегрованого утворення за рахунок економії витрат на усунення наслідків екологічних катастроф;

E_{соц.} – соціальний ефект інтегрованого утворення від підвищення якості рівня життя населення;

E_i – сукупний ефект кожного учасника інтегрованого утворення;

n – кількість учасників інтегрованого утворення.

Необхідно виділити особливості, притаманні сучасним умовам створення механізму формування ВІУ, функціонуючого в системі управління в рамках концепції його стратегічного розвитку. Такими, на наш погляд, є:

- необхідність врахування сучасних тенденцій, що відбуваються в світовому інтеграційному

процесі. Для цих цілей в структурі механізму необхідно мати підрозділ, що відповідає за моніторинг подій у світі;

- чітко визначити власну нішу в міжнародному поділі праці і її значимість на даному етапі розвитку, як на національному, так і на світовому рівні;

- забезпечити рівень розвитку та використання власного потенціалу кожної структурної одиниці не нижче допустимого для даного вертикально-інтегрованої освіти в цілому;

- поєднувати в собі систему оперативного управління ВІУ і систему його стратегічного розвитку;

- в структурі підсистем механізму мати такі підсистеми, як науково-дослідну, маркетингову, фінансову, організаційну і технологічну.

Таким чином, в розробленому комплексному механізмі, який представлений на рисунку 1, виділяються не тільки механічні елементи, а й етапи стратегічного менеджменту. Пропонована структура механізму дозволить, на наш погляд, забезпечити його адекватність зовнішнім умовам, комплексне вирішення поставлених завдань від проведення НДДКР до отримання кінцевого продукту, забезпечити узгоджену дію всіх структурних підрозділів освіти в єдиному напрямку.

Економічна криза при всіх її негативних проявах (підвищення рівня безробіття, зниження якості життя населення, загострення соціальної напруженості і т.д.) слід розглядати, як сигнал до докорінної реструктуризації. Істотні перетворення повинні відбуватися в усіх сферах людської діяльності, у засобах виробництва (техніці, технології, інформаційному забезпеченні), в системі виробничих відносин (формах власності, характер відносин між ними) [2].

Найбільш ефективне вирішення проблеми

підвищення економічної ефективності, забезпечення продовольчої безпеки, зростання якості життя населення ми бачимо у створенні регіональних продовольчих кластерів. Кластери, як відносно нова, притаманна ринковій економіці форма територіально-галузевої організації продуктивних сил, в умовах української дійсності придбали ряд особливостей. Це стосується можливості

участі у складі кластера різних державних структур (регіональних інноваційних центрів, технопарків, дослідних центрів тощо), що беруть на себе функції інфраструктурного характеру; більш універсального цільового призначення кластерів, що проявляється в рішенні не тільки економічних завдань, але й у вирішенні соціальних, інноваційних, екологічних проблем.

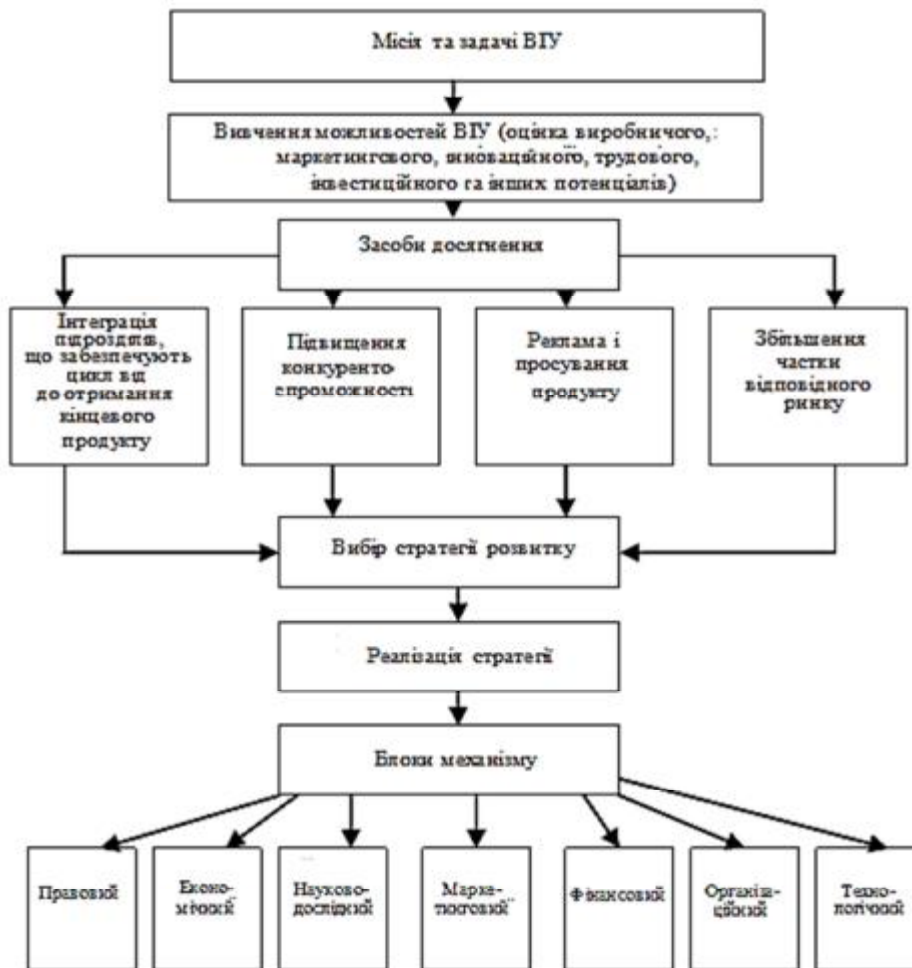

Рис. 1. Механізм функціонування ВІУ

Висновки. На території Причорноморського регіону розташовані великі вітчизняні виробники продовольства – самодостатні підприємства, які успішно вирішують проблеми на національному ринку. Однак на світовому ринку їх продукція неконкурентоспроможна. Причина в тому, що ці утворення не є в повному розумінні ВІУ. У них відсутній початковий елемент ВІУ – науково-дослідний центр, що займається генною інженерією по виведенню нових порід тварин і сортів рослин.

Утворення кластера дозволить також створити власний науково-дослідний центр генної інженерії та селекційних досягнень. Головною метою його буде удосконалення селекційно-технологічних програм виведення нових ліній і

створення кросів нового покоління селекції зі специфічними кількісними та якісними ознаками.

Створення агропродовольчого кластера на території Причорноморського регіону дозволить вирішити проблему і племінної бази. Наприклад, вона ще недостатня для задоволення потреб промислового птахівництва. Багато племінного матеріалу досі ввозиться з-за кордону: Канади, Великобританії, Німеччини, Польщі, Франції, інших країн. Формування вітчизняної племінної бази набуває особливого значення в умовах небезпечних хворобам птахів.

Основними перевагами подібного утворення є: інноваційне зростання компанії і, як наслідок, укрупнення частки нематеріальних активів, зни-

ження витрат, зростання продуктивності за рахунок ефективного використання робочої сили і капіталу, залучення значного обсягу субсидій, зниження податкового тягаря. Важливо відзначити, що фірми конкуруватимуть між собою.

Створення такого птахівничого кластера в

регіоні за участю держави дозволить охопити весь технологічний ланцюжок від наукової ідеї до кінцевого споживача, вийти на очікуваний річний обсяг виробництва м'яса птиці, знизити собівартість продукції, отримати економічний ефект, інституційний ефект, екологічний ефект.

Список використаної літератури:

1. Баккер Г. Как успешно объединить две компании / Ганс Баккер, Джерен Хелминк; пер. с англ. Т.И. Митасова; науч. ред. Г.А. Ясницкий, А.Г. Ясницкая. – Минск: Гревцов Паблицер, 2008. – 288 с.
2. Курносов А.П. Оптимизация параметров предпринимательских структур при их кооперации / А.П. Курносов, А.Ф. Демченко, А.В. Улезько, А.К. Камалян // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 1999. – № 6. – С. 45-48.
3. Лещенко М.М. Застосування кластерного аналізу для оцінки розвитку холдингових структур у країнах світу / М.М. Лещенко // Фінанси України: XVI міжнар. наук.-практ. конф., 30-31 бер. 2012 р.: зб. матеріалів. – Дніпропетровськ, 2012. – С. 118-120.
4. Сазонець І.Л. Корпоративне управління: навч. посіб. / І.Л. Сазонець. – Донецьк: Юго-Восток, 2008. – 371 с.
5. Шиткина И.С. Холдинги. Правовой и управленческий аспекты / И.С. Шиткина. – М.: ООО «Городецъ-Издат», 2003. – 368 с.
6. Henderson Brace D. The Origin of Strategy / Brace D. Henderson // Harvard Business Review. – 1989. – № 3. – P. 139-143.

Ниценко В.С. Механизмы формирования и функционирования вертикально-интегрированных предпринимательских структур в агропродовольственной сфере Украины.

Приведены авторское видение категории "корпорация (холдинг)". На базе проведенных исследований определены особенности интеграционных процессов. С использованием метода экспресс-анализа обоснована эффективность создания вертикально интегрированного образования. Сформирован механизм функционирования вертикально интегрированного образования.

Ключевые слова: агропродовольственная сфера, агропромышленный комплекс, корпорация, холдинг, вертикально-интегрированные образования.

Nicenکو V.S. Mechanism of formation and operation vertically integrated business in agricultural and food sector Ukraine.

Given the author's vision of the category "Corporation (Holding)". On the basis of studies identified characteristics of integration processes. Using the method of rapid analysis proved the effectiveness of creating a vertically integrated education. Functioning mechanism formed vertically integrated education.

Keywords: agro sphere, agriculture complex, corporation, holding vertically integrated education.

Дата надходження до редакції: 21.04.2014

Рецензент: д.е.н., професор Красноурецький О.О.

УДК 338.2

ФОРМУВАННЯ СОЦІОБІОЕКОНОМІКИ ЯК ПЕРСПЕКТИВНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

В. В. Байдала, к.е.н, доцент, Національний університет біоресурсів та природокористування України
В. М. Бутенко, к.е.н, доцент, Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ

У статті піддано аналізу інноваційну, соціально-орієнтовану моделі та модель екологічно-збалансованої національної економіки. Визначено, що модель інноваційного розвитку економіки України повинна включати заходи переходу до біоекономіки. Еволюція концепцій соціальної держави призвела до появи такого механізму, як соціальне партнерство. Модель екологічно-збалансованої економіки відповідає принципам сталого розвитку. В сучасних умовах актуальним є формування моделі соціобіоекономіки, засади якої запропоновані в даному дослідженні.

Ключові слова: модель соціобіоекономіки, біоекономіка, сталий розвиток, інноваційна модель економіки, модель соціально-орієнтованої економіки, модель екологічно-збалансованої економіки, соціальне партнерство, екологічна безпека.

Постановка проблеми. Сучасна економіка України характеризується як перехідна від командно-адміністративної до ринкової системи. Труднощі трансформації зумовлюють необхідність розробки теоретичного підґрунтя фор-

мування наукової концепції перспективної моделі розвитку національної економіки. Актуальність даного дослідження також полягає в тому, що на даний момент відсутня єдина стратегічна модель розвитку, яка б відповідала сучасним вимогам.

Аналіз останніх досліджень. У науковій літературі відсутній єдиний підхід до класифікації моделей національної економіки. Історичні аспекти впровадження різноманітних моделей викладені у працях таких вчених, як Фішер С., Дорнбуш Г., Макконнел К.Р., Брю С.Л., Самуельсон П., Мочерний С.В., Ніколенко Ю.В., Климко І.Н., Нестеренко В.П., Сизоненко В.О., Стеченко Д.М., Гринев Б.В., Бубенко П.Т., Гусев В.А. та інші. Питання інноваційної політики та інноваційного підґрунтя розвитку економіки освітлені в роботах Дідківської І.М., Клепко С.Ф., Нічкало Н.Г., Кудіної В.О., Кондратьєва М.Д., Глазьєва С.Ю., Нікітіної М.Г., та інших. Сучасні розробки й уточнення класифікації соціально-орієнтованої моделі економіки належать Г. Еспіну-Андерсену, Н.П. Ситніковій, С.Ю. Дефоржу, М. Базилеву, С.В. Калашнікову, Т.В.Кашнікову, Ю. Красновій, В. Бесєдіній, І.Б. Орлову, Д. Юнгбляду, М. Стрижневий, Т.О. Ілляшенко, Н.В. Котенко та іншим.

Вимагають подальшого дослідження проблеми, пов'язані з формуванням моделі, яка б дозволила перейти до соціально-орієнтованої економіки на принципах збалансованого (сталого) розвитку, враховуючи поточну ситуацію, пов'язану із вичерпністю природних ресурсів та збереженням навколишнього середовища.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз існуючих моделей розвитку національних економік і обґрунтування пропозицій щодо побудови оптимальної моделі для України.

Виклад основного матеріалу. Роботи багатьох вчених-економістів містять дослідження та класифікації моделей розвитку економічних систем. На нашу думку, будь-яка модель національної економіки повинна забезпечувати збалансоване зростання, враховуючи принципи сталого розвитку. З такої точки зору варто розглянути докладніше наступні моделі.

Модель інноваційного розвитку національної економіки. Об'єктивні зміни в суспільному економічному розвитку призвели до формування інноваційної моделі розвитку економіки, для якої характерні нові риси та пріоритети. Інноваційний тип розвитку економіки характеризується перенесенням акценту на використання принципово нових прогресивних технологій, переходом до випуску високотехнологічної продукції, ефективними організаційними і управлінськими рішеннями в інноваційній діяльності, що стосується як мікро-, так і макроекономічних процесів розвитку - створення технопарків, технополісів, проведення політики ресурсозбереження, інтелектуалізації всієї виробничої діяльності, всебічне використання інформаційних технологій. Важливу роль в житті суспільства стали відігравати галузі, що ґрунтуються на так званих «високих технологіях», а також галузі, що безпосередньо задовольняють потреби людей. Відбувається переоцінка людсь-

кого фактору в економіці: зростає роль творчих кадрів - людей, що володіють знаннями і є носіями нововведень в сфері організаційної, науково-технічної та екологічної культури. З'являються нові суспільні пріоритети: добробут, інтелектуалізація виробничої діяльності, використання високих та інформаційних технологій, екологічність. Ця модель потребує нової фінансово-кредитної політики, ефективного стимулювання інновацій, розвитку наукомістких та скорочення природоексплуатуючих галузей - на макрорівні; зміни типу підприємницької діяльності, активного залучення до виробництва малого та середнього приватного бізнесу - на макрорівні [1].

В Україні створено законодавче поле для формування інноваційної моделі економіки: закони України «Про інноваційну діяльність в Україні» [2], «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні»[3], «Про наукову та науково-технічну діяльність» [4], «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій»[5], «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» [6].

У відповідності із законодавством, основними напрямками для реалізації інноваційної моделі в національній економіці є: машинобудівний комплекс (літакобудування, морський транспорт, пасажирський транспорт); металургійний паливно-енергетичний комплекс (розвиток альтернативних видів енергетики); аграрно-промисловий комплекс (АПК); медична та мікробіологічна промисловість; нові наукові технології та створення науково-освітніх кластерів; легка та харчова промисловість.

Крім вищезазначеного, на нашу думку, варто звернути увагу на таку болючу проблему сьогодення, як надмірне антропогенне навантаження на навколишнє середовище. Те, що найближчим часом доведеться мати справу із виснаженням природних ресурсів, уже ні в кого не викликає сумнівів, розбіжності в оцінках різних вчених полягають лише в строках. Песимісти вважають, що ресурсів вистачить людуству на 20-25 років, а оптимісти – 50 років. У даному зв'язку все більшої актуальності в розвинутих країнах набуває становлення біоекономіки, що базується на знаннях. Серйозні досягнення в області генної інженерії, екологічно чистого біопалива, продукції мікробіологічного синтезу, що значно скорочують енерговитрати, кількість спожитої води та виробіток токсичних відходів, одержання наносистем і створення матеріалів на їх основі та ін. складають основу біоекономіки. Науковці покладають великі сподівання на те, що застосування біотехнологій дозволить підвищити якість та тривалість життя населення, покращити стан навколишнього середовища, досягти більшої ефективності промислового, сільськогосподарського та енергодобувного виробництва.

Нові знання в галузі біотехнологій разом з

досягненнями інформаційних та нанотехнологій дають можливість для формування концепції біоекономіки.

Біоекономіка розглядається, по-перше, як одна із сторін економічної діяльності, що «враховує прихований позитивний вплив біологічних процесів та поновлюваних ресурсів на здоров'я населення, а також на процес економічного зростання та розвитку»; та по-друге, як частина виробничого процесу, тобто як «економіка, що використовує поновлювані біоресурси, кінцеві результати біопроцесів і потенціал еко-промислових кластерів (eco-industrial clusters) з метою виробництва новітніх біопродуктів, одержання прибутку від їх реалізації та створення додаткових робочих місць» [7].

Отже, ми вважаємо, що модель інноваційного розвитку для України повинна передбачати становлення біоекономіки, яке має пройти такі етапи:

1. Формування наукової та ресурсної бази: а) створення та розвиток ефективних механізмів підготовки спеціалістів та наукових кадрів в області біотехнологій, створення спільного освітнього простору біотехнологічного спрямування; б) формування та реалізація перспективних науково-дослідницьких, дослідно-конструкторських і технологічних робіт; здійснення інтеграції науки, промисловості, малого та середнього підприємництва на основі ринкових механізмів комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності та при передачі технологій; в) створення стимулюючих механізмів державної підтримки формування та розвитку нового високотехнологічного сектору - біоекономіки; вдосконалення нормативної правової бази, що регулює виробництво та обіг продукції біотехнологічних підприємств; г) стимулювання використання підприємствами технологій, що базуються на поновлюваних ресурсах; д) створення системи заходів, направлених на підтримку аграрного сектору як основної ресурсної бази біоекономіки.

2. Формування конкурентоспроможного сектору досліджень та розробок в області біотехнологій: а) комерціалізація і впровадження біотехнологій, скорочення розриву між дослідженнями та ринком; б) створення біоіндустрії, розвиток альтернативної енергетики; в) сприяння формуванню позитивного іміджу біотехнологічної продукції шляхом пропаганди та популяризації біотехнологій як серед виробників, так і серед споживачів; г) сприяння підвищенню екологічної культури населення; д) розробка заходів, що сприяють більш легкому входженню біопродуктів на ринок.

3. Формування агробіокластерів на території України: а) розробка системи заходів в рамках соціального партнерства, що стимулюють створення агробіокластерів; б) вивчення існуючих виробничих і технологічних ланцюжків з метою раціонального використання біоресурсів як бази

для створення та подальшого розвитку територіальних агробіокластерів.

Модель соціально-орієнтованої національної економіки. Ця модель має такі відмінні риси: значний масштаб держсектору, соціальна спрямованість видатків державного бюджету, регулювання зайнятості, високий рівень оподаткування приватного сектора і населення зі значними доходами, державна підтримка малого та середнього бізнесу, застосування інструментів інвестиційної та структурної політики.

Теоретики соціально-ринкового господарства вважали, що конкурентний порядок не може встановитися сам по собі, його має встановити держава. Для забезпечення у суспільстві соціальної злагоди держава через прогресивну систему оподаткування акумулює у бюджеті значні кошти, які спрямовуються на фінансування соціальних потреб. Ці витрати здійснюються відповідно до затверджених програм за такими напрямками, як забезпечення державних службовців, дотації і виплати незахищеним прошкам населення і багатодітним родинам, стимулювання різних форм заощаджень, надання пільгових позичок, дотацій та поручительство держави для отримання цільових кредитів, підтримка певного рівня цін на окремі види товарів, дотації в зовнішньоторгівельній сфері тощо [8].

Соціальна спрямованість політики нашої держави визначена Конституцією України, в якій її визнано як пріоритетний напрям і проголошено людину, її життя, честь і гідність найвищою соціальною цінністю. Основним обов'язком держави є утвердження й забезпечення прав і свобод людини. Конкретизація цього положення знаходить своє відображення у статтях 46, 48, 49, у яких визначається право громадян на достатній життєвий рівень для себе і для своєї сім'ї, на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування, а також право громадян на соціальний захист за віком, у випадку хвороби, інвалідності, втрати годувальника та в інших випадках, передбачених законом. В Конституції України наводяться найзагальніші риси завдань соціальної держави [9].

Однак, у практичному плані наша країна ще далеко від реалізації цілей соціальної держави. Функції, зміст і принципи функціонування соціальної держави з'ясовані не в повній мірі. На жаль, сучасна соціальна політика представляє собою комплекс заходів як реакції уряду на кризову ситуацію, що виникає під впливом економічних факторів. Головна увага зосереджується на окремих ланках соціальної сфери: пенсіях, грошових допомогах, індексації, мінімальних соціальних стандартах. Таким чином, соціальна політика втрачає комплексність та адресність, знижується її ефективність [10].

Еволюція концепції соціальної держави призвела до появи нових соціальних механізмів,

таких, як наприклад, соціальне партнерство, яке характеризується на практиці взаємодією держави, бізнесу та суспільства з метою досягнення соціально-значущих цілей (підвищення добробуту, економічного зростання на принципах сталості, збереження навколишнього середовища тощо).

На жаль, на сучасному етапі в транзитивній економіці України поки що не сформована цілісна модель соціальної держави. В цілому, спостерігається тяжіння до консервативних методів соціального захисту та посилення регулятивної і контрольної функції держави.

Модель екологічно збалансованої національної економіки. Сталий (збалансований) розвиток у сучасному світі стає одним із національних пріоритетів через надзвичайне загострення соціо-екологічних проблем. Модель екологічно-збалансованої економіки ґрунтується на: підвищенні ролі екологічної освіти, екологічного виховання, загальної та екологічної культури; формуванні конкурентного ринкового середовища, що спонукатиме суб'єктів господарювання до ефективного використання природного капіталу; спрямованості центральної і місцевої влади на збереження й відтворення природного капіталу; формуванні громадянського суспільства, що спонукатиме владу до збереження природного капіталу, забезпеченні належної якості природного довкілля; економічному механізмі екологічно збалансованого природокористування [11].

За даними українських вчених, обсяг природного капіталу України становить біля 658,1 млрд. доларів США. Найбільшу частку цього капіталу становлять мінерально-сировинні ресурси (95-96%) і лише 4% забезпечують сільськогосподарське виробництво продуктів харчування. Ефективність використання природного капіталу досить низька і дорівнює ефективності його використання в країнах, що розвиваються. Вкрай не-ефективним є землекористування. У такій ситуації потрібно шукати резерви екологічно збалансованого природокористування на основі збереження ресурсно-екологічних ніш екосоціосистем України [12].

Серед регіональних пріоритетів, що зумовлюють швидкий перехід національної економіки на модель екологічно збалансованого розвитку, Гринів Л. виділяє такі: створення раціональної регіональної структури економіки, на основі проведення соціо-екологічного районування, та критеріїв ресурсно-екологічної безпеки і просторових вимог екологічно збалансованого розвитку; формування соціо-екологічних програм розвитку територій, що передбачають реалізацію системи заходів по їх екологічно збалансованому природокористуванню; вдосконалення територіальних пропорцій розвитку економіки завдяки ефективнішому використанню внутрішньорегіональних можливостей ресурсів природного та людського

потенціалу; перепрофілювання та реконструкція промислових комплексів; розробка допустимих параметрів господарської діяльності у межах локальних територій; створення системи запобігання шкідливого впливу природокористування на довкілля та виникнення надзвичайних ситуацій, техно- і антропогенних аварій та катастроф; визначення еталонних територій для першочергового відпрацювання регіональних схем детоксикації довкілля в індустріальних східних регіонах України [13].

Модель екологічно-збалансованої економіки найкраще відповідає принципам сталого розвитку. Вирішення соціально-екологічних проблем позитивно впливає на якість та тривалість життя населення, дає можливість перейти до економічного зростання без шкоди інтересам майбутніх поколінь.

В Україні затверджена Концепція сталого розвитку населених пунктів, яка визначає основні напрями державної політики щодо забезпечення сталого розвитку населених пунктів, правові та економічні шляхи їх реалізації [14]. Зокрема, в даному нормативно-правовому акті зазначено, що основними причинами, що перешкоджають забезпеченню збалансованому сталого розвитку населених пунктів, є нестабільність соціально-економічних умов у державі на перехідному етапі, відсутність науково обґрунтованої, чітко визначеної стратегії її сталого розвитку, ефективного реформування економіки та її державного регулювання, недосконалість законодавчого і нормативного забезпечення формування адекватного умовам ринку фінансового, правового, інформаційно-комунікаційного простору, недосконалість правових, організаційних, економічних засад діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, фізичних і юридичних осіб щодо формування повноцінного життєвого середовища [14].

Проаналізувавши існуючі моделі розвитку економіки, приходимо до висновку, що в сучасних умовах соціо-еколого-економічної кризи варто сформувати нову, певною мірою комбіновану, модель соціобіоекономіки, яка ґрунтується на таких засадах:

- перенесення акценту на використання принципово нових прогресивних технологій, перехід до випуску високотехнологічної продукції;
- впровадження ефективних організаційних та управлінських рішень в інноваційній діяльності (створення технопарків, технополісів, агробіотехнологічних кластерів);
- проведення політики ресурсозбереження, перехід на поновлювані джерела енергії, включаючи біомасу, стимулювання суб'єктів господарювання до застосування ресурсощадних, екологічно безпечних технологій, заснованих на використанні відновлюваних ресурсів;
- реалізація масштабних науково-технічних

проектів, які базуються на створенні біотехнологічної продукції в рамках розвитку біоекономіки;

- всебічне використання інформаційних технологій;

- спрямування соціальної політики держави на підвищення якості життя, соціальних стандартів, які враховують екологічні нормативи щодо безпеки продуктів харчування, води, повітря тощо;

- розвиток екологізації виробництва та ринку екологічно чистої продукції;

- формування нової системи взаємодії бізнесу, держави і суспільства - соціального партнерства, яке направлене на розвиток біоекономіки.

Висновки. Аналіз сучасних концепцій економічних моделей може служити Україні орієнтиром для формування власної моделі національної економіки, котра повинна враховувати специфічні особливості та умови, що притаманні саме їй (географічне розташування, природні ресурси, людський та виробничо-технологічний потенціал, традиції та менталітет суспільства). На нашу думку, найкраще відповідає вимогам сьогодення комбінована модель національної економіки, яка має риси інноваційної, еколого-збалансованої, соціально-орієнтованої моделі та передбачає розвиток біоекономіки на засадах соціального партнерства.

Список використаної літератури:

1. Лапко О. Інноваційна діяльність в системі державного регулювання. — К.: ІЕП НАН України, 1999. - 254 с.
2. Закон України «Про інноваційну діяльність в Україні» від 04.07.2002 № 40-IV/[Електронний ресурс]/Режим доступу <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.
3. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 08.09.2011 № 3715-VI/[Електронний ресурс]/Режим доступу <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>.
4. Закон України «Про наукову та науково-технічну діяльність» від 13.12.1991 № 1977-XII/[Електронний ресурс]/Режим доступу <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1977-12>.
5. Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» від 14.09.2006 № 143-V/[Електронний ресурс]/Режим доступу <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/143-16>.
6. Закон України «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків» від 12.01.2006 № 3333-IV/[Електронний ресурс]/Режим доступу <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/991-14>.
7. OECD, Biotechnology for Sustainable Growth and Development, March 2004. Режим доступу <http://www.hse.ru/org/hse/iori/oecdprj20>.
8. Сапич В.І., Сапич Н.М. Національні моделі економічного розвитку [розділ підр.]/Національна економіка: підр./за заг. ред. О.В. Носової. — К.: Центр учбової літератури, 2013. — 512с., С.59.
9. Байдала В.В. Соціальні пріоритети національної економіки [розділ підр.]/Національна економіка: підр./за заг. ред. О.В. Носової. — К.: Центр учбової літератури, 2013. — 512с., С.410-425.
10. Детермінанти соціально-економічного розвитку підприємств: монографія. Вип.2/за наук. ред. д-ра екон.наук, проф. Є.В. Мішеніна. — Харків: ТОВ «ДісаПлюс», 2013. — С.293-301.
11. Кривень О.В. Формування економічного механізму екологічно збалансованого природокористування у контексті екологічної конституції землі/О.В. Кривень//Науковий вісник НЛТУ України. — 2009. —Вип. 19.14. - С. 203-210.
12. Гринів Л. Екологічно збалансована економіка: проблеми теорії. - Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. - 240 с.
13. Гринів Л. С, Кічурчак М. В. Національна економіка: Навч. посібник.--Львів: "Магнолія 2006", 2008.-464 с.
14. Постанова Верховної Ради України «Про Концепцію сталого розвитку населених пунктів» від 24.12.1999 № 1359-XIV/[<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1359-xiv>].

Байдала В.В., Бутенко В. М. Формирование социобиоекономики как перспективной модели развития национальной экономики.

В статье проанализировано инновационную, социально-ориентированную модели и модель экологически-сбалансированной национальной экономики. Установлено, что модель инновационного развития должна включать меры по переходу к биоэкономике. Эволюция концепций социального государства привела к появлению такого механизма, как социальное партнерство. Модель экологически сбалансированной экономики соответствует принципам устойчивого развития. В современных условиях целесообразно сформировать модель социобиоекономики, основы которой предложены в данном исследовании.

Ключевые слова: модель социобиоекономики, биоэкономика, устойчивое развитие, инновационная модель экономики, модель социально-ориентированной экономики, модель экологически-сбалансированной экономики, социальное партнерство, экологическая безопасность.

Baydala V. Butenko V. Social-bioeconomy as a model for policy development of the national economy.

There are analyzed the innovative, socially-oriented model and the model of environmentally - balanced national economy in the article. There are considered innovative model of economic development should include measures for the transition to the bioeconomy. Evolution of concepts of the welfare state led to the formation of a social partnership mechanism. Ecologically balanced economy model corresponds to the principles of sustainable development. It is advisable to form a model social-bioeconomy in modern conditions. Features of that model are suggested in this article.

Вісник Сумського національного аграрного університету

Keywords: model of social-bioeconomy, bioeconomy, sustainable development, innovative economic model, the model of socially-oriented economy, model of ecologically balanced economy, social partnership, environmental safety.

Дата надходження до редакції: 09.04.2014 р.
Рецензент: д.е.н., доцент Славкова О.П.

УДК 330.531.1

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

Л. І. Сахарнацька, м.н.с., Закарпатський регіональний Центр соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України

В статті проаналізовано стан та перспективні напрями господарської діяльності особистих селянських господарств України. Визначено основні тенденції виробництва сільськогосподарської продукції особистими селянськими господарствами на загальній основі агропромислового комплексу України.

Ключові слова: аграрний сектор, особисте селянське господарство, земля.

Постановка проблеми. Таким чином, що перехід до ринкової економіки на етапах приватної власності та широкий розвиток підприємництва передбачає групову перебудову та реструктуризацію агропромислового виробництва, застосування різних організаційно-правових форм господарювання. Тому одним з основних питань є вивчення виробничої діяльності, пов'язаної з веденням особистого селянського господарства, яке лежить в основі селянського укладу як усталеного порядку в аграрних відносинах, побуті, родині та сільському соціумі.

На сучасному рівні значну роль у виробництві аграрної продукції в Україні відіграють особисті селянські господарства населення. Актуальність розгляду питань підвищення ефективності їх функціонування пов'язується з необхідністю збереження виробничого потенціалу села, сприяння самозабезпеченню сільського населення продуктами харчування, насичення внутрішніх аграрних ринків та підтримки продовольчої безпеки держави.

На нашу думку, структура тенденцій зміни й визначення перспектив подальшого розвитку особистих селянських господарств (ОСГ) населення набувають особливо важливого значення за умов нестабільної економічної ситуації та спаду виробництва в суспільному секторі сільського господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зазначити, що на сьогоднішній день в структурних змінах у сільськогосподарському виробництві певною мірою зросла питома вага продукції, що виробляється у приватному секторі, а саме – в особистих селянських господарствах, тому виникає питання оцінювання трансформацій в аспекті визначення значущості функціонування та розвитку особистих селянських господарств у системі економічних відносин в агропромисловому виробництві.

У наукових працях таких як: П.І. Гайдуцького, О.Д. Гудзинського, В.В. Зіновчука, М.Д. Кондра-

тьєва, П.М. Макаренка, Л.Ю. Мельника, В.Я. Месель-Веселяка, О.М. Онищенко, П.Т. Саблука, О.В. Чайнова, О.М. Шпичака, В.В. Юрчишина й ін. досліджуються умови функціонування особистих селянських господарств та їх вплив на агропромисловий сектор економіки. Але у сучасних наукових працях науковців недостатньо висвітлена проблематика оцінки функціонування особистих селянських господарств та перспектив подальшого розвитку.

Постановка завдання: Метою даного дослідження є обґрунтування напрямів підвищення ефективності функціонування особистих селянських господарств у ринкових умовах.

Виклад основного матеріалу. Перспективи розвитку особистих селянських господарств визначаються змістом державної політики у сфері сільського господарства. У свою чергу ця політика формується з урахуванням стратегічних пріоритетів і поточних завдань розвитку суспільства та економіки, традицій і уподобань населення, можливостей внутрішнього та зовнішнього середовища. [6, с 48]

За значмо, що на перспективу сектор особистих селянських господарств зазнаватиме істотних змін, особливо це зачепить тих із них, які приєднали до своїх земельних ділянок належні їх членам земельні частки. З часом існуюча тенденція до розширення цього сектору зміниться на тенденцію до його звуження. Певна частина з тих особистих селянських господарств, які вилучили земельні частки і господарюють самостійно, зуміють організувати ефективну господарську діяльність, розширять землекористування за рахунок оренди або купівлі земельних часток (земельних ділянок), а відтак поступово перетворяться на ефективні фермерські чи приватні господарства. Ще якась частина таких особистих селянських господарств, не витримавши конкуренції із сільськогосподарськими підприємствами (включаючи фермерські господарства), стане на шлях об'єднання зусиль з метою організації

спільного господарювання, створюючи різні неформальні або й формальні (зокрема сільськогосподарські виробничі кооперативи) об'єднання. Водночас ще якась частина особистих селянських господарств з часом перестане існувати, передасть свої земельні частки в оренду або продасть і змушена буде вирішувати проблеми власного працевлаштування у сфері сільськогосподарських підприємств або за їх межами. [1]

Особисті селянські господарства на сьогодні є стабілізуючою формою господарювання, яка стимулює спад виробництва сільськогосподарської продукції в Україні. Господарства населення в Україні виробляють більшу частину валової продукції сільського господарства – 55,1%, у тому числі продукції рослинництва – 54,9%, тваринництва – 55,3%. [4]

Варто зазначити, що особисті селянські господарства є невід'ємною частиною сільського

домашнього господарства. Оскільки, домашнє господарство виділяє власному особистому селянському господарству необхідні для його розвитку ресурси: сільськогосподарських тварин, сільськогосподарські угіддя (власні чи орендовані), працю та фінансові ресурси. Таким чином, доходи й витрати зараховують до дохідної й витратної частин сімейного бюджету. Адже діяльність особистих селянських господарств отримують сільськогосподарську продукцію для власного споживання, та для реалізації на ринку продукції, а також для відтворення виробництва (корми, насіння, молодняк тварин тощо). На нашу думку, визначаючи роль селянських господарств в аграрному секторі економіки України, нами пропонується надати характеристику особистих селянських господарств України за період 2009-2012 р., які наведені у табл. 1.

Таблиця 1

Структура розвитку особистих селянських господарств в Україні.[5]

Показник	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012	Абсолютне відхилення
Загальна кількість господарств, тис.	4715,3	4617,8	4359,0	4301,8	-413,5
з них господарства, які утримують худобу та птицю	3724,2	3599,7	3184,1	3111,9	-612,3
мають у приватній власності сільськогосподарську техніку	178,9	189,5	255,4	277,2	-98,3
Площа земельних ділянок, тис. га	6760,1	6700,5	6458,1	6501,0	259
у тому числі з цільовим призначенням для будівництва, обслуговування житлового будинку, господарських будівель	834,6	869,7	827,4	828,7	-5,9
для ведення особистого селянського господарства	3060,4	3015,3	2730,9	2717,1	-343,3
для ведення товарного сільськогосподарського виробництва	2796,2	2746,4	2819,9	2884,1	87,9
з них взятих в оренду	387,2	353,1	327,2	337,3	-49,9
Чисельність худоби, тис. голів: великої рогатої худоби	3309,5	3258,0	2383,7	2566,8	-742,7
у т.ч. корів	2351,8	2204,0	1676,8	1655,5	-696,3
свиней	3509,4	3790,5	3045,4	3031,3	-478,1

Проаналізовано особисті селянські господарства за регіонами України станом на 1 січня 2012 р. (табл. 2). Як бачимо із даних (табл. 2), до найбільш розвинених регіонів України щодо ОСГ належать Вінницька, Львівська, Київська, Івано-Франківська, Черкаська, Полтавська та інші області. Збільшення виробництва продукції в особистих селянських господарствах відбувається в основному внаслідок розширення землекористування і збільшення поголів'я худоби та птиці, що утримується. А оскільки трудова діяльність в таких господарствах мало механізована, основана переважно на річній праці, то все це вимагає додаткового залучення трудових і матеріальних ресурсів. Проте, наявність трудових ресурсів в особистому селянському господарстві є фіксованою величиною, так як ґрунтується на особистій праці селянина і членів його родини.

Тому, в умовах обмеженості резервів ручної праці в межах конкретного господарства збільшення обсягів виробництва відбувається за рахунок зростання трудонавантаження на членів сім'ї. В результаті сукупне виробниче навантаження сільських жителів перевищує фізіологічно допустимі норми трудової діяльності, має місце

само експлуатація, що негативно позначається на соціальному становищі селян, призводить до передчасного їх старіння та втрати працездатності. Надмірне перевантаження негативно впливає на підвищення загальноосвітнього, культурного та інтелектуального рівня селян. З огляду на це, особливої актуальності набуває проблема зниження трудовитрат при виконанні робіт в особистому селянському господарстві. [2]

Діяльність в особистих селянських господарствах суттєво згладжує нерівномірності надходжень і соціальної диференціації в сільській місцевості.[7]

В умовах ринкової конкуренції приватновласницький характер сільськогосподарських структур стане дієвим чинником, який спонукатиме до успішнішого, порівняно з колишніми колективними і державними сільськогосподарськими підприємствами, застосування новітніх сільськогосподарських технологій і технічних засобів виробництва. Поступово відновлюватимуться кількісно та оновлюватимуться якісно спрацьовані та різними шляхами втрачені основні засоби виробництва, а також здійснюватиметься їх подальше нарощування.[1]

Таблиця 2

Особисті селянські господарства за регіонами України станом на 1 січня 2012 р.[3]

	Кількість господарств, тис.	Загальна площа земельних ділянок, тис. га	У т.ч. для ведення ОСГ, тис. га	Чисельність худоби, тис. голів		
				великої рогатої худоби	у т.ч. корів	свиней
Україна	4359,0	6458,1	2730,9	2383,7	1676,8	3045,4
Автономна Республіка Крим	40,1	85,6	55,1	19,4	12,5	16,8
Вінницька	302,9	285,6	144,5	190,7	129,3	215,1
Волинська	157,0	326,3	216,1	115,5	88,9	192,3
Дніпропетровська	177,9	402,6	99,0	77,3	52,6	104,5
Донецька	111,3	248,4	74,8	37,6	26,1	42,5
Житомирська	197,1	217,6	105,2	116,7	91,7	112,7
Закарпатська	228,5	216,7	80,0	121,8	89,5	214,0
Запорізька	132,3	387,0	111,1	62,2	42,0	76,1
Івано-Франківська	262,1	256,1	153,3	160,3	107,4	101,9
Київська	242,2	201,1	97,7	45,0	36,7	120,8
Кіровоградська	134,3	288,6	89,8	67,9	42,9	103,8
Луганська	55,5	114,9	35,2	34,8	21,3	26,2
Львівська	290,7	337,8	171,1	194,0	135,3	140,8
Миколаївська	83,0	283,3	64,3	73,9	51,6	51,9
Одеська	182,4	365,2	120,0	103,3	67,4	175,0
Полтавська	211,7	286,9	148,6	90,2	62,0	115,4
Рівненська	184,4	308,8	130,6	126,7	94,8	254,4
Сумська	144,8	151,6	94,6	58,4	48,3	77,0
Тернопільська	191,6	244,3	149,3	148,1	97,9	206,8
Харківська	149,5	286,8	92,7	80,7	50,0	93,3
Херсонська	89,7	381,3	94,5	61,6	43,4	55,0
Хмельницька	223,1	220,0	116,1	163,9	114,9	180,7
Черкаська	222,2	186,0	107,0	65,6	43,8	174,0
Чернівецька	176,6	195,7	77,4	90,6	58,0	96,1
Чернігівська	168,0	179,9	102,9	77,1	68,5	98,3
м. Севастополь	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Розвиток фермерських господарств, визначених Законом України «Про фермерське господарство», відбуватиметься на основі дотримання виробничих стандартів ведення сільськогосподарського виробництва. Фермерські господарства будуть формуватися переважно на сімейній основі, у напрямі забезпечення раціональних їх розмірів – 350-400 га, за обов'язкового розвитку тваринництва, крім вузькоспеціалізованих. Особисті селянські господарства (господарства населення) розвиватимуться на ділянках, переданих фізичним особам у власність або користування розміром до 2 гектарів, в порядку, встановленому законом. Розмір земельної ділянки може збільшуватись у разі виділення в натурі (на місцевості) земельного паю та його спадкування. У сфері виробництва тваринницької продукції вони будуть формуватися в обсягах, які може забезпечити селянська сім'я.

У найближчій перспективі набудуть поширення господарства населення, які утримують 6 – 10 корів, відгодовують 20 – 30 свиней, 8 – 10 голів молодняка великої рогатої худоби, утримують 20 – 30 курей-несучок 800 – 1000 голів птиці бройлерів, ефективність яких значно вища, ніж в інших господарствах, які утримують худобу та птицю. При цьому передбачається розширення

кооперації таких господарств, насамперед у сфері створення заготівельних пунктів зі збирання і реалізації молока та м'яса, оренди та спільного створення і використання пасовищ. [4]

На нашу думку збільшення кількості середньо- та високотоварних господарств населення при подальшому зростанні в майбутньому ефективності їх функціонування є однією з найважливіших економічних передумов формування середнього класу на селі. Крім того, показники діяльності особистих селянських господарств є невід'ємною та основною характеристикою ефективності функціонування сільськогосподарської галузі. Соціально-економічних умов сьогодення через працю в особистому селянському господарстві відбувається в основному самозахист сільського населення, внутрішній економічний зміст господарювання зводиться до продовольчого самозабезпечення, що зумовлює формування в більшості господарств досить невисокого рівня їх товарності. У зв'язку з цим рішенням розвитку особистих селянських господарств у системі економічних відносин в агропромисловому виробництві потребують теоретичного обґрунтування та розробки практичних заходів щодо ефективної реалізації даного розвитку.

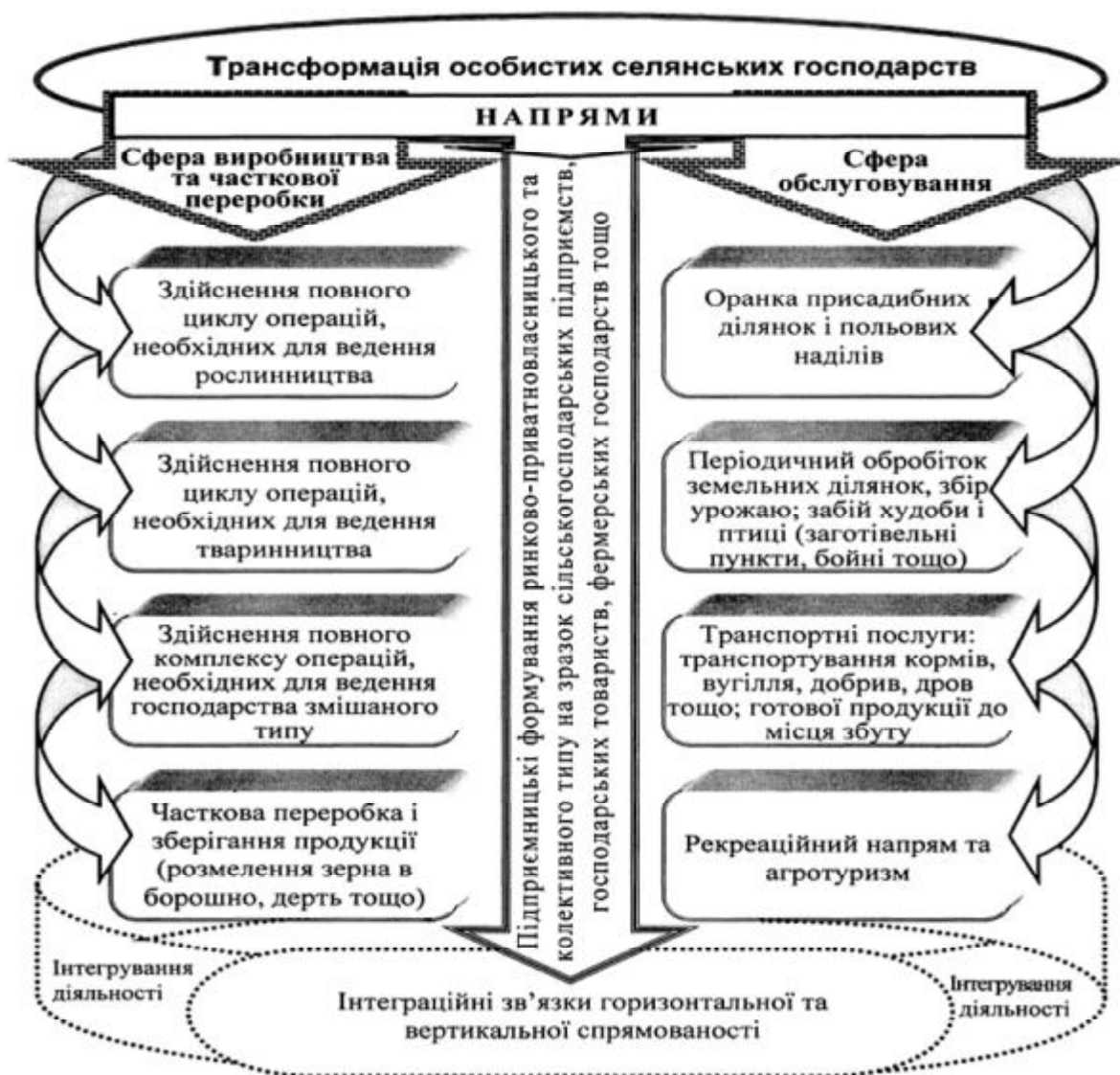

Рис. 2. Перспективні напрями трансформації особистих селянських господарств. [7]

Висновки

На сьогоднішній день і так же найближчій перспективі особисті селянські господарства є однією з перспективних етапів господарювання. Адже їх не слід вважати прогресивними. Їх розміри надто малі для того, щоб у них можна було реалізувати досягнення науково-технічного прогресу.

Можуть, ефективно функціонувати особисті селянські господарства за наявності таких умов: спеціалізуватися на виробництві трудомістких видів продукції, де чинник концентрації не має

вирішального значення; об'єднуватися між собою, приватними та сільськогосподарськими підприємствами колективних форм організації праці, створювати кооперативи; інтегруватися з фермерськими господарствами, трансформуватися у фермерські та приватні господарства. Тому держава повинна гарантувати допомогу розвитку особистих селянських господарств на всіх етапах її створення. У свою чергу, це допоможе забезпечити внутрішній ринок продовольством і підвищити стандарти безпеки продукції.

Список використаної літератури:

1. Балаш Л.Я. Стратегічні орієнтири перетворення особистих селянських господарств у нові організаційні структури як запорука їх ефективного функціонування. / Балаш Л.Я.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/.../cgiirbis_64.exe?
2. Макаренко П.М. Розвиток особистих селянських господарств. В контексті використання трудового потенціалу. / Макаренко П.М.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.iee.org.ua/files/conf/conf_article33.pdf
3. Експрес-випуск «Особисті селянські господарства України станом на 1 січня 2013 р.» від 18.03.2013 р. № 63
4. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю. О. Лу-

пенка, В. Я. Месель-Веселяка. – К. : ННЦ “Інститут аграрної економіки”, 2012. – 182 с.

5. Сільське господарство України: стат. щоріч. за 2012 рік / за заг. кер. Н.С. Власенко. – К.: Держстат України, 2013. 386 с.

6. Юрчишин В. Розвиток відносин власності на селі : концептуальні основи становлення і утворення приватного сектора / В. Юрчишин, Г. Замша // Економіка України. – 2003. – № 11. – С. 47-54.

7. Онисько С.М Соціально-економічні умови функціонування особистих селянських господарств / С.М. Онисько // Економіка АПК, - 2009. - №12. С. 104-109.

Сахарнацька Л.И. Состояние и перспективные направления развития личных крестьянских хозяйств.

В статье проанализировано состояние и перспективные направления хозяйственной деятельности личных крестьянских хозяйств Украины. Определены основные тенденции производства сельскохозяйственной продукции личными крестьянскими хозяйствами на общей основе агропромышленного комплекса Украины.

Ключевые слова: аграрный сектор, личное крестьянское хозяйство, земля.

Saharnatska L. Status and perspective directions of development of personal peasant farms.

The article analyzed condition and perspective directions of economic activity of private farms in Ukraine. The main trend in agricultural production of subsidiary farms on the basis of total agriculture of Ukraine.

Keywords: agriculture, private farm, land.

Дата надходження до редакції: 20.04.2014 р.

Рецензент: д.е.н., с.н.с. Лицур І.М.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ АГРОГОСПОДАРЮВАННЯ

УДК 332.32

РОЗВИТОК ОРЕНДНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ У ПОЛТАВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Д. С. Добряк, д.е.н., проф., член-кор. НААНУ,

Г. М. Колісник, аспірант*

*Науковий керівник - д.е.н., проф., член-кор. НААНУ Д.С. Добряк

Національний університет біотехнології та природокористування України

Досліджено сучасний рівень орендних відносин та його трансформацію в Полтавській області, в результаті якої широкого розвитку набула оренда земель. Досліджена динаміка збільшення розміру орендної плати за користування земельними частками (паями). Проаналізовано основні умови використання земель на умовах оренди. Визначено основні проблеми розвитку орендних відносин у регіоні.

Ключові слова: сільськогосподарське землекористування, трансформаційні процеси, оренда земель, строк оренди, орендна плата, орендні відносини.

Постановка проблеми. Результатом земельної реформи, що триває в Україні з 1991 року, стало формування приватної власності на землю та подрибнення сільськогосподарського землекористування.

У Полтавській області об'єктом реформування стали землі понад 600 сільськогосподарських підприємств в користуванні яких знаходилось біля 1,4 млн. га ріллі, а 350,4 тисяч земельних часток (паїв) передано у приватну власність селянам, з них 90 % охоплено орендою. Роботи з видачі державних актів на право приватної власності власникам сертифікатів на право на земельну частку (пай) майже завершені.

Сама приватизація земель сільськогосподарського призначення стала соціальною акцією для селян, які отримали землю у власність. Держава забезпечила порівняно справедливий розподіл землі, на регіональному рівні, між колишніми працівниками КСП, основна частина яких відносилась до соціально не активного населення, мала недостатній рівень освіти та досвіду ведення підприємницької діяльності, а також не мали для цього відповідних матеріально-технічних ресурсів, що не призвело розвитку аграрної сфери економіки.

Враховуючи зазначене, можна констатувати, що земельні відносини вимушено набули орендного характеру через відсутність у власників можливості самостійного господарювання. Як правило основними землекористувачами на умовах оренди стали сільськогосподарські підприємства ринкового типу, що переважно утворились на базі колишніх колективних сільськогосподарських підприємств.

Що свідчить про необхідність дослідження трансформації орендних відносин у землекористуванні сільськогосподарського призначення та оцінку еколого-економічних та соціальних наслідків.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Питання розвитку та регулювання земельних відносин є предметом досліджень широкого кола Вісник Сумського національного аграрного університету

науковців, таких як, Д.І. Бабміндра, В.М. Будзяк, А.С. Даниленко Д.С. Добряк, О.С. Дорош, В.М. Другак, А.Г. Мартин, В.М. Месель-Веселяк, Л.Я. Новаковський, Б.Й. Пасхавер, І.А. Розумний, А.М. Третяк, М.М. Федоров, М.А. Хвесик та ін. Проблема дослідження розвитку орендних відносин та соціально-економічного розвитку сільських територій значною мірою зберігає дискусійний характер. Наукового аналізу потребує модель трансформації сільськогосподарського землекористування в умовах розвитку орендних відносин, яка являється чи не єдиним способом взаємодії власників землі та землекористувачів сільськогосподарських земель. Лише на основі ґрунтовної оцінки трансформації орендних відносин може здійснюватись ефективне управління та державне регулювання орендних відносин.

Мета дослідження є аналіз сучасних проблем, оцінка рівня розвитку орендних відносин та їх вплив на трансформацію сільськогосподарського землекористування у Полтавській області, а також визначення напрямів вдосконалення орендних відносин.

Виклад основного матеріалу. Площа сільськогосподарських земель у Полтавській області складає 2173 тис. га або 75 % загальної території, у приватній власності знаходяться близько 1517 тис. га, а загальна площа земель, які здаються в оренду сягає 1100 тис. га, тому розвиток та оцінка орендних відносин має не абияке значення у розвитку земельних відносин.

Оренда земельних часток (паїв) набула значного поширення після підписання Указу президента України від 10 листопада 1994 р.№ 666 «Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва» в якому право на земельну частку (пай) визнавалось об'єктом купівлі-продажу, успадкування, дарування, обміну та застави [5]. Після прийняття Земельного кодексу України та Закону України «Про оренду землі» сформовано законодавчо-правову базу орендних відносин. Що вплинуло на створення нових сільськогоспо-

дарських формувань.

Паювання земель передбачало визначення розміру земельної частки (паю) у колективній власності кожного члена колективного сільськогосподарського підприємства, кооперативу, акціонерного товариства без виділення земельних ділянок в натурі (на місцевості). Законом було визначено коло осіб, які мали право на земельну частку (пай). Під час процесу паювання вартість і розміри земельних часток (паїв) усіх членів підприємства були рівними. Розміри земельної частки (паю) в умовних кадастрових гектарах визначалися виходячи з вартості земельної частки (паю) та середньої грошової оцінки одного гектара цього сільськогосподарського підприємства. В свою чергу вартість земельної частки (паю) для кожного підприємства визначалися враховуючи грошову оцінку переданих сільськогосподарських угідь у власність та кількості осіб, які мали право на земельну частку (пай) [2].

Відповідно до Закону України «Про оренду землі» оренда – це засноване на договорі стро-

кове платне володіння і користування земельною ділянкою, необхідною орендареві для проведення підприємницької та інших видів діяльності [1].

Орендні відносини реалізуються через укладання договору оренди між орендарем та орендодавцем за визначеною законом формою. Визначення розмірів, форм і строків орендної плати мали б встановлюватись за згодою сторін.

Для поліпшення соціального захисту селян-власників земельних часток (паїв) та створення сприятливих умов для ефективного сільськогосподарського землекористування, було законодавчо збільшено мінімальний розмір орендної плати з 1,5 % до 3 %, що вплинуло на збільшення загального обсягу та ріст середньорічного розміру орендної плати [4] (табл. 1, рис. 1).

Однією з основних характеристик рівня розвитку орендних відносин є розмір орендної плати за користування сільськогосподарськими угіддями (табл.1), яка визначається у відсотках від нормативної грошової оцінки та відображає соціальну ефективність від здачі в оренду земель.

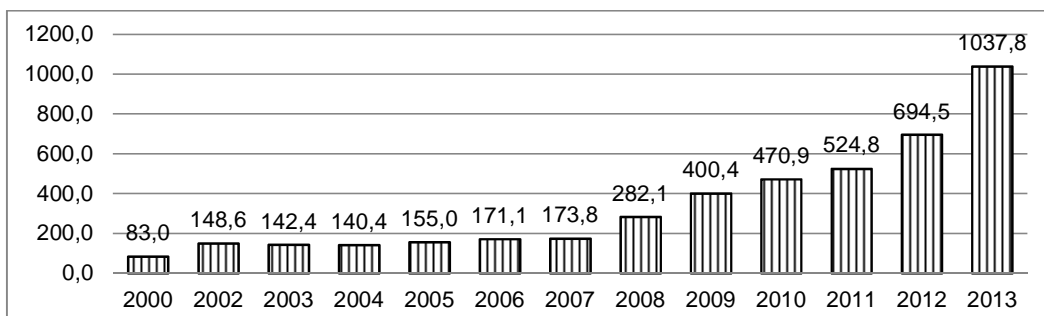

Рис. 1. Динаміка грошових виплат за договорами оренди земель, тис. грн.

Таблиця 1.

Динаміка середнього розміру орендної плати у районах Полтавської області

Номер	Адміністративні утворення (райони)	Рік										
		2000	2002	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2012	2013
1	Великобагачанський	79	121	148	106	199	214	410	471	508	831	1024
2	Гадяцький	95	130	114	130	163	163	343	409	432	765	761
3	Глобинський	89	164	136	173	137	139	249	353	353	501	910
4	Гребінківський	89	135	126	150	167	166	261	303	416	785	881
5	Диканський	88	132	134	158	175	175	299	440	456	524	912
6	Зіньківський	89	123	123	168	147	179	264	413	434	569	980
7	Карлівський	84	165	189	180	168	186	314	380	493	700	993
8	Кобеляцький	75	119	132	126	130	127	210	323	399	454	882
9	Козельщинський	70	129	86	137	129	131	198	296	427	441	721
10	Котелевський	69	93	121	205	137	196	216	253	361	354	539
11	Кременчуцький	74	123	122	121	139	140	222	252	305	587	639
12	Лохвицький	86	112	100	108	106	105	153	224	339	505	999
13	Лубенський	82	109	119	98	170	173	226	410	467	847	1137
14	Машівський	94	168	168	183	205	204	370	544	794	1067	1529
15	Миргородський	58	114	101	141	121	137	279	356	420	768	768
16	Новосанжарський	91	160	159	131	171	171	190	286	389	775	1038
17	Оржицький	93	116	103	130	164	161	231	399	447	546	910
18	Пирятинський	63	119	122	142	152	164	225	390	413	606	1169
19	Полтавський	90	141	162	163	172	173	234	365	416	461	858
20	Решетилівський	85	106	119	130	143	147	276	321	415	557	1000
21	Семенівський	83	134	127	150	158	162	229	385	402	457	893
22	Хорольський	54	107	129	131	154	154	244	398	455	996	1079
23	Чорнухинський	110	110	111	92	105	153	242	357	405	536	1067
24	Чутівський	97	144	167	162	206	181	241	369	427	573	986
25	Шишацький	111	151	149	174	179	180	325	423	448	469	828
	Полтавська область	-	130	130	140	157	162	257	367	432	633	945

Сформовано за матеріалами управління Держземкагенства у Полтавській області

Теперішній розмір середньорічної орендної плати за один гектар сільськогосподарських угідь складає 945 грн., тобто збільшився майже у 10 разів порівняно з 2000 роком. Аналізуючи дані таблиць 1, 2 можна зробити висновок, що розмір орендної плати у районах Полтавської області не зовсім відповідає нормативній грошовій оцінці, а й залежить від інших факторів виробництва, в

тому числі від місця розташування до ринків збуту (міст Києва та Полтави).

Оренда земель є однією з ринкових операцій із землею, і має сприяти формуванню ефективного товаровиробника. Вона має забезпечувати раціонального використання основного засобу виробництва у сільському господарстві та необхідний рівень плати за таке користування.

Таблиця 2.

Стан оренди земель у районах Полтавської області у 2013 році

Номер	Адміністративні утворення (райони)	Площа, тис. га (2011)	Площа сільськогосподарських угідь, тис. га (2011)	Нормативна грошова оцінка сільськогоспод. угідь грн/га	Укладено договорів, шт	Площа земель, тис. га	Укладено договорів оренди за строками їх дій				Плата за оренду земельних часток (паїв) по формах орендної плати, тис. грн.			
							на 1-3 роки	на 4-5 років	на 6-10 років	10 років і більше	грошова	натуральна	виробіт-кова (послуги)	Загальна сума виплат
1	Великобагачанський	102	79	10745,3	11809	40,4	2	3164	4293	4350	2966	38420	0	41386
2	Гадяцький	160	116	11284,8	20477	57,7	0	9224	11198	55	335	43099	485	43920
3	Глобинський	247	144	12975,4	19821	78,1	278	11228	7053	1262	17916	53118	40	71073
4	Гребінківський	60	50	12329,3	5190	30,0	52	2992	1924	222	3860	22370	200	26431
5	Диканський	68	56	12002,2	7683	31,0	0	4656	3027	0	3583	20456	4235	28274
6	Зіньківський	136	107	12731,8	16884	57,6	13	4564	10625	1682	31631	22297	2536	56463
7	Карлівський	85	73	14468,2	9958	40,0	383	2141	5609	1825	8742	26983	4012	39737
8	Кобеляцький	182	125	10414,7	15725	56,5	18	10478	5229	0	2112	47695	0	49807
9	Козельщинський	93	80	10246,4	8305	35,2	0	8305	0	0	12064	12331	981	25376
10	Котелевський	80	56	12521,3	7088	31,2	30	1787	2296	2975	6755	9621	455	16831
11	Кременчуцький	129	75	11164,5	8086	31,9	458	1307	4376	1945	7056	13295	22	20372
12	Лохвицький	130	100	11171,8	12700	47,0	142	8595	2754	1209	3	46951	0	46953
13	Лубенський	141	107	11512,0	16201	52,1	1314	12257	2564	66	17251	41544	417	59212
14	Машівський	89	78	16003,2	9028	46,0	0	1621	7407	0	67246	2169	902	70317
15	Миргородський	157	125	11216,0	17772	60,2	1621	6034	10117	0	30513	14906	785	46204
16	Новосанжарський	127	100	13665,3	13826	51,9	23	4514	9289	0	45545	8187	166	53897
17	Оржицький район	98	81	12382,7	12833	50,5	0	8545	4288	0	16430	27531	2009	45969
18	Пирятинський	86	65	11009,6	8989	36,3	0	8989	0	0	1682	40117	619	42418
19	Полтавський	136	96	13785,0	9134	38,9	126	4478	4526	4	136	33241	0	33377
20	Решетилівський	101	85	10075,2	11098	43,1	158	6006	4934	0	32975	9471	667	43112
21	Семенівський	128	102	10107,2	14308	50,8	0	14308	0	0	11338	27211	6803	45352
22	Хорольський	106	87	12695,0	12965	41,3	833	6691	5439	2	27310	15274	1961	44544
23	Чорнухинський	68	50	10652,8	7366	24,6	172	3321	3811	62	2557	23687	0	26244
24	Чутівський	86	72	17054,7	10087	35,1	3	2547	4572	2965	2449	31929	226	34604
25	Шишацький	80	60	13058,2	9162	31,3	0	1014	5939	2209	2038	23840	30	25908
	Полтавська область	2875	2168	12194,6	296495	1098,7	5626	148766	121270	20833	354491	655741	27548	1037780

Сформовано за матеріалами управління Держземагентства у Полтавській області

Тривалість оренди земель має залежати від наміру орендаря раціонально використовувати земельну площу та специфіки вирощування сільськогосподарських культур, що відповідає сучасним вимогам формування сільськогосподарських землекористувачів, тому тривалість оренди земель значно впливає на ефективність сільського господарства. Так у Полтавській області переважає короткотермінова оренда до 5 років (рис.2), що свідчить про перевагу споживацького підходу до використання земель орієнтовану на отримання прибутку без витрат на заходи з охорони земель та відтворення родючості. Варто зазначити, що значно скоротилась кількість договорів укладених на термін від 1 до 3 років та зросла частка договорів строком на 6-10 років. Стосовно договорів на більш тривалі тривалі періоди, більше 10 років, їх кількість зростає повільно, зокрема через недовіру орендарям.

Основними орендарями земельних часток

(паїв) є сільськогосподарські підприємства, в яких були отримані державні акти (42 %), фермерські господарства (12 %) та інші суб'єкти підприємницької діяльності. Натомість основну категорію орендодавців складають селяни-пенсіонери, їх частка сягає близько 55 % від загальної кількості укладених договорів оренди (станом на 2013 р).

Короткострокова оренда земель не може задовольняти інтересів орендодавців та не створює умов для раціонального землекористування. Насамперед короткотермінова оренда це отримання найбільшого прибутку з мінімальними витратами. У розвинених країнах переважає довгострокова оренда від 9-10 років і більше, де законодавством встановлений мінімальний термін оренди. Так, наприклад, у Нідерландах, він становить 6 і 12 років, у Люксембурзі - 6 і 9 років, у Франції - 9 років, Швеції - 10 років, Бельгії - 9-18 років. У Китаї в оренді перебуває близько 95 % площ, а середній термін оренди сягає 30-50 років

у разі освоєння цілинних земель та 50-70 - у разі освоєння перелогів [3].

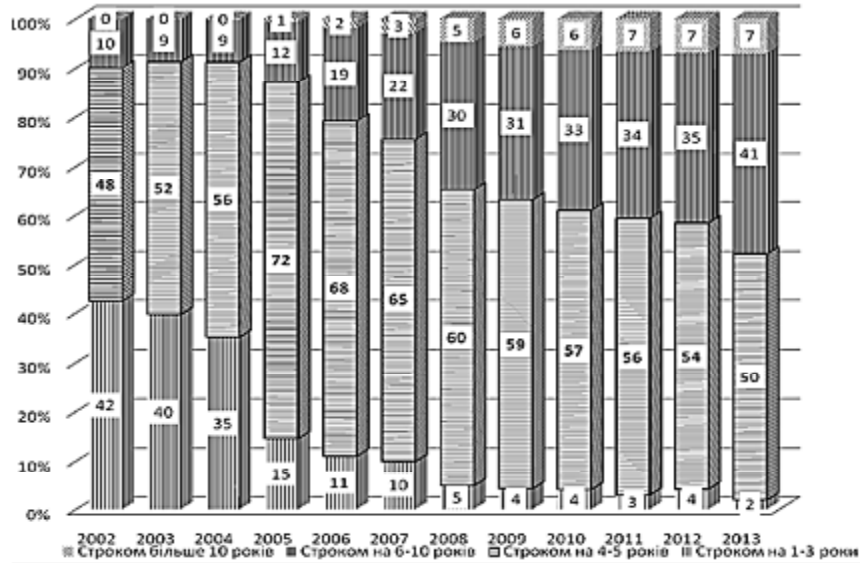

Рис. 2. Терміни дії договорів оренди у Полтавській області, % [6]

Визначальним критерієм приватної власності є не сама її наявність, а прибуток який вона може забезпечити. Практика визначення розміру орендної плати і різних країнах відрізняється, так у країнах ЄС орендна плата за використання сільськогосподарських земель в середньому становить 20-25 % від вартості урожаю, або 2,5 % вартості землі. Висока орендна плата у Швеції - 7-9 % вартості реалізованої продукції. Причому, кожні три роки вона зростає в 1,5 раза, що зумовлено підвищенням цін на засоби виробництва і

продукцію сільського господарства. У Данії, залежно від якості орендованої землі, орендна плата змінюється у межах 16-20 % вартості урожаю [3].

Згідно Закону України «Про оренду землі», орендна плата за землю може здійснюватися в грошовій, натуральній та відробітковій формі або у їх поєднанні. Основну категорії орендної плати складає натуральна, що не в повній мірі забезпечує сучасні умови розвитку земельних відносин (рис. 3.)

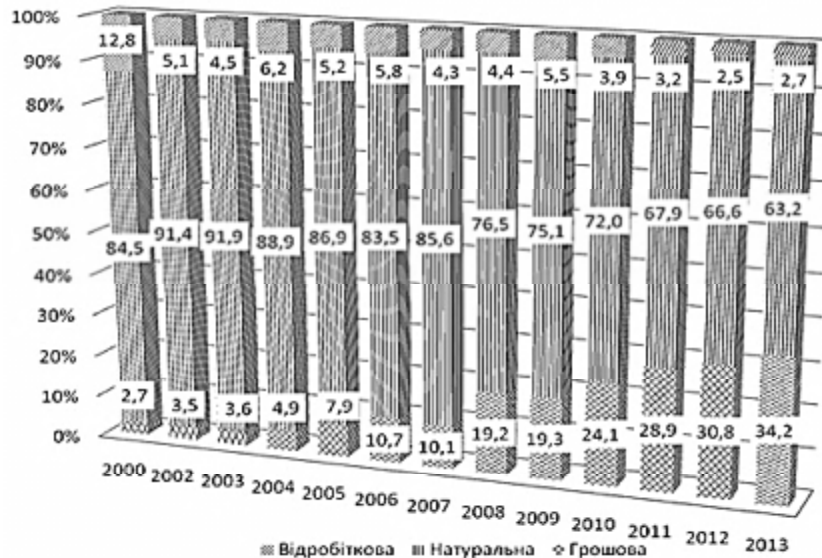

Рис. 3. Форми орендної плати, % [6]

Таким чином, орендні відносини не забезпечують умов сталого розвитку. Проблеми та недоліки оренди земель існують тривалий час, науковці їх групують наступним чином: нерациональне використання орендованих земель; переважання

короткострокової оренди над довгостроковою; малий відсоток виплати орендної плати у грошовій формі, невідповідність розмірів орендної плати на відносно кращих землях стосовно гірших.

Розвиток земельних відносин, в тому числі Вісник Сумського національного аграрного університету

сільськогосподарського землекористування не призвів до формування ефективного власника, а заклав основу розвитку орендних відносин, зокрема через:

- відсутність державної підтримки сільськогосподарського виробництва та недоступність до фінансових ринків у тому числі дрібного;

- відсутність у власників земельних часток (паїв) необхідних знань, підприємницьких навиків та матеріально-технічних засобів для самостійного господарювання;

- землі були передані у власність найменш економічно-активному власнику, таким чином основний засіб виробництва закріпився за селянами, основну частину з них становили пенсіонери;

- низька конкурентоспроможність дрібних господарств порівняно з великими сільськогосподарськими підприємствами;

- від'ємна рентабельність всього аграрного сектору економіки (1996-2001), яка ускладнювалась нестабільною макроекономічною ситуацією в країні.

ВИСНОВКИ:

1. У процесі трансформації сільськогосподарського землекористування значного розвитку набула оренда земель. Вона є основним механізмом реалізації приватної власності на землю селян-власників земельних часток (паїв).

2. Негативними факторами розвитку орендних відносин є переважання короткотермінової оренди земель та натуральної форми орендної плати, яка складає близько 63 %, що свідчить про споживацьку модель використання основного засобу виробництва.

3. Простежується динаміка збільшення розміру орендної плати. Так у 2013 році середньорічний розмір склав 945 грн. за 1 га сільськогосподарських угідь, що стало результатом державної політики у галузі земельних відносин.

4. Подальший розвиток орендних відносин повинен здійснюватись на основі формування сталого сільськогосподарського землекористування, а саме ведення високорентабельного виробництва в умовах розширеного відтворення родючості земель та покращення соціально-економічного стану сільських територій.

Список використаної літератури:

1. Закон України „Про оренду землі”: Прийнятий 6 жовтня 1998 N 161-XIV // Відом. Верхов. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/161-14>

2. Мартин А.Г. Проблеми орендних відносин у сільськогосподарському землекористуванні / А.Г. Мартин // Землевпорядний вісник. -2011. - № 9. - С. 18-22.

3. Семеряк Ю. А. Орендні земельні відносини в аграрному секторі економіки та напрями їх удосконалення / Ю. А. Семеряк, М. Г. Москва // Науковий вісник НЛТУ України 2010. – № 20.13. – с. 247-253.

4. Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо захисту власників земельних ділянок та земельних часток (паїв)»: Прийнятий 19 серпня 2008 N 725/2008 // Офіційний вісник Президента України. - 2008. - № 32.- стор. 20. - Ст. 993.

5. Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва»: Прийнятий 10 жовтня 1994 року N 666/94 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/666/94>.

6. Квартальна інформація про укладання договорів оренди та плати за оренду земельних часток (паїв) в Полтавській області. – Полтава : Головне управління Держземагенства у Полтавській області.

Добряк Д.С., Колесник Г.Н. Развитие арендных отношений в условиях трансформации сельскохозяйственного землепользования в Полтавской области.

Исследовано современный уровень арендных отношений и его трансформацию в Полтавской области, в результате которой широко развито получила аренда земель. Проанализированы основные условия использования земель на условиях аренды. Исследована динамика увеличения размера арендной платы за пользование земельными долями (паями). Определены основные проблемы развития арендных отношений в регионе.

Ключевые слова: *сельскохозяйственное землепользование, трансформационные процессы, аренда земель, срок аренды, арендная плата, арендные отношения.*

Dobryak D., Kolesnyk G. The development of rent relations under conditions of transformation of agricultural land use in Poltava region.

The real situation of rent relations and its transformation investigated in the Poltava region, which influenced the development of rental. It has been analyzed conditions for the use of land under rent of land. Dynamics of increase of rent for use of land shares (shares). The main problems of rent relations in the region were analyze.

Keywords: *agricultural land use, transformation processes, land rent, the lease term, rents, rent relations.*

Дата надходження до редакції: 16.04.2014 р.

ПРОБЛЕМИ СТВОРЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ СИСТЕМ АВТОМАТИЗОВАНОГО МОНІТОРИНГУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

О. Б. В'юненко, к.е.н, доцент, Сумський національний аграрний університет

При вирішенні складних завдань розподілу значних фінансових ресурсів економічні втрати від вибору не достатньо прорахованих рішень є надто високими. Ефективним засобом мінімізації помилок при ухваленні рішень є застосування спеціальних методів і технологій обробки інформації, у статті розглянуто перспективні методи автоматизованого моніторингу сільськогосподарського виробництва.

Ключові слова: моніторинг, інформаційні технології, сільське господарство, бізнес-процеси.

Постановка проблеми. Однією з головних тенденцій розвитку сучасної економіки є зростання швидкості змін зовнішнього середовища і посилення її впливу на процеси функціонування організацій. Забезпечення економічної стабільності в умовах постійних змін, що відбуваються в зовнішньому середовищі, стає можливим тоді, коли організації до них готуються заздалегідь. Для цього управління має бути автоматизованим і упереджуваним. Тому на сучасному етапі розвитку території актуальним є широке застосування систем підтримки прийняття рішень, базою для яких є використання систем автоматизованого моніторингу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Логічно завершений підхід до управління в сучасних умовах викладений в монографії І. Ансофа «Стратегічне управління» [2]. В ній вперше показана теорія управління організацією в умовах невизначеності. І. Ансоф вводить поняття «сильних і слабких сигналів», «стратегічних несподіванок», «активного і реактивного управління». Головне гасло управління «заздалегідь готувати організацію до змін зовнішнього середовища», а найважливішою і самостійною функцією управління стає прогнозування. Різні аспекти формування системи соціально-економічного моніторингу висвітлені в працях таких вчених, як Т.Н. Агапова [1], І.В. Бестужев-Лада [3, 4], Т.А. Гаврилова [5], В.В. Дик [6], С.А. Загрядских, Л.В. Ивановский [7], В.Н. Лоханова [10], А.А. Никонов [11], В.Е. Рохчин [12], Л.В. Сарычева [14], Н.М. Ульяновская [15], а також С. Девідсон, Р.Каплан, Д.Нортон.

Метою дослідження є аналіз методів автоматизованого моніторингу, а також підготовки і підтримки прийняття рішень в економіці на основі нових інформаційних технологій в умовах швидкої зміни зовнішнього середовища. Актуальність досліджуваних проблем також обумовлена об'єктивною необхідністю постійного підвищення рівня інвестиційної привабливості територій.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку інформаційних технологій переважність інформаційних систем фактами і даними вступає в протиріччя з нездатністю до їх інтерпретації. Використання сервіс-орієнтованих архітектур (Service—Oriented Architecture, SOA) лише незначно спрощує проблему, тому що SOA

— це лише сума технологій, що забезпечують зручність інтеграції додатків. Іншим підходом може виявитися використання систем моніторингу бізнес-процесів (Business Activity Monitoring, BAM). Зараз BAM визначається як технологія, що діє в режимі реального часу і забезпечує регулярне інформування, поточний аналіз і вироблення керуючих сигналів. Технологічна можливість створення BAM з'явилася у зв'язку з розвитком програмного забезпечення, заснованого на обміні повідомленнями, а також інтеграційних брокерів і архітектури, орієнтованих на сервіси. Для побудови ефективної системи BAM необхідно створити комбінацію даних, що надходять в режимі реального часу, і накопичених (історичних) відомостей. Рішення цієї задачі потребує інтеграції різноманітної інформації, джерелами якої можуть бути сховища даних (data warehouse), сховища оперативних відомостей (operational data store) і бази цих додатків (application database). По визначенню Gartner в найширшому сенсі BAM можна розглядати як конвергенцію бізнес-аналітики (Business Intelligence, BI) і інтеграції додатків, що виконуються в режимі реального часу».

Системи класу BI зазвичай складаються з ETL-сервера, який виконує вилучення (extract), перетворення (transform) і завантаження (load) даних в сховище, а також аналітичних інструментів і засобів відображення. Історично першими були технології оперативної аналітичної обробки (Online Analytical Processing, OLAP). Пізніше з'явилися засоби оцінки продуктивності (performance management), що дозволяють порівнювати фактичні показники бізнесу з тими, що прогнозувалися; на основі цього порівняння здійснюється управління, тому в назву включено слово «менеджмент». Засоби бізнес-аналітики дозволяють створювати свого роду інтелектуальні облікові системи (actionable intelligence), результатом діяльності яких є пристосовані для аналізу форми представлення даних (drillable scorecards). Окрім засобів, призначених для реакції на події, що вже сталися, системи бізнес-аналітики включають засоби прогнозу, які дозволяють працювати на випередження. При усіх перевагах BI, які використовують добре відомі сховища даних, вони мають значний недолік — статичність, в основному вони придатні для аналізу даних, що забезпечу-

ють ухвалення рішень на тактичному рівні. Моніторинг активності бізнесу можна розглядати як наступний еволюційний крок в розвитку засобів бізнес-аналітики, що збільшує оперативність цієї технології.

Державні органи і існуючі інформаційні системи часто не отримують ламінарного потоку повідомлень, а знаходяться в «хмарі» подій. До того ж повідомлення надходять з погано детермінованого середовища і лише частина з них має значення, а інша частина може бути проігнорована, крім цього джерела даних можуть як з'являтися, так і зникати. В таких умовах складно припустити, що кожне джерело даних можна зафіксувати, у цьому і полягає принципова відмінність систем моніторингу та управління в бізнесі від добре детермінованих технічних систем, в яких характер вхідної інформації не міняється в часі. Для точної оцінки таких даних необхідно класифікувати самі події, їх джерела і засоби роботи з ними: 1) одиничні важливі події, для їх обробки може бути підготовлений спеціалізований інструмент, діючий по заздалегідь визначених правилах; 2) обчислювані події, що надходять в режимі реального часу, тобто існує детерміноване джерело даних і дані можуть бути вимірні та оброблені; 3) потокові випадкові події, відомості про такі події надходять в режимі реального часу, причому їх номенклатура заздалегідь відома, але час надходження невизначений, при їх аналізі необхідно встановити відповідність між подією і причиною, що викликала його, тому відповідний інструментарій повинен уміти працювати і з потоками, і з досить простими образами, що будуть вилучатися з вхідної «хмари»; 4) складні події, що припускають існування відомого образу, при цьому образ складної події складається не лише з простих подій, але і з зв'язків між ними, відповідний інструментарій повинен вибрати з «хмари» цей образ, тобто вирішити в режимі реального часу завдання розпізнавання образу; 5) формування образів подій - вищий рівень роботи з подіями полягає в тому, щоб у випадковому потоці повідомлень зафіксувати факти виникнення нових подій.

Перспективною складовою частиною систем моніторингу галузевих бізнес-процесів можуть виступати так звані корпоративні пульти управління (enterprise dashboard). Необхідність в їх створенні визначається наступними факторами: 1) зростання обсягів оброблюваних даних; 2) якісна зміна складу даних, які можна розділити на три категорії: традиційні табличні, заради роботи з якими були створені реляційні СУБД; 3) дані від систем типу CRM, ERP і подібних; дані від систем управління бізнес-процесам (BPM), систем моніторингу діяльності підприємств і систем електронної комерції; 4) зміна складу фахівців, які опрацьовують данні; 5) перехід до роботи в режимі реального часу.

Специфіка моніторингу і управління в бізнесі визначається іншими підходами до оцінки актуальності даних ніж в технічних системах. В системах управління бізнесом, навіть працюючих в режимі реального часу, поточних даних може бути не достатньо для прийняття рішень, тут іноді має значення історія даних, може виникати необхідність в аналізі їх динаміки або в уточненнях. При створенні систем управління бізнесом використовується скорочення ІМРАСТ: 1. Interactive («інтерактивність»). Необхідність простежувати зміну якогось параметра в часі. 2. More data history («поглиблена історія даних»). Наприклад, врахування такого показника, як курс акцій, може потребувати аналізу даних за великий період. 3. Personalized («персоналізація»). Система має бути пристосована для адаптації до вимог користувача. 4. Analytical («аналітика»). Система повинна дозволяти досліджувати зміни показників в альтернативних умовах (аналіз типу «що — якщо»). 5. Collaborative («колаборативність»). Система повинна забезпечувати спільну роботу користувачів. 6. Trackability («збереження слідів»). Користувач повинен мати можливість вибору режимів для збереження необхідних керуючих параметрів і дій.

Таким чином, з одного боку, BPM дозволяє сфокусувати увагу на процесах і продуктивності виконання процесів, а з іншого - це набір методів і засобів для ефективної організації бізнес-процесів. Порівнюючи BPM і BAM, можна відмітити: характерна риса першої технології — можливість управління в кожен момент окремо взятим процесом за заздалегідь визначеними правилами, а BAM дозволяє спостерігати за виконанням процесів, контролювати їх виконання, наслідування правил і передавати отримані відомості користувачам. Наявність BPM не є обов'язковою вимогою для впровадження BAM, але цю технологію можна розглядати як наступний крок по відношенню до BPM. У свою чергу, BPM можна розглядати одночасно як концепцію менеджменту і як технології, що підтримують цю концепцію[8].

На сьогоднішній день в ЄС розробляється і знаходиться на етапі впровадження масштабна програма Глобального моніторингу в інтересах моніторингу довкілля і безпеки (GMES). Програма має на меті створення інформаційних систем підтримки ухвалення рішень для установ Європейського Союзу. Ці системи базуються на інформаційних сервісах моніторингу оточуючого середовища по декільком напрямом, зокрема моніторингу сільського господарства (www.gmes.info). На даний момент у рамках GMES працює сервіс глобального моніторингу посівів сільськогосподарських культур (Global Crop Monitoring), оновлення карт класифікації земель (EUROLAND), моніторингу раціонального використання культивованих земель (Agri Environmental Monitoring) та ін. [Rembold et al, 2006]. У Об'єднаному дослідни-

цькому центрі (JRC) Європейської Комісії, яка надає наукову і технічну підтримку рішень Європейської Комісії в області сільського господарства і продовольчої безпеки, накопичено двадцятирічний успішний досвід використання даних дистанційного зондування землі для вирішення завдань сільськогосподарської статистики і прогнозування врожайності. З 1992 року в JRC функціонує і постійно удосконалюється система прогнозування врожайності AGRI4CAST. В Україні також працює Геопортал (agro.ikd.kiev.ua) призначений для надання сервісів моніторингу сільськогосподарських культур на території України через мережу Інтернет. Він надає продукти оцінки стану рослинності, в тому числі індекси NDVI, VHI і EVI на основі обробки супутникових даних (Landsat 5/7, MODIS, AWIFS та ін.) і забезпечує гнучкість візуалізації результатів у вигляді шарів, які динамічно формуються. Користувачами геопорталу можуть бути представники міністерств і відомств, які займаються питаннями моніторингу сільськогосподарських посівів в Україні, а також всі зацікавлені спеціалісти [13].

Для сільськогосподарського моніторингу типовими завданнями є: 1) інвентаризація сільськогосподарських угідь; 2) контроль стану посівів; 3) виділення ділянок ерозії, боліт і засоленості; 4) визначення складу ґрунтів; 5) відстеження якості і своєчасності проведення сільськогосподарських заходів. Безпосередньо за допомогою супутникового моніторингу існує можливість точно контролювати терміни і якість проведення основних агротехнічних робіт і тим самим оптимізувати управління сільськогосподарським виробництвом. Самі заходи моніторингу територій сільськогосподарських угідь прив'язуються до періодів агротехнічної діяльності: 1) жовтень – березень (вивчення динаміки опадів снігу, оцінка накопичення вологи, оцінка втрат від повені, оцінка готовності угідь до наступного сезону); 2) квітень – травень (визначення площі ріллі під озими культури, визначення площі земель без осінньої обробки ґрунту після жнив, оцінка стану озимих культур для виявлення і визначення площі ареалів деградованої і загиблої озимини, визначення площі земель, на яких проведені інженерно-меліоративні заходи, визначення площі земель, зайнятих сільськогосподарськими культурами, визначення міри зволоження ґрунтів, визначення температури поверхні); 3) червень – липень (визначення площі земель під зерновими, просапними і технічними культурами, оцінка стану сходів культур, визначення осередків підвищеної засміченості зернових культур, визначення площ, що не зайняті сільськогосподарськими культурами, оцінка площ, що вимагають проведення заходів боротьби з бур'янами, виявлення осередків ураження зернових культур внаслідок стихійних явищ, визначення площі скошених сінокісних угідь, оперативна оцінка біомаси врожаю, визна-

чення ділянок, що вимагають внесення добрив, моніторинг і оцінка якості зрошувальних робіт, прогнозування і попередня оцінка врожайності); 4) серпень – вересень (моніторинг збору врожаю, оцінка готовності угідь до наступного сезону).

В даний час на ринку інформаційних технологій пропонуються різноманітні програмні продукти, які призначені для централізованої автоматизації збору, обробки і контролю індикаторів сільськогосподарської галузі. Їх розробка обумовлена потребою в підвищенні ефективності роботи окремих підприємств і агропромислового комплексу в цілому. Загалом такі системи дозволяють здійснювати моніторинг наступних індикаторів: 1) результати реалізації програм по соціальному розвитку села (кадрів, галузевої освіти і ін.); 2) наслідки інженерно-технічної політики; 3) відомості про посіви і збирання врожаю; 4) інформація про тваринництво; 5) дані про землекористування; 6) індикатори економічного стану галузі. Інформаційно-аналітичні системи моніторингу сільського господарства являють собою ІТ-інструментарій, націлений на підвищення ефективності подання та обробки інформації про стан розвитку сільського господарства та регулювання ринків сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства. Застосування таких програмних продуктів допомагає вирішити наступні завдання: 1) автоматизація збору, аналізу, консолідації статистичної звітності з наданням єдиного інформаційного, методологічного та правового простору для всіх установ сільського господарства; 2) оперативне надання узагальненої інформації для аналізу за допомогою технології OLAP-вибірок (формування користувальницьких звітів по будь-яким індикаторам); 3) здійснення контролю виконання прийнятих рішень; 4) надання публічної інформації на відкритих мережевих ресурсах. Так в рамках системи «БАРС. Web-Моніторинг Сільського господарства і продовольства» забезпечується централізація зберігання первинних і зведених звітних даних у єдиній базі даних, що забезпечує: 1) оперативний доступ до первинних і зведених даних звітності; 2) ведення єдиних довідників і класифікаторів, що виключає проблему їх синхронізації; 3) усунення проблем з модернізацією системи; 4) контроль своєчасності та коректності здачі звітних форм по всіх рівнях; 5) підвищення рівня безпеки даних. Також в системі існує можливість роботи з базами даних попередніх звітних періодів, підтримки функції підпису звітних форм електронно-цифровим підписом з використанням сертифікованого засобу криптографічного формату захисту інформації. Системи Web-Моніторингу здатні забезпечити оперативну побудову і відображення багатовимірних аналітичних звітів на основі інформації, що зберігається в базі даних, а також дозволяють: а) задавати опис OLAP-кубів і параметри їх візуалізації; б) працювати з показниками (параметрами) візуалі-

зації; в) формувати OLAP-куби; г) викликати форми візуалізації OLAP-звітів. Сама технологія OLAP (On-Line Analytical Processing) – це технологія обробки інформації, яка включає складання та динамічну публікацію звітів і документів, яка використовується аналітиками для швидкої обробки складних запитів до бази даних і являє собою основу для побудови систем підтримки прийняття рішень.

Іншим комплексним підходом до вирішення завдань упереджувачого управління територіальною економікою є розробка Системи автоматизованого моніторингу розвитку та інвестиційної привабливості територій (САМРІПТ) [9], що представляє собою інтегрований набір програмних конструкторів та інструментів і призначена для централізованої автоматизації збору, обробки, зберігання і контролю показників галузі сільського господарства рівня області. Виходячи з цього, за завданням Інституту сільського господарства північного Сходу НААН Сумський державний університет і Сумський національний аграрний університет почали процес створення багаторівневої моделі АПК регіону, яка полягає в послідовній розробці системи моделей, що імітують різні аспекти економіки регіону і необхідні для вибору оптимального варіанту розвитку регіонального господарського комплексу.

Висновки.

Сучасна економіка вимагає подальшого вдосконалення територіального соціально-економічного прогнозування, планування і аналізу імовірних наслідків рішень, що приймаються

органами управління, а також створення достовірної нормативної бази для проведення досліджень, взаємної ув'язки і узгодження окремих програм в єдиній концепції територіального розвитку. Дослідження сучасного стану аграрного сектору дозволяє зробити ряд висновків: 1. Своєчасний аналіз впливу тих або інших економічних чинників та їх взаємодії дозволяє певною мірою управляти процесами розвитку підприємств АПК, для цього використовуються різні форми моніторингу, в т.ч. і моніторинг розвитку та інвестиційної привабливості територій. 2. Розвиток регіональних АПК залежить від великої кількості чинників, що визначають можливості їх нормального функціонування, причому ці чинники слід розглядати в комплексі, як єдину складну систему. Звідси походить необхідність комплексного, системного підходу до оцінки результатів діяльності підприємств АПК і критеріїв їх ефективності. 3. Моніторинг бізнес активності тісно пов'язаний з такими завданнями інтеграції корпоративних додатків як координація даних, управління бізнес процесами і розробка складних композитних додатків. Нині моніторинг бізнес активності може розглядатися лише як одне із завдань інтеграції корпоративних додатків. 4. Процес створення динамічної структурно-системної багаторівневої територіальної моделі АПК полягає в послідовній розробці системи моделей, що імітують різні аспекти економіки регіону, які необхідні для вибору оптимального варіанту розвитку всього регіонального господарського комплексу.

Список використаної літератури:

1. Агапова Т.Н. Методика и инструментарий для мониторинга социально-экономической безопасности региона. // Вопросы статистики. 2001. - № 2. - С. 44-48.
2. Ансофф И. Стратегическое управление. - М.: Экономика, 1989.-280 с.
3. Бестужев-Лада И.В. Нормативное социальное прогнозирование: возможные пути реализации целей общества. Опыт систематизации. / И.В. Бестужев-Лада М.: Наука, 1987. - 213 с.
4. Бестужев-Лада И.В. Экспертный сценарно-прогностический мониторинг: принципы организации. / И.В. Бестужев-Лада // Социологические исследования. 1993. - № 8. - С. 100 - 104.
5. Гаврилова Т.А., Хорошевский В.Ф. Базы знаний интеллектуальных систем. / Т.А.Гаврилова, В.Ф.Хорошевский СПб.: Питер, 2001. - 384 с.
6. Дик В.В. Методология формирования решений в экономических системах и инструментальные методы их поддержки. / В.В. Дик М.: Финансы и статистика, 2000. - 300 с.
7. Научные основы регионального социально-экономического мониторинга / Под ред. Л.В. Ивановского, В.Е. Рохчина. СПб., ИСЭП, 1998. -274 с.
8. Черняк Л. Мониторинг бизнес-процессов. / Черняк Л. // Открытые системы. 2005, № 10.
9. Лавров Е.А., Вьюненко А.Б. Разработка концепции единого информационного пространства региона для мониторинга уровней социально-экономического развития.// Материалы III Всероссийской научной конференции "Информационные технологии в науке, образовании и экономике", 10-14 ноября 2008 г., г. Якутск - Якутск: Институт математики и информатики ЯГУ, 2008. - Часть II. - С. 171-173.
10. Лоханова В.Н. Мониторинг в государственном управлении инновационным комплексом. / В.Н. Лоханова // Наука управления на пороге XXI в. -М., 1997.-С. 152-159.
11. Никонов А.А. Социально-экономический мониторинг аграрной реформы в России. / А.А. Никонов //АПК: Экономика, управление. 1994. - № 5. -С.3-8.
12. Научные основы регионального социально-экономического мониторинга / Под ред. Л.В. Ивановского, В.Е. Рохчина. СПб., ИСЭП, 1998. -274 с.
13. Шелестов А., Морзе Н., Куссуль О., Грипич Ю. Распределённая информационная система агромониторинга [Электронный ресурс] : / Агромониторинг. – Режим доступу: <http://inform.ikd.kiev.ua/content/ua/publications/articles/content/ibs-22-p17.pdf> Назва з домашньої сторінки Інтернету.
14. Сарычева Л.В. Компьютерный эколого-социально-экономический мониторинг регионов. Геоинформаци-

онное обеспечение: Монография. – Днепропетровск: НГУ, 2003. – 174 с.

15. Ульяницкая Н.М. Мониторинг локального уровня управления. / Н.М. Ульяницкая Ростов-на-Дону: СКИ-АП, 1999. 136 с.

Вьюненко А.Б. Проблемы создания территориальных систем автоматизированного мониторинга сельского хозяйства

При решении сложных заданий распределения значительных финансовых ресурсов экономические потери при выборе недостаточно просчитанных решений являются слишком высокими. Эффективным средством минимизации ошибок при принятии решений является применение специальных методов и технологий обработки информации, в статье рассмотрены перспективные методы автоматизированного мониторинга сельскохозяйственного производства.

Ключевые слова: мониторинг, информационные технологии, сельское хозяйство, бизнес-процессы.

Viunenko A.B. Problems creating territorial systems automated monitoring of agriculture

Information and analytical business processes model is studied. Fast control technology for agriculture considered. The principles of monitoring technology developed. Information technology is approved in Ukraine.

Keywords: monitoring, information technology, agriculture, business processes.

Дата надходження до редакції: 10.04.2014 р.

Рецензент: д.т.н., професор Лавров. Є.А.

УДК 338.432:631

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА АПК

Н. Б. Стоволос, к.е.н., доцент, Сумський національний аграрний університет

Стаття присвячена вирішенню актуальної задачі щодо формування і впровадження стратегічного підходу, спрямованого на розвиток сектору органічного виробництва АПК. Акцентується увага на концептуальні засади та особливості формування і реалізації стратегії розвитку органічного виробництва АПК.

Ключові слова: органічне виробництво, стратегія розвитку, екологічна безпека, сталий розвиток.

Постановка проблеми. Агропромисловий комплекс (АПК), на відміну від інших галузей національної економіки, характеризується більшою залежністю суспільних інтересів і потреб від природних факторів. Інтенсифікація сільськогосподарського виробництва, яка не супроводжується природоохоронними заходами, впливає на порушення природного середовища. Тому актуальність переходу на екологічно безпечний розвиток АПК є очевидною. Ідея екологічно безпечного розвитку для АПК полягає у ефективності сільськогосподарського виробництва при одночасному зниженні антропогенного навантаження на навколишнє середовище і природні ресурси, що можливо досягти на основі розвитку органічного виробництва як альтернативної моделі господарювання.

На відміну від інших методів ведення аграрного виробництва, органічне засновано на використанні ресурсоощадливих технологій, мінімізації механічної обробки ґрунту та синтетичних речовин, виключенні з процесу виробництва генетично модифікованих організмів. Керівним принципом для органічного сільського господарства є використання матеріалів і технологій, які покращують екологічну рівновагу в природних системах та сприяють створенню стійких і збалансованих агроєкосистем.

Органічне виробництво дозволяє реалізувати концепцію збалансованого розвитку агросфери за рахунок соціально-економічної і природно-ресурсної збалансованості і має на меті забезпечення суспільства безпечними та якісними продуктами харчування, а також збереження та покращення стану навколишнього природного середовища.

Таким чином, принципово важливо враховувати в діяльності агропідприємств якісно нові реалії розвитку АПК, які спираються на науково-обґрунтовані основи екологічно безпечного виробництва. Виходячи з цього, є актуальним створення ефективної дієвої стратегії розвитку органічного виробництва, спрямованої на виробництво екологічно безпечної продукції, підвищення агроєкологічного іміджу країни і конкурентоспроможності АПК на внутрішньому і зовнішньому ринках.

У зв'язку з цим питання дослідження економічних і екологічних аспектів розвитку органічного виробництва набувають особливої значущості і виходять на одне з перших місць у розв'язанні проблем, що забезпечують збереження агросистем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну і методологічну основу управління АПК, дослідження розвитку аграрної сфери, за-

безпечення реалізації ідей сталого розвитку становлять праці провідних українських науковців: І.Александрова, В.Артиша, В.Гончарова, Л.Гринів, Л.Купінець, У.Лаврик, В.Маєвського, О.Поважного, О.Прокопенко, П.Саблука, О.Скидана, С.Смерічевського, С.Харічкова, О.Черніченка.

Незважаючи на те, що питання управління розвитком АПК, забезпечення екологічної безпеки українськими вченими розглядаються широко і всебічно, на цей час відсутні дослідження, які б були спрямовані на формування дієвих механізмів, форм реалізації заходів, ефективних стратегій забезпечення екологічної безпеки АПК і враховували надбання світового досвіду. Тому набувають актуальності питання формування стратегії розвитку органічного виробництва як основи забезпечення екологічної безпеки АПК, спрямованої на досягнення цілей сталого розвитку.

Метою даного дослідження було науково-теоретичне обґрунтування і розробка стратегії розвитку органічного виробництва в АПК, спрямованої на забезпечення внутрішнього і зовнішнього попиту на екологічно чисту продукцію, підвищення агроекологічного іміджу країни та досягнення належного рівня екологічної безпеки.

Викладення основного матеріалу дослідження. З метою вибору стратегічного курсу на європейську інтеграцію і створення високотехнологічної держави, було прийнято «Стратегію економічного і соціального розвитку України». Особливе місце серед пріоритетних напрямів, визначених в документі, посідає розвиток АПК як складової стратегії розвитку держави, її продовольчої, енергетичної безпеки та розвитку сільських територій [5]. Крім того, Постановою Кабінету Міністрів України затверджено «Державну цільову програму розвитку українського села на період до 2015 року», основною метою якої є забезпечення життєздатності сільського господарства, його конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках, гарантування продовольчої безпеки країни, збереження селянства як носія української ідентичності, культури і духовності [2; 3].

За умов приділення уваги до екологічної безпеки аграрної галузі, виробництва органічної продукції, Україна має стати конкурентоспроможним виробником на світовому ринку продовольства та зможе не лише забезпечити власні потреби, а й задовольнити частину постійно зростаючих світових потреб у продуктах харчування. Підґрунтям екологічної політики розвитку вітчизняного сільського господарства повинно стати дотримання його екологічної безпеки на основі екологізації, шляхом розвитку органічного виробництва.

За оцінками експертів, Україна, враховуючи наявний відповідний науковий і ресурсний потенціал, здатна забезпечити потреби у продуктах

харчування 145-150 млн. осіб [1].

Тобто, в умовах, які склалися, враховуючи членство України в СОТ, важливим завданням є формування ефективної, зваженої стратегії екологічної безпеки АПК держави, яка має поєднувати національні інтереси і можливості з реаліями світової економіки. Крім того, є доцільним не лише підвищити конкурентоспроможність галузі і розширити можливості виходу продукції АПК на зовнішні ринки, але й досягти розвитку внутрішнього аграрного ринку.

Виробництво органічної продукції у сфері вітчизняного АПК є впровадженням концепції сталого розвитку, яка передбачає формування стратегії розвитку органічного виробництва, як основи забезпечення екологічної безпеки галузі, на основі інтеграції економічного зростання, соціального захисту й захисту довкілля як взаємодоповнюючих елементів ефективного стратегічного розвитку України.

Як зазначено в державних документах, мета політики сталого розвитку АПК полягає в досягненні продовольчо-екологічної безпеки і незалежності держави, якісній зміні структури харчування і надійному постачанні населенню продовольства, а промисловості – сировини без втрати компонентів природного середовища, що використовуються у процесі суспільного виробництва для задоволення потреб у сільськогосподарській продукції.

Загальна мета розвитку органічного виробництва передбачає наявність, умовно кажучи, тактичних цілей, які, в даному випадку, полягають в наступному:

- підтримка якості природно-ресурсного потенціалу як основи ефективного аграрного виробництва;
- стабільність продовольчого забезпечення населення;
- фізична й економічна доступність продовольства;
- гарантоване забезпечення якісного і безпечного харчування населення з метою збереження генофонду, підтримки здоров'я нації і збільшення тривалості життя;
- екологізація сільськогосподарського виробництва на базі використання інноваційного потенціалу аграрного сектора;
- створення виробництва екологічно чистої сільськогосподарської продукції, забезпечення конкурентоспроможності продукції сільського господарства на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Слід підкреслити, що відновлення агроекосистем, екологоорієнтована господарська діяльність, формування екологічного світогляду, управління процесами екологізації аграрного сектора економіки, розроблення довгострокової стратегії застосування превентивних заходів попередження екологічних конфліктів, організація

комплексної системи виробництва екологічно чистої продукції і формування системи управління її якістю, створення внутрішнього ринку екологічно чистої сільськогосподарської сировини і продовольства є тими елементами, на яких має бути зосереджена найбільша увага.

Серед принципів екологізації аграрного виробництва слід відзначити наступні:

- первинний початок формування екологоорієнтованого світогляду;
- базові вихідні положення організації виробничого процесу відповідно до законів функціонування і розвитку природи та суспільства;
- внутрішні переконання всіх суб'єктів економічних відносин, що визначають норми і правила їх виробничої і господарської діяльності;
- основні особливості побудови ієрархії управлінських і регулятивних впливів на процес екологоорієнтованого функціонування аграрного сектора економіки [4].

Цілком слушною є думка стосовно того, що послідовна екологізація усіх сфер АПК має здійснюватися в руслі ринкового реформування і розглядатися як обов'язкова складова сталого розвитку аграрного сектора, який підтримується за допомогою реалізації заходів державного протекціонізму.

Необхідно звернути увагу, що державна політика екологізації має передбачати наступне:

- розробка інституціонального базису функціонування АПК відповідно до принципів сталого розвитку;
- виконання соціальних гарантій населення, і, насамперед, передбачених законом прав громадян на охорону здоров'я;
- визначення основних напрямів і пріоритетів екологізації аграрного сектора економіки;
- створення умов для функціонування економічного та організаційного механізмів екологізації АПК (інвестиційна, фінансово-кредитна політика; неподаткові методи активізації процесів екологізації; формування міжбюджетних відносин; розвиток екологічної інфраструктури, ринку агроекологічних послуг; створення мотиваційного і стимулюючого механізмів, стратегії системної агроекологічної освіти);
- створення системи інформаційного забезпечення і моніторингу сталого розвитку всіх сфер АПК;
- розвиток процесів інтеграції в систему світових господарських зв'язків, що передбачають участь у міжнародних природоохоронних угодах, запобігання екологічному демпінгу, адаптація до норм і правил функціонування СОТ.

Отже, екологічний розвиток АПК є невід'ємною частиною реалізації концепції сталого розвитку. Екологічно стабільний стан природного середовища, сталий розвиток має забезпечуватись за рахунок зниження забруднення навколишнього природного середовища відходами сільськогос-

подарського виробництва, поліпшенні екологічного стану середовища, як складової якості життя і здоров'я населення; забезпеченні раціонального природокористування сучасними поколіннями і збереженні потенціалу природного середовища для життя і діяльності майбутніх поколінь; реалізації продовольчо-екологічної безпеки держави; наукомісткому і високотехнологічному розвитку сільського господарства і суміжних з ним галузей.

Аналіз сучасного стану органічного сільськогосподарства і природокористування України дав змогу виділити наступні основні проблеми, які гальмують його подальший розвиток. Серед основних з них слід відзначити наступні:

- відсутність системного підходу на державному і регіональному рівнях до організації і державного управління у сфері виробництва і обігу органічної продукції;
- відсутність необхідної нормативно-правової бази, спрямованої на ефективне функціонування і розвиток органічного сектору агро-виробництва з метою забезпечення правового регулювання стосунків у всьому логістичному ланцюзі від виробництва до реалізації органічної продукції кінцевому споживачеві, у тому числі на міжнародному ринку;
- зростання кількості фальсифікованої органічної продукції, інформація про яку в документах, що додаються до неї, і на етикетках не відповідає вимогам органічного агро-виробництва і екологічного природокористування;
- низький рівень довіри у вітчизняних і зарубіжних споживачів до української органічної продукції;
- гострий дефіцит висококваліфікованих фахівців в області надання консультаційних послуг, проведення контролю і сертифікаційних процедур органічного агро-виробництва;
- відсутність розвиненого ринку вітчизняних органічних продуктів і ефективної ринкової інфраструктури;
- низький рівень державної підтримки, структурні диспропорції і складні економічні умови функціонування сільського господарства, які обумовлені систематичним підвищенням тарифів на енергоресурси і збільшенням диспаритету цін на сільськогосподарську і промислову продукцію.

Слід зазначити, що з метою успішного вирішення вищезазначених проблем, представляється доцільним розробка стратегії розвитку органічного виробництва як основи екологічної безпеки АПК, і як одного з варіантів, на її основі - Закону «Про правове регулювання виробництва, переробки, маркування і розподілу продуктів органічного сільського господарства».

Для досягнення цієї мети є необхідним вирішення ряду завдань. Серед основних з них слід відзначити наступні:

- розробка нормативно-правової бази у сфері виробництва і розподілу продукції органіч-

ного виробництва, яка еквівалентна міжнародним правилам і нормам ведення органічного агровиробництва (базисні стандарти ІФОАМ, Директиви Комісії Codex Alimentarius, Постанова (ЄС) № 2092/2091);

- створення правових і економічних умов для формування розвиненого внутрішнього ринку органічної продукції, його ефективної інфраструктури;

- забезпечення захисту споживачів від омани і фальсифікованої продукції на ринку органічної продукції, а також недобросовісної реклами;

- забезпечення захисту виробників органічної продукції від неправильної презентації даної продукції на ринку;

- формування і реалізація ефективної системи контролю за дотриманням вимог і правил органічного агровиробництва на всіх етапах виробництва, переробки, зберігання, транспорту-

вання і реалізації продукції;

- сприяння розширенню масштабів контролюваного органічного агровиробництва, підвищення його економічної, природоохоронної і соціальної ефективності;

- сприяння експорту і підвищенню конкурентоспроможності органічної продукції українського походження на міжнародному ринку, що дасть можливість сформувати позитивний агроекологічний імідж;

- розробка системи заходів державної підтримки органічного агровиробництва на державному і регіональному рівнях;

- створення системи інформаційно-просвітницького і освітнього забезпечення органічного агровиробництва.

Дані положення обумовлюють необхідність формування концепції Стратегії розвитку органічного виробництва АПК України (рис.1).

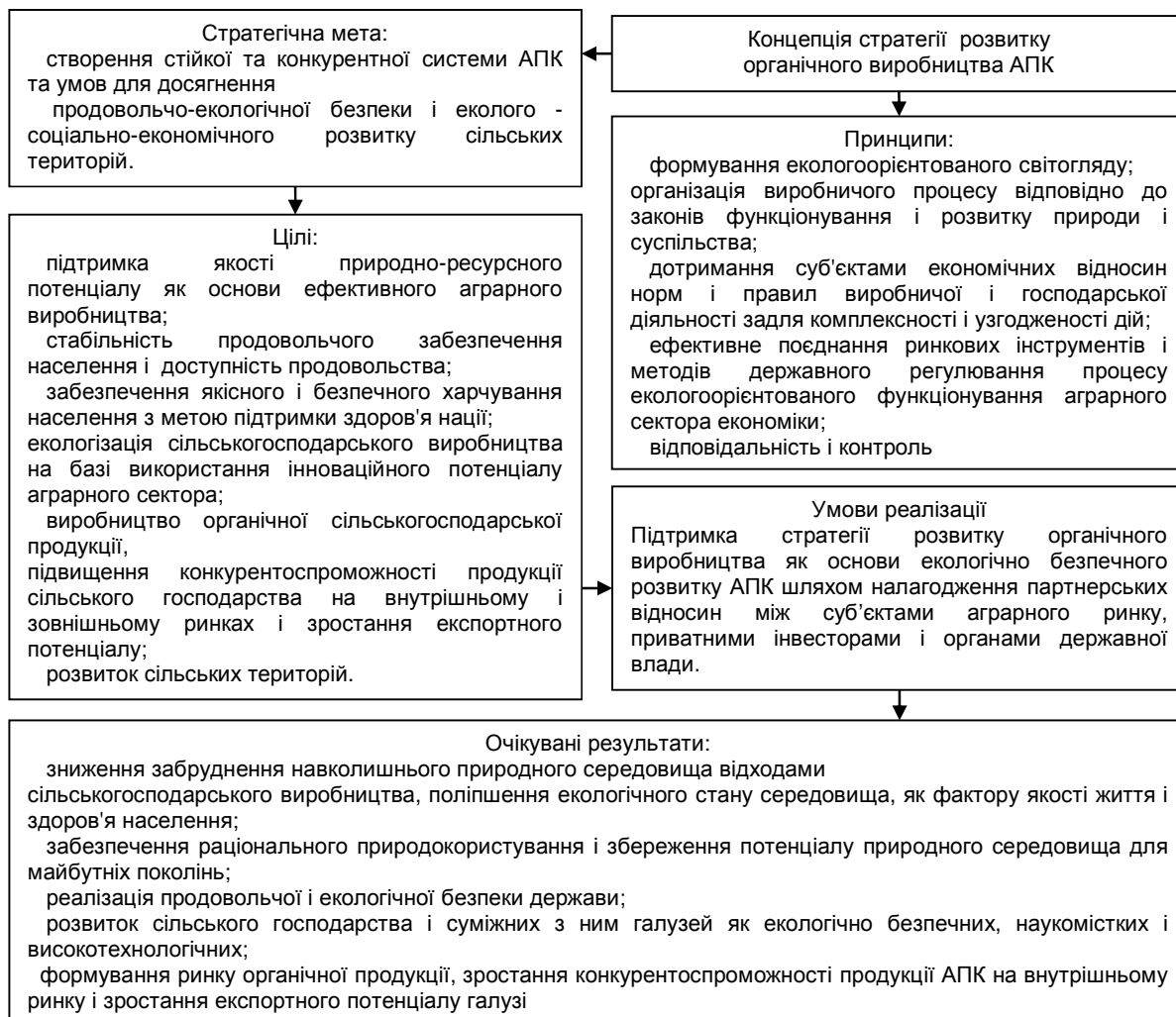

Рис. 1. Концепція Стратегії розвитку органічного виробництва АПК України

Необхідно звернути увагу, що стратегія повинна обов'язково передбачати державну підтримку органічного агровиробництва і державний

контроль (нагляд) в області виробництва, переробки, маркування і розподілу цієї продукції.

Державний контроль (нагляд) за дотриман-

ням вимог законодавства у сфері виробництва і розподілу органічної продукції повинен проводитися в наступних формах:

- шляхом створення єдиної системи акредитації органів сертифікації, що здійснюють оцінку відповідності процесів виробництва, переробки, зберігання, перевезення, маркування і реалізації продукції вимогам органічного агровиробництва;

- встановленням мінімально необхідних і в той же час еквівалентних міжнародним правилам і нормам сертифікаційних процедур в системі (системах) добровільного підтвердження відповідності (добровільній сертифікації) національним стандартам екологічного агровиробництва і природокористування;

- шляхом нагляду за дотриманням вимог технічних регламентів, стандартів, інших нормативних документів у сфері санітарно-епідеміологічної безпеки харчових продуктів.

Контрольні функції в області акредитації органів по сертифікації повинен здійснювати уповноважений державний орган управління сільським господарством, а після виконання вимог - державний орган виконавчої влади по технічному регулюванню.

У зв'язку зі значною роллю державного регулювання і підтримки на державному і регіональному рівнях в розвитку органічного агровиробництва в економічно і соціально значимих масштабах, представляється доцільним законодавчо встановити наступні основні форми державної підтримки органічного агровиробництва за рахунок коштів державного і регіональних бюджетів. Серед основних таких форм слід відзначити наступні:

- створення і підтримка системи добровільної сертифікації органічного виробництва;

- розвиток і підтримка ринку органічної продукції;

- підтримка консультаційної служби з органічного виробництва;

- надання довгострокових і короткострокових кредитів на пільгових умовах;

- компенсація частині витрат на придбання матеріальних ресурсів, страхування посівів і тварин, проведення сертифікації органічної продукції;

- фінансування наукових досліджень, організація професійної підготовки і підвищення кваліфікації кадрів в області екологічного агровиробництва і природокористування.

ліфікації кадрів в області екологічного агровиробництва і природокористування.

Слід зазначити, що розвиток органічного агропромислового виробництва в Україні може відбуватися лише за умови створення чіткої, ефективної стратегії, яка включає комплексні організаційні заходи, систему державної підтримки на національному рівні, розробку нормативно-правового забезпечення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Визначено, що протягом тривалого часу в Україні запроваджувались лише традиційні, індустріальні методи ведення сільського господарства, які дозволили інтенсифікувати процеси і досягти значного зростання обсягів виробництва сільськогосподарської продукції. Однак ці методи супроводжуються незбалансованим, орієнтованим переважно на екстенсивне використання ресурсів, що не дозволяє досягти компромісу між зростанням виробництва і навантаженням на довкілля.

Виробництво продукції зі зміною генної структури супроводжується конфліктами інтересів і гострим протиріччям між суб'єктами світової продовольчої системи.

Обґрунтовано необхідність виділення нових екологічних імперативів розвитку органічного виробництва. Підґрунтям екологічної політики розвитку вітчизняного сільського господарства повинно стати дотримання його екологічної безпеки, на основі екологізації, шляхом розвитку органічного виробництва.

Встановлено, що розвиток сектору органічного виробництва у вітчизняному АПК є повільним і безсистемним. Це обумовлено цілою низкою проблем, які гальмують виробництво даного виду екологічно безпечної продукції. З метою формування дієвої стратегії розвитку органічного виробництва, дані проблеми згруповано у наступні групи: технологічні; логістичні; інформаційно-аналітичного характеру; маркетингові; пов'язані з державним регулюванням і підтримкою.

Отже, сучасним науковцям необхідно вдосконалювати методичні підходи до формування стратегії розвитку органічного виробництва, яка спрямована на забезпечення екологічної безпеки АПК і полягає в поєднанні організаційних, економічних і нормативних інструментів на основі інтеграції управлінських процесів і технологій.

Список використаної літератури:

1. Могильний О.М. Регулювання аграрної сфери / О.М. Могильний. – Ужгород: ІВА, 2005. – 400 с.
2. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року» (від 19.09.2007 № 1158) [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
3. Програма Кабінету Міністрів України «Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року» (від 19.09 2007 № 1158) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minagro.gov.ua/files/00003800/Dergavna_cil'ova_programa.doc
4. Прокопенко О.В. Методичні основи вибору напрямів екологічно спрямованого інноваційного розвитку на різних рівнях / О.В.Прокопенко, Т.В. Касьяненко// Механізм регулювання економіки. – 2011. – № 1 (51). – С. 34–39.
5. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 роки) «Шляхом європейської інтеграції» [авт.кол.: А.С. Гальчинський, В.М. Геєць, С.Г. Бабенко та ін.]; Нац. ін.-т стратег. досліджень; Ін-т економіки прогнозуван-

Вісник Сумського національного аграрного університету

Stovolos N.B. Концептуальные основы стратегии развития органического производства АПК

Статья посвящена решению актуальной задачи по формированию и внедрению стратегического подхода, направленного на развитие сектора органического производства АПК. Акцентируется внимание на концептуальные основы и особенности формирования и реализации стратегии развития органического производства АПК.

Ключевые слова: органическое производство, стратегия развития, экологическая безопасность, устойчивое развитие.

Stovolos N.B. Approaches to the forming strategy of development organic production in AIC

The article deals with the solution of actual task concerning the formation and adoption of the strategy approach aimed at the organic production segment development of agricultural sector. Attention is accented on conceptual principles and formation and realization peculiarities of strategic development formation of organic production of agricultural sector.

Key words: organic production, development strategy, environmental safety, sustainable development.

Дата надходження до редакції: 05.05.2014 р.

Рецензент: д.е.н., професор Чупіс А.В.

УДК 339:631.1:636.4

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ СВИНАРСТВА У СВІТІ

О. В. Захарченко, к.е.н., доцент, Одеська державна академія будівництва та архітектури

Визначено основні переваги свинини над іншими видами м'яса. Проаналізовано тенденцію поголів'я свиней та виробництва свинини у світі, у т.ч. основних країн-лідерів. Наведено прогноз поголів'я, виробництва м'яса свиней, експорт та імпорт живих свиней.

Ключові слова: галузь свинарства, продукція свинарства, виробництво свинини

Постановка проблеми. Продукція свинарства має цінні корисні ознаки, які надають їй одне з перших місць у країнах світу (Україна, Росія, Данія, ФРН, Нідерланди, Угорщина та ін.) за обсягами виробництва. Зростання обсягів виробництва продукції галузі свинарства пов'язане з переходом на інтенсивну основу. У деяких країнах питома вага галузі свинарства становить до 50% у загальній структурі виробництва м'яса. Матеріально-технічна і селекційна база галузі свинарства за інтенсивного типу утримання і годівлі дозволяє виробляти до 40% і більше в м'ясному балансі країни.

Однак рівень продуктивності тварин в більшості регіонів України залишається на низькому рівні. В першу чергу це пов'язано з тим, що понад половини поголів'я свиней утримується в господарствах населення, де не в повному обсязі витримуються умови утримання та відгодівлі, за рахунок чого продуктивність тварин є невисокою.

Метою статті є оцінка сучасного стану галузі свинарства та перспектив її розвитку в умовах ринкової економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вагомий теоретичний та практичний внесок у вирішення проблем виробництва продукції свинарства та підвищення її ефективності зробили М.В. Зубець, Ю.О. Лупенко, І.В. Охріменко, М.В. Присяжнюк, П.Т. Саблук, О.М. Шпичак та ін. В працях даних фахівців визначається коло проблем, що призвели до кризового стану галузі та шляхи виходу із ситуації, яка склалася. Однак,

Вісник Сумського національного аграрного університету

через значні зміни умов функціонування виробників свинини з'являються нові проблеми, які потребують додаткових досліджень і вирішення.

Виклад основного матеріалу. Виробництво свинини у світі є домінуючим над іншими видами м'яса, що становить 36,7% структури ринку м'яса.

Пріоритетності розвитку цієї галузі віддається завдяки таким виключно важливим біологічно-господарським особливостям свиней, як багатоплідність, всеїдність, скороспілість, економне використання кормів, високий забійний вихід, придатності продуктів забою до різноманітних кулінарних виробів та тривалого зберігання. За біологічним потенціалом свині здатні щодоби набирати вагу більше як на 1000 г, досягати живої маси 100 кг за 115-120 днів при витраті на кожний кілограм приросту до 2 кг сухої речовини корму. Як виробника м'яса і жирів свиней називають біологічним дивом природи [3, с. 101].

За даними ФАО на початок 2012 р. виробництво свинини оцінено в 108,9 млн. т, Міністерства сільського господарства США в 2012 р. – у 101,7 млн. т (у забійній вазі).

Основні показники розвитку виробництва продукції свинарства у країнах-лідерах наведені у таблиці 1 і 2.

Цікавим є факт співвідношення поголів'я свиней і населення країни. Якщо в Україні при чисельності 45,5 млн. осіб на 100 жителів приходиться всього 17 гол., то в Данії при 5 млн. жителів – 500 гол., що майже в 30 разів менше.

Таблиця 1

Поголів'я свиней у світі, млн. гол.

Країна	Рік				Питома вага, %	Темп росту, %
	2009	2010	2011	2012		
Китай	439,895	462,913	469,960	477,115	59,6	108,5
ЄС-27	159,732	153,067	152,198	150,773	18,8	94,4
США	68,177	67,148	64,887	64,925	8,1	95,2
Бразилія	32,947	33,892	35,122	36,652	4,6	111,2
Росія	16,340	16,165	17,236	17,231	2,2	105,5
Канада	13,810	12,180	11,835	11,895	1,5	86,1
Японія	9,745	9,899	10,000	9,768	1,2	100,2
Мексика	9,401	9,310	8,979	9,007	1,1	95,8
Україна	6,526	7,577	7,960	7,373	0,9	113,0
Інші країни	17,837	13,288	14,422	15,212	2,0	85,3
Всього	774,410	785,439	792,599	799,951	100,0	103,3

Джерело: FAS USDA Livestock and Poultry: World and Trade. – <http://www.fas.usda.gov>; Статистичний щорічник України за 2012 рік / За ред. О.Г. Осауленка. – К.: ТОВ "Август Трейд", 2013. – 552 с.

В цілому у світі на початок 2012 р. нараховувалося майже 800 млн. голів свиней, темпи приросту яких становив 3,3%. Найбільшим утримувачем свиней є Китай, частка якого становить 59,6%. Проведені дослідження свідчать про великий розрив між країнами. Так, різниця за структурою між Китаєм та ЄС-27 становить 40,8 в.п., ЄС-27 і США – 10,7, США і Бразилією – 3,5 в.п.

Зниження поголів'я свиней спостерігається в

наступних країнах: ЄС-27 (5,6%), США (4,8), Канада (13,9), Мексика (4,2%).

Промислове свинарство в Україні сконцентровано в таких областях, як: Донецька – 7,1%, Київська – 6,9, Дніпропетровська – 6,7, Черкаська – 6,1 і Полтавській – 5,4%. Таким чином, на п'ять областей приходить третина усього поголів'я країни.

Таблиця 2

Динаміка виробництва свинини в країнах світу (на початок року), млн. т

Країна	Рік				Питома вага, %	Темп росту, %
	2009	2010	2011	2012		
Китай	46,205	48,905	51,070	49,500	48,7	107,1
ЄС-27	22,596	22,434	22,571	22,750	22,4	100,7
США	10,599	10,442	10,186	10,332	10,2	97,5
Бразилія	3,015	3,130	3,195	3,227	3,2	107,0
Росія	1,736	1,844	1,920	1,995	2,0	114,9
В'єтнам	1,850	1,910	1,930	1,960	1,9	105,9
Канада	1,786	1,789	1,772	1,770	1,7	99,1
Японія	1,249	1,310	1,292	1,267	1,2	101,4
Філіппіни	1,225	1,240	1,255	1,260	1,2	102,9
Мексика	1,161	1,162	1,165	1,182	1,2	101,8
Південна Корея	1,056	1,062	1,110	0,837	0,8	79,3
Україна	0,590	0,526	0,631	0,704	0,7	119,3
Інші країни	4,758	4,793	4,805	4,878	4,8	102,5
Всього	97,826	100,547	102,902	101,662	100,0	103,9

Джерело: FAS USDA Livestock and Poultry: World and Trade. – <http://www.fas.usda.gov>; Статистичний щорічник України за 2012 рік / За ред. О.Г. Осауленка. – К.: ТОВ "Август Трейд", 2013. – 552 с.

У світі за даними FAS USDA вироблено 101,7 млн. т свинини, що збігається з показником Міністерства сільського господарства США.

Найбільшим виробником свинини являється Китай з часткою ринку майже 50%. Темп приросту за чотири роки склав 7,1%, що є другим показником після України (19,3%).

Зниження виробництва свинини за 2011-2012 рр. спостерігається в Азіатських країнах, а саме: у Китаї, Південній Кореї та Японії на 3,1, 24,6 і 1,9%, що пов'язано з епідемією.

В Україні виробництво свинини за 2010-2012 рр. зросло на 33,8% з розміром ринку 0,7% у 2012 р. Якщо ж така тенденція продовжуватиметься й надалі, то Україна за 10 років зможе збільшити виробництво м'яса свиней до 1,297

млн. т наздогнавши Японію, Філіппіни і Мексику, при умові, що вказані країни несуттєво збільшать виробництво даного виду продукції.

У структурі витрат на утримання свиней найбільшу частку займають витрати на корм, що змушує нерентабельних виробників скорочувати наявне поголів'я.

У розвинених країнах свинарство характеризується застоєм виробництва і торгівлі протягом тривалого періоду, що пов'язано з високими цінами на корм. У США і Канаді відзначається зростання продуктивності свиноматок, яке, безумовно, найближчими роками позначиться на збільшенні виробництва свинини в цих країнах, особливо якщо відбудеться зниження цін на корм [2, с. 9].

Виходом із такого положення є інтеграція виробників свинини з виробниками кормів і комбіокормів або вертикально-інтегрований розвиток на базі сільськогосподарського або переробного підприємства. Для кожного регіону світу, країни зокрема, використовують свій тип відгодівлі і кормовий баланс. Так, в Україні переважають такі типи кормів: картопля кормова, кормові коренеплоди, кукурудза на зерно та інші зернові, силосні культури, соєвий, соняшниковий шрот; в Канаді у західних провінціях – ячмінь та шрот канолі (на великих фермах використовується також соєвий шрот), а в східних – кукурудза на зерно та соєвий шрот.

Перспективним інтенсивним напрямком є рідка годівля свиней. Лідером за «рідкою» годівлею свиней серед європейських країн є Ірландія – 90% всіх господарств, а також Німеччина, Данія (у т.ч. понад 60% великих свиноферм), Голландія – до 50% всього поголів'я. У Фінляндії за останні 5 років більше 90% введених у дію свиноферм використовують систему годівлі рідкого типу [4].

Найбільшим імпортером свиней у світі є США, які ввезли у 2012 р. 5796 тис. гол., що становить 65,1% ринку. Росія за цей же період імпортувала 670 тис. гол. (7,5% ринку). Ввезення свиней в Росію оподатковується митом у розмірі 5%. Це стало причиною масового ввезення живих тварин для подальшого забою, оскільки імпортне мито на свинину в межах квоти дорівнює 15% вартості товару, а понад квоту – 75% [2, с. 9-10]. Імпорт в Україну за 2009-2012 рр. зріс на 30,2% і становив у 2012 р. 112 тис. гол.

Головними експортерами свиней у світі є Канада, яка вивезла у 2012 р. 5821 тис. гол. (з част-

кою ринку 65,3%), ЄС-27 – 1582 тис. гол. (17,8%), Китай – 1468 тис. гол. (16,5%). Інші країни експортували менше 1% поголів'я свиней.

Найбільшими імпортерами м'яса свиней у світі є Японія – 1254 тис. т, Росія – 946, Китай – 758, Південна Корея – 640 і Мексика – 594 тис. т. На групу вказаних країн припадає 63,5% усього світового імпорту.

Цікаво, що Канада при розмірі рівні експорту 1,2 млн. т у 2012 р. імпортувала 204 тис. т свинини, що становить 17% експорту. Дана ситуація пов'язана, в першу чергу, з територіальними особливостями, оскільки південні штати Канади, які межують зі США дешевше імпортувати свинину, ніж везти її з інших штатів.

Низький рівень якості м'яса свиней, що ввозиться, з країн Азії та Америки, змушує країни-імпортери вводити санкції, що впливає на розподіл імпортних операцій. Так, на початку 2013 р. в Україні діє тимчасова заборона імпорту бразильської свинини. Як результат, прогноз експертів, зростання вартості роздрібної ціни для населення на 10-15% і перехід частини переробників на більш дешевші види м'яса.

Імпорт свинини в 2012 році в Україну збільшилися в 2,8 рази. В основному, свинину до нас завозили з Бразилії, Німеччини та Польщі. Саме Бразилія є найбільшим постачальником імпоротної свинини в Україну. У 2012 р. з Бразилії було завезено 122,47 тис. т цього м'яса [5].

Вченими Інституту аграрної економіки (ІАЕ) НААНУ проведені розрахунки, згідно яких у світі виробництво свинини виросте з 101,7 млн. т у 2012 р. до 128,8 млн. т у 2021 р., тобто на 26,6% (табл. 3).

Таблиця 3

Прогноз попиту та пропозиції на ринку м'яса свиней у світі

Показник	Рік								
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Поголів'я свиней на початок року, млн. гол.	927,8	951,2	941,4	963,8	984,3	999,7	1014,7	1029,8	1044,5
Торгівля живими свинями, тис. гол.:									
- експорт	5945,3	6076	6097,2	6187,3	6119,5	6093,7	6075,9	6076,1	6082,3
- імпорт	5915	6046	6067	6157	6089	6063	6073	6083	6093
Виробництво свинини, тис. т	108894	111222	114041	116626	119151	121535	123936	126356	128752
Чиста торгівля	902	907	910	916	917	921	926	930	930

Джерело: Складено на основі [2].

Поголів'я свиней у світі за 2013-2021 рр. зросте на 30,6%. Країни, які ввозили і вивозили живих свиней нарощуватимуть експорт на протязі 9 років на 2,3%, імпорт – на 3%. США являтиметься найбільшим імпортером живих свиней, приріст складе 5,9% (2676 тис. гол / 2527,2 тис. гол). Канада залишиться крупнішим експортером живих свиней за вказаний прогнозований період, приріст якого становитиме 0,9% (1107 тис. гол / 1097 тис. гол). При чому більша частина поголів'я вивозитиметься в США.

Виробництво м'яса свиней у світі на перспективу зросте з 108,9 млн. т у 2013 р. до 128,8 млн.

т у 2021 р., тобто на 18,2%. Залишаться великими експортерами у прогнозованому періоді Бразилія (з 761 у 2013 р. до 786 тис. т у 2021 р.), Канада (з 1006 до 1160), ЄС-27 (з 2021 до 1945) і США (з 2180 до 3016 тис. т).

При чому велика кількість країн є імпортерами, серед яких найбільшими виступатимуть: Китай, Гонконг, Японія, Мексика, Росія, Південна Корея, Україна та ін. В цілому чистий імпорт за вказаний період зросте з 6062 до 6923 тис. т.

Що стосується ситуації в Україні, то за даними [2] у 2015 р. у забійній вазі буде вироблено 610 тис. т, у 2020 р. – 689 тис. т. У той же час в

іншому виданні ІАЕ НААНУ [1] у 2015 р. прогнозується виробити 1045,0 тис. т, у 2020 р. – 1555,0 тис. т. Як бачимо дані науковців не погоджені, що не дає можливості визначити перспективи розвитку галузі свинарства на території нашої країни. При чому розбіжності, які виникають при використанні одного з джерел мають суттєву амплітуду коливання: у 2015 р. – 435 тис. т, у 2020 р. – 866 тис. т. Невідповідності, можливо, пов'язані з використанням різних економіко-математичних методів, що й вплинуло на такі розбіжності у прогнозуванні.

Досвід вітчизняних господарств та наукові напрацювання вчених свідчать, що проблему відродження свинарства і швидкого нарощування поголів'я можливо здійснити на основі малозатратних технологій утримання свиней. Тварин утримують в так званих будівлях на дугоподібних опорах (ангарах), що є альтернативою традиційним капітальним виробничим приміщенням. Досвід країн з розвинутою ринковою економікою показує, що використання ангарів дозволяє сут-

тєво знизити витрати по обслуговуванню тварин, пов'язані з прибиранням гною та кормороздачею, а безперегонний метод утримання забезпечує безстресове вирощування молодяку [3, с.127].

Висновки. Тенденції виробництва м'яса та її структура у світі засвідчили про переваги свинини над іншими видами м'яса. Скоростиглість, висока плодovitість, продуктивність, вміст незамінних білків та інших сполук ставлять на перше місце м'ясо свиней порівняно з іншими видами.

Найбільшими виробниками у світі є Китай, США, ЄС-27, Канада, Росія, В'єтнам та інші країни. При чому як у теперішній час, так і в перспективі США залишаються найбільшим експортером живих свиней, а Канада – імпортером. Незадовільний стан галузі у більшості країн світу змушує їх імпортувати м'ясо свиней, про що свідчать від'ємні сальдо балансу свинини.

Згідно прогнозних даних поголів'я свиней і виробництво свинини у 2013-2021 рр. зросте. Приріст пов'язаний зі зростанням населення земної кулі та перевагами над іншими видами м'яса.

Список використаної літератури:

1. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / [Присяжнюк М.В., Зубець М.В., Саблук П.Т. та ін.]; за ред. М.В. Присяжнюка, М.В. Зубця, П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка, М.М. Федорова. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 1008 с.
2. Аналіз і прогноз кон'юнктури світових ринків продукції тваринництва / [Шпичак О.М., Лупенко Ю.О., Присяжнюк М.В. та ін.]; за ред. О.М. Шпичака. – К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – 250 с.
3. Горьовий В.П. Ринкові тенденції аграрного виробництва в Україні / В.П. Горьовий, М.С. Срібнюк // Економіка АПК. – 2008. – №11. – С.101-106.
4. Іванюта В.Ф. Стан і проблеми виробництва продукції свинарства в Україні / В.Ф. Іванюта // Економіка АПК. – 2008. – № 10. – С. 25-27.
5. Типи годівлі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://svynka.com.ua/tipi-godivli.html>.
6. Через заборону імпорту м'яса з Бразилії ціни на свинину у роздробі підвищуються на 5-10 грн. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/~2/0/all/2013/03/22/298952>.

Захарченко А.В. Современное состояние и перспективы развития отрасли свиноводства в мире

Определены основные преимущества свинины над другими видами мяса. Проанализированы тенденции поголовья свиней и производства свинины в мире, в т.ч. основных стран-лидеров. Приведен прогноз поголовья, производства мяса свиней, экспорт и импорт живых свиней.

Ключевые слова: *отрасль свиноводства, продукция свиноводства, производство свинины.*

Zaharchenko O. Current situation and prospects in the world pig industry

There is identify the main advantages over other types of pork meat. The tendencies of pigs and pork production in the world, including major leading countries are analyzed. Shows weather livestock, production of pork, exports and imports of live pigs.

Keywords: *pig industry, pig breeding products, production of pork*

Дата надходження до редакції: 12.05.2014 р.

Рецензент: д.е.н., професор Єранкіне О.О.

О. М. Маслак, к.е.н, доцент, Сумський національний аграрний університет

У статті аналізується світовий ринок органічної продукції, приводяться показники площ органічних сільськогосподарських угідь, чисельності операторів ринку органічної продукції, рівня споживання органічної продукції в країнах - лідерах з розвитку органічного руху.

Ключові слова: органічні сільськогосподарські угіддя, оператори ринку органічної продукції, споживання органічної продукції.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В Україні органічне сільське господарство перебуває на стадії становлення, проте має великий потенціал для свого подальшого розвитку. Україна робить перші кроки з налагодження офіційної системи збору та обробки статистичних даних, що характеризують вітчизняний ринок органічної продукції. До таких показників належать площі угідь сільськогосподарського та не-сільськогосподарського призначення, оператори ринку (виробники, переробні підприємства, трейдери), обсяг цього ринку. Важливо також мати дані про органічний сектор інших країн та врахувати міжнародний досвід формування власної ефективної системи збору та обробки інформації з розвитку ринку органічної продукції в Україні. Такі підходи даватимуть можливість проведення аналізу світових тенденцій органічного ринку та сприятимуть прийняттю рішень з розвитку вітчизняного органічного сектору.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Стан, проблеми та перспективи розвитку ринку органічної продукції в Україні розглядалися такими

науковцями, як Артиш В.І., Зайчук Т.О., Милованов Є.В., Чайка Т.О., Шлапак В.О. та інші. Однак основні тенденції розвитку світового ринку органічної продукції розглянуті ще недостатньо, що зумовило актуальність і вибір теми дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз основних тенденцій світового ринку органічної продукції та можливості їх врахування при формуванні завдань з розвитку вітчизняного органічного сектору.

Викладення основного матеріалу дослідження. На початок 2012 року сертифікованим органічним сільським господарством займалися у 162 країнах світу, що на дві країни більше порівняно з 2010 роком. Загальна площа земель, задіяних під вирощування органічної продукції, становила 37,2 млн. га (включаючи землі перехідного періоду), або 0,86% від усіх сільськогосподарських земель світу. Найбільші площі органічних сільськогосподарських угідь зосереджені в країнах Океанії, а саме 12,2 млн. га або майже третина всіх органічних сільськогосподарських земель світу (Рис. 1) [1,2].

Рис. 1. Регіональна структура органічних сільськогосподарських земель, 2011 рік

Джерело: За даними FIBL та IFOAM, 2013 рік

Проте частка Океанії у світовому органічному земельному фонді постійно зменшується. У Європі, навпаки, спостерігається постійне збільшення площ органічних земель. Тут знаходиться 10,6 млн. га, або 29% органічних земель сільськогосподарського призначення світу. Латинська Америка має 6,9 млн. га (18,4%), за нею йдуть

Азія з 3,7 млн. га (10%), Північна Америка - 2,8 млн. га (7,5%) та Африка - 1,1 млн. га (3%).

Австралія є країною з найбільшою площею органічних сільськогосподарських земель, переважна більшість яких (97%) використовуються як пасовища. Аргентина посідає друге місце, а третє - Сполучені Штати Америки (Рис. 2) [1,2].

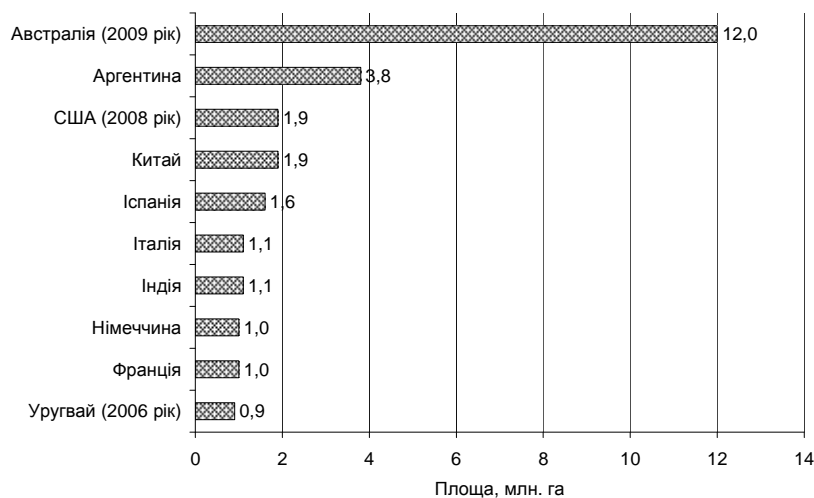

Рис. 2. Рейтинг країн за площею органічних сільськогосподарських земель у 2011 році

Джерело: За даними FiBL та IFOAM, 2013 рік

Десять найбільших країн за площею органічних земель сільськогосподарського призначення спільно мають 26,3 млн. га, що становить 70% від світового органічного земельного фонду.

Найбільшу частку земель, зайнятих під органічне сільське господарство, від загальної площі усіх земель сільськогосподарського має Океанія (2,9%) та Європа (2,2%). При цьому органічними є 5,4% сільськогосподарських угідь у країнах Європейського Союзу. Однак деякі країни досягли набагато вищих показників, а саме Фолклендські Острови - 35,9%, Ліхтенштейн - 27,3%, Австрія - 19,7%. Так, десять країн мають більше 10% органічних сільськогосподарських угідь. Площі органічних сільськогосподарських угідь збільшилися в Азії, Європі, Північній Америці та Океанії. В Азії після значного скорочення території органічних угідь у 2010 році було зареєстровано зростання площ органічних земель сільськогосподарського призначення на 0,9 млн. га. У Європі також спостерігаються високі темпи зростання, зокрема площі органічних земель сільськогосподарського призначення збільшилися на 0,6 млн. га (6%). У

Латинській Америці площі органічних угідь зменшилися, переважно через зменшення органічних пасовищ в Аргентині [1,2].

У 2011 році порівняно з 1999 роком, площі органічних сільськогосподарських земель збільшилися більш, ніж утричі (Рис. 3). Порівняно з 2010 роком площі органічних сільськогосподарських земель зростали переважно в Азії, Європі та Північній Америці. Найбільший абсолютний приріст спостерігається в Азії (+34,4%, +0,9 млн. га). Значне зменшення площі припадало на Латинську Америку, з найбільшим скороченням площі в Аргентині, де відбулося їх зменшення майже на 400 тис. га (Таб. 1) [1,2].

Площі органічних сільськогосподарських земель збільшилися у 93-х країнах, у той час, як скорочення спостерігалось у 41-й країні. У решті країн органічні сільськогосподарські площі не змінилися. Найбільший приріст органічних сільськогосподарських земель мав місце у країнах Азії, особливо в Китаї та Індії. За ними йдуть деякі європейські країни: Франція, Польща та Іспанія [3].

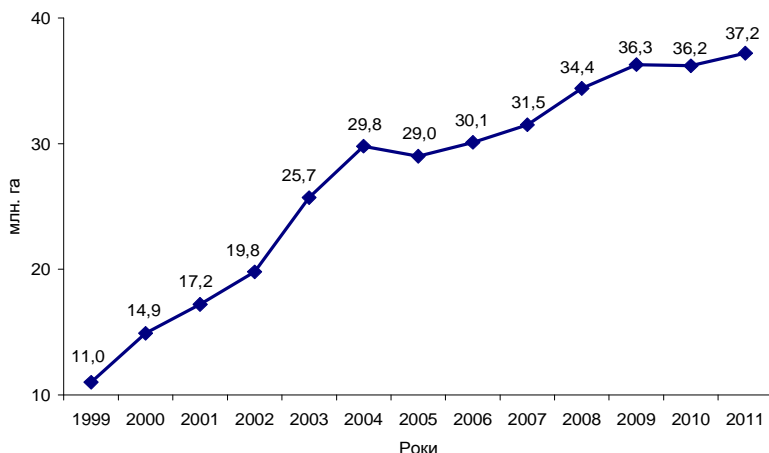

Рис. 3. Динаміка площ органічних сільськогосподарських земель

Джерело: За даними FiBL та IFOAM, 2013 рік

Таблиця 1

Порівняння площ органічних сільськогосподарських земель у 2010 та 2011 роках

Реґіон	Площі, тис. га		2011 рік +/- до 2011 року	2011 рік у % до 2011 року
	2010 рік	2011 рік		
Африка	1 075,8	1 073,7	-2,2	99,8
Азія	2 756,9	3 706,3	949,4	134,4
Європа	10 002,1	10 637,1	635,0	106,3
Латинська Америка	7 543,6	6 857,6	-686,0	90,9
Північна Америка	2 652,6	2 790,2	137,5	105,2
Океанія	12 145,0	12 185,8	40,8	100,3
Разом (з коригуванням)	36 173,8	37 250,7	1 076,9	103,0

Джерело: За даними FiBL та IFOAM, 2013 рік

Окрім сільськогосподарських угідь, є інші види органічних земель, більш розповсюдженими серед яких є землі для збирання дикоросів. Інші площі включають аквакультуру, ліси та пасовища на землях несільськогосподарського призначення. Вони займають 32,5 млн. га. Загалом органічними є 69,7 млн. га сільськогосподарських та несільськогосподарських угідь [4].

У 2011 році нараховувалося 1,8 млн. виробників органічної продукції. Понад третина усіх

виробників органічної продукції світу розташовані в Азії, в Африці - 30%, у Європі - 16%. До країн з найбільшою кількістю виробників належать Індія (547,6 тисяч), Уганда (188,6) та Мексика (169,6 тисяч).

Близько однієї третини всіх органічних сільськогосподарських угідь світу (12 млн. га) та понад 80% (1,5 млн.) виробників розташовані в країнах, що розвиваються, та в країнах з розвиненими ринками (Таб. 2) [1,2].

Таблиця 2

Порівняння чисельності операторів ринку органічної продукції у 2010 та 2011 роках

Реґіон	Площі, тис. осіб		2011 рік +/- до 2011 року	2011 рік у % до 2011 року
	2010 рік	2011 рік		
Африка	539,4	541,0	1,6	100,3
Азія	460,8	619,4	158,7	134,4
Європа	277,5	291,5	14,0	105,0
Латинська Америка	270,6	315,9	45,3	116,8
Північна Америка	16,7	16,7	0,0	99,9
Океанія	8,5	14,1	5,7	166,7
Разом (з коригуванням)	1 573,2	1 798,4	225,2	114,3

Джерело: За даними FiBL та IFOAM, 2013 рік

Порівняно з 2010 роком відбулося зростання на 225 тисяч органічних виробників, тобто на 14,3%. Така ситуація обумовлена, головним чином, збільшенням кількості органічних господарств в Індії.

Майже дві третини площ органічних сільськогосподарських угідь використовуються як луки/пасовища (23,2 млн. га). Загальна площа сільськогосподарських орних земель становить щонайменше 6,3 млн. га, або 17% від усіх сільськогосподарських органічних земель. Порівняно з 2010 роком зафіксовано зростання загальної площі сільськогосподарських орних земель на 7 відсотків. Велика частина земель цієї категорії використовується для вирощування зернових культур, включаючи рис (2,6 млн. га), фуражні культури (2,2 млн. га), олійні культури (0,5 млн. га), культури з високим вмістом протеїну (0,3 млн. га) та овочі (0,2 млн. га).

Багаторічні культури на органічних сільськогосподарських угіддях займають приблизно 7% площ, що становить 2,6 млн. га. Упродовж досліджуваного періоду площі для вирощування багаторічних культур залишаються незмінними. Найбільш важливими багаторічними культурами залишаються кавові дерева (0,6 млн. га), що займають майже одну п'яту площ для вирощування органічних багаторічних культур, а також оливки

(0,5 млн. га), горіхи (0,3 млн. га), виноград (0,3 млн. га) і дерева какао (0,2 млн. га) [5].

Більшість площ, на яких збирають дикороси (включаючи площі для бджільництва), розташовуються в Європі (36% від загальносвітового показника) та в Африці (35%). Разом з тим, мало інформації доступно щодо обсягів зібраних врожаїв. Ягоди, лікарські трави та ароматичні рослини, а також фрукти належать до найважливіших органічних сільськогосподарських культур [4].

Незважаючи на уповільнення темпів зростання світової економіки, обсяги продажів органічних продуктів на світовому ринку продовжують зростати. У 2011 році продажі органічних харчових продуктів і напоїв досягли майже 63 млрд. доларів США. Порівняно з 2002 роком ринок органічних продуктів зріс на 170 відсотків. Найбільшим попитом органічні продукти користуються у країнах Північної Америки та Європи. Ці два регіони охоплюють більш, ніж 90% усіх продажів. Хоча органічне сільське господарство є на всіх континентах, найбільший попит спостерігається саме в цих регіонах. Виробництво органічних харчових продуктів в інших регіонах, особливо в Азії, Латинській Америці та Африці, є переважно орієнтованим на експорт. У деяких країнах органічний сектор майже повністю залежить від експорту. Країнами з більшими ринками органічної

продукції є Сполучені Штати Америки, Німеччина та Франція. Вищий рівень споживання на душу

населення спостерігається у Швейцарії, Данії та Люксембурзі (Рис. 4) [1,2].

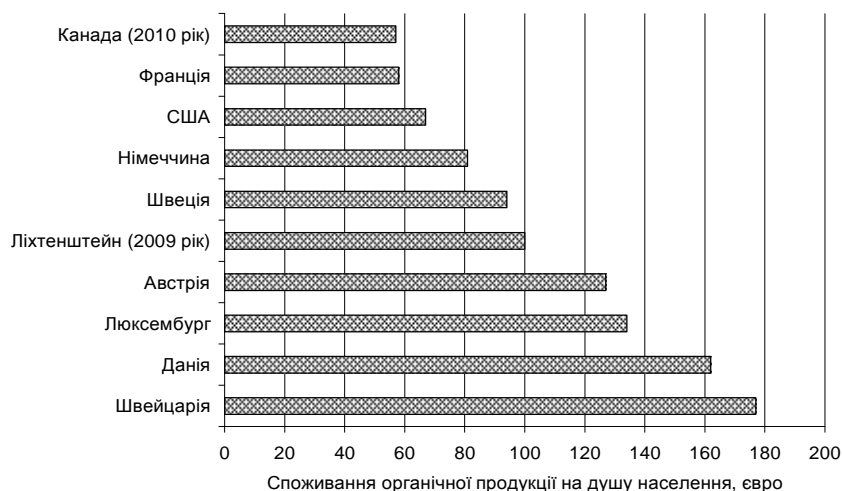

Рис. 4. Рейтинг країн з найвищим рівнем споживання органічної продукції на душу населення в 2011 році, Євро

Джерело: За даними FiBL та IFOAM, 2013 рік

Більші частки органічного ринку порівняно із загальним продовольчим сектором були досягнуті у Данії, Швейцарії та Австрії.

Висновки. Ситуація на світових ринках продовольства свідчить про зростаючу зацікавленість споживачів у здоровому та повноцінному харчуванні. Органічне сільське господарство розвивається в 162 країнах, кількість яких з кожним

роком зростає. Основними тенденціями світового ринку стало підвищення попиту на органічні продукти в більшості країн. Ситуація на світовому ринку органічної продукції характеризується концентрацією попиту в розвинених країнах, підвищенням попиту в країнах, що розвиваються, консолідацією учасників ринку.

Список використаної літератури:

1. Our Earth, Our Mission. Consolidated Annual Report of the IFOAM Action Group 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ifoam.org/en/about-us/annual-reports>.
2. One Earth, One Future – 2012 Consolidated Annual Report of the IFOAM Action Group [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ifoam.org/en/about-us/annual-reports>.
3. Продовольча і сільськогосподарська організація Об'єднаних націй (FAO) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fao.org/home>.
4. International Federation of organic agriculture movements [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ifoam.org/>.
5. Дослідницький інститут органічного сільського господарства (FiBL, Швейцарія) [Електронний ресурс]. – Режим <http://www.ukraine.fibl.org/>.

Маслак О.Н. Анализ мирового рынка органической продукции.

В статье анализируется мировой рынок органической продукции, приводятся показатели площадей органических сельскохозяйственных угодий, численности операторов рынка органической продукции, уровня потребления органической продукции в странах лидерах по развитию органического движения.

Ключевые слова: органические сельскохозяйственные угодья, операторы рынка органической продукции, потребления органической продукции.

Maslak O.M. Analysis of the world of the organic products market.

The article analyzes the global market for organic products, are indicators of areas of organic farmland, the number of operators organic market, the level of consumption of organic products in the countries leaders in the development of the organic movement.

Keywords: organic farmland, organic market operators, consumption of organic products.

Дата надходження до редакції: 25.05.2014 р.

Рецензент: д.е.н., професор Мішенін Є.В.

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА

УДК 332.146.3:33.05-044.372:303.717

ФОРМУВАННЯ АЛГОРИТМУ ВИЗНАЧЕННЯ ТА ПОДОЛАННЯ КРИЗИ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Ю. К. Плетньова, студентка,
І. О. Ахновська, к.е.н., доцент
Донецький національний університет

У статті розглянуто підходи учених до визначення суті фінансової кризи підприємства та основних її типів. Розроблен алгоритм для виявлення та подолання основних симптомів різних типів фінансових криз. Наведені основні заходи антикризового управління.

Ключові слова: криза, фінансова криза, криза ефективності, криза прибутковості, криза обмежених ресурсів, криза платоспроможності, антикризові заходи.

Кожне підприємство прагне до довготривалого економічного росту, але дуже часто стикається з періодами економічної нестабільності і кризами. Хронічне падіння обсягу продажів, введення неповного робочого тижня, затримки з виплатою заробітної плати та внесенням податкових відрахувань можна сприймати як симптоми втрати стійкості підприємства і « занурення » його в кризу. На сьогоднішній день не існує чітких правил для визначення типу кризи, а також антикризових методів для різних типів окремо. Цим і обумовлена актуальність вибраної теми.

В економічній літературі окремі аспекти обраної теми досліджували такі науковці, як Биков О.О., Бланк І.А., Большаков О.С., Кован С.Є., Татарников Є.О., Терещенко О.О. та інші. Віддаючи належне працям вищезазначених авторів, необхідно зауважити, що більш детального аналізу потребує саме розробка методики визначення типу кризи, а також спеціальних методів, які необхідно використовувати для її подолання.

Мета статті полягає в розробці алгоритму виявлення перших симптомів кризи на підприємстві та їх подолання спеціальними методами та за допомогою різноманітних інструментів.

Поняття «криза» має багато рівнів і трактувань. Термін походить від грецького слова «crisis», яке означає «вирок, рішення по будь-якому питанню, або в сумнівній ситуації» або «вихід, рішення конфлікту (військового)». Тільки в XIX столітті це поняття прийшло в економіку. Раніше значення слова «криза» найбільш часте застосування знаходить у Гіппократа і лікарів: криза означає вирішальну фазу розвитку хвороби [1].

«Класичне» економічне поняття кризи XIX століття означає небажану і драматичну фазу в капіталістичній економічній системі, що характеризується коливаннями і негативними явищами, перешкодами.

Далі «класичне» визначення кризи було замінено більш багатозначним поняттям «економічна криза». Про економічну кризу за визначенням Мечлапа мова йде в тому випадку якщо «виникає небажаний стан економічних відносин, нестерпно критичне становище великих верств

Вісник Сумського національного аграрного університету

населення і виробничих галузей економіки». Сомбарту визначає економічну кризу як «економічне негативне явище, при якому масово виникає небезпека для економічного життя, дійсності» [2].

Варто звернути увагу на трактування кризи Вінером і Кааном: «Кризи: це часто переломний пункт в зміні подій і дій; вони часто утворюють ситуацію, при якій величезне значення грає невідкладність/терміновість дій; вони загрожують цілям і цінностям; їх наслідки носять важкий характер для майбутнього учасників, які задіяні в них; вони складаються з подій, які створюють нові умови для досягнення успіху; вони привносять невизначеність в оцінку ситуації і в розробку необхідних альтернатив для подолання кризи; вони знижують контроль над подіями і їх впливом; вони знижують час на реакцію до мінімуму, викликають стрес і страх в учасників; наявна в розпорядженні учасників інформація, як правило, недостатня; вони викликають брак наявного в розпорядженні учасників часу; вони змінюють відносини між учасниками; вони підвищують напругу, особливо в політичних кризах, які зачіпають нації» [3]. Таким чином, за допомогою 12 ознак їм вдалося найбільш повно описати поняття «криза».

Незважаючи на достатню подібність деяких поглядів, немає підстав вважати, що близькість наведених визначень відображає повне і однозначне розуміння кризи. Їй властиві різні зовнішні риси, вона може набувати різних форм. Однією з таких форм є фінансова криза підприємства, що несе найбільші погрози його функціонуванню і розвитку.

О.О. Терещенко визначає *фінансову кризу* як фазу розбалансованої діяльності підприємства й обмежених можливостей впливу його керівництва на фінансові відносини, які виникають на цьому підприємстві. Кризовий стан підприємства полягає в його нездатності здійснювати фінансове забезпечення поточної виробничої діяльності [4].

Аналізуючи найважливіші характеристики фінансової кризи, І.О. Бланк визначає його таким чином: *фінансова криза* підприємства є однією з найбільш серйозних форм порушення його фі-

нансової рівноваги, що відображає суперечності між фактичним станом його фінансового потенціалу і необхідним об'ємом фінансових потреб; ці суперечності циклічно виникають впродовж життєвого циклу підприємства під впливом різноманітних чинників; фінансова криза несе найбільш небезпечні потенційні загрози його функціонуванню [5].

Найбільш важливими характеристиками фінансової кризи підприємства, які дозволяють комплексно охарактеризувати її як об'єкт фінансового менеджменту, є:

1) фінансова криза підприємства - це багата-стадійний процес, протікання якого визначене в часі, тобто він має свій початок і є обмеженим в часі;

2) фінансова криза підприємства є об'єктивним економічним процесом. Кризи неминучі в діяльності будь-якого підприємства і отримують повсюдний прояв. Більш того, фінансова криза розглядається не тільки як об'єктивно неминучий, але і як об'єктивно необхідний процес, що несе імпульс інтенсифікації розвитку підприємства;

3) основною формою прояву фінансової кризи виступає істотне порушення фінансової рівноваги підприємства, що характеризується втратою платоспроможності, зниженням фінансової стійкості і поряд інших параметрів, що забезпечують фінансову безпеку підприємства в процесі його розвитку;

4) фінансову кризу відображає характер фінансових суперечностей підприємства. З позицій забезпечення умов розвитку підприємства, основною формою фінансових суперечностей виступає суперечність між фактичним станом його фінансового потенціалу і необхідним об'ємом фінансових потреб. Ця суперечність відображає ситуацію, коли потенціал фінансової динаміки вже вичерпаний і не дозволяє в необхідному заході забезпечувати не тільки розвиток, але і функціонування підприємства в рамках позицій, що склалися;

6) фінансова криза може виникати впродовж всіх стадій життєвого циклу підприємства. Виявляючись на будь-якій із стадій життєвого циклу підприємства, фінансову кризу гальмує поступальний його розвиток, істотно подовжуючи відповідну стадію цього розвитку;

7) фінансова криза підприємства носить циклічний характер. Циклічність є загальною формою економічної динаміки, що відображає її нерівномірність, зміну еволюційних і революційних форм економічного прогресу, коливання ділової активності і ринкової кон'юнктури, чергування переважно екстенсивного і інтенсивного економічного зростання. Разом з тим, циклічність фор-

мування кризи на рівні підприємств не завжди співпадає з фазою загальноекономічного циклу, а фінансова криза не завжди визначається кризою операційної діяльності підприємства. Фінансові кризи підприємства дуже часто відображають власні ритми розвитку фінансової діяльності окремих суб'єктів господарювання, формуючи відповідно і власні цикли кризового фінансового розвитку;

8) фінансова криза підприємства генерується як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками. Особливістю фінансової кризи підприємств є її висока залежність від зовнішніх чинників - рівня регулювання фінансової діяльності підприємства, кон'юнктури фінансового ринку, ступеню розвитку його інфраструктури. Разом з тим, криза досить часто виникає і під впливом негативних внутрішніх чинників;

9) фінансова криза несе найбільш небезпечні потенційні погрози функціонуванню підприємства. Будь-яка форма фінансової кризи підприємства призводить до достатньо відчутного потрясіння всієї його господарської діяльності і загрожуює його економічній безпеці. Але при ефективному подоланні фінансової кризи вона має прогресивний характер з позицій оновлення окремих елементів фінансової системи підприємства і подальшої інтенсифікації його фінансової діяльності [6].

У результаті фінансової кризи підприємство втрачає імідж у діловому світі, втрачає клієнтів і покупців. Погіршуються фінансові і техніко-економічні показники діяльності: неритмічне виробництво, низький рівень завантаження виробничих потужностей, підвищення собівартості, погіршення структури балансу, різке зменшення в обороті коштів. Фактори, які зумовлюють фінансову кризу на підприємстві, зображено на рис. 1.

Огляд літературних джерел [5,6,7,8,9,10] показує, що фінансова криза підприємства може бути класифікована за наступними ознаками (табл. 1).

Таким чином, з огляду на все вищезазначене можна визначити фінансову кризу підприємства, як фазу діяльності, яка характеризується зниженням фінансових показників, втратою платоспроможності, зростанням кредиторської заборгованості в той час, коли керівники мають обмежені можливості впливу на фінансові відносини. Такий стан підприємства може привести до банкрутства.

Також, на мій погляд, можна виділити п'ять типів фінансової кризи, які мають різні характеристики. Це криза платоспроможності, криза обмежених ресурсів, криза прибутковості, криза ефективності, стратегічна криза.

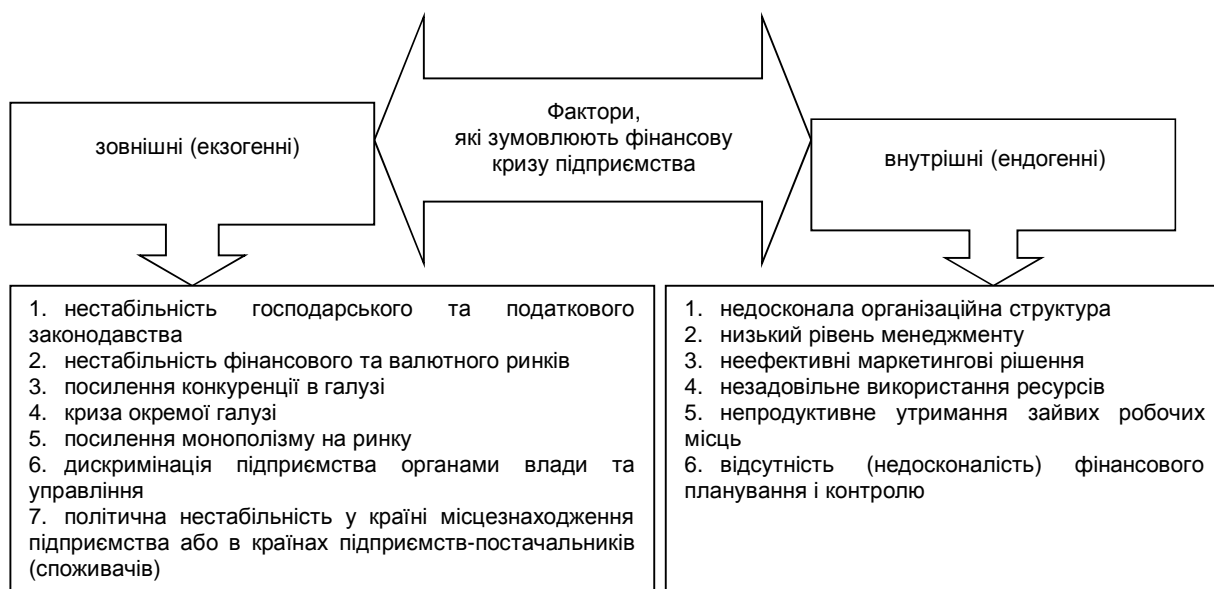

Рис. 1. Фактори, які зумовлюють фінансову кризу на підприємстві

Таблиця 1

Класифікація фінансової кризи підприємства (розроблено на основі [5,6,7,8,9,10])

Ознаки класифікації	Класифікаційні групи
1. За джерелами генерування	1. фінансова криза, що генерується внутрішніми чинниками 2. фінансова криза, що генерується зовнішніми чинниками 3. фінансова криза, що генерується як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками
2. За масштабами охопту	1. структурна фінансова криза 2. системна фінансова криза
3. За структурними формами	1. фінансова криза, викликана неоптимальною структурою капіталу підприємства 2. фінансова криза, викликана неоптимальною структурою активів підприємства 3. фінансова криза, викликана незбалансованістю грошових потоків підприємства 4. фінансова криза, викликана неоптимальною структурою інвестицій 5. фінансова криза, викликана неоптимальністю структури інших параметрів фінансової діяльності підприємства
4. За ступенем дії на фінансову діяльність	1. легка фінансова криза 2. глибока фінансова криза 3. катастрофічна фінансова криза
5. За періодом протікання	1. короткострокова фінансова криза (до місяця) 2. середньострокова фінансова криза (до року) 3. довгострокова фінансова криза (більше року)
6. За можливістю подолання	1. фінансова криза, що вирішується на основі використання тільки внутрішніх механізмів 2. фінансова криза, що вирішується за допомогою зовнішньої санації. непереборна фінансова криза
7. За наслідками	1. фінансова криза, що привела до відновлення фінансової діяльності в колишніх параметрах 2. фінансова криза, що привела до оновлення фінансової діяльності на новій якійсній основі. 3. фінансова криза, що викликала банкрутство (ліквідацію) підприємства.

Насправді сьогодні питання фінансових криз стоїть дуже гостро, адже коли підприємство стикається з проблемами, то менеджери інтуїтивно впроваджують різні методи та інструменти для подолання цих явищ. Але найчастіше ці методи не дійсні і ні до чого не призводять. Для кожного типу фінансової кризи та кожної її фази повинні існувати свої та інструменти, які потрібний впроваджувати саме у потрібний момент.

Опираючись на аналіз публікацій по вибраній темі та проаналізувавши багато думок з приводу антикризової політики підприємства, на мій погляд, можна скласти алгоритм діяльності менеджерів при виникненні на підприємстві негативних явищ.

В першу чергу треба визначити тип кризи на підприємстві. Для цього потрібен розрахунок деяких показників (табл. 2).

Визначення типу кризи згідно з нормативними значеннями основних економічних показників діяльності підприємства

Тип кризи	Показник	Нормативне значення показника
Криза платоспроможності	Сумарні зобов'язання до активів	0,2-0,5
	Коефіцієнт фінансової незалежності	0,5-0,8
	Коефіцієнт покриття відсотків	4
	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	1-2
	Коефіцієнт термінової (критичної) ліквідності	0,7-0,8
Криза обмежених ресурсів	Резерв зростання прибутку	Критичне значення = 0, прагне до максимуму
	Темп зростання обсягів виробництва	≥100%, прагне до максимуму
	Темп зростання власних коштів	≥100%, прагне до максимуму
	Темп зростання кредиторської заборгованості	Прагне до мінімуму
	Коефіцієнт самофінансування	>0,5
	Наявність власних оборотних коштів	≥0
	Наявність власних коштів і довгострокових джерел формування запасів (функціонуючий капітал)	≥0
Загальний обсяг основних джерел формування запасів	≥0	
Криза прибутковості	Прибуток (збиток) від продажу (реалізації)	Критичне значення = 0, прагне до максимуму
	Прибуток (збиток) до оподаткування	Критичне значення = 0, прагне до максимуму
	Чистий прибуток (збиток)	Критичне значення = 0, прагне до максимуму
Криза ефективності	Рентабельність активів (ROA)	Критичне значення = 0, прагне до максимуму
	Рентабельність власного капіталу (ROE)	Критичне значення = 0, прагне до максимуму
	Валова рентабельність продажів (GPM)	Критичне значення = 0, прагне до максимуму
	Операційна рентабельність продажів (OIM)	Критичне значення = 0, прагне до максимуму
	Чиста рентабельність продажів (NPM)	Критичне значення = 0, прагне до максимуму
Стратегічна криза	Коефіцієнт загальної (поточної) ліквідності	0,2-0,35
	Наявність власних коштів і довгострокових джерел формування запасів (функціонуючий капітал)	≥0
	Трудовий потенціал підприємства	Критичне значення = 0, прагне до максимуму
	Виробничий потенціал підприємства	Критичне значення = 0, прагне до максимуму

Таким чином, розрахунок кожного з приведених показників та порівняння отриманих результатів з нормативними дозволить чітко визначити, до якого типу відноситься криза на підприємстві.

Отже, криза платоспроможності призводить до ситуації, коли у підприємства немає можливості профінансувати виробництво і здійснювати платежі за попередніми зобов'язаннями. Виникає реальна загроза призупинення або навіть повного припинення виробництва, а потім банкрутства.

Криза обмежених ресурсів характеризується відсутністю власних коштів і резервних фондів, різким зниженням платоспроможності компанії. Найчастіше це супроводжується значним скороченням виробництва в силу того, що частина оборотних коштів спрямовується на обслуговування кредиторської заборгованості, що зростає.

Криза прибутковості характеризується вини-

кненням збитковості виробництва.

Криза ефективності характеризується зниженням ефективності використання капіталу, скороченням рентабельності і абсолютних значень обсягів прибутку.

Стратегічна криза характеризується руйнуванням виробничого потенціалу і браком довгострокових факторів успіху.

Наступним етапом діяльності менеджера є подолання кризових явищ на підприємстві. Для цього необхідно застосувати ряд антикризових заходів, які б сприяли покращенню фінансової стійкості підприємства (табл. 3).

Таким чином, для кожного типу кризи менеджери мають застосовувати різні методи для стабілізації, переслідуючи різні цілі, заради досягнення довгострокового економічного росту у майбутньому.

Антикризові заходи для різних типів кризи

Тип кризи	Мета антикризових заходів	Антикризові заходи
Криза платоспроможності	Реструктуризація кредиторської заборгованості	<i>Поступка прав власності на основні засоби. Підприємство може домовитися з кредитором про погашення частини кредиторської заборгованості в обмін на основні засоби. Поступка акцій компанії. Переоформлення кредиторської заборгованості. Погашення кредиторської заборгованості за рахунок надання векселів.</i>
Криза обмежених ресурсів	Оптимізація потоків грошових коштів.	<i>Впровадити процедуру щоденної звірки балансу готівкових коштів. Побудова максимально детального бюджету руху грошових коштів на майбутній звітний період (місяць). Звести суму готівкових коштів до мінімуму. Розглянути можливість збільшення так званих позареалізаційних доходів. Для цього спільно з інженерною службою аналізується можливість реалізації частини невикористаного устаткування або його консервації. Переглянути політику компанії в області здійснення капітальних інвестицій (призупинити або закрити довгострокові інвестиційні проекти, які не принесуть дохід у найближчому майбутньому; за проектами, зупинка яких неможлива, слід змінити графік надходження інвестицій так, щоб виключити виникнення касових розривів у бюджеті компанії).</i>
	Робота з дебіторами та реформування політики комерційного кредитування	<i>Структурування дебіторів за термінами платежу. Розгляд варіантів реалізації дебіторської заборгованості компанії - фактору. Розробка формалізованих принципів оцінки кредитоспроможності клієнтів. Формування шкали знижок за дострокове погашення і прогнозування зростання потоків грошових коштів.</i>
Криза прибутковості	Стимулювання продажів	<i>Проведення обмеженого маркетингового дослідження. Основна мета дослідження - визначення ємності ринку, оцінка можливості збільшення обсягів продажів і відпускних цін. Виділення групи товарів, що приносять компанії найбільший прибуток. Перегляд асортиментної та цінової політик компанії. Необхідно оцінити точку беззбитковості для кожної категорії товарів і зіставити її з даними про обсяги продажів за кілька попередніх періодів.</i>
Криза ефективності	Оптимізація витрат	<i>Формування бюджету компанії. Планування витрат і передача повноважень щодо їх управління менеджерам підрозділів дозволять значно знизити витрати компанії. Горизонтальна і вертикальна інтеграція. Горизонтальна інтеграція передбачає пошук можливостей здійснення закупівель спільно з іншим покупцем. Вертикальна інтеграція передбачає більш тісну роботу з постачальниками ключових найменувань сировини і матеріалів. Аналіз можливостей передачі на аутсорсинг дорогих процесів. Слід оцінити, які компоненти вигідно виробляти самостійно, а які дешевше закуповувати в інших виробників. Впровадження інших форм розрахунків з контрагентами (наприклад, векселі). Посилення контролю за всіма видами витрат. Оптимізація технологічних процесів. Оптимізація чисельності персоналу.</i>
Стратегічна криза	Відновлення виробничого потенціалу підприємства та визначення довгострокових факторів успіху	<i>Перебудова системи корпоративного управління. Введення правил, які можна проконтролювати. Створення центрів фінансової звітності. Надання відділам певної свободи дій в рамках правил. Правильна мотивація фахівців. Підвищення «іміунітету» до впливу зовнішніх дестабілізуючих факторів.</i>

Висновки та пропозиції. Таким чином, фінансова криза – це фаза діяльності підприємства, яка характеризується зниженням фінансових показників, втратою платоспроможності, зростанням кредиторської заборгованості в той час, коли керівники мають обмежені можливості впливу на фінансові відносини. Існує декілька типів фінансової кризи, кожен з яких характеризується різними симптомами. Для кожного типу менеджери мають застосовувати різні методи для стабілізації підприємства та досягнення довгострокового

економічного росту. В першу чергу необхідно розрахувати ключові показники діяльності підприємства, проаналізувати їх та виявити основні проблеми. Після цього менеджери мають визначити напрямки вирішення проблем та використовувати необхідні антикризові заходи.

Розглянутий у статті методичний підхід до аналізу кризових станів на підприємстві дозволить проводити своєчасну фінансову діагностику та виявляти кризові прояви вже на ранніх стадіях, а також запропоновані заходи дозволять мене-

джерел чітко формувати дієву антикризову політику на підприємстві.

Список використаної літератури:

1. Реформирование и реструктуризация: Методика и опыт / В.А. Ирикова, С.В. Леонтьева. – М.: «Изд-во ПРИОР», 1998.
2. Беляев С.Г. Теория и практика антикризисного управления / С.Г. Беляев, В.И. Кошкин. – М.: Закон и право, Издательское объединение «ЮНИТИ», 1996. – 467с.
3. Короткова Э.М. Антикризисное управление: Учебник / Э.М.Короткова.-М.: ИНФРА-М,2000.- 432с.
4. Терещенко О.О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: Навчальний посібник / О.О. Терещенко. – К.: КНЕУ, 2003. – 554с.
5. Бланк И.А. Финансовый менеджмент: Учебный курс / И.А. Бланк. – К.: Эльга Ника-Центр, 2004. – 649 с.
6. Большаков А. С. Антикризисное управление: финансовый аспект / А.С. Большаков. — СПб.: СПбГУП, 2005. — 132 с.
7. Антикризисный менеджмент: Учебное пособие для слушателей программы Master of Business Administration/ А.А. Быков, Т.Н. Беляцкая. – Мн.: Изд. центр БГУ, 2003. – 256 с.
8. Кован С.Е. Теория антикризисного управления предприятием: учебное пособие/ С.Е. Кован, Л.П. Мокрова, А.Н. Ряховская; под ред. М.А. Федотовой, А.Н. Ряховской. – М. КНОРУС, 2009. – 160 с.
9. Сущность и классификация финансовых кризисов предприятия [электронный ресурс]/Образовательный сайт по финансам и финансовому менеджменту. – Режим доступа: <http://martynovna.ru/page77/page447/index.html>
10. Татарников Е.А. Антикризисное управление: Учеб. пособие. / Е.А. Татарников. — М.: Издательство ПРИОР, 2005. - 95 с.

Плетнёва Ю.К., Ахновская И.А. Формирование алгоритма определения и преодоления кризиса на предприятии

В статье рассмотрены подходы ученых к определению сущности финансового кризиса предприятия и основных его типов. Разработан алгоритм для выявления и преодоления основных симптомов различных типов финансовых кризисов. Приведены основные мероприятия антикризисного управления.

Ключевые слова: кризис, финансовый кризис, кризис эффективности, кризис прибыльности, кризис ограниченных ресурсов, кризис платежеспособности, антикризисные меры.

Pletneva Y., Akhnovskaya I. The algorithm of definitions and overcome the crisis at enterprise

The article deals with the approaches of scientists to determination of the nature merits of companies' financial crisis and its major types. Algorithms for identifying and overcoming the main symptoms of different types of financial crises have been developed. The basic steps of crisis management are given.

Keywords: crisis, financial crisis, a crisis of efficiency, profitability crisis, a crisis of limited resources, the crisis of solvency, crisis measures.

Дата надходження до редакції: 05.04.2014 р.

Рецензент: д.е.н., доцент Сталінська О.В.

УДК 338.27

ОСОБЛИВОСТІ ПЛАНУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

С. М. Виганяйло, здобувач, Сумський національний аграрний університет

У статті проаналізовані особливості планування діяльності підприємств, що діють в умовах невизначеності ринкового середовища. Основи теорії нечітких множин для побудови адаптивної системи планування.

Ключові слова: планування, невизначеність, нечіткі множини, економічна модель.

Постановка проблеми. В умовах економічної кризи та політичної нестабільності, сучасні українські промислові підприємства опинилися в складних умовах нестабільного економічного та соціально-політичного середовища, в якому неможливо обійтись без ефективної та адаптивної до зовнішніх умов системи планування. В умовах невизначеності зовнішнього середовища підприємства не можуть повністю контролювати своє майбутнє і тому постійно пристосовуються до зовнішнього середовища (вимог ринку, політики держави) та повинні враховувати непередбачувані зміни на самому підприємстві, де процес

планування здійснюється на основі неповної інформації, тобто в умовах відносної невизначеності ринкового середовища. Таке значне підвищення рівня невизначеності, яка породжується нестабільністю, підвищує роль планування в організації діяльності та управлінні підприємством.

Аналіз останніх джерел. Загальноекономічні принципи планування розглянуті в працях певної кількості вчених-економістів, серед яких: М.М. Алексєєва, В.В. Іванова М.Т. Пашута, А.Д. Шеремета, О.О. Орлов, А.М. Ковалевський, С.Ф. Покропивний та ін. Проте слід зазначити, що ціла низка пов'язаних з цією проблемою питань

Вісник Сумського національного аграрного університету

поки що залишається невирішеною.

Метою даної статті є визначення особливостей проблем планування діяльністю підприємств в умовах невизначеності ринкового середовища.

Виклад основного матеріалу. Проаналізувавши систему планування на декількох сільськогосподарських підприємствах області, стало зрозумілим, що така система планування не адаптована до мінливих умов зовнішнього середовища та не забезпечує своєчасну реакцію на зміни ринкового середовища і ситуацій, що складаються в економіці держави. Про це свідчить кризова ситуація на птахопідприємствах області, яку можна було передбачити заздалегідь при плануванні доходів, витрат та прибутків підприємств галузі, якби методи корегування на основі оцінки невизначеності були б включені до методики планування [1,2,3,4]. Для виправлення цієї ситуації потрібно відповідним чином удосконалити існуючу систему планування діяльності підприємств. До важливих напрямків покращення системи планування в сучасних ринкових умовах насамперед потрібно віднести: удосконалення інформаційного забезпечення, методології, системи планів, підвищення кваліфікаційного рівня спеціалістів, застосування комп'ютерної техніки, впровадження ефективних елементів контролінгу. На зміну традиційному перспективному плануванню має прийти стратегічне, зорієнтоване на довгострокову перспективу, яке визначає основні напрями розвитку об'єкта господарювання.

Можливості планування в економічній організації підприємства обмежені рядом об'єктивних і суб'єктивних причин. Підприємство в повній мірі не володіє даними про своє теперішнє та майбутнє і не в змозі передбачити всі зміни, які можуть відбутися в зовнішньому середовищі. Проте, навіть дуже потужному підприємству не під силу повністю усунути невизначеність, а значить і цілком спланувати свою діяльність. Тому що усунути невизначеність – значить усунути і ринок, різноманітність не співпадаючих інтересів і дій.

Однією із складових планової діяльності підприємств є використання математичних методів і моделей, які активно застосовують у збиранні та обробці інформації, без чого практично неможливо вирішувати завдання планування та аналізу діяльності підприємства. При цьому використання традиційних чітких числових значень для опису таких показників робить розрахунки та їх результати «не гнучкими». Коли моделювання здійснюється в умовах суттєвої зовнішньої невизначеності доцільно використовувати теорії нечітких множин.

Невизначеність притаманна завданням управління діяльністю будь-якого підприємства. Вона характеризується розмитістю використовуваних думок і оцінок експертів, неповнотою й нечіткістю інформації про основні параметри і умови аналізованого завдання. Її спричиняють

багато чинників, які впливатимуть на процес функціонування підприємства.

Слід звернути увагу на метод оцінки доходу за допомогою методу нечітких чисел, який може мати практичне застосування в умовах інформаційної невизначеності. Метою розробки моделі є оцінка чистого доходу (виручки від реалізації продукції) сільськогосподарських підприємств області з використанням теорії нечітких множин. Застосування методу передбачає, що нам відомі заплановані обсяги реалізації кожного виду продукції. Параметри цін реалізації окремих видів продукції невідомі на момент проведення оцінки, вони характеризуються «розмитістю», «нечіткістю», їх точне заплановане значення невідоме. Тому доцільно як вихідні дані для моделі використати трикутні нечіткі числа з функцією приналежності вигляду. Ці числа моделюють таке висловлювання: «параметр A приблизно дорівнює a і однозначно знаходиться в діапазоні: $A \in [a_{min}, a_{max}]$ ».

Проаналізувавши ситуацію на ринку керівник доходить висновку щодо мінімальної ціни реалізації i -го продукту наступного року ($p_{i min}$) максимальної ціни ($p_{i max}$) та середньо очікуваної ціни \bar{p}_i . Це дозволяє розглядати майбутню ціну реалізації i -го виду продукції як трикутне число вигляду $\underline{p}_i = (p_{i min}, \bar{p}_i, p_{i max})$. Таким чином можемо зобразити цю ціну трикутним числом. Арифметичні дії над трикутними числами здійснюються за допомогою виконання відповідних дій з їхніми значущими точками. Добуток трикутного числа на звичайне «чітке» число є трикутним, і сума трикутних чисел також є трикутним числом. Оцінка виручки від реалізації продукції, яка визначається як добуток обсягу її реалізації на ціну, буде трикутним числом. Позначимо його так: $\underline{P} = (P_{min}, \bar{P}, P_{max})$. Отримуємо

$$P_{min} = \sum_{i=1}^N x_i P_{i min}$$

$$\bar{P} = \sum_{i=1}^N x_i \bar{P}_i$$

$$P_{max} = \sum_{i=1}^N x_i P_{i max}$$

Тобто

$$\underline{P} = (\sum_{i=1}^N x_i P_{i min}, \sum_{i=1}^N x_i \bar{P}_i, \sum_{i=1}^N x_i P_{i max})$$

Побудована модель для оцінки виручки від продажу продукції.

У практиці планування в умовах невизначеності використовують нечіткі числа. Під нечітким числом розуміють випуклу, нормалізовану, тобто

$\sup_{x \in X} m_A(x) = 1$, нечітку множину A множини дійсних чисел $X = R$, якщо для неї існує тільки одне число x_0 із $m_A(x_0) = 1$, а $m_A(x) = 1 - \epsilon$

кусково-неперервною функцією (точка x_0 є вершиною нечіткого числа A).

Застосування на практиці положень теорії нечітких множин передбачає використання функцій належності за допомогою яких лінгвістична інформація може бути опрацьована. Серед них найбільш поширених у застосуванні є трапецієподібні, трикутні та кусково-лінійні функції.

Якщо невизначений параметр q необхідно перетворити у нечітке число \tilde{q} , то також використовуються функції належності.

Отож, маємо таку інформацію про q :

- назва параметра q ;
- межі $[\underline{q}, \bar{q}]$ зміни значень параметра q ;
- кількість лінгвістичних термів, якими оцінюється параметр q ;
- назва кожного лінгвістичного терму.

Трапецієподібною формою нечіткого числа \tilde{q} називають четвірку чисел:

$$\tilde{q} = (\underline{q}_0, \bar{q}_0, \underline{q}_1, \bar{q}_1),$$

де $\underline{q}_0, \bar{q}_0, \underline{q}_1, \bar{q}_1$ вказано на Рис. 1. Інтервал $[\underline{q}_0, \bar{q}_0]$ є оптимістичною, а інтервал $[\underline{q}_1, \bar{q}_1]$ - песимістичною оцінкою параметра q . На Рис. 1 також зображена множина e -рівня нечіткого числа $\tilde{q} : [\underline{q}_e, \bar{q}_e], 0 \leq e \leq 1$.

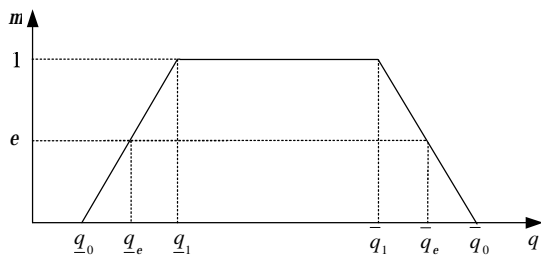

Рис. 1. Трапецієподібна функція належності

Таке подання відповідає наступній функції належності:

$$m_{\tilde{q}}(x) = \begin{cases} 0, & q < \underline{q}_0 \\ \frac{q - \underline{q}_0}{\underline{q}_1 - \underline{q}_0}, & \underline{q}_0 \leq q < \underline{q}_1 \\ 1, & \underline{q}_1 \leq q < \bar{q}_1 \\ \frac{\bar{q}_0 - q}{\bar{q}_0 - \bar{q}_1}, & \bar{q}_1 \leq q \leq \bar{q}_0 \\ 0, & q > \bar{q}_0 \end{cases}$$

Трикутною формою нечіткого числа \tilde{q} називають трійку чисел:

$$\tilde{q} = (\underline{q}, \bar{q}, l_i),$$

де $\underline{q}, \bar{q}, l_i$ вказано на Рис. 2.

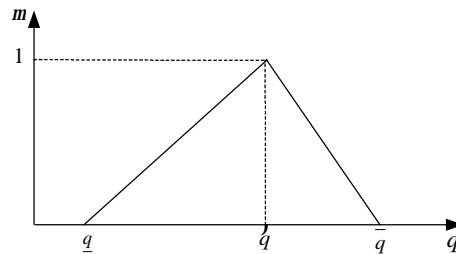

Рис. 2. Трикутна функція належності

Це подання відповідає такій функції належності:

$$m_{\tilde{q}}(x) = \begin{cases} 0, & q < \underline{q} \\ \frac{q - \underline{q}}{\bar{q} - \underline{q}}, & \underline{q} \leq q < \bar{q} \\ \frac{\bar{q} - q}{\bar{q} - l_i}, & \bar{q} < q \leq \bar{q} \\ 0, & q > \bar{q} \end{cases}$$

l -формою невизначеного параметра q називають таку трійку:

$$\tilde{q} = (\underline{q}, \bar{q}, l_i),$$

де l_i - лінгвістична оцінка невизначеного параметра q в діапазоні $[\underline{q}, \bar{q}]$, крім того, l_i є однією із компонент вектора (l_1, l_2, \dots, l_m) . Цей вектор є впорядкованим від „найменшого” до „найбільшого” елемента множини лінгвістичних термів параметра q .

Якщо невизначений параметр q заданий l -формою нечіткого числа $\tilde{q} = (\underline{q}, \bar{q}, l_i)$, де $l_i \in (l_1, l_2, \dots, l_m)$, то перехід від l -форми до трапецієподібною форми здійснюється за наступними формулами:

$$\underline{q}_0(l_i) = \underline{q}, \quad \bar{q}_0(l_i) = \bar{q}, \quad \underline{q}_1(l_i) = \underline{q} + \frac{2(i-1)(\bar{q} - \underline{q})}{2m-1},$$

$$\bar{q}_1(l_i) = \bar{q} + \frac{(2i-1)(\bar{q} - \underline{q})}{2m-1},$$

$$\underline{q}_e = \underline{q} + (\underline{q}_1 - \underline{q})e; \quad \bar{q}_e = \bar{q} - (\bar{q} - \bar{q}_1)e.$$

Застосування конкретної форми нечіткого числа залежить від системи переважань особи, що приймає рішення.

Розглянемо модель розрахунку ризику зриву плану

$$Risk^* = \frac{r^* - r_{min}}{r_{max} - r_{min}} \left(1 + \frac{r_{av} - r^*}{r^* - r_{min}} \ln \frac{r_{av} - r^*}{r_{av} - r_{min}} \right)$$

Де $Risk^*$ - ризик зриву плану; r^* - бажана інвестором дохідність; r_{min}, r_{av}, r_{max} - розрахована мінімальна, середня та максимальна дохідність інвестиційного портфелю.

Висновки. Врахування особливостей планування діяльності підприємств, що діють в умовах невизначеності ринкового середовища, заключається в побудові адаптивної системи планування. Таке планування дозволяє підприємству моделювати чисельні можливі зміни не тільки для

того, щоб вибрати з них найбільш прийнятні, але і щоб мати в своєму розпорядженні запасні рішення, забезпечуючи швидку і раціональну реакцію у випадку, коли непередбачувані події не дозволять дотримуватися прийнятого рішення. Головним результатом такого планування є визначення цілей, стратегій і програм, а також розподіл ресурсів, дозволяючи підприємству найуспішніше зустріти невизначене майбутнє і вплинути на нього.

Список використаної літератури:

1. Алексеева М.М. Планирование деятельности фирмы: Учебно-методическое пособие. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 248 с.
2. Иванова В.В. Планирование деятельности предприятия: Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 472 с.
3. Степанова Г.Н. Стратегический менеджмент. Планирование на предприятии: Учебное пособие М.: Издательство МГУП, 2001. 136 с.
4. Бродицкая Т.М. Нечеткие модели как инструмент планирования //Тезисы докладов VI Всероссийской научной конференции студентов и аспирантов: Таганрог: изд-во ТРТУ, 2002.

Выганыло С.Н. Особенности планирования деятельности предприятий в условиях неопределенности.

В статье проанализированы особенности планирования деятельности предприятий, действующих в условиях неопределенности рыночной среды. Основы теории нечетких множеств для построения адаптивной системы планирования.

Ключевые слова: планирование, неопределенность, нечеткие множества, экономическая модель.

Yuganyaylo S.M. Features of enterprises planning under uncertainty.

This paper analyzes the features of the planning activities of enterprises operating under uncertainty market conditions. Basic theory of fuzzy sets for adaptive planning system.

Keywords: planning, uncertainty, fuzzy sets, the economic model.

Дата надходження до редакції: 10.04.2014 р.

Рецензент: д.е.н., професор Михайлова Л.І.

УДК 631.11:657.41

ОЦІНКА СТРУКТУРИ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

О. М. Калашніков, к.е.н., доцент, Харківський НАУ ім. В.В. Докучаєва

В статті розглянуто основні теоретичні характеристики окремих складових власного капіталу, висвітлено особливості його формування на сільськогосподарських підприємствах. Проаналізовано розмір, склад, структуру та ефективність використання власного капіталу сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: власний капітал, статутний капітал, нерозподілений прибуток, резервний капітал, сільськогосподарське підприємство, ефективність, рентабельність власного капіталу.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Власний капітал є фінансовою основою функціонування підприємств різних організаційно-правових форм господарювання та головним вимірником їх ринкової вартості. Структура та ефективність власного капіталу значною мірою визначають можливості фінансової діяльності суб'єктів господарювання. З огляду на стратегічні завдання розвитку аграрного сектору економіки особливої ваги набувають питання нарощення фінансової стійкості сільськогосподарських підприємств, складовою якої є власний капітал.

Вісник Сумського національного аграрного університету

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Дослідженню питань щодо трактування визначення, класифікації, оцінки власного капіталу присвячено праці таких відомих науковців як І. Бланк, В. Бочаров, К. Ізмайлова, Г. Кірейцев, Л. Костирко, М. Крейніна, А. Поддєрьогін, О. Терещенко та ін. Розробку теоретичних засад та практичних рекомендацій щодо визначення розміру та пошуку шляхів підвищення ефективності власного капіталу сільськогосподарських підпри-

емств здійснюють вчені економісти-аграрники В. Андрійчук, М. Дем'яненко, П. Стецюк, А. Чупіс та ін. Водночас потребує більш детального вивчення питання щодо формування та використання власного капіталу підприємств з урахуванням сучасних економічних пріоритетів та галузевої спрямованості.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даної статті є дослідження теоретичних основ економічної сутності власного капіталу і практичних аспектів удосконалення процесу його формування, оцінки та підвищення ефективності використання в сільськогосподарських підприємствах.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. При проведенні даного дослідження будемо керуватися офіційно рекомендованими основами класифікації капіталу [6], згідно з якими за джерелами формування власний капітал підприємства поділяється на вкладений – це капітал, сформований за рахунок внесків власників підприємства, а також унаслідок конвертування боргових зобов'язань підприємства в акції або частки (паї) та накопичений – це капітал, сформований внаслідок господарської діяльності підприємства. Дана класифікація досить важлива для визнання елементів власного капіталу. Зокрема, до вкладеного капіталу відносяться зареєстрований капітал (статутний, пайовий капітал); додатково вкладений капітал (емісійний дохід, інші внески засновників понад зареєстрований статутний фонд); накопичений капітал включає: нерозподілений прибуток (непокритий збиток), резервний капітал, інший додатковий капітал.

Зареєстрований капітал є юридично оформленою, офіційно об'явленою і належним чином зареєстрованою частиною внесків до капіталу підприємства. Його основною складовою частиною є статутний капітал, як зафіксована в установчих документах загальна вартість активів, що є внеском власників (учасників) до капіталу підприємства. Додатково вкладений капітал – це сума внесків засновників понад зареєстровану частину, до якої включають емісійний дохід, пов'язаний з придбанням акцій за ціною, вищою за їх номінальну вартість, у акціонерних товариствах, та інші внески засновників понад зареєстрований статутний фонд, які вносяться без рішень про зміну розміру статутного капіталу. Накопичений (або зароблений) капітал формується внаслідок діяльності підприємства. Його основними складовими є нерозподілений прибуток (непокритий збиток) як частина чистого прибутку, що не була розподілена між власниками, та резервний капітал – сума резервів, створених від-

повідно до чинного законодавства або установчих документів, за рахунок нерозподіленого прибутку підприємства. До іншого додаткового капіталу включаються капітал від дооцінки необоротних активів та дарчий капітал як вартість активів, безоплатно отриманих підприємством від інших юридичних або фізичних осіб, та інші види додаткового капіталу.

Для практичної реалізації наукового пошуку щодо визначення складу та структури власного капіталу сільськогосподарських товаровиробників нами було опрацьовано форми фінансової звітності ряду підприємств Чугуївського району Харківської області за період 2010-2012 років. До досліджуваної сукупності увійшли два акціонерних товариства, п'ять товариств з обмеженою відповідальністю, одне товариство з додатковою відповідальністю та один сільськогосподарський кооператив. Як свідчать отримані результати (рис. 1), найбільшу частку власного капіталу у переважній більшості підприємств незалежно від організаційно-правової форми господарювання становить нерозподілений прибуток (непокритий збиток), причому спостерігається тенденція до її зростання.

Слід зазначити, що в структурі сільгосп підприємств досить слабо представлений статутний капітал: лише у ПАТ «Моспанівське» та ТОВ АФ «Іванівський Лан» його частка у 2010 р. становила відповідно 17,4% та 18,8%, однак на кінець 2012 р. вона скоротилася на 7-8 відсотків. До того ж, підприємства практично не здійснюють формування резервного капіталу. Лише у АФ «Чугуївська» ТОВ та АФ «Лебежанська» ТОВ сформовані резерви становили від 0,2% до 2,2% власного капіталу. Водночас, можна говорити про певні особливості у складі власного капіталу, що притаманні окремим організаційно-правовим формам господарювання. Зокрема, в товаристві з додатковою відповідальністю «Гракове» величина додаткового вкладеного капіталу за рахунок внесків засновників понад зареєстрований статутний капітал дорівнювала 4,1 млн. грн, що становило від 53,3% до 40,7% власного капіталу підприємства. У СК «Вітязь», у свою чергу, інший додатковий капітал, створений за рахунок безоплатно переданих від юридичних осіб активів, дорівнював 738 тис. грн і становив практично половину власних коштів кооперативу.

У практичному плані значний для нас інтерес має також визначення тенденцій забезпечення пропорційності між фінансовими ресурсами підприємств та джерелами їх формування й ефективності використання власних коштів, що зокрема виражається показниками маневреності та рентабельності власного капіталу (табл. 1).

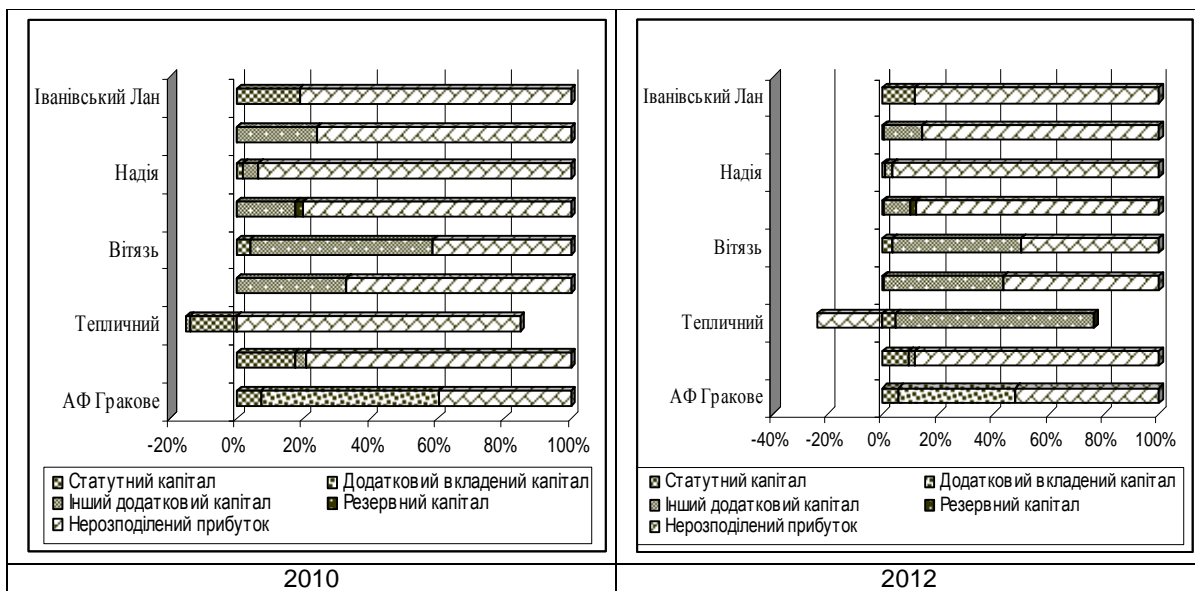

Рис. 1. Структура власного капіталу сільськогосподарських підприємств Чугуївського району Харківської області за 2010-2012 рр.

Джерело: розраховано автором

Таблиця 1

Показники маневреності та рентабельності власного капіталу сільськогосподарських підприємств Чугуївського району Харківської області у 2010-2012 рр.

Підприємства	Маневреність власного капіталу			Рентабельність власного капіталу		
	2010	2011	2012	2010	2011	2012
ПАТ «Мосьпанівське»	0,479	0,509	0,442	0,009	0,215	0,208
ТзДВ «Гракове»	0,837	0,626	0,726	0,116	0,083	0,476
ПАТ «Тепличний»	1,069	1,061	-0,318	0,252	-0,016	0,085
СТОВ «Маяк»	0,661	1,134	0,414	0,067	0,116	0,004
СК «Вітязь»	0,375	0,444	0,347	0,002	0,141	0,006
АФ «Чугуївська» ТОВ	0,109	0,361	0,385	0,407	0,039	0,317
АФ «Надія» ТОВ	0,634	0,691	0,129	0,354	0,186	0,349
АФ «Лебежанська» ТОВ	0,406	0,414	0,587	0,080	0,163	0,183
ТОВ «АФ Іванівський Лан»	0,427	0,370	0,246	0,043	0,061	0,208

Джерело: розраховано автором

Коефіцієнт маневреності власного капіталу, що виражає співвідношення між окремими елементами активу і пасиву балансу, характеризуючи ту частку власного капіталу

підприємства, яка використовується для фінансування його поточної діяльності, має бути досить високим, щоб забезпечити гнучкість у використанні власних коштів підприємства. Його зростання свідчить про розширення можливості маневрування власними коштами та характеризує позитивні тенденції у використанні власного капіталу підприємств. Аналіз показує, що в семи (з дев'яти досліджуваних) господарствах він має тенденцію до зменшення. І якщо, у ПАТ «Мосьпанівське» та СК «Вітязь» показник маневреності власного капіталу зменшився несуттєво (на 0,037 та 0,028), то у ПАТ «Тепличний» у 2012 р. він досяг від'ємного значення. У ТзДВ «Гракове» маневреність капіталу хоча й зменшилася за означений період (на 11%), проте, є найвищою серед досліджуваних господарств. Така ситуація свідчить про відсутність у переважної більшості сільськогосподарських підприємств у аналізова-

ному періоді можливості щодо вільного маневрування власним капіталом.

Аналіз рентабельності власного капіталу досліджуваних підприємств свідчить про те, що управління власним капіталом ефективно здійснюють тільки ТзДВ «Гракове», АФ «Лебежанська» ТОВ, ПАТ «Мосьпанівське» та певною мірою ТОВ АФ «Іванівський лан». Структура джерел фінансового забезпечення решти господарств нераціональна та потребує покращення з метою досягнення оптимального співвідношення між прибутковістю, маневреністю та окремими складовими капіталу сільськогосподарських товаровиробників.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Проведене дослідження дає змогу зробити наступні висновки: сільськогосподарські підприємства мають незначний за розміром статутний капітал; у них простежується тенденція до зростання величини власного капіталу. Це відбувається за рахунок, перш за все, нерозподіленого прибутку; із зростанням розміру власного капі-

лу спостерігається покращення фінансових показників діяльності сільськогосподарських підприємств до певного рівня, а потім відбувається зворотна тенденція; попри існуючі ризики, переважна більшість підприємств не здійснює формуван-

ня резервного капіталу. З огляду на вказане, нами визначена тенденція зростання кількісних характеристик власного капіталу, яка не підкріплюється відповідними якісними змінами його елементів.

Список використаної літератури:

1. Андрійчук В. Оцінка розміру та структури капіталу аграрних підприємств / В. Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2008. – №1. – С.101-106.
2. Борщ А.Г. Структура фінансового капіталу та ефективність його використання агропромисловими підприємствами / А.Г. Борщ, О.Г. Борщ // Економіка АПК. – 2011. – №3. – С.51-55.
3. Запорожан О. Класифікація та оцінка власного капіталу підприємств АПК / О. Запорожан // Економічний аналіз. – 2010. – Випуск 6. – С. 237-239.
4. Стецюк П. Аналіз елементів фінансового потенціалу сільськогосподарських підприємств / П. Стецюк. – [Електр. ресурс]. – Доступний з: http://agrofin.com.ua/files/spa_17.pdf
5. Вівчар О. Власний капітал як фінансове джерело функціонування підприємств / О. Вівчар, В. Саварин // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.5. – С. 146-150.
6. Класифікація капіталу [Електр. ресурс]. – Доступний з: http://minfin.com.ua/taxes/-/gospoper/bo_2_8_2_oblickapitalu.html
7. Степасюк Л. Капітал аграрних підприємств та підвищення ефективності його використання / Л. Степасюк, В. Пастушенко [Електр. ресурс]. – Доступний з: http://elibrary.nubip.edu.ua/9721/Пастушенко_стаття_дорадн.pdf

Калашников О.Н. Оценка структуры и эффективности собственного капитала сельскохозяйственных предприятий.

В статье приведена классификация различных элементов собственного капитала, рассмотрены их основные теоретические характеристики. Исследованы особенности формирования собственного капитала в сельскохозяйственных предприятиях. Проанализированы размер, состав, структура и эффективность использования собственного капитала сельскохозяйственных предприятий.

Ключевые слова: *собственный капитал, уставный капитал, нераспределённая прибыль, резервный капитал, сельскохозяйственное предприятие, эффективность, рентабельность собственного капитала.*

Kalashnikov O.N. The assessment of structure and effectiveness of equity of the agricultural enterprises.

The article investigates the theoretical foundations of the economic essence of equity and practical aspects of improving the process of its formation, evaluating and improving efficiency in agricultural enterprises. The paper provides a classification of equity components and considered their main theoretical characteristics.

The article analyzes the size, composition and structure of the equity of a number of agricultural enterprises in Chuguev district, Kharkov region. Based on the results of the study it was found that the vast majority of agricultural enterprises have a negligible amount of charter capital. The retained earnings have the largest specific gravity in the equity of many enterprises, regardless of the organizational and legal forms of management. At the same time, there is a tendency to its increase. It can be argued that some organizational and legal forms of management have certain features in the formation of equity. In particular, we are talking about additional liability companies and cooperatives, in which the largest proportion in equity accounted for the additional application and other additional capital, respectively. It was revealed that almost no agricultural enterprises create reserve funds despite the high risks of agricultural production. An analysis of indicators of the maneuverability and profitability found the majority of agricultural enterprises in the analyzed period is unable to free maneuvering equity, demonstrating inefficient management of them; proved that with an increase in shareholders' equity improved financial performance is observed only up to a certain level, and then the reverse effect. Based on this, we can conclude that the results of the study we determined the growth trend of the quantitative characteristics of equity, which is not supported by relevant qualitative changes of its elements.

Keywords: *equity, share capital, retained earnings, reserve capital, agricultural enterprise, efficiency, profitability of equity.*

Дата надходження до редакції: 08.04.2014 р.
Рецензент: д.е.н., професор Борисова В.А.

Л. І. Полятикіна, к.е.н., доцент, Сумський національний аграрний університет

З метою закріплення на ринку, підприємства мають обрати стратегію диверсифікації, яка полягає у випуску якісно нових товарів та пошуку нових каналів збуту.

Ключові слова: малий бізнес, диверсифікація, економіка, класифікація, стратегія, фінансування.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Аграрний сектор перебуває в центрі особливої уваги. Його виняткову суспільну значущість спричиняє незамінність сільсько-господарської продукції та продовольства в життєдіяльності людини і суспільства.

Аграрний сектор нашої держави є системоутворюючим у національній економіці, який формує фактори суверенності держави – продовольчу й у визначених межах економічну, екологічну та енергетичну безпеку держави. Український аграрний сектор зі значним потенціалом виробництва, що значно перевищує потреби внутрішнього ринку, є саме такою ланкою, яка на поточному етапі стає локомотивом розвитку всієї національної економіки, дає імпульс інвестиційному, технологічному та соціальному розвитку держави.

Малий бізнес на сьогодні є однією з найпоширеніших сфер людської діяльності на динамічний розвиток господарського комплексу. В рамках малого бізнесу народжуються нові технології, які потім розвиваються в окремі виробництва. Як свідчить американський економіст Дж. К. Гелбрейт, всі найбільші корпорації, що лідирують сьогодні в тій чи іншій галузі виробництва, розпочинали свою діяльність з малих фірм зі створення на ринку нових товарів.

В теоретичному плані вихідною позицією є визначення різних форм підприємництва. Функціонування конкурентно-ринкового середовища створює можливість та умови розвитку малого бізнесу. Мале підприємництво на протязі останніх десятиріч не випадково повертає до себе прискіпливу увагу. І це не є примхою часу чи випадком. Мале підприємництво є багатогранним соціально-економічним явищем, в якому кожен з учасників, тобто безпосередньо підприємець або підприємство, має можливість знайти своє місце, а зовнішні учасники також отримують позитивні результати: держава - податки, збільшення ВВП та число робочих місць в реальній економіці, зменшення соціальної напруги, місцева влада - податки, економічні партнери - гнучких та динамічних партнерів з низькими накладними видатками.

В Україні малий бізнес потребує постійної суспільної та державної підтримки. Така підтримка буде сприяти становленню та функціонуванню сімейних підприємств, індивідуальних, приватних підприємств, корпорацій, асоціацій, розвитку ділового партнерства.

В умовах глобалізації бухгалтерський облік розглядається як потужний інструмент впливу на світову економіку. Бухгалтерський облік вважається універсальною мовою бізнесу, він є основою розвитку нової інформаційної системи, де головним лозунгом є – «Хто володіє інформацією – той управляє світом».

Формування активного ділового середовища протягом останніх років сприяло збереженню позитивної тенденції розвитку малого та середнього підприємництва в Сумській області.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом проблемами організації обліку приділялась велика увага. Це питання досліджують і займаються П.Т. Саблук, М.Я. Дем'яненко, М.І. Малік, І.Д. Фаріон, М.Ф. Огійчук, Т.Г. Мареніч, В.М.Жук, Ф.Ф. Бутинець, Л.К. Сук, М.М. Коцупатрий, М.В. Кужельний та ін. Аспекти організації обліку на малих підприємствах розглядають В.В. Бабич, Д. Костюк, Я.Д. Крупка, Є.І. Сви-дерський, М.Я. Матвіїв, П.Я. Хомин.

Варто відзначити, що розвиткові теорії та практики контролю формування і використання запасів, забезпеченню їх інформаційної бази сприяли праці таких відомих вітчизняних вчених як: О.Д.Василика, М.І.Горбатка, З.В.Гуцайлук, О.М.Загородної, К.В.Ізмайлової, М.Я.Коробова, Л.А.Лахтіонової, В.О.Мец, Є.В.Мниха, В.М.Опаріна, В.І.Самборського, І.Д.Фаріона, М.Г.Чумаченка, С.І.Шкарабана та інших. Серед зарубіжних авторів згадане питання розглядалось у наукових працях І.Т.Балабанова, В.В.Бочарова, М.Н.Крейніної, Є.В.Негашева, Р.С.Сайфуліна, А.Д.Шеремета та інших. Незважаючи на значні здобутки у дослідженні вказаних проблем, ряд питань щодо методики аналізу та аудиту формування та використання запасів підприємств вимагає подальших досліджень та наукових розробок.

Проаналізовані дослідження диверсифікації виробництва підприємств малого бізнесу показали, що на даний час відсутня єдина чітка методика аналізу запасів підприємства із встановленим набором аналітичних показників. На нашу думку для поглибленого визначення кількісних та якісних показників господарської діяльності підприємства велике значення мають наукові методи обліку запасів, особливо їх оцінка. Оцінка запасів є важливою передумовою організації обліку цієї ділянки, адже вона впливає на точність фінансових результатів підприємства.

Формування цілей статті. Метою даного наукового дослідження є розробка методичного

підходу в організації обліку на малих підприємствах та пропозиції відносно шляхів вдосконалення, що ґрунтуються на особливості його ведення, безпосередньо в умовах диверсифікації виробництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ринкові умови змушують кожного суб'єкта господарювання шукати шляхи підвищення ефективності власної діяльності та формувати стратегію розвитку підприємства відповідно до потреб економіки.

З метою закріплення на ринку, підприємства мають обрати стратегію диверсифікації, яка полягає у випуску якісно нових товарів та пошуку нових каналів збуту. Поняття диверсифікації поєднує в собі: визначення диверсифікації виробництва; класифікацію диверсифікації як складової організаційно-економічного механізму; особливості диверсифікації виробництва; експертну оцінку факторів впливу на прийняття рішення щодо доцільності диверсифікації виробництва та вибору джерел фінансування.

На сьогоднішній день в економічній літературі диверсифікація розглядається як багатопрофільне виробництво з широкою номенклатурою продукції. Цей вид діяльності спрямовано на адаптацію до динамічної економіки, стрімкої зміни попиту, появи нових галузей та ризиків.

Диверсифікація об'єднує в собі відповідні складові:

- Інвестування коштів у різні види цінних паперів з метою мінімізації ризику;
- Розширення номенклатури (асортименту) товарів і послуг, що виробляються (надаються) підприємством, з метою зменшення ризику можливих втрат капіталу і зниження доходів.

Саме розвиток підприємництва став передумовою функціонування сучасних ринкових відносин і реалізації політики економічного розвитку. Підприємницька діяльність і ринкові відносини є взаємозалежними поняттями.

Диверсифікація потребує аналізу системи показників діяльності підприємства. В залежності від цілей аналізу, використовуються різні економічні показники та їх сукупності, які дають кількісну та якісну характеристику підприємства. Поняття економічних показників використовується для одержання кількісної характеристики економічних явищ, визначення їх інтенсивності, структури та міри розвитку окремих властивостей, оцінки динаміки сили та тісноти зв'язку.

В управлінських моделях, заснованих на дослідженні взаємозв'язку витрат, обсягу виробництва і прибутку, особливу увагу приділяють аналізу випуску продукції, дає змогу керівництву визначати критичні рівні продажів, в яких витрати дорівнюють виручці від реалізації всієї продукції.

Поняття диверсифікації виробництва на малих підприємствах має поєднувати в собі:

- Визначення диверсифікації виробництва;

- Класифікацію диверсифікації як складової організаційно-економічного механізму;

- Особливості диверсифікації малих підприємств;

- Експертну оцінку факторів впливу на прийняття рішення щодо доцільності диверсифікації виробництва та вибору джерел фінансування.

Стимулюючи ефективне використання результатів науково-технічного прогресу, ринковий механізм не має можливості самостійно забезпечувати стратегічні зрушення у виробництві. Ринок є безсилим у ситуаціях, коли існує потреба в значних інвестиційних проектах з тривалим терміном окупності, високим ступенем ризику та невизначеністю відносно майбутньої норми прибутку. Тут не можливо обійтись без держави, яка має стимулювати науково-технічний процес та структурну політику.

Держава ринкового типу піклується про стабільний розвиток продуктивних сил та досягнення стабільності, рівноваги в структурі форм господарювання. При цьому основне завдання полягає в стабільності економіки, зростанні соціально-економічної ефективності, підвищенні життєвого рівня, важливим показником якого є стабільне зростання доходу населення та активізація виробничої діяльності.

Передумовами економічного зростання та диверсифікації виробництва є уповільнення темпів росту кількості малих підприємств, зростання економічного потенціалу та отримання додаткової вартості в процесі виробництва, яку можна направити на розширення видів діяльності. Сьогодні до передумов диверсифікації виробництва малих підприємств слід віднести відсутність належної інфраструктури, яка дозволяла вирішувати питання забезпечення засобами, необхідними для виробничої діяльності, зберігання та збуту продукції. Оцінка ефективності диверсифікації виробництва пов'язана з ефективністю виробництва в цілому, адже переорієнтація діяльності та розширення її видів спрямовані на підвищення доходності.

Під ефективністю виробництва розуміють співвідношення результату та витрат. Диверсифікація виробництва не потребує значних інвестицій та дозволяє відносно швидко пристосувати виробництво до мінливих зовнішніх та внутрішніх умов, забезпечуючи при цьому високу ефективність виробництва.

Ефективність диверсифікації має враховувати не тільки соціально-економічні, а й екологічні фактори та аспекти. Проблема зростання економіко-екологічної ефективності диверсифікації потребує використання факторів, пов'язаних як з розвитком виробничих сил, так і з удосконаленням економічних відносин.

Одним із напрямків допоміжної діяльності підприємств малого бізнесу є сфера інформаційних технологій. Застосування якої в різних галу-

зях відбувається по-різному, але якщо детально проаналізувати кожну, можна дійти висновку, що вони використовуються для полегшення роботи на виробництві. Використання засобів автоматизації дозволяє, майже, повністю вирішити проблему оперативності і точності інформації. Протягом незначного періоду часу можна підготувати дані, які необхідні для прийняття рішень. На сучасному етапі розвитку України відбувається дуже багато змін, особливо в економіці. Причина цьому – нестримні темпи зростання науково-технічного прогресу.

Одним з найефективніших технічних засобів ділового зв'язку є обчислювальна техніка, яка використовує електронний зв'язок. При наявності на підприємстві великої кількості комп'ютерів доцільно об'єднувати їх в мережі. На всіх підприємствах існують бази даних, з допомогою мереж до них можна забезпечити доступ працівників, це краще ніж створювати нову, на кожному комп'ютері.

На сьогоднішній день використання інформаційних технологій залишається проблематичним для малих підприємств і тому з часом їх рівень розвитку значно знижується, що призводить до занепаду. Введення в практику автоматизованих систем обліку, дало б змогу комплексно розв'язувати задачі не тільки по обліку, а й по прогнозуванню та моделюванню стану малих підприємств.

Виділяють три категорії користувачів бухгалтерських програм: бухгалтери, спеціалісти з інформаційних систем і керівництво малого підприємства. В процесі створення програм інформаційні потреби користувачів можуть змінюватись, що ще більше ускладнює їх розробку. В наш час для розробки інформаційних систем використовують системи управління базами даних.

В умовах ринкової економіки за допомогою сучасних комп'ютерних програм можна прорахувати, як за найменших витрат досягти максимальних прибутків, що є основною метою діяльності будь-якого малого підприємства. Інформаційні технології цьому сприяють через маркетингову діяльність.

Бухгалтерський облік ґрунтується на принципах: обачності, послідовності, періодичності, автономності, які цілком може втілити в життя, комп'ютерна техніка. Інформаційні системи значно змінили ведення бізнесу, обліку і управління, можна з впевненістю сказати, що вони збудували нову, сталу, міцну і частково вільну структуру. Лише в гармонії неухильного удосконалення поточного виробництва і невтомного пошуку майбутніх рішень, можна досягти стійкого функціонування і розвитку підприємства. Таким чином майбутнє за сучасними інформаційними технологіями.

За останні роки поняття диференціації набуло нового змісту і посіло особливе місце в стра-

теї реформ. Диверсифікацію визнають, як одну із реформ конкурентної боротьби в умовах ринкової економіки. В агропромисловому комплексі диверсифікація пов'язана із створенням переробних та торгівельних підприємств в основному підприємств малого бізнесу. Для більш повного розкриття сутності диверсифікації слід визначити її ознаки, за якими можлива класифікація диверсифікації, а також виділити ті види та форми диверсифікації, які можуть бути застосовані і виробництві малих підприємств. В залежності від об'єкта виділяють диверсифікацію виробництва, номенклатури та асортименту продукції. Диверсифікація виробництва передбачає перехід від однобічної виробничої структури до багатопрофільного виробництва.

Таким чином, зміну напрямку виробничої діяльності та збільшення видів виробництва в малих підприємствах можна розглядати як диверсифікацію виробництва.

Диверсифікація виробництва може мати такі форми:

- концентрична, що передбачає створення нової продукції з таких же матеріалів і за існуючою технологією виробництва;
- вертикальна, що включає випуск продукції, яку раніше отримували від постачальників;
- горизонтальна, що передбачає випуск продукції, яка потребує зміни існуючої або розробки нової технології;
- корпоративна, що включає випуск принципово нової продукції.

Для малих підприємств на сьогоднішній день можливе застосування всіх зазначених видів диверсифікації виробництва.

Закон України від 18 вересня 2008 року № 523-УІ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань регулювання підприємницької діяльності» вніс зміни до ряду нормативних актів України. Частиною сьому статті 63 Господарського кодексу України змінено. Підприємства залежно від кількості працюючих та обсягу валового доходу від реалізації продукції за рік можуть бути віднесені до малих підприємств, середніх або великих підприємств.

Малими (незалежно від форми власності) визнаються підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік не перевищує п'ятдесяти осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період не перевищує сімдесяти мільйонів гривен.

Великими підприємствами визнаються підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік перевищує суму сто мільйонів гривен.

Усі інші підприємства визнаються середніми.

Закон України «Про державну підтримку малого підприємництва» (абзац третій частини першої статті 1) свідчить:

Суб'єктами малого підприємництва є:
Фізичні особи, зареєстровані у встановленому законом порядку як суб'єкти підприємницької діяльності;

Юридичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та обсяг річного валового доходу не перевищує 70 млн. гривень.

Диверсифікація номенклатури та асортименту продукції полягає в виробництві значної кількості продукції однієї і тієї ж модифікації. Така диверсифікація продукції призводить до її подорожчання, але в той же час вона відповідає інтересам певних споживачів.

Поряд з реальною диверсифікацією можлива і умовна диверсифікація асортименту продукції, коли якісні показники з характеристики товару залишаються незмінними, а змінюються лише дизайн, упаковка, назва. Умовна диверсифікація асортименту продукції пов'язана з попитом споживачів. Доцільно відмітити, що в умовах товарного дефіциту попитом користуються товари у більшій розфасовці, а при насиченості ринку розкуповується товар у дрібнішій розфасовці. Це відбувається тому, що такий товар швидше споживається і не втрачає своїх споживчих якостей.

Процес диверсифікації номенклатури та асортименту продукції пов'язана з більшими виробничими витратами. Її використовують на ринках із стабільним попитом і відносно низькою конкуренцією. При прийнятті рішення щодо диверсифікації доцільним є використання поняття економічного потенціалу, що визначається як максимальна сукупна здатність виробництва. Економічний потенціал являє собою вартісну оцінку основних фондів. Сюди також слід додати й оцінку можливостей зовнішнього інвестування процесу диверсифікації. В якості складової економічного потенціалу можна розглядати його інвестиційну привабливість. На підставі цього доцільно оцінювати частину потенціалу, яку можна спрямувати на диверсифікацію, або ж визначити потребу в залученні додаткових ресурсів для проведення диверсифікації.

На вибір оптимального виду диверсифікації впливають різні фактори, особливе місце серед яких посідає можливість максимального використання наявного потенціалу.

В управлінських моделях заснованих на дослідженні взаємозв'язку витрат, обсягу виробництва і прибутку, особливу увагу приділяють аналізу випуску продукції, що дає змогу керівництву визначити критичні рівні продажів, в яких витрати дорівнюють виручці від реалізації всієї продукції.

Розрахунок ефективності диверсифікації передбачає аналіз структури фінансових ресурсів, необхідний для проведення диверсифікації. Диверсифікація розглядається як одне із завдань,

вирішення якого допомагає в досягненні основної мети.

Отже, проектуючи власне підприємство, вибравши вид діяльності, визначивши форму організації, ще раз добре поміркувавши, усе зваживши і прийнявши остаточне рішення, можна переходити до наступного етапу - розробки засновницьких документів.

На малих підприємствах, незалежно від галузей виробництва, необхідно керуватися вимогами всіх затверджених Положень (стандартів) бухгалтерського обліку. Основні підходи, які регламентують методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про запаси і розкриття її у фінансовій звітності, представлені в П(С)БО 9 "Запаси", а також в П(С)БО 16 "Витрати". Диверсифікація малих підприємств є одночасним розвитком декількох технологічних, не пов'язаних між собою виробництв, а також розширенням асортименту виробів чи послуг.

Дослідження диверсифікації виробництва та асортименту продукції на малих підприємствах показало, що вона сприяє формуванню умов цілорічної зайнятості працівників і вирівнюванню потреб в робочий силі в підприємствах малого бізнесу за рахунок різностороннього виробництва.

Для малих підприємств найбільш поширена диверсифікація двох видів – диверсифікація виробництва, а також диверсифікація номенклатури та асортименту продукції. Під диверсифікацією виробництва розуміється організація багатогалузевого господарства та отримання доходів з декількох джерел. Сутність диверсифікації номенклатури та асортименту продукції полягає в розширенні асортименту продукції.

Диверсифікація виробництва може проводитися за різними формами. Вони підрозділяються на:

- Вертикальна диверсифікація - використання нових каналів реалізації, надання послуг;
- Горизонтальна диверсифікація – одночасний випуск різних видів продукції та її поновлення з орієнтацією на певні категорії споживачів.

Вертикальна диверсифікація в деяких літературних джерелах звучить, як вертикальна інтеграція. Яка передбачає об'єднання кількох суб'єктів господарювання для створення єдиної системи виробництва та збуту продукції.

Вертикальну диверсифікацію а малому бізнесі можна представити як диверсифікацію видів діяльності, збуту і постачань. Під диверсифікацією видів діяльності мається на увазі розширення сфери діяльності суб'єктів господарювання поза межі основного виробництва, що дозволить отримувати доходи з непов'язаних між собою джерел.

Диверсифікація збуту і постачань передбачає використання різних каналів постачань необхідної для виробництва продукції та збуту готової

продукції.

Горизонтальна диверсифікація виробництва може мати корпоративну і концентричну форми. Це означає, що її проведення передбачає створення нової продукції за існуючими на підприємстві технологіями і створення принципово нової продукції. Головною ознакою горизонтальної диверсифікації є зміна виробництва продукції, що може проводитися із зміною спеціалізації чи без неї.

Велике значення має також збільшення інвестицій. У ринкових умовах кожний виробник намагається продати свою продукцію і тому кінцева економічна ефективність формується у сфері її реалізації. З огляду на економічну ефективність виробництва продукції можна підвищити шляхом пошуку і освоєння нових ринків збуту виробленої продукції. Необхідно створювати маркетингові служби, які б могли вивчити ситуацію на ринку й просувати продукцію до споживачів.

Межі диверсифікації є змінними. Чим більше напрямків діяльності і малого підприємства, тим вищий рівень диверсифікації. Диверсифікація є видозміною основної діяльності. Рівень диверсифікації вимірюється шляхом визначення кількості галузей, які розвиваються, а також за допомогою визначення співвідношення основного та диверсифікованого виробництва. Головною метою такої диверсифікації є зміцнення фінансового стану за рахунок участі у декількох видах діяльності, що дозволяє отримувати прибутки із незалежних джерел.

В ринкових умовах диверсифікація виробництва дозволяє компенсувати спад обсягів реалізації продукції на одному ринку за рахунок їх збільшення на інших ринках, а тому диверсифіковані малі підприємства в цілому є більш стійкими та контурентноспроможними порівняно з вузькоспеціалізованими, оскільки вони освоюють нові для себе сфери діяльності та розширюють асортимент.

Комп'ютерна форма ведення бухгалтерського обліку повинна бути забезпечена максимальним об'ємом інформації багатьох видів, оскільки всі елементи комп'ютерної форми обліку ланцюгово поєднані і при відсутності, або при недостатній кількості одного з елементів, створюються певні труднощі в електронній формі бухгалтерського обліку. Нами представлена загальна схема забезпечення комп'ютерної форми обліку, що застосовується у виробничих підприємствах Сумської області.

Найефективнішою програмою для ведення комп'ютеризованого бухгалтерського обліку на підприємстві є прикладна програма 1С „Предприятие” версія 7.7 С, а на сьогодні вже більш перспективна версія 8.2 С. Головне призначення запропонованих програм максимально полегшити роботу персоналу по веденню обліку, а саме: в короткі строки обробити всю інформацію про

фінансово-господарську діяльність підприємства з мінімальними затратами часу та трудових ресурсів. Не дивлячись на всі переваги програми 1С „Предприятие” програма не може злагоджено функціонувати без теоретичних знань працівників, тому завжди повинен бути налагоджений зв'язок людини з машиною.

Показник ступеня диверсифікації виробництва може використовуватися для класифікації малих підприємств, які можна об'єднати в групи:

- Найбільш диверсифіковані підприємства - багатогалузеві підприємства., в яких мають місце диверсифікація виробництва, а також диверсифікація номенклатури та асортименту продукції;

- Підприємства середнього ступеня диверсифікації – вузькоспеціалізовані підприємства з широкою номенклатурою продукції, що виробляється в межах спеціалізації, а також підприємства, які мають декілька технологічно пов'язаних напрямків діяльності;

- Найменш диверсифіковані підприємства – вузькоспеціалізовані малі підприємства.

Диверсифікація дозволяє створити систему ефективно працюючих підприємств, здатних адаптуватися до змін зовнішнього середовища. Поняття диверсифікації виробництва малих підприємств враховує їх специфіку.

В умовах диверсифікації значно зростає автономія підприємств та посилюється залежність ефективності їх функціонування від працівників. За цих умов автоматично зростають витрати на управління, що пов'язано не із збільшенням кількості працівників і спеціалістів, а із зростанням обсягів функцій управління (в тому числі комп'ютерного та інформаційного забезпечення). Диверсифікації мають підлягати суб'єкти господарської діяльності більш високого рівня прибутку, де спрямування грошей у різні сфери діяльності посилює конкурентоспроможність малих підприємств. Стратегія диверсифікації набула широкого поширення серед великих промислових підприємств, через зниження імовірності банкрутства. Проте в діяльності малих підприємств трапляються випадки, коли краще прийняти рішення про вихід з того чи іншого ринку та поступово скоротити кількість операцій. Такий підхід буде виправданим, якщо фактори успіху підприємства на даному сегменті ринку є незначними, або коли взагалі відсутні.

Успіху диверсифікації сприяють такі заходи:

- Орієнтація на продукцію, яка органічно вписується у стратегію виробництва;

- Спрямованість на поступове оновлення продукції;

- Забезпечення правового захисту продукції.

До факторів успіху диверсифікації відносять її ступінь, тобто різноманітність видів діяльності, який пов'язаний з організаційно-інтелектуальними та ринковими факторами. Якіс-

ні маркетингові дослідження та ефективна реклама неможливі без досконалого інформаційного забезпечення, а наявність відповідних факторів дозволяє розробити власні стратегію і тактику виробничо-господарської діяльності малого підприємства, зорієнтувати виробництво на випуск конкурентоспроможної продукції, збільшити ступінь диверсифікації виробництва.

Таким чином, застосування комп'ютерних програм для ведення обліку в наш час є невід'ємним компонентом в діяльності підприємства. Адже від оперативності, точності і якості обробки фінансово-господарської інформації залежить кінцевий результат діяльності підприємства, що визначає отримання прибутку від діяльності підприємства будь-якого організаційно-економічного напрямку виробництва.

Диверсифікація дозволяє створити систему ефективно працюючих підприємств, здатних пристосовуватись до змін зовнішнього середовища. Поняття диверсифікації малих підприємств враховує специфіку їх діяльності як галузі економіки, а також специфіку діяльності приватних підприємств. Розподіл диференційованих підприємств на групи дає змогу в подальшому визначати ступінь диверсифікації, розмежувати та проаналізувати результати діяльності господарств різних груп, визначити шляхи удосконалення диверсифікації.

Ринкова ситуація на даний час в Україні сприяє становленню і розвитку малих підприємств. Цей процес потребує створення економіки, яка послідовно інтегрується у систему світових господарських зв'язків. Для цього у першу чергу необхідно надати широкі можливості всім

громадянам держави приймати участь у підприємницькій діяльності особливо в формі малого і середнього підприємництва, як основи багатокладної економіки. Мале підприємство - це самостійна, систематична, ініціативна господарська діяльність малих підприємств та громадян підприємців (фізичних осіб), яка проводиться на власний ризик з метою отримання прибутку. Враховуючи все це диверсифікація є тим шляхом, який дасть можливість встановити нові варіанти вирішення проблеми стабільності підприємств малого бізнесу. Оскільки диверсифікація представляє собою перш за все поєднання одночасного розвитку декількох технологічно не пов'язаних між собою виробництв з розширенням асортименту виробів чи послуг.

Висновки. Процес становлення і розвитку підприємницької діяльності в малому бізнесі потребує створення економіки, яка послідовно інтегрується у систему світових господарських зв'язків. Для цього у першу чергу необхідно надати широкі можливості всім громадянам держави приймати участь у підприємницькій діяльності особливо в формі малого і середнього підприємництва, як основи багатокладної економіки. Важливу роль при цьому в нинішніх умовах відводиться диверсифікації виробництва.

Диверсифікація виробництва в малих підприємствах може розглядатися як дійовий механізм економічного зростання підприємств. Використання показників економічного потенціалу необхідне як для порівняння масштабів різних підприємств, так і для виявлення передумов для диверсифікованого виробництва.

Список використаної літератури:

- 1 Михайлов М.Г. Полятикіна Л.І. Славкова О.П. Організація бухгалтерського обліку на підприємствах малого бізнесу. Навч. пос. – К.: Центр учбової літератури. 2008. - 320 с.
- 2 Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва», затверджене наказом МФУ від 25.02.2000 р. № 39.
- 3 Жук В.М. Наукове забезпечення обліку в системі управління аграрним сектором економіки: теорія і практика. Наукова доповідь. К.: Інститут аграрної економіки. 2008. 90 с.
- 4 Борисова В.А., Маслак Н.Г., Корецький М.Х. Диверсифікація сільськогосподарського виробництва фермерських господарств. – Суми.: Видавництво «Довкілля» .2002. – 212с.

Полятыкіна Л.И. Деятельность малых предприятий в условиях диверсификации производства

С целью закрепления на рынке, предприятия должны выбрать стратегию диверсификации, состоящая в выпуске качественно новых товаров и поиска новых каналов сбыта.

Ключевые слова: *малый бизнес, диверсификация, экономика, классификация, стратегия, финансирование.*

Polyatukina L.I. ACTIVITIES OF SMALL ENTERPRISES IN THE DIVERSIFICATION.

In order to consolidate the market, enterprises should choose diversification strategy, which consists in the production of new products and finding new distribution channels.

Keywords: *small business, diversification, economy, classification, strategy and finance.*

Дата надходження до редакції: 21.03.2014 р.

Рецензент: д.е.н., професор чупис А.В.

МАРКЕТИНГ

УДК 366.1 : 658.8

СПОЖИВАЧ ЯК ОБ'ЄКТ МАРКЕТИНГОВОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ: МОДЕЛІ ПОВЕДІНКИ

В. І. Перебийніс, д.е.н., професор,
В. М. Трайно, к.е.н.
Полтавський університет економіки і торгівлі

Проаналізовані концептуальні підходи до формування моделей поведінки споживачів товарів і послуг у системі маркетингового управління. Обґрунтовано авторську модель поведінки споживачів.

Ключові слова: споживачі, поведінка споживачів, модель поведінки споживачів, маркетингове управління.

Вступ. В умовах загострення конкуренції проблема розуміння поведінки споживачів є важливим завданням, вирішення якого забезпечує економічний розвиток підприємств. Адаптація цілей ними можливе лише за умови задоволення потреб споживачів, утримування існуючих та завоювання нових клієнтів. Зрозуміти та передбачити майбутню поведінку споживачів, а також впливати на них зможуть допомогти моделі поведінки споживачів, управління якими є однією із складових маркетингового менеджменту.

Значний внесок у розробку теоретико-методологічних та прикладних аспектів поведінки споживачів здійснили такі вітчизняні науковці, як О. П. Баліцька, О. В. Зозульов, О. К. Шафалюк, так і зарубіжні дослідники – І. В. Альошина, Р. Д. Блекуелл, С. Браун, Б. Гантер, Р. Голдсміт, Дж. Ф. Енджел, О. В. Железцов, Ф. Котлер, П. У. Мініард, М. Р. Соломон, Д. Статт, А. Фернхам, Г. Фоксол та ін. Окремі аспекти проблеми розглянуті в нашій статті «Мотивація в системі маркетингового управління споживачами [7].

Метою публікації є аналіз концептуальних підходів до формування моделей поведінки споживачів та обґрунтування авторської моделі.

Вченими в певні періоди часу було запропоновано різноманітні моделі поведінки індивідуального споживача, які відрізняються чинниками та процесом прийняття рішення про покупку. Найбільш відомою моделлю поведінки споживачів є модель Ф. Котлера [5, с. 228–229], згідно з якою маркетингові та інші стимули зовнішнього середовища стосуються споживача, проникають у його підсвідомість («чорну скриньку») та викликають певну реакцію.

На основі поглядів Ф. Котлера деякі автори запропонували свої моделі. Наприклад, О. П. Дурович [3, с. 195] вважає, що на споживача впливає навколишнє середовище та комплекс маркетингових дій, які повинні викликати у нього відповідний стимул, що перетворюється під впливом особистісних характеристик і мотивів споживача, що призводить до початку процесу прийняття рішення про покупку.

Згідно з моделлю поведінки споживачів Т. А. Гайдаєнко [2, с. 240], на вході діють спону-
Вісник Сумського національного аграрного університету

вальні фактори, які, проходячи крізь «чорну скриньку» споживача, зумовлюють на виході прийняття рішення про покупку.

Недоліком зазначених моделей, на наш погляд, є відсутність деталізації в моделі процесу прийняття рішення про придбання товару. Крім того, варто врахувати, що на споживача паралельно діють як зовнішні, так і внутрішні фактори.

Модель поведінки споживачів Г. Фоксола, Р. Голдсміта і С. Брауна [8, с. 53] передбачає таке:

1) зовнішні стимули, які формуються під впливом соціальних, культурних, політичних і економічних факторів, досягають споживача через сприйняття та викликають у нього бажання й потреби;

2) отримана інформація поєднується з уже існуючою в пам'яті індивіда, відбувається обробка інформації, внаслідок чого у нього виникає певне ставлення до товару, наміри щодо його покупки;

3) надалі в сприятливих (гальмівних) умовах відбувається реакція споживача (купівля, проба, відмова, прийняття);

4) модель побудована відповідно до механістичної моделі реакції споживача: «стимул (S) – організм (O) – реакція (R)».

Однак в цій моделі, на наш погляд, не взято до уваги залучення зовнішніх джерел інформації, оцінка і вибір альтернатив у процесі прийняття рішення про купівлю, не розглядаються післяпродажні процеси.

Підприємство, на думку Ф. Нікосії [4, с. 239–241], впливає на споживачів за допомогою маркетингових повідомлень, а зворотний вплив відбувається в результаті здійснення покупки. Запропонована дослідником модель поведінки споживачів включає чотири блоки:

1) блок А – відображає вплив підприємства за допомогою маркетингових повідомлень на споживачів, яким властиві власні психологічні характеристики (в результаті цих дій формується ставлення споживача до товару, представленого підприємством);

2) блок В – реакція споживача, що полягає в пошуку інформації, передкупівельному порівнянню товару підприємства з товарами інших під-

приємств (їх підсумком є поява мотивації споживача);

3) блок С – відбувається безпосередньо акт покупки;

4) блок D – споживач отримує досвід у результаті задоволення чи незадоволення потреб, при цьому виникає зворотний зв'язок між споживачем і підприємством унаслідок здійсненої покупки.

Втім зазначена модель, на наш погляд, враховує вплив лише психологічних факторів і стимулів підприємства на споживача й не бере до уваги вплив інших факторів навколишнього середовища (соціальних класів, культури, сім'ї і т. ін.). Недоліком є те, що мотивація не може виникати лише внаслідок пошуку інформації та оцінки варіантів. Мотивація частіше за все передуює цим діям.

У своїй моделі поведінки споживачів Дж. Говард і Дж. Шет [4, с. 241–245] виокремлюють чотири групи змінних величин:

1) входи – включають в себе показові стимули (фізичні та економічні властивості товару), символічні стимули (які формують у споживача асоціації стосовно даного товару) та соціальні стимули (які надходять із зовнішнього оточення). Щоб вхідні стимули подіяли на споживача, вони повинні бути ним сприйняті;

2) змінні процесу сприйняття інформації – включають увагу та пошук;

3) змінні процесу засвоєння інформації – це мотиви, критерії вибору, сприйняття товару, ставлення (яке формується під впливом сприйняття товару та критеріїв вибору), наміри (що є результатом дії перелічених чинників), а також впевненість і задоволеність;

4) виходи – увага, сприйняття товару, ставлення, наміри (які є змінними і двох попередніх груп) та покупка.

Недостатньо обґрунтованою, на нашу думку, є теза, що всі стимули є нечіткими. Недоцільно розглядати процес засвоєння інформації за допомогою взаємозв'язків лише перелічених вище змінних. До процесу сприйняття варто додати інтерпретацію стимулів (подразників).

Згідно з моделлю О'Шонессі [6, с. 171–181] в основі поведінки споживачів знаходяться цілі (потреби) та думки, які спричиняють здійснення людиною покупки товарів або послуг. Учений виділяє три можливі варіанти дій потенційного покупця:

1) потреба без покупки (потреба людини залишається нереалізованою, якщо вона є прихованою чи пасивною, або з якихось причин здійснення покупки неможливе);

2) покупка без рішення (або звичайна повторна купівля, або купівля будь-якого товару, що перший впав в око, або купівля товару залежно від внутрішніх переваг);

3) рішення перед покупкою (передбачає роздуми споживачів перед здійсненням купівлі).

Недоліком цієї моделі, на нашу думку, є:

- досить звужений процес прийняття споживачем рішення про покупку (потреба → вибір → намір купити → твердий намір купити → післякупівельна поведінка);

- дослідник ігнорує фактори зовнішнього середовища, недостатньо повно враховує в моделі індивідуальні та психологічні особливості поведінки споживача (хоча розглядаються окремо соціальні та психологічні фактори впливу на споживача).

В центрі моделі поведінки споживачів, запропонованої Д. Хокінсом, Р. Бестом, К. Коні [1, с. 21], – життєвий стиль споживачів, який вони намагаються підтримувати чи покращувати завдяки споживанню. Згідно з їх думкою, на споживачів впливають:

1) зовнішні фактори (культура, група, соціальний клас, соціальний статус, сім'я, домогосподарство та інші);

2) внутрішні фактори (сприйняття, пам'ять, навчання, ставлення, мотивація, особистість, стиль життя, знання, емоції).

Дослідники показали взаємозв'язок між цими факторами та процесом прийняття рішення про покупку, який включає усвідомлення потреби, інформаційний пошук, оцінку та вибір варіантів, покупку та післякупівельні процеси.

Недоліком даної моделі, на нашу думку, є те, що в її основу (ядро) покладено життєвий стиль споживачів, адже він є поряд з іншими лише одним із внутрішніх факторів, які впливають на поведінку споживачів.

В основі моделі поведінки споживачів, запропонованої Дж. Енджелом, Р. Блекуеллом, П. Мініардом [9, с. 218], знаходиться процес прийняття рішення про покупку. В цій моделі чотири складові: 1) інформаційний вхід; 2) процес обробки інформації; 3) етапи процесу прийняття рішення про покупку; 4) вплив індивідуальних відмінностей та зовнішнього середовища. Ця модель схожа на попередню, але вона більш деталізована; у ній показаний взаємозв'язок конкретних факторів зовнішнього середовища, внутрішніх факторів споживача та процесу прийняття рішення про покупку.

На підставі проведених досліджень нами обґрунтована модель поведінки споживачів, що враховує чинники та пояснює механізми, які зумовлюють купівлю товару (рис. 1). Згідно з цією моделлю:

1) внутрішні фактори споживача формуються під впливом зовнішніх факторів;

2) поведінка споживача формується під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх факторів;

3) зовнішні фактори здебільшого здійснюють односторонній вплив;

4) у процесі купівлі споживач набуває досвіду, завдяки якому можуть змінюватися внутрішні характеристики покупця.

Рис. 1. Модель поведінки споживача

Висновок. Маркетингове управління підприємствами включає дослідження поведінки споживачів. Моделі поведінки споживачів мають допомогти повніше зрозуміти клієнтів, в результаті –

більш повно задовольняти їх потреби. Обґрунтована автором модель може бути корисною для формування рекомендацій щодо утримання існуючих клієнтів та залучення нових.

Список використаної літератури:

1. Алешина И. В. Поведение потребителей : учебник / И. В. Алешина. – М. : Экономистъ, 2006. – 525 с.
2. Гайдаенко Т. А. Маркетинговое управление / Т. А. Гайдаенко. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Эксмо, 2008. – 512 с.
3. Дурович А. П. Маркетинг гостиниц и ресторанов : учеб. пособие / А. П. Дурович. – 2-е изд., стер. – М. : Новое знание, 2006. – 632 с.
4. Зозулев А. В. Поведение потребителей : учеб. пособие / А. В. Зозулев. – К. : Знання, 2004. – 364 с.
5. Котлер Ф. Основы маркетинга : [пер. с англ.] / Ф. Котлер, Г. Армстронг, Дж. Сондерс, В. Вонг. – 2-е европ. изд. – М. ; СПб. ; К. : Изд. дом «Вильямс», 2003. – 944 с.
6. О'Шонесси Дж. Конкурентный маркетинг : стратегический подход / Дж. О'Шонесси ; [пер. с англ. под ред. Д. О. Ямпольской]. – СПб. : Питер, 2002. – 864 с.
7. Перебийніс В. І. Мотивація в системі маркетингового управління споживачами / В. І. Перебийніс, В. М. Трайно // Інноваційна економіка. – 2011. – № 4 (23). – С. 232–235.
8. Фоксол Г. Психология потребителя в маркетинге / Г. Фоксол, Р. Голдсмит, С. Браун; [пер. с англ. под ред. И. В. Андреевой]. – СПб. : Питер, 2001. – 352 с.
9. Энджел Дж. Ф. Поведение потребителей / Дж. Ф. Энджел, Р. Д. Блэкуэлл, П. У. Миниард. – СПб. : Питер Ком, 2000. – 759 с.

Перебийнос В.И., Трайно В.Н. Потребитель как объект маркетингового управление предприятия: модели поведения

Проанализированы концептуальные подходы к формированию моделей поведения потребителей товаров и услуг в системе маркетингового управления. Обоснована авторская модель поведения потребителей.

Ключевые слова: потребители, поведение потребителей, модель поведения потребителей, маркетинговое управление.

Perebiynis V., Trayno V. Consumer marketing management as a subject of companies: model behavior

The conceptual approaches to the forming of consumers of goods and services behaviour models in marketing management system were analyzed. Author's model of consumers behaviour were grounded.

Keywords: consumers, consumer behavior, consumers behaviour model, marketing management.

Дата надходження до редакції: 15.04.2014 р.

Рецензент: д.е.н., професор Михайлова Л.І.

ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ АПК ТА ЇХ МАРКЕТИНГОВА СКЛАДОВА

А.В. Галинська, аспірант, сумський національний аграрний університет

У статті висвітлено основні фактори формування конкурентоспроможності підприємств, акцентовано увагу на доцільності інтеграції цих факторів у цілісну систему, підкреслена значущість їх маркетингової складової.

Ключові слова: фактори, ринок, конкурентоспроможність підприємства, маркетинг.

Вступ Проблему створення конкурентоздатного агропромислового виробництва доцільно розглядати в маркетинговому аспекті, оскільки це дає можливість вирішувати поставлені завдання, використовуючи методи сучасного ринку, максимально реалізувати свої сильні та посилити слабкі сторони, використати можливості для задоволення потреб покупця і здобуття прибутку, прогнозувати діяльність підприємства з врахуванням впливу сил, чинників маркетингового середовища, в умовах якого воно функціонує. Питання розвитку маркетингової діяльності у нинішніх умовах господарювання є надзвичайно актуальним ще і з точки зору вступу України до СОТ.

Постановка проблеми. Маркетинг, як особлива сфера діяльності, доки не набув широкого поширення в сільськогосподарських формуваннях. Багато керівників підприємств до цих пір не враховують значення маркетингу в нинішніх умовах.

Ціль. Ціллю даної статті є виявлення основних факторів формування конкурентоспроможності підприємств та аналіз різних поглядів вчених стосовно сутності понять «конкурентоспроможність підприємств» та «конкурентоспроможність підприємств АПК».

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становлять фундаментальні положення маркетингу, економічної теорії та соціальних наук, а також наукові праці вітчизняних та іноземних фахівців з проблем маркетингу й агромаркетингу. Дослідження ґрунтується на використанні системного підходу, що дає змогу розглядати агромаркетинг як складову економічного механізму управління галуззю в ринкових умовах і спирається на загальнонаукові та прикладні принципи системного підходу. У процесі дослідження на основі системності використовувалися такі методи: спостереження, порівняльний аналіз, абстрактно-логічний – з метою узагальнення теоретичних положень, встановлення причинно-наслідкових зв'язків і формування висновків; історичний – в дослідженні генезису й розвитку теорії та практики маркетингової діяльності в Україні та за кордоном, аналіз та синтез – для деталізації об'єкта дослідження після розмежування його на окремі складові частини. Інформаційною базою дослідження є дані офіційної статистики, публікації з питань маркетингової діяльності в аграрній галузі.

Основний матеріал дослідження. Сучасні

аграрні підприємства функціонують в умовах нестабільності через недосконалість господарського механізму, нерозвиненість ринкової інфраструктури, відсутність необхідної інформації про стан ринку та недостатності практичного досвіду роботи в умовах конкурентного середовища. Рушійною силою у вирішенні більшості з цих питань може стати організація маркетингової діяльності, яка супроводжуватиме сільськогосподарську продукцію від моменту виробництва до моменту споживання.

Побудова ринкової економіки в Україні робить цю проблему актуальною для вітчизняних підприємств і зумовлює необхідність наукового обґрунтування резервів і напрямів подальшого удосконалювання управління маркетингом для забезпечення соціально відповідальної поведінки підприємства.

Слід також відзначити, що сільськогосподарський маркетинг набагато складніше інших його форм, це обумовлено тим, що використання елементів і засобів маркетингу в аграрному секторі має особливості, пов'язані зі специфікою самого сільськогосподарського виробництва та особливостей галузі в цілому, зокрема агробіологічних чинників, низької еластичності попиту, сезонності виробництва, що вимагає пошуку дієвих інструментів гнучкого пристосування можливостей підприємства до вимог ринку[2].

Загалом агромаркетинг як система ще не набув значного поширення у формуваннях АПК України. Це можна пояснити двома основними причинами:

- по-перше, недостатньо виробляється продукції сільського господарства і відсутня належна прозора конкуренція;
- по-друге, в окремих керівників підприємств склалася думка про незначну роль маркетингу в умовах дефіциту товарів. Це неправомірно, адже з практичної точки зору цільова спрямованість і філософія бізнесу й організація його у сільськогосподарських формуваннях при маркетинговій і виробничо-збутовій орієнтаціях зовсім різні. При маркетинговій орієнтації мета колективу підприємства чи формування малого бізнесу - задоволення потреб та інтересів споживачів, а при виробничо-збутовій - переважно виконання виробничої програми без орієнтації на конкретного споживача.

Несприятливими для українських аграрних підприємств є чинники зовнішнього середовища,

Вісник Сумського національного аграрного університету

Серія «Економіка і менеджмент», випуск 5 (60), 2014

які багато в чому пов'язані з нерозвиненістю ринкових відносин в Україні (хоча країна і визнана такою, що має статус ринкової економіки), недосконалістю інфраструктури аграрного ринку, станом економіки, суперечливим характером українських реформ та недосконалістю законодавства [1].

Немалою в процесі вирішення цих проблем та інтеграції маркетингової системи в аграрному секторі є роль держави, оскільки кожне окреме сільськогосподарське підприємство в більшості випадків не може собі дозволити впровадження в організаційну структуру маркетингового відділу.

Основним напрямком в процесі формування системи державного управління маркетинговою діяльністю є розвиток системи центральних та місцевих органів державної влади, які б виконували маркетингові функції. Було б доцільним створити в структурі органів державного управління і місцевого самоврядування організаційний механізм здійснення маркетингової діяльності – службу маркетингу.

Крім загально державних маркетингових органів великого значення набуває необхідність створення маркетингової служби на підприємстві, що дасть можливість охоплювати, крім збуту, всі процеси господарської діяльності, включаючи і технологічний процес виробництва [5].

Фактично маркетинг у агропромислових формуваннях виступає заключним етапом господарської діяльності і від його організації значною мірою залежить успіх роботи колективів і результативність агробізнесу. Створення та ефективне функціонування науково обґрунтованої системи агромаркетингу в сільськогосподарських формуваннях можна забезпечити двома способами:

- у великих і середніх господарствах – безпосередньо власною службою маркетингу;
- у малих агроформуваннях – шляхом використання консультаційних послуг дорадчих служб або зовнішніх незалежних консультаційних фірм у формі надання консалтингу. Найефективніші зовнішньогосподарські управлінські рішення можна забезпечити при організації господарської або міжгосподарської служби маркетингу, оскільки організація надійних та ефективних управлінських зв'язків із зовнішніми суб'єктами суттєво впливатиме на ефективність реформованих господарств.

Недосконала структура сільськогосподарського виробництва й управління, неефективна реалізація маркетингу спричиняють погіршення керованості підприємством, зниження конкурентоспроможності продукції, а загалом і втрати стійкості в роботі на аграрному ринку. Підвищити ефективність маркетингової системи можна шляхом:

- налагодження безпосередніх контактів між сільгоспвиробниками і споживачами. Крім збуту продукції це дає ще чимало переваг, зок-

рема, створює можливості для зростання доходів шляхом елімінування посередників, а також одержання доходів із підготовки продукції до продажу.

- організація маркетингової діяльності повинна спрямовуватися на розвиток підприємницької ініціативи, що передбачає розробку конкурентоспроможних ідей, їх оперативну реалізацію в практичній діяльності.

- в основу виробничої та ринкової стратегії новостворених агроформувань має бути покладена концепція життєвого циклу продукту, яка би визначала момент його входження на ринок, пік виробництва та продажу, а також необхідність заміни існуючого продукту новим, конкурентоспроможнішим (збільшення частки на ринку екологічно чистої продукції) [3].

Надзвичайно важливе питання - кадрове та інформаційне забезпечення маркетингової діяльності. Для впровадження маркетингу в нових господарських формуваннях потрібні відповідні служби і досвідчені маркетологи не тільки в обласних центрах, а й у кожному районному центрі та господарстві. Основною метою повинно бути створення сучасної комп'ютерної мережі збору, обробки і передачі суб'єктам ринку необхідних даних та підготовка прогнозної інформації за ринковими зонами. Визначення стратегії маркетингової діяльності і дослідження ринкових можливостей підприємства вимагають вичерпної та достовірної інформації, адже жодне агропромислове формування з маркетинговою орієнтацією не може здійснювати аналіз, планування і контроль без дослідження попиту покупців, діяльності найближчих конкурентів і посередників.

Дослідження показують, що в нових умовах господарювання необхідно продумано підійти до спеціалізації і концентрації виробництва. Маркетинг вимагає критичного підходу щодо спеціалізації кожного сільськогосподарського підприємства. До його функцій входить обмеження виробництва не вигідної продукції, яка не користується попитом, і, навпаки, максимальне сприяння нарощуванню виробництва вигідної високоякісної конкурентоспроможної продукції, попит на яку на аграрному ринку стійкий. Вважаємо, що керівникам і спеціалістам аграрного сектору нашої держави необхідно посилено переорієнтувати сільське господарство на виробництво екологічно чистої продукції, адже нинішня ситуація на світових ринках продовольства свідчить про велику зацікавленість споживачів у здоровому та повноцінному харчуванні [1].

Споживачі стають вимогливішими до продуктів, які вони споживають, бажають не тільки споживати екологічно чисту, високоякісну їжу, а й виключити будь-які ризики для свого здоров'я і здоров'я членів своїх сімей.

Як показали дослідження, не існує загальноприйнятого визначення поняття «конкурентосп-

роможність підприємства», думки вчених відносно термінології конкурентоспроможності значно розходяться. Відсутній прийнятний набір показників, який може бути покладений в основу методики визначення конкурентоспроможності підприємства. Більш того, в переважній більшості випадків не вдається встановити фактори, через які в рівній конкурентній боротьбі одні підприємства процвітають, а інші – потерпають від краху. Феномен конкурентоспроможності ще недостатньо вивчений як вітчизняними так і закордонними вченими.

Теоретико-методичні основи дослідження конкурентоспроможності підприємств є предметом уваги багатьох вчених-економістів – Г. Азоева, Е. Вогеля, Е. Ворнера, Р. Ербе, Д. Кісінга, П. Кругмана, М. Познера, М. Портера, О. Школьного, О. Шпичака та ін. Однак чимало питань потребують подальшого дослідження, насамперед, з'ясування економічного змісту поняття конкурентоспроможності аграрних підприємств.

Поняття «конкуренція», «конкурентоспроможність» у користуванні вітчизняних вчених-економістів з'явилися з переходом економіки до ринкових відносин, хоча дослідження цієї проблематики велися ще з 1970-х рр. Вивчення й оцінка конкурентоспроможності є частиною теорії конкуренції й займає важливе місце в сучасній економічній науці. Конкуренція є цивілізованою, легалізованою формою боротьби за існування і один з найбільш дієвих механізмів відбору і регулювання в ринковій економіці.

В економічній науці не існує точних відомостей відносно того, хто і коли першим запровадив у науковий обіг термін «конкуренція». Перші найбільш цілісні теоретичні положення про рушійні сили конкурентної боротьби з'явилися лише у середині XVIII сторіччя. Вихідним положенням класичної теорії був принцип абсолютних переваг, сформульований А.Смітом. Саме А. Сміт визначив поняття конкуренції та принцип «невидимої руки», визначив основні умови ефективної конкуренції, розробив механізм конкуренції, який об'єктивно врівноважує галузеву норму прибутку. Основою економічного учення А. Сміта став принцип вільної конкуренції, оскільки він вважав, що лише при вільному пересуванні капіталу, товарів, грошей, людей ресурси суспільства можуть бути використані оптимально.

Вперше поняття «конкурентоспроможність» було введено наприкінці 1970-х рр. М. Портером, який під конкурентоспроможністю приймає рентабельність та продуктивність використання ресурсів. В середині 1990-х рр. даний термін став активно досліджуватися вітчизняними економістами. Поняття конкурентоспроможності, запропоноване М. Портером та іншими авторами, охоплюють різні її аспекти і як правило, доповнюють одне одного. На думку М. Портера, конкурентоспроможність – властивість товару, послуги,

суб'єкта ринкових відносин виступати на ринку нарівні з присутніми там аналогічними товарами, послугами або конкуруючими суб'єктами ринкових відносин [4].

Конкурентоспроможність характеризує показники собівартості, рентабельності продукції, урожайності, дохідності виробництва, продуктивності праці. До них окремі автори додають ще прибутковість, продуктивність, оборотність, ділову активність, ліквідність. Деякі науковці конкурентоспроможність підприємства вбачають у відносній характеристиці, яка відображає ступінь відмінності розвитку певної організації від конкурентів за ступенем задоволення своїми товарами потреб споживачів, а також можливості і динаміці пристосування організації до умов ринкової конкуренції.

У визначенні І. Должанського та Т. Загорної конкурентоспроможність підприємства – це здатність виробляти й реалізовувати швидко, дешево, якісно, продавати в достатній кількості, при високому технологічному рівні обслуговування [6]. Г. Азоев вважає, що конкурентоспроможність підприємства – це можливість ефективно розпоряджатися власними і позиковими ресурсами в умовах конкурентного ринку, тобто основна увага приділяється фінансовій стороні діяльності підприємства [7]. На нашу думку, найбільш суттєвими поняттями (за останнє десятиріччя) конкурентоспроможності підприємств є визначення С. Шевельової [8] як здатність підприємства підтримувати стійкої позиції на ринку, функціонувати прибутково, бути привабливим для інвесторів, заслужити добрий імідж (образ) серед споживачів та різноманітних суб'єктів господарювання та В. Іванюти [9], який вважає, що конкурентоспроможність підприємств – здатність підприємства шляхом запровадження новацій у виробництво продукції або надання послуг приваблювати споживачів кращими якісними характеристиками виробленої продукції за нижчою ціною; означає наявність відмінностей даного підприємства від підприємств конкурентів за рівнем ефективності господарської діяльності, формами вияву яких є спроможність пристосовуватися до умов економічної кон'юнктури й задовольнити своїми товарами та послугами потреби.

Поняття конкурентоспроможності аграрних підприємств набагато складніше і трактується неоднозначно. Досить повно та системно розкривають поняття конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств в своєму визначенні М. Малік та О. Нужна. На їх думку – це здатність суб'єктів економічної діяльності аграрної сфери пристосовуватись до нових умов господарювання використовувати свої конкурентні переваги і перемагати в конкурентній боротьбі на ринках сільськогосподарської продукції та послуг, максимально ефективно використовувати земельні ресурси, якомога повніше задовольняти потреби покупця шляхом аналізу структури ринку і гнучко

реагувати на зміну його кон'юнктури. Проте забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств не обмежується використанням тільки земельних ресурсів. Специфіка сільськогосподарського виробництва полягає у значній залежності від погодних умов, природних ресурсів, тривалим циклом виробництва, та ін. Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств має характерні особливості пов'язані із: а) специфікою сільського господарства як виду економічної діяльності; б) значним рівнем конкуренції у середовищі сільськогосподарських товаровиробників; в) значною кількістю та різноманітністю виробників (підприємств). У загальному вигляді конкурентоспроможність сільськогосподарського підприємства може бути визначена як його порівняльна перевага стосовно інших підприємств даної галузі усередині країни і за її межами.

На наш погляд, конкурентоспроможність аграрних підприємств – це не тільки можливість ефективного використання стратегічного потенціалу, а також здатність підприємства швидко реагувати на зміни потреб споживачів, здатність до адекватних дій на нововведення конкурентів, чого можна досягти лише шляхом створення механізму стратегічного управління конкурентоспроможністю.

Конкурентоспроможність підприємства можна також охарактеризувати як його потенційну якість, яка включає:

1. Здатність підприємства отримувати реальну оцінку очікувань цільової групи споживачів, а також просліджувати тенденції споживчої поведінки. Іншими словами, підприємство має бути спроможне своєчасно, об'єктивно і точно оцінювати споживчий попит як в даний час, так і прогнозувати його динаміку на майбутнє. Така оцінка можлива лише на базі наукової моделі цільової споживчої групи, що враховує її економічні, соціально-культурні і психологічні чинники, розробленої методами сучасної соціології і маркетингу.

2. Здатність організовувати виробництво, результати якого відповідатимуть очікуванням цільової групи споживачів як найбільш корисного товару по відношенню ціна – якість.

3. Здатність проводити ефективну поточну маркетингову політику.

4. Здатність знаходити і створювати умови для зниження витрат на забезпечення факторами виробництва капіталом, робочою силою, сировиною і матеріалами, енергією на одиницю продукції, що продається.

5. Здібність до створення і утримання технологічного виробництва над іншими членами галузевого співтовариства, що вимагає своєчасного оновлення технологій що використовуються. Це може відноситися до виробництва, збуту, управління.

6. Здатність планувати, організовувати і

проводити ефективну стратегію в сферах виробництва і маркетингу на основі інновацій.

7. Створення і розвиток високого кадрового потенціалу як на виконавчому, так і на управлінському рівнях. Якість виконавчого персоналу виявляється в його здатності ефективно використовувати виробничі технології, що існують на підприємстві, і готовності до освоєння перспективніших технологій. Якість фахівців виявляється в їх здатності ставити і вирішувати функціональні завдання, пов'язуючи їх із стратегічними цілями підприємства, які здатні забезпечити йому ключові компетенції в технічних, технологічних, дизайнерських і інших областях для посилення ринкових позицій підприємства. Якість управлінського персоналу виявляється в його здатності виявляти і ефективно використовувати ринкові можливості для захисту і розвитку конкурентних позицій підприємства на галузевих ринках в тактичному і стратегічному планах.

Реалізація перерахованих якостей в тривалому тимчасовому інтервалі створює підприємству реальні переваги над конкурентами у вигляді зростання його ринкової вартості, зміцнення його торговельних марок, нарощування додаткової стійкості по відношенню до несприятливих впливів зовнішнього середовища, включаючи атаки конкурентів.

Також слід звернути увагу на фактори, що впливають на конкурентоспроможність підприємства. В економічній літературі існує різна класифікація факторів конкурентоспроможності в залежності від ознак їх розподілу. Так, за об'єктом дослідження виділяють такі фактори: ті, що залежать від технології; які належать до сфери виробництва; що стосуються реалізації продукції; які входять до сфери маркетингу; що відносяться до професійних навичок; пов'язані з організаційними можливостями. За природою виникнення фактори поділяються на основні та розвинуті; загальні та спеціалізовані; природні та штучно створенні. Існує також класифікація за ознакою керованості: контрольовані і неконтрольовані; керовані та некеровані; за сферою дії – зовнішні та внутрішні; за рівнем спеціалізації – інтегральні та специфічні; за конкурентним рівнем – мікрорівневі, мезорівневі, макрорівневі. Узагальнено фактори конкурентоспроможності підприємств можна поділити на зовнішні та внутрішні.

Зовнішні – це економічні фактори навколишнього середовища, які виявляються у сферах виробництва, обігу і споживання. Внутрішні – фактори самого підприємства, що впливають на ринок [10]. Однак, враховуючи специфіку аграрної сфери, різні сільськогосподарські підприємства, мають різний стратегічний потенціал, реалізують різні стратегії і можуть функціонувати в середовищі різної міри складності. При цьому одні і ті ж фактори для різних підприємств можуть бути як керованими (тобто підприємство здатне

впливати на них), так і некерованими або такими, що враховуються (підприємство пристосовується до їх зміни). Тому в середовищі функціонування аграрних підприємств доцільно виділяти не зовнішні і внутрішні фактори конкурентоспроможності, а ті, що створюються (керовані) і ті, що враховуються (некеровані).

Висновки. Становлення і розвиток агромаркетингу - один із важливих складових і вкрай необхідних видів діяльності учасників аграрного ринку, який володіє потенційними можливостями переорієнтувати агропромислове виробництво і реалізацію сільськогосподарської продукції на повне задоволення потреб, запитів та інтересів споживачів. Саме впровадження маркетингового підходу у практичну діяльність сільськогосподарських товаровиробників забезпечить більш оперативну адаптацію підприємств до ринкового середовища і забезпечить його конкурентоспроможність і сталий розвиток.

З врахуванням зарубіжного досвіду і перших практичних навиків організації маркетингу у вітчизняних агропромислових формуваннях слід зазначити, що систему агромаркетингу слід розглядати як важливу складову, сформовану з п'яти взаємодоповнюючих підсистем: інформаційного забезпечення, агромаркетингових досліджень, управління агромаркетингом, інфраструктури агромаркетингу, стратегічного і оперативного управління.

Введення ефективної системи агромаркетингу допоможе об'єднати зусилля сільськогосподарських товаровиробників, підприємств переробної промисловості і торгівлі не тільки на стадії реалізації продукції, а й на стадії визначення ха-

рактеру і масштабів її виробництва, шляхів рентабельного використання виробничих потужностей підприємств, визначення взаємовигідних умов просування продукції з врахуванням максимального задоволення потреб кінцевих споживачів.

Отже, конкурентоспроможність підприємства є складним і багатоплановим поняттям, яке необхідно розглядати як з технічних, так і з економічних позицій.

Конкурентоспроможність має ендегенне походження і являє собою поняття яке стосується лише діючих учасників ринку, для адекватного віддзеркалення яких повинен використовуватися цілий комплекс показників.

У різних літературних джерелах пропонується безліч визначень конкурентоспроможності підприємства. Узагальнивши підходи науковців стосовно трактування цієї категорії, доцільним є виділення не менше ніж трьох базових підходів до сутності конкурентоспроможності підприємств. Кожне трактування цього поняття доповнює одне одного і визначає конкурентоспроможність як комплексну характеристику суб'єкта, яка зумовлюється системою використання власних конкурентних переваг і дає можливість пристосовуватись до змін зовнішнього та внутрішнього середовища з метою забезпечення виконання зобов'язань перед іншими суб'єктами господарювання та підтримання прибутковості.

Категорія конкурентоспроможності підприємства є однією із важливих економічних характеристик і вагомим чинником рівня міцності економічного стану підприємства.

Список використаної літератури:

1. Організації маркетингової діяльності в АПК // Соловійов І.О. Науково практичні основи агромаркетингу : Наук.-метод. вид. / І.О. Соловійов, М.М. Степанова. - Херсон : Айлант, 2007. - С. 55-62
2. Соловійов І.О. Формування системи маркетингу в аграрній сфері економіки // Економіка АПК. -2006.- № 2.- С. 103-110.
3. Артимонова І.В. Формування та розвиток системи агромаркетингу. http://tezy.btsau.edu.ua/files/x_xrh1dzug.pdf
4. Портер М. Конкуренція.: уч. пос. / М. Портер – Москва: Вільямс, 2001. – 425 с.
5. Саблук П.Т., Білоус О.Г., Власов В.І. Глобалізація і продовольство: Монографія / П.Т. Саблук, О.Г. Білоус, В.І. Власов. – К.: НИЦ ІАЕ, 2008.
6. Должанський І.З. Конкурентоспроможність підприємства: [навч. посіб.] / І.З. Должанський, Т.О Загорна. – К., 2006. –384с.
7. Азоев Г.Л. Конкурентные преимущества фирмы / Г.Л. Азоев, А.П. Челенков – М.: Тип. Новости, 2000. – 256 с.
8. Шевельова С.О. Конкурентоспроможність молочного підкомплексу: [монографія.] / С.О. Шевельова. – Тернопіль: Збруч, 2001. – С.21.
9. Іванюта .В.Ф. Теоретико-методологічні підходи формування конкурентоспроможності / В.Ф. Іванюта // Агроінком – 2008 – № 1-2. – С. 97-101.
10. Россіхіна О.Є. Основні фактори конкурентоспроможності підприємства / О.Є Россіхіна. // Держава та регіони. – 2010. № 2. – с. 184-187.

Галинская А. Факторы формирования конкурентоспособности предприятий АПК и их маркетинговой составляющей

В статье освещены основные факторы формирования конкурентоспособности предприятий, акцентировано внимание на целесообразности интеграции этих факторов в целостную систему, подчеркнута значимость их маркетинговой составляющей.

Ключевые слова: фактор, рынок, конкурентоспособность предприятия, маркетинг.

Galinska A. Factor in shaping competitiveness of agribusiness companies and marketing component

The basic factors of forming of competitiveness of enterprises are lighted up in the article, attention is accented on expedience of integration of these factors in the integral system, meaningfulness of their marketing constituent is underline.

Key words: factor, market, competitive of enterprises, marketing

Дата надходження до редакції: 25.04.2014 р.

Рецензент: к.е.н., професор Жмайлов В.М.

УДК 330 : 338.439.5

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «ПОПИТ»

І. П. Пуріга, аспірант, Сумський національний аграрний університет

В статті досліджено еволюцію поняття «попит», визначено відмінності між такими категоріями як «попит» та «обсяг попиту» а також досліджена категорія «еластичність попиту».

Ключові слова: попит, обсяг попиту, еластичність попиту.

Постановка проблеми. Попит і пропозиція – рушійні сили ринкової економіки, які визначають кількість товарів, що виробляють, й ціни, за якими їх продають, а також поведінку покупців та їх взаємодію між собою. За висловом Н. Григорі Менкью, економікою правлять два типи законів: попиту і пропозиції та закони, які встановлює уряд[1].

Існує багато як наукових досліджень, так і науково-популярних публікацій, присвячених аналізу попиту. Але їх уважний аналіз виявляє, що існують певні пробіли, розбіжності та неоднозначні тлумачення даної економічної категорії, не дивлячись на її широку вживаність в науці та практиці.

Враховуючи вищенаведене актуальним завданням науки є дослідження економічної сутності поняття попит.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Для вивчення наукових підходів до визначення рівноважних станів у економіці та інших науках нами використовувались авторитетні наукові та довідково-енциклопедичні джерела. Перші основи у ці поняття було закладено засновниками класичної теорії А. Смітом., Д. Рікардо, Дж. С. Міллем. Подальший розвиток теорія попиту і пропозиції отримала у працях А. Маршалла, Е. Бен-Баверка, Л. Вальраса та ін. З нових позицій проблеми сукупного попиту і сукупної пропозиції отримали розвиток у працях Дж. Кейнса. Значний вклад у вирішення цих питань внесли В. Парето, К. Еклунд, П. Самуельсон, Дж. Хікс, А. Оукен, Й. Шумпетер, Є. Слуцький, В. Косов, О. Левін, В. Швирков, Дж. Сакс та багато інших учених. Серед сучасних українських учених, що плідно працюють над проблемами сукупного попиту та пропозиції, проблемами прогнозування економічного і соціального розвитку держави необхідно назвати В.М. Гейця, І.М. Євдокимову, Б.Є. Кваснюка, Б.Я. Панасюка, А.Г. Савченка та багатьох інших.

Разом з тим все ще потребують вирішення питання підвищення ефективності державного регулювання процесів економічного розвитку у

сфері суспільного відтворення. Важливим завданням є виявлення тенденцій зміни попиту на сільськогосподарську продукцію в залежності від факторів цінних і нецінних детермінант.

Мета написання статті полягає у формуванні ґрунтовних та комплексних наукових підходів до розуміння сутності поняття попит.

Виклад основного матеріалу. Як свідчить наш щоденний досвід, для абсолютної більшості товарів справджується теза про обернений зв'язок між обсягами закупівлі та ціною, тобто чим дорожчий товар, тим менший обсяг попиту на нього. Дане спостереження приводить до висновку щодо основної властивості кривої попиту – вона спадає. Також із життєвого досвіду відомо, що в кожний конкретний проміжок часу чим більше спожито певного продукту, тим менш бажано є кожна наступна одиниця цього продукту. Дана закономірність одержала назву принципу спадної граничної корисності[2].

Для кривої попиту принцип спадної граничної корисності означає, що дана крива є досить крутою на початку осі абсцис, потім стає все більш пологою. Іншими словами, крива попиту опукла донизу.

Отже, попит віддзеркалює обсяг (кількість) товару, котрий споживач бажає і може придбати за деякою із можливих протягом певного періоду часу ціною на конкретному ринку [3]. При цьому важливо відрізнити обсяг попиту від самого попиту. Обсяг попиту змінюється під впливом ціни, виражаючись у конкретні кількісних показниках продукції, на яку існує попит. Зсув лінії самого попиту викликається впливом інших факторів, що за незмінної ціни приводить до зміни кількості товару, яку споживач готовий купити. Також необхідно розрізнити індивідуальний та ринковий попит. Перехід від шкали індивідуального попиту до шкали ринкового може здійснюватися шляхом сумування обсягів попиту, запитуваного кожним споживачем за різних можливих цін [4].

В залежності від задоволення потреб розрізняють повноцінний, надлишковий, від'ємний, не-

раціональний, прихований та інші види попиту, котрі складаються як форми вираження потреб.

В залежності від поведінки споживача вирізняють функціональний попит, котрий обумовлений споживчими якостями блага, та нефункціональний попит, який утворюється під впливом факторів, не пов'язаних зі споживчими характеристиками товару. Існують три типи нефункціонального попиту: попит, обумовлений зовнішніми впливами (ефект приєднання до більшості, ефект сноба, ефект Веблена), спекулятивний попит, нерациональний попит [5].

Ефект приєднання до більшості - це ефект збільшення споживчого попиту, який виникає, коли споживач наслідує загально визнані норми і купує такий самий товар, котрий купують інші, намагаючись не відставати від них, підпадаючи під вплив їхніх суджень.

Ефект сноба – це ефект зміни попиту, пов'язаний з тим, що споживач знаходиться в оберненій залежності від вибору інших та скорочує споживання загально визнаного товару через намагання виділитися з юрби.

Ефект Веблена – це ефект збільшення попиту, пов'язаний з тим, що товар має вищу ціну. Сам Т.Веблен яскраво описує цей ефект у вигляді престижного чи демонстративного споживання, коли товари використовують, щоб справити враження [6]. При цьому ціна товару складається з реальної та престижної частини.

Спекулятивний попит може виникнути, коли суспільство має високі інфляційні очікування, і загроза підвищення ціни в майбутньому призводить до додаткових закупівель сьогодні.

Нерациональний попит – це раптовий попит, який виникає під впливом зміни настрою, появи бажання чи примхи. В такій ситуації бувають всі люди.

Припущення про те, що споживач, приймаючи рішення про купівлю товару, орієнтується лише на ціни, є спрощеним. В реальному житті споживач враховує ще й інші фактори, напри-

клад, свій дохід, наявність можливих заміників товару, а також власні смаки, моду тощо. Тобто в загальному випадку функція попиту є функцією декількох змінних. Розглядаючи функцію попиту як функцію лише ціни, ми припускаємо, що всі інші фактори є постійними. Таке припущення досить часто використовується в економічному аналізі і має назву «за інших рівних умов», або «ceteris paribus». На графіку зміна «інших рівних умов» має вигляд зсуву усієї кривої попиту вгору чи вниз. Саме тому поняття «ceteris paribus» стосовно попиту пов'язується з неціновими детермінантами попиту. До основних із них відносять:

- зміну доходів. Вплив доходу на попит є досить складним. Здебільшого зростання доходу призводить до зростання попиту (зсув кривої попиту вгору праворуч). Проте споживання деяких товарів може скорочуватися, якщо споживач замінює їх дорожчими і якіснішими (зсув кривої попиту вниз ліворуч);

- зміну цін на пов'язані товари. Попит може змінюватися в обох напрямках залежно від типу товару – заміники чи доповнювачі. Для товарів-замінників при зростанні цін на один із них попит на інший збільшується (зсув кривої попиту вгору). Товари-доповнювачі споживаються одночасно, тому із зростанням ціни на один такий товар скорочується попит на інший, і навпаки;

- зміну смаків та уподобань. Цілоком можливою є зміна попиту в обох напрямках. Наприклад, реклама здорового способу життя змінює уподобання споживачів і веде до зростання попиту на спортивний інвентар, послуги фітнес-центрів тощо;

- зміну числа споживачів на ринку. Зі збільшенням цього показника попит зростає (на графіку зсув кривої попиту вгору) і навпаки [2].

Споживчий попит є дуже важливою ланкою між споживачем та виробником. Він вказує на сучасний стан розвитку потреб у суспільстві. Взаємозв'язок попиту, потреб, ринку споживача та споживчого сектора економіки показано на рис.1.

Рис. 1. Споживчий попит в системі взаємодії з мікро- та макрорівнями.

Джерело: власне опрацювання на основі [7]

Крупні діячі економічної науки, такі як А Маршалл, П.Самуельсон, Дж.М. Кейнс, К. Макконнелл розглядали категорію попиту в своїх працях, піддаючи її ґрунтовному аналізу. Враховуючи надзвичайну важливість досліджень попиту, варто звернутися до першоджерел.

Як вказує відомий історик економічної думки

В.С. Автономов [8]: «Поняття про криву попиту як феномен, що емпірично спостерігається, ввів в економічну теорію Курно. Але до Маршалла крива попиту існувала окремо від теорії граничної корисності, і зокрема, від першого закону Госсена. Економісти інтуїтивно відчували зв'язок між спадною кривою попиту та граничною корисністю, Вісник Сумського національного аграрного університету

що зменшується. Джевонс намагався «протягнути» її через свою концепцію «торгуючих сторін» (trading bodies), але зазнав невдачі, оскільки уявити собі граничну корисність для групи осіб дуже важко. Сааме Маршаллу вперше вдалося зв'язати закон попиту та спадну граничну корисність або, як висловився він сам, «перекласти цей закон ... на мову цін» [9]. Однак, Хікс, висловлюючи захоплення теорією попиту Маршалла, відмічає [10]: «Не можна не дивуватися тому, що вона так довго тримає безперечне лідерство. Це можна вважати поясненням, якби з даного питання дійсно не було чого добавити або якби на кожному етапі аналіз Маршалла залишався безспірним. Однак, очевидно, що справа є не такою: у деяких дослідників, які поклалися на його теорію, не сходилися кінці з кінцями [11]; це ж перший крок теорії, від якого залежать і всі інші, і він є найсумнівнішим».

На недостатню ясність теорії попиту Маршалла вказує, наприклад, М.Фрідмен [12]: «Ніде, однак, не дається явно повне визначення кривої попиту, яке містить, зокрема, твердження відносно тих змінних, котрі повинні розглядатися як незмінні в усіх точках кривої, і тих змінних, котрі можуть мінятися... Беручи до уваги важливість кривої попиту в маршаліанському аналізі, інші економісти, природно, повинні дати строге визначення, щоб заповнити пробіл, залишений Маршаллом. Це і відбулося скоро, напевно, без суперечки щодо інтерпретації, наміченої в зауваженнях Маршалла. Отримане в результаті визначення кривої попиту є тепер настільки суттєвою частиною сучасної економічної теорії і так широко прийняте як визначення саме Маршалла, що твердження, що сам Маршалл не дав явного строгого визначення, може шокувати більшість читачів».

Сам Фрідмен вважав, що Маршалл пропонував зафіксувати реальний доход, а не номінальний [13]: «Загальноновизнана інтерпретація може приписуватися Маршаллу тільки при вільному і, я думаю, тенденційному прочитанні його зауважень, а її схвалення непрямо звинувачує його у логічній суперечливості та математичній помилці в самій основі його теорії попиту. Важливішим є те, що альтернативна інтерпретація кривої попиту, котра виходить за буквального прочитання його зауважень, не тільки позбавляє його оригінальну роботу з теорії попиту від логічної суперечливості та математичної помилки, але також є більш корисною для аналізу більшості економічних проблем».

Однак його точка зору не стала загальновизнаною. Згідно з думкою В.Автономова, залишилось «не до кінця зрозуміло, який саме доход Маршалл пропонував зафіксувати: реальний чи номінальний» [8]. Та і сам Фрідмен вказує: «Стандартне судження про те, що ніхто не повинен нести відповідальність за погляди, висловлені тут, особливо доречно, оскільки більшість не

погодилась з моєю інтерпретацією Маршалла, представленою в більш ранньому і коротшому нарисі цієї статті» [12].

Вищесказане показує проблематичність теорії попиту Маршалла.

На базі проведеного аналізу А.В. Котов, Н.А. Котов роблять такі висновки: «Ніхто з спеціалістів мікроекономіки не може взяти під сумнів те, що це дійсно помилки. А ось дати пояснення цим помилкам, зрозуміти механізм їх виникнення значно важче. Для цього засобів сучасної теорії попиту явно недостатньо. Треба знати ще дещо, чого в теорії попиту мікроекономіки поки що немає. Хто наспіліть тепер сказати, що в теорії попиту вже все відкрито та вирішено, і що в ній нічого більше «винайти» чи відкрити неможливо? В розвитку теорії попиту потрібен якийсь новий прорив в область ще нам невідомого, потрібен певний стрибок. Це не обов'язково повинна бути справжня наукова революція. Але все ж стрибок явно необхідний» [13].

Сучасна теорія розглядає тільки формування попиту на пов'язані товари (замінники та доповнювачі), а ось про незалежні (нейтральні) товари, що мають нульову перехресну еластичність (масло, фотоплівка, м'ячі, автомобілі, годинники), лише мимохідь згадується, що такі існують на практиці [4]. Як зауважує С. Богачев, саме в цьому полягає розгадка віддаленості теорії від практики – адже більшість товарів, що споживаються індивідом, саме незалежні, тобто задовольняють різні потреби. А тому розподіл всього доходу не можна розглядати, як це має місце в сучасній теорії, тільки в рамках взаємопов'язаних благ. Тому для вдосконалення сучасної теорії попиту необхідний пошук методологічних шляхів відображення загальної (реальної) структури попиту індивіда, розробка методів їх реалізації та перевірки [14].

Варто пам'ятати, що попит є виразом потреб, котрі, в свою чергу, завжди випереджають виробництво та є його рушійними факторами. Увага економічної науки до поняття «потреба» виникла давно і росте у міру розвитку виробництва споживчих товарів. Але до сьогодні не складено єдиного підходу до розуміння даного явища. Потреба нерозривно пов'язана з індивідуальним попитом, оскільки попит – це потреба в певних товарах, виражена в бажанні та здатності придбати їх [15]. При цьому попит виступає лише як частина потреб, яка може бути задоволена тільки у відповідності з наявними платоспроможними можливостями.

Задоволення потреб пов'язано з процесом споживання. На відміну від попиту споживання знаходиться поза ринком і являє собою останню стадію процесу відтворення. В економічній науці споживання – це використання з метою відтворення певної кількості товарів, придбаних тими чи іншими суб'єктами протягом деякого періоду. З виникненням «суспільства споживання», яке часто

розуміється як сукупність суспільних відносин, в яких важливим є принцип споживання, а його стимулювання стає головною умовою зростання економіки, споживчий попит все більш вагомим показником макроекономічної динаміки [16].

Висновки та пропозиції. Отже, на підставі вищезазначеного, можна стверджувати, що споживчий попит має важливе значення для економічної діяльності як на мікрорівні, так і на макрорівні, а теорія попиту потребує свого подальшого розвитку та удосконалення. Оскільки сучасна теорія розглядає тільки формування попиту на пов'язані товари (замінники та доповнювачі), а ось про незалежні (нейтральні) товари, що мають нульову перехресну еластичність, лише мимохідь згадується, що такі існують на практиці, то для

вдосконалення сучасної теорії попиту необхідний пошук методологічних шляхів відображення загальної (реальної) структури попиту індивіда, розробка методів їх реалізації та перевірки.

В сучасній науковій літературі пропонуються визначення попиту, котрі викривлюють його сутність. Є багато випадків в наукових джерелах помилкового вживання терміну «попит» замість «обсяг попиту» і навпаки, що призводить до плутанини. Велике значення має не тільки виявлення попиту, задоволення потреб людей, але також дослідження закономірностей його формування, визначення інструментарію для прогнозування попиту, передбачення напрямків зміни від впливом низки факторів, серед яких найбільш важливим є фактор еластичності.

Список використаної літератури:

1. Мэнкью Н.Г. Принципы экономикс. – СПб: Питер Ком. – 1999. –С.150
1. Мікроекономіка і макроекономіка: Підруч. для студентів екон. спец. закл. освіти: У 2 ч./ С.Будаговська, О.Кілієвич, І Луніна та ін.; За заг. ред. С.Будаговської.- К.: Основи, 1998.-518 с., Піндайк Р.С., Рубінфельд Д.Л. Мікроекономіка./Пер. з англ. - К.: Основи, 1996. - 646с
2. Ильенкова Н. Д. Спрос: анализ и управление. М., Финансы и статистика, 2000, с.12
3. Макконел Кэмпбелл Р., Брю Стенли Л. Экономикс: Принципы, проблемы и политика: пер. с англ. –Т.,1. – М.: Республика, 1992, - с.64
4. Лейбенштейн Х. Эффект присоединения к большинству, эффект сноба и эффект Веблена в теории покупательского спроса. В кн.: Теория потребительского поведения и спроса. СПб.: Экономическая школа, 1993. С. 304-325
5. Веблен Т. Теория праздного класса. М.: Прогресс, 1983, гл.4
6. Чекмарева К. М. Потребительский спрос, его сущность, формы, взаимосвязь с потребностями и потреблением [Электронный ресурс] / К. М. Чекмарева. - Режим доступа <http://novainfo.ru/archive/14/potrebitelskiy-sproso-sushchnost-formy-vzaimosvyaz-s-potrebnostyami-i-potrebleniem>. - Назва з екрану
7. Автономов В.С. Модель человека в экономической науке. СПб.: Экономическая школа, 1998., С. 261
8. 84, Т.1, с.157 Маршалл А. Принципы экономической науки. В 3т. Пер. с англ. - М.: Прогресс, 1993.
9. Хикс Дж.Р. Стоимость и капитал. М., 1988. - С. 261
10. Див., наприклад: Wicksteed. Common Sense of Political Economy, ch. 1—3; Robbins. Nature and Significance of Economic Science, ch. 6
11. Фридмен М. Маршаллианская кривая спроса // Вехи экономической мысли. Теория потребительского поведения и спроса. Т.1. Под ред. В.М.Гальперина.-СПб.:Экономическая школа.1999., С. 250
12. Котов А.В., Котов Н. А. Новые страницы теории спроса микроэкономики (введение в прикладную теорию спроса). – СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 1998. — 252 с. С.24- 25
13. Богачев С. П. Основы новой теории спроса / С. П. Богачев. – Калуга: Облиздат, 2001. – 160 с.
14. Дойль П. Маркетинг, менеджмент и стратегии. СПб, Питер, 2002, с. 61
15. Кочергина А. Сущность и место потребительского спроса в воспроизводственном процессе и его связь с категорией «потребность»/ А.Кочергина // Экономика и финансы, №23.- 2005. – С.28-35.

Пурига И.П. Научные подходы к сущности понятия «спрос»

В статье исследована эволюция понятия «спрос», определены различия между такими категориями как «спрос» и «объем спроса» а также проведены исследования категории «эластичность спроса».

Ключевые слова. *спрос, объем спроса, эластичность спроса*

Puriha I. Scientific approaches to the essence of the concept "demand"

This paper investigates the evolution of the concept of "demand", defined differences between such categories as "demand" and "quantity demanded."

Keywords. *demand, the volume of demand, elasticity of demand*

Дата надходження до редакції: 25.04.2014 р.

Рецензент: д.е.н., професор Соколов М.О.

УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ

УДК 338.432.009.12

ОЦІНКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНОГО СЕКТОРА СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Г. Б. Малютіна, аспірант, Сумський національний аграрний університет

В статті здійснено оцінку конкурентоспроможності аграрного сектору Сумської області за основними сферами конкуренції, що ґрунтуються на основі факторів виробництва, інвестицій, нововведень, та окреслення основних напрямків збільшення конкурентних переваг.

Ключові слова: конкуренція, аграрний сектор, робоча сила, попит, інвестиція, основні фонди

Постановка проблеми. Аграрний сектор України з його базовою складовою, сільським господарством, є системоутворюючим в національній економіці, формує засади збереження суверенності держави – продовольчу та у визначених межах економічну, екологічну та енергетичну безпеку, забезпечує розвиток технологічно пов'язаних галузей національної економіки та формує соціально-економічні основи розвитку сільських територій [1].

Формування конкурентоспроможного аграрного сектора є важливим завданням управління стійким розвитком національної економіки. Підвищення рівня конкурентоспроможності аграрно-індустріальних регіонів України безумовно позитивно впливає на тенденції економічного розвитку країни та сприяє нарощенню її конкурентних переваг на зовнішніх ринках.

Правильна та точна комплексна оцінка конкурентоспроможності регіонів повинна охоплювати два рівні дослідження, а саме: вищого та нижчого, - які характеризують поточний та стратегічний вплив відповідних факторів.

Аналіз останніх досліджень. Питаннями підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору вітчизняної економіки опікуються наступні науковці: В. Геєць, М. Малік, В. Мессель-Веселяк, О. Онищенко, Б. Пасхавер, П. Саблук та ін. Але попри велику кількість напрацювань з цієї проблематики подальшого вирішення потребують питання пов'язані з удосконаленням механізму

формування та підтримки конкурентних переваг різнорівневих об'єктів конкурентоспроможності.

Формулювання мети статті. Метою даної статті є оцінка конкурентоспроможності аграрного сектору Сумської області за основними сферами конкуренції, що ґрунтуються на основі факторів виробництва, інвестицій, нововведень, та окреслення основних напрямків збільшення конкурентних переваг.

Виклад основного матеріалу. Проведемо оцінку конкурентоспроможності аграрного сектору Сумської області на основі статистичних даних та низки коефіцієнтів, що зустрічаються в науковій літературі.

Такий фактор як можливість працевлаштування в більшій мірі буде відображати рівень конкуренції на основі факторів виробництва.

Як видно з таблиці 1, в вітчизняній економіці спостерігається з 2009 року позитивна динаміка економічно активного населення. Зайнятість населення в сільському господарстві суттєво скоротилась як в цілому в Україні, так і в Сумській області зокрема. Причому Сумська область характеризується більш інтенсивними негативними тенденціями кількості зайнятих в сільському господарстві, ніж в цілому українська економіка (якщо скорочення кількості зайнятих в сільському господарстві в цілому в економіці склало 17%, то в Сумській області цей показник сягнув майже 30%).

Попит на працюючих представимо на основі кількості робочих місць в таблиці 2.

Таблиця 1

Середньорічна кількість зайнятих в економіці України та Сумської області в 2008-2012 рр., тис. ос.

Показник	Регіон	РОКИ				
		2008	2009	2010	2011	2012
Економічне активне населення	Україна	22397,4	22150,3	20266,0	20324,2	20354,3
	Сумська область	587,4	562,3	556,2	570,9	568
Середньорічна кількість зайнятих в економіці	Україна	11 389	10 653	10 758	10 556	10 589
	Сумська область	289	267	258	248	250
Середньорічна кількість зайнятих в сільському господарстві	Україна	700	625	595	561	576
	Сумська область	28	23	22	22	20

Джерело: Державна служба статистики України

Таблиця 2

Динаміка попиту на робочу силу в 2008-2012 рр., тис. ос.

Показник	РОКИ				
	2008	2009	2010	2011	2012
Кількість робочих місць	91,1	65,8	63,9	59,3	48,6
в т.ч. в сільському господарстві	4,0	2,2	2,9	2,7	2,5

Джерело: Державна служба статистики України

Таблиця 2 свідчить, що попит на робочу силу в країні значно скоротився (майже в 2 рази) за останні роки. При такому скороченні попит на робочу силу в сільському господарстві має також тенденцію до зниження. Таким чином можна зробити висновок, що можливості сільських мешканців по працевлаштуванню з кожним роком скорочуються. Співставлення таблиць 1 та 2 показує кількість робочих місць в сільському господарстві по відношенню до загальної кількості працюючих в цій сфері є досить незначною. Це говорить про узгодженість вимог робітників та пропонувананих реальних умов праці, що забезпечує достатню конкурентоспроможність аграрного сектору вітчизняної економіки порівняно з іншими її секторами.

Наступним рівнем конкуренто-спроможності,

який ми оцінимо буде конкурентоспроможність на основі інвестицій. В економічній літературі можна знайти підходи, що висвітлюють необхідність дослідження рівня освіти та кваліфікації при оцінці рівня конкурентоспроможності на основі інвестицій [2]. Розглянемо динаміку безробітних в українській економіці в 2008-2012 роках.

Таблиця 3 показує, що максимальна частка в кількості безробітних як в цілому в Україні, так і в Сумській області відводиться на осіб, що мають повну загальну середню освіту, а наступну позицію займає контингент з неповною вищою освітою.

Спостерігається скорочення чисельності безробітних, що мають повну вищу освіту та базову вищу освіту, в цілому по Україні і в Сумській області зокрема.

Таблиця 3

Динаміка і структура безробітних за рівнем освіти в Україні та в Сумській області в 2010-2012 рр., тис. ос.

Освіта	РОКИ					
	2010		2011		2012	
	Україна	Сумська область	Україна	Сумська область	Україна	Сумська область
Повна вища	389,9	38,3	394,1	36,9	433,4	32,1
Базова вища	33,9	9,4	46,1	8,0	26,4	5,4
Неповна вища	337,2	39,3	317,0	40,4	282,8	45,9
Повна загальна середня	897,1	168,1	878,9	167,4	839,1	165,0
Базова загальна середня	127,4	47,6	96,3	44,4	72,7	39,2

Джерело: Державна служба статистики України

В таблиці 4 розглянемо динаміку структури безробітних сільського населення за рівнем освіти в 2009-2012 рр. Аналіз таблиці 4 показує, що в сільському господарстві менше всього безробітних, що мають базову вищу освіту. Найбільша кількість безробітних в аграрному секторі осіб, що мають повну загальну середню освіту.

Динаміка структури безробітних свідчить, що в аграрному секторі за останні п'ять років збільшилась кількість безробітних з повною вищою освітою, що говорить про недостатню конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств. Така специфіка може бути пояснена скороченням частки робочих місць, що потребують спеціальних знань.

Таблиця 4

Динаміка і структура безробітних сільського населення України за рівнем освіти в 2008-2012 рр., тис. ос.

Показник	РОКИ				
	2008	2009	2010	2011	2012
Повна вища	25,4	40,6	39,1	45,3	54,6
Базова вища	4,7	7,2	8,8	11,9	7,6
Неповна вища	61,4	71,7	68,8	65,9	77,1
Повна загальна середня	250,3	328,9	309,9	343,9	326,5
Базова загальна середня	55,3	53,2	66,8	54,3	42,1

Джерело: Державна служба статистики України

Конкурентоспроможність на основі нововведень можлива для робітника, який задіяний в аграрному секторі, за наявності отримання додаткової освіти. Робітник сільського господарства з причин відсутності вимоги до підвищення своєї кваліфікації сьогодні мають відчутно низькі конкурентні переваги з працівниками інших сфер народного господарства.

Здійснимо оцінку конкурентоспроможності аграрних підприємств Сумської області. Основними напрямками діяльності аграрних виробництв є рослинництво та тваринництво. Конку-

рентоспроможність підприємств на основі факторів виробництва часто пов'язують з наявністю природних ресурсів, кваліфікованими кадрами, капіталом, розвитком інфраструктури. Головними ж показниками конкурентоспроможності, безумовно, повинні виступати землі сільськогосподарського призначення, продуктивні тварини, а також обсяги виробництва як основні результати діяльності. Розглянемо динаміку даних показників за останні роки в наступній таблиці.

З таблиці 5 видно, що в останні роки в Україні відбулось зменшення посівних площ на

6,56% та поголів'я ВРХ на 8,52%, що говорить про значне скорочення ресурсної бази сільського господарства. Сумська область зберегла обсяг посівних площ, що є позитивним явищем на фоні загальних тенденцій аграрного сектору в Україні.

Негативним в аграрному секторі Сумщини є значно скорочення ВРХ на 18,24% (при зменшенні в межах України на 8,52%) та свиней на 20,28% (при збільшенні в межах України на 16,1%)

Таблиця 5

Динаміка ресурсних показників конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва України та Сумської області в 2008-2012 рр.

Показник	Регіон	РОКИ					Відхилення 2012 р. до 2008 р., %
		2008	2009	2010	2011	2012	
<i>Динаміка посівних площ (тис. га) та поголів'я сільськогосподарських тварин (тис. голів)</i>							
Посівна площа	Україна	22116,7	20864,4	20589,6	20499,3	20665,5	-6,56
	Сумська область	1444,0	1447,5	1439,9	1439,1	1449,5	+0,38
ВРХ	Україна	5079,0	4826,7	4494,4	4425,8	4645,9	-8,52
	Сумська область	205,0	178,1	163,9	159,7	167,6	-18,24
Свині	Україна	6526,0	7576,6	7960,4	7373,2	7576,7	+16,10
	Сумська область	207,0	199,3	201,5	155,7	165,0	-20,28
<i>Динаміка виробництва сільськогосподарської продукції, тис. т</i>							
Зерно	Україна	53290,1	46028,3	39270,9	56746,8	46216,2	-13,27
	Сумська область	1719,2	2005,0	1323,9	2522,2	2667,8	+55,17
Тварини та птиця	Україна	2652,8	2785,1	2936,7	2978,1	3149,6	+18,72
	Сумська область	59,1	55,2	59,0	58,4	62,4	+5,58
Молоко	Україна	11714,4	11609,6	11248,5	11086,0	11377,6	-2,87
	Сумська область	468,2	456,2	430,5	418,3	427,3	-8,73

Джерело: Державна служба статистики України

Динаміка показників, що відображають використання ресурсної бази – збору зерна в Сумській області є позитивною, що йде в розріз з загальноукраїнськими тенденціями.

Отже, конкурентоспроможність сільськогосподарських виробників Сумської області в сфері

виробництва зерна суттєво виросла порівняно з аграрним сектором української економіки в цілому.

Конкурентоспроможність на основі інвестицій також оцінюється за допомогою показників, що характеризують динаміку інвестування (див. рис.1).

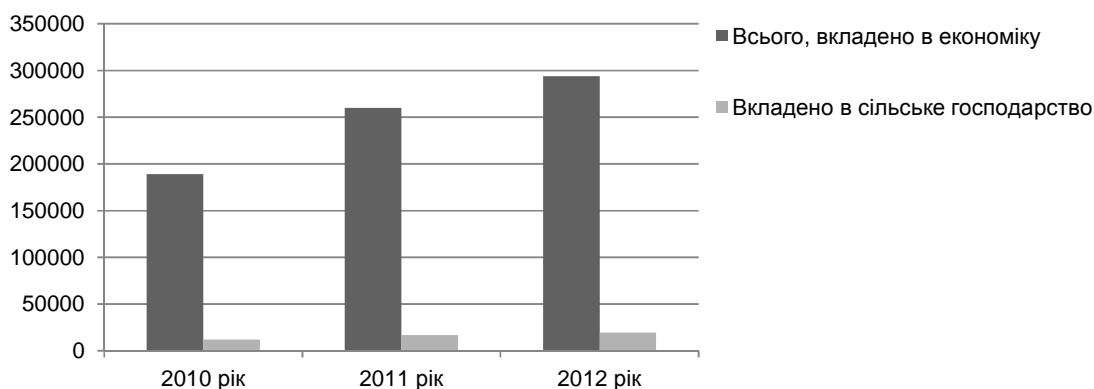

Рис. 1. Динаміка інвестування в 2010-2013 рр.

Джерело: Державна служба статистики України

Інвестиційна активність організацій в аграрному секторі України за останні роки збільшилась в 1,6 рази, однак при цьому частка інвестицій, що спрямовуються в сільське господарство не пере-

вищує 7%.

Інтенсивність інвестиційного процесу можна визначити на основі аналізу динаміки оновлення та вибуття основних фондів (табл. 6).

Таблиця 6

Динаміка оновлення та вибуття основних фондів сільського господарства України в 2008-2012 рр.

Показник	РОКИ				
	2008	2009	2010	2011	2012
Надійшло основних засобів, млн. грн.	10385	7376	8191	26633,145	27019,372
Вибуло основних засобів, млн. грн.	1855	967	1027	472,074	1246,076
Вартість основних засобів на кінець року, млн. грн.	95880	103187	113388	120667955	137639905
Ступінь зносу, %	45,7	39,6	40,8	32,6	34,6

Джерело: Державна служба статистики України

Як видно з таблиці 6 процес вибуття основних засобів здійснюється менш інтенсивно ніж процес оновлення, що свідчить про позитивні тенденції в аграрному секторі України.

Підвищення ефективності відтворення основних фондів є наслідком інтенсивного відтворення та використання діючих основних фондів підприємства. В сільському господарстві України спостерігається незначна зношеність обладнання порівняно з іншими галузями економіки. Так, найбільш застарілими є основні засоби підприємств сфери транспорту та зв'язку, промисловості, установ освіти, охорони здоров'я та основні засоби підприємств сфери будівництва. Найменший ступінь зносу основних засобів характерний для підприємств сфери надання індивідуальних послуг, сфери культури та спорту (7,4%) [4].

Висновки та пропозиції. Таким чином, оцінка конкурентоспроможності різнорівневих об'єктів аграрного сектору економіки України та Сумської області показала, що:

1. Робітники сільського господарства внаслідок відсутності умов розвитку конкурентних переваг мають більш низький рівень конкуренто-

спроможності порівняно з іншими галузями.

2. Досить великі загрози втрати роботи в сільському господарстві несуть особи, що не мають вищої освіти. Також спостерігається тенденція збільшення кількості безробітних з повною вищою освітою.

3. Конкурентоспроможність сільськогосподарських товаровиробників в сфері рослинництва зменшилась при одночасному зменшенні ресурсної бази. Сумську область в цій динаміці можна вважати виключенням через значне нарощення виробництва зернової продукції. Тваринництво ж в Сумській області має низькі позиції в порівнянні з середньоукраїнськими.

4. Динаміка інвестицій в основний капітал в аграрному секторі має тенденцію до зниження порівняно з загальним інвестуванням в національній економіці. Це є негативним моментом в плані конкурентних позицій аграрного сектора.

5. В сільському господарстві України спостерігається порівняно з іншими галузями невисокий рівень зносу основних засобів, що може бути потенціалом збільшення конкурентних переваг.

Список використаної літератури:

1. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 р. N 806-р [Електронний ресурс]. – Міністерство аграрної політики та продовольства України. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/ru/node/7644>
2. Ермолина Н.А. Оценка конкурентоспособности разноуровневых объектов аграрного сектора экономики Уральского федерального округа и Челябинской области / Н. А. Ермолина, И. Д. Колмакова // Вестник Челябинского государственного университета. – № 36 (251). – 2011. – С. 153–161
3. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
4. Захарін С.В. Удосконалення державної амортизаційної політики для стимулювання інвестиційної та інноваційної діяльності / С.В. Захарін // Проблеми науки. – 2009. – №10. – С. 20-27

Малютина А.Б. Оценка конкурентоспособности аграрного сектора Сумской области

В статье осуществлена оценка конкурентоспособности аграрного сектора Сумской области по основным сферам конкуренции, которые основываются на факторах производства, инвестиций, нововведений, и выделены основные направления увеличения конкурентных преимуществ.

Ключевые слова: конкуренция, аграрный сектор, рабочая сила, спрос, инвестиция, основные фонды

Malyutina A. Estimation of competitiveness of agrarian sector of sumy area

The estimation of competitiveness of agrarian sector of the Sumy area is carried out on basic spheres competitions, that are base on factors of production, investments, innovations, and basic directions of increase of competitive edges are distinguished.

Keywords: competition, agrarian sector, labour force, demand, investment, capital assets

Дата надходження до редакції: 17.03.2014 р.

Рецензент: д.е.н., професор Соколов М.О.

АНАЛІЗ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ДП «ЛЕБЕДИНСЬКЕ ЛІСОВЕ ГОСПОДАРСТВО»

М. М. Ксенофонтова, к.е.н., доцент,
Ю. І. Карпенко, студент
Сумський національний аграрний університет

Проведено аналіз економічної ефективності діяльності підприємства та аналіз рівня конкурентоспроможності підприємства в галузі виробництва та переробки деревини.

Ключові слова: конкурентоспроможність, фінансовий стан, показники, підприємство.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Основною проблемою є обґрунтування концептуальних засад забезпечення конкурентоспроможності підприємств та розробка на цій основі рекомендацій методологічного та практичного спрямування, спрямованих на досягнення сталих конкурентних позицій підприємства. Для досягнення зазначеної мети нами було поставлено і вирішено наступні завдання: визначено ступінь та взаємозв'язок понять «конкуренція» та «конкурентоспроможність продукції (послуг) підприємства» з урахуванням існуючих теоретичних концепцій; проведено аналіз із зазначенням переваг та недоліків основних підходів щодо оцінки конкурентоспроможності підприємства та його продукції (послуг); здійснено критичний аналіз існуючих стратегій досягнення та підтримки певного рівня конкурентоспроможності; проведено аналіз економічної ефективності діяльності підприємства; проведено аналіз зовнішнього середовища та аналіз рівня конкурентоспроможності підприємства в галузі виробництва та переробки деревини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Питання забезпечення конкурентоспроможності підприємства лісової галузі знайшли своє відображення в наукових працях вітчизняних та зарубіжних учених, зокрема: А. Галинздра, Е. Копатько, С. Шумихіна, Т. Мамотова, Н. Самовола, І.А. Римара, Е. Ромата, Є. Мішеніна, О. Степанова, П. Гуртадо Е. Гансен, Х. Джаслін, Р. Панвар, Я. Карна. Об'єктом дослідження є теоретичні, методико-методологічні та практичні аспекти управління конкурентоспроможністю ДП «Лебединське лісове господарство» Сумської області. Предметом дослідження є ключові фактори успіху, їх роль у системі стратегічного управління підприємством, процес оволодіння ними та практичне значення.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є обґрунтування концептуальних засад забезпечення конкурентоспроможності підприємств та розробка на цій основі рекомендацій методологічного та практичного спрямування, спрямованих на досягнення сталих конкурентних позицій підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих науко-

вих результатів. Державне підприємство «Лебединське лісове господарство» заходиться в місті Лебедин Сумської області. До ресурсного потенціалу ДП «Лебединське лісове господарство» відносяться земельні ресурси, основні та оборотні фонди, трудові ресурси підприємства. Ознайомимось з структурою та категоріями захищеності лісів ДП «Лебединське лісове господарство». Загальна площа держлісгоспу складає 30143 га. Ліси розташовані на території Лебединського (20,6 тис. га), Тростянецького (1,4 тис. га.) і Білопільського (0,4 тис. га) районів та м. Лебедин (7,7 тис. га). Держлісгосп розділений на 6 лісництв: Межирицьське - 5513га, Великовисторопське -5769 га, Бішкінське -4551 га, Лебединське – 4245 га, Радянське -4676 га, Боровеньківське - 5380 га. Всього покрито лісом 93,3% загальної площі підприємства. Найбільше покрито лісом територію Бішкінського лісництва - 94,6%. По категоріям захищеності ліси I груп займають площу 16049 га, II— 14085 га, розподіл по категоріям захищеності різний. Так в Лебединському і Радянському лісництвах тільки ліси I групи, найбільше -4587 га лісів II групи в Межирицькому, В.Висторопському, Боровеньківському та Бішеїнському лісництві.

Підприємства мають бути забезпечені необхідною кількістю відповідних засобів виробництва і насамперед засобами праці, які називають основні засоби виробництва. Для визначення рівні оснащеності господарства основними фондами застосуємо наступні показники.

Ознайомимось з забезпеченістю ДП «Лебединське лісове господарство» основними фондами (табл.1).

З розрахунків таблиці 1 видно, що за п'ять років вартість основних виробничих фондів підприємства зросла на 2363 тис грн. (52,5%), що є свідченням того, що керівництво підприємства займається підвищенням механізації робіт та оновленням транспортних засобів. Показник фондоозброєності за 2009 – 2013 роки збільшився на 54,7% за рахунок збільшення вартості основних виробничих фондів на 52,5% при зменшенні чисельність працівників на 4 чоловіки. Це свідчить про інтенсивне використання робочої сили, а також про покращення матеріально-технічної бази, про підвищення рівня інтенсифікації виробництва та виробничих можливостей підприємства.

Таблиця 1

Забезпеченість та ефективність використання основних фондів підприємства

Показники	Роки					2013 р. до 2009 р.	
	2009	2010	2011	2012	2013	+,-	%
Вартість основних виробничих фондів, тис. грн.	4502	4713	5084	5792	6865	2363	152,5
Фондовіддача, грн./грн.	4,5	4,5	4,9	4,9	7,2	2,7	1,6
Фондоємність, грн./грн.	0,22	0,22	0,20	0,20	0,21	-0,01	95,5
Фондоозброєність, грн./грн.	21,2	22,9	21,5	27,7	32,8	1,16	154,7
Вироблено ТП на 1 працівника, тис.грн./чол.	95,4	102,3	106,8	136,0	155,5	60,1	163,0

Фондовіддача у звітному році порівняно з базисним збільшилась на 2,7 грн., а показник фондоємності зменшився на 0,01 грн.

Підприємство у достатній мірі забезпечене основними виробничими фондами, при цьому вони інтенсивно використовуються (так як зростає фондоозброєність і продуктивність праці). Спостерігається ефективне використання фондів, про що свідчить збільшення фондовіддачі. Господарська діяльність підприємства спрямована на комплексний розвиток лісового господарства, мета якого - раціональне використання відтворення деревних запасів та іншої сировини лісового фонду лісорозведення та підвищення стійкості лісонасаджень, раціонального використання лісів, збереження та посилення їх санітарно-гігієнічних, естетичних та захисних функцій. Дані таблиці 3 показують, що найбільшу питому вагу в структурі продукції лісового господарства у середньому за п'ять років займає заготівля ліквідної деревини (50-52%), це є свідченням того, що підприємство є вузькоспеціалізованим.

Рубки головного користування складали в 2009 році 46,8% від заготівлі деревини, а в 2013 році 53,8%, це є негативним явищем. За п'ять років заготівля ліквідної деревини зменшилась на 7610 куб.м. відбуваються незначні зміни спеціалізації, у тому числі рубка головного користування збільшилась на 1714 куб. м. (на 4,4 %). Виробництво лісоматеріалів круглих із загальної кількості ліквідної деревини зросло на 10158 куб. м. (на 25,7%), у тому числі: для виробництва

пиломатеріалів і заготовок зросло на 8924 куб. м. (на 25,4%), з них: хвойні зменшились на 16 куб. м. (1,4%), дубові зменшились на 178 куб. м. або 50,6%, ясеневі збільшились на 158 куб. м. (в 4 рази); для будівництва збільшилось на 1869 куб м або 55,9%. Дров'яна деревина для технологічних потреб зменшилась на 13372 куб. м. (на 38,4%). Дрова для опалення зменшились на 8451 куб.м. (5,3%). Необхідно відмітити, що основні та допоміжні галузі підібрано раціонально, оскільки побічна продукція в лісовій галузі використовується як база для опалення. Таким чином, слід зазначити, що спеціалізація, яка склалася у лісовому господарстві відповідає запланованій. З даних таблиці 2.5 видно, що за п'ять років в 1,5 раз (з 4743 куб. м до 7082 куб. м. збільшилась кількість переробленої деревини за рахунок того, що в 1,5 раз стали більше переробляти ділової деревини, в 1,7 раз більше відходів, переробка технічної сировини зменшилась на 27,5%. Виручка від переробки деревини зросла в 2,2 рази за рахунок того, що в 2,3 виросла переробка ділової деревини. В 2009 році за 1 куб. м переробленої деревини отримували 356 грн., а в 2013 році 529 грн. за 1 м. куб.; це зростання відбулось за рахунок переробки ділової та технічної сировини; від переробки відходів в 2013 році отримано 153 грн/куб. м, що складає 40,4% отриманого в 2009 році. Для аналізу розглянемо дані про випуск продукції переробки підприємства (табл. 2).

Таблиця 2

Дані про випуск продукції переробки ДП «Лебединське лісове господарство»

Показники	Один. вим.	Роки					2013р. до 2009 р.	
		2009	2010	2011	2012	2013	+,-	%
Черенки	Шт.	212	372	-	204	-	-	-
Синичники	Шт.	1000	1000	600	600	800	-200	80,0
Рами віконні	Кв.м	37	50	13	-	96	59	259,5
Пилокороткомір	Куб.м.	126	115	167	121	203	77	161,1
Мітли березові	Шт.	1675	615	85	70	-	-	-
Коробки дверні	п\м	63	112	34	23	18	-45	30,2
Дверні полотна	Кв.м.	8	24	4	16	36	28	450,0
Пиломатеріал	Куб.м.	2610	2781	2693	3350	3898	1288	149,3
Налічник	п\м	-	171	80	-	-	-	-
Штапик	п\м	-	335	40	-	-	-	-
Плінтус	п\м	-	40	24	-	-	-	-
Брус транспортний	Куб.м.	-	5	6	6	6	-	-
Прокладки	Шт.	-	44370	42650	78050	80800	-	-
Ялинки	Шт.	-	-	934	936	459	-	-
Всього	Тис.грн.	1688,3	2127,9	4736,0	3103,8	3744,0	2055,7	221,8

З даних таблиця 2 видно, що в 2,2 раз за п'ять років збільшилась виручка від реалізації продукції переробки ДП «Лебединське лісова господарство». Деревообробний цех в основному виробляє продукцію на замовлення. Основна продукція це: синичники, пилокоткоротмір, пиломатеріал, прокладки. Позитивним є те, що збільшилось виробництво більш трудомісткої та економічно ефективної продукції: рам віконних, дверних полотен, пиломатеріалів.

Важливою мірою і оцінкою тих чи інших заходів здійснюваних в народному господарстві

виступає економічна ефективність. В питанні економічної ефективності взагалі думка більшості економістів зводиться до того, що її сутність виражається відношенням кінцевого результату – ефекту до використання виробничих ресурсів. Економічна ефективність виробництва означає одержання максимальної кількості продукції при найменших затратах праці і коштів на виробництві одиниці продукції.

Розглянемо основні показники фінансово-господарської діяльності ДП "Лебединський лісгосп" за 2009-2013 роки (табл. 3).

Таблиця 3

Фінансово – економічні показники діяльності підприємства, тис. грн.

Показники	Роки					2009р. до 2013р.	
	2009	2010	2011	2012	2013	+,-	%
Виручка від реалізації продукції (без ПДВ)	18414	21083	25315	28425	32592	14178	177,0
Собівартість реалізованої продукції	15003	16912	19099	17296	19798	4795	132,0
Валовий прибуток	3411	4171	6216	11129	12794	9383	375,0
Адміністративні витрати	1087	1474	2066	2066	2037	950	187,4
Витрати на збут	1618	1581	2140	7361	8994	7376	555,9
Інші операційні витрати	839	1536	2337	2129	2488	1649	296,5
Фінансові результати від операційної діяльності							
прибуток	345	577	1170	1451	1361	1016	420,6
Інші доходи	19	65	71	14	133	114	700,0
Інші витрати	-	14	31	98	71	-	-
Фінансові результати від звичайної діяльності:							
прибуток	364	628	1210	1367	1423	1059	390,9
Податок на прибуток від звичайної діяльності	85	594	1099	926	963	878	1132,9
Фінансові результати від звичайної діяльності без податку на прибуток	279	34	111	441	460	181	164,9
Чистий прибуток	279	34	111	441	460	181	164,9
Рівень рентабельності%	1,86	0,20	0,58	2,55	2,32	0,46 п.п.	

Виручка від реалізації продукції зросла з 18414 тис. грн. в 2009 році до 32592 тис. грн. в 2013 році (на 77%). Позитивним є те, що собівартість реалізованої продукції зросла в меншій мірі (на 32%).

В результаті валовий прибуток зріс з 3411 тис. грн. в 2009 році до 12794 тис. грн. в 2013 році. В 1,9 раз зросли адміністративні витрати, а витрати на збут - в 5,6 раз (за рахунок збільшення витрат на доставку продукції замовникам) та інші операційні витрати зросли в 3 рази. Розрахунки показали, що прибуток від операційної діяльності в 2013 рік в порівнянні з 2009 роком збільшився на 1016 тис. грн. (на 320,6%), ця зміна відбулась за рахунок збільшення виручки від реалізації та збільшення інших операційних доходів.

Фінансові результати від звичайної діяльності зросли на 1059 тис. грн. Чистий прибуток за 2009-2013 роки збільшився на 181 тис. грн. Рівень рентабельності за всі п'ять років був вкрай низьким і за п'ять років зріс на 0,46%.

У короткостроковій перспективі критерієм оцінки фінансового стану підприємства виступає його ліквідність і платоспроможність.

Аналіз платоспроможності характеризує спроможність підприємства своєчасно й повністю виконати свої платіжні зобов'язання, які виника-

ють із кредитних та інших операцій грошового характеру, що мають певні терміни сплати. Аналіз платоспроможності підприємства доцільно здійснювати як за поточний так і за прогнозний період. Поточну платоспроможність доцільно оцінювати на підставі звітного балансу, порівнюючи платіжні засоби з терміновими зобов'язаннями з використаннями платіжного календаря.

Платоспроможність – здатність суб'єкта економічної діяльності погашати свої довготермінові зобов'язання. Як свідчать дані таблиці 4 грошова платоспроможність ДП «Лебединське лісове господарство» у 2013 році порівняно з 2009 роком зменшилась на 0,48 і в 2013 році становила 0,21 це свідчить що на 1 грн. поточних зобов'язань підприємство має 0,21 грн. активів. Показник відповідає теоретично-граничній величині 0,2-0,3, що є позитивним для підприємства.

Розрахункова платоспроможність у 2013 році в порівнянні з 2009 роком зменшилась в 2 рази, вона становить 2,7. Показник значно більший за теоретично-граничну величину (0- 0,8), що є позитивним для підприємства. Ліквідна платоспроможність за 2009-2013 роки зменшилась на 2,1, у 2013 році вона становила 1,8. Цей показник менший за теоретично-граничну величину (2-2,5), отже підприємство не в повній мірі забезпечене

Показники платоспроможності ДП «Лебединське лісове господарство»

Показники	Роки					2013 р. до 2009 р.	
	2009	2010	2011	2012	2013	+,-	%
Незавершене виробництво	900	274	417	182	244	-656	27,1
Готова продукція	440	705	638	749	331	-106	75,2
Товари	6	7	4	6	7	1	116,7
Дебіторська заборгованість:							
- за товари	187	201	4	165	135	-52	72,2
- з бюджетом	79	-	-	21	-	-	-
- виданими авансами	263	75	33	13	302	39	114,8
Грошові кошти:							
- в національній валюті	687	1169	954	465	313	-374	45,6
Інші оборотні активи	3	3	-	-	-	-	-
Оборотні активи	3945	3752	3417	2917	2726	1219	69,1
Витрати майбутніх періодів	9	15	77	11	15	6	166,7
Поточні зобов'язання	993	969	1112	865	1486	493	149,6
Довгострокові зобов'язання	31	20	15	11	-	-	-
Грошова платоспроможність	0,69	1,2	0,86	0,54	0,21	-0,48	30,4
Розрахункова платоспроможність	5,4	2,1	1,4	1,6	2,7	-2,7	50,0
Ліквідна платоспроможність	3,9	4,07	3,1	3,3	1,8	-2,1	46,2

Аналіз показників платоспроможності підприємства вказує, що ДП «Лебединське лісове господарство» не в повній мірі є платоспроможним, в зв'язку з тим, що ліквідна платоспроможність підприємства на 0,2 нижча за теоретично-граничну величини.

Оцінку ліквідності підприємства виконують за допомогою системи фінансових коефіцієнтів, які дозволяють зіставити вартість поточних активів,

що мають різний ступінь ліквідності, із сумою поточних зобов'язань. Ці показники розглянемо в таблиці 5.

За аналізуємих період коефіцієнт загальної ліквідності зменшився на 2,2 (Теоретично-гранична величина >1,5). У 2013 році він становив 1,8, це говорить, що підприємство володіє достатнім обсягом вільних ресурсів, які сформувалися завдяки власним джерелам.

Таблиця 5

Показники ліквідності ДП «Лебединське лісове господарство»

Показники	Роки					2013 р. до 2009 р.	
	2009	2010	2011	2012	2013	+,-	%
Оборотні активи	3945	3752	3417	2917	2726	-1219	69,1
Поточні зобов'язання	993	969	1112	865	1486	493	149,6
Виробничі запаси	1378	1316	1365	1315	1319	-59	95,7
Поточні біологічні активи	2	2	2	1	1	-1	50,0
Незавершене виробництво	900	274	417	182	244	-656	27,1
Готова продукція	440	705	638	749	331	-109	75,2
Товари	6	7	4	6	7	1	116,7
Грошові кошти:							
- в національній валюті	687	1169	954	465	313	-374	45,6
Коефіцієнт загальної ліквідності (Коефіцієнт покриття)	4,0	3,8	3,1	3,4	1,8	-2,2	45,0
Коефіцієнт поточної ліквідності (Коефіцієнт швидкої ліквідності)	6,7	1,9	0,9	5,9	3,1	-3,6	46,3
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,7	1,2	0,9	0,5	0,2	-0,5	28,6

Коефіцієнт поточної ліквідності зменшився на 3,6. У 2013 році він становив 3,1, значення більше за теоретично-граничну величину (0,6), отже можемо сказати, що основну частину поточних зобов'язань підприємство спроможне погасити за рахунок найбільш ліквідних оборотних коштів – грошових коштів та їх еквівалентів, фінансових інвестицій та кредиторської заборгованості.

Коефіцієнт абсолютної ліквідності у 2013 році становив 0,2, в порівнянні з 2009 роком зменшився на 0,5 (значення більше за теоретично-

граничну величину (0,2). Цей показник свідчить про ту частку короткострокових зобов'язань, що підприємство може погасити найближчим часом, не чекаючи оплати дебіторської заборгованості й реалізації інших активів.

Аналіз показників ліквідності підприємства вказує на те, що всі показники відповідають або вищі за теоретично –граничну величину, але на жаль вони всі зменшились порівняно з 2009 роком, що є негативним явищем для ДП «Лебединське лісове господарство».

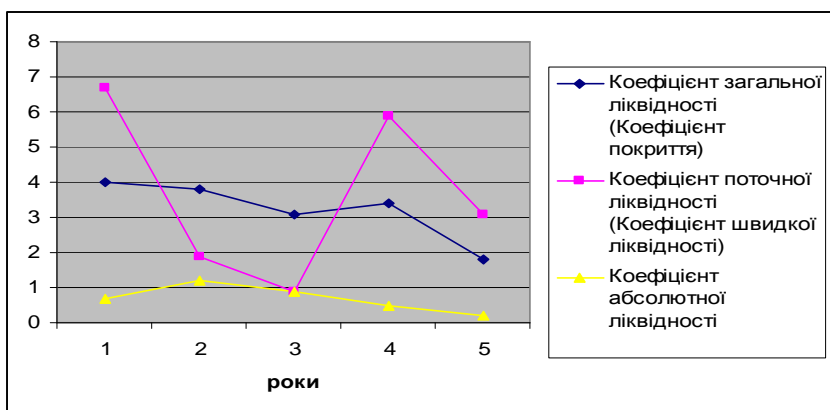

Рис. 1 Динаміка показників ліквідності ДП «Лебединське лісове господарство»

Фінансова стійкість – характеристика стабільності фінансового стану підприємства, яка забезпечується високою часткою власного капіталу в загальній сумі використовуваних фінансових засобів. Фінансова стійкість відбиває рівень ризи-

ку діяльності підприємства і її залежності від позикового капіталу.

Аналіз показників фінансової стійкості розглянемо в таблиці 6.

Таблиця 6

Показники фінансової стійкості ДП «Лебединське лісове господарство»

Показники	Роки					2013 р. до 2009 р.	
	2009	2010	2011	2012	2013	+,-	%
Незавершене виробництво	900	274	417	182	244	-656	27,1
Готова продукція	440	705	638	749	331	-109	75,2
Товари	6	7	4	6	7	1	116,7
Грошові кошти:							
- в національній валюті	687	1169	954	465	313	-374	45,6
Дебіторська заборгованість:							
- за товари	187	201	4	165	135	-52	72,2
- з бюджетом	79	-	-	21	59	-20	74,7
- виданими авансами	263	75	33	13	302	-61	114,8
Актив балансу	8661	8705	8904	9023	9954	1293	114,9
Пасив балансу	8661	8705	8904	9023	9954	1293	114,9
Статутний капітал	4035	4035	4035	4035	4035	-	100,0
Нерозподілений прибуток	3	1	2	2	36	33	1200,0
Власний капітал	7637	7666	7730	8105	8468	831	124,0
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	0,45	0,45	0,44	0,34	0,32	-0,13	71,1
Коефіцієнт автономії	0,88	0,88	0,87	0,90	0,85	-0,03	96,6
Коефіцієнт фінансової залежності	1,13	1,13	1,15	1,11	1,18	0,05	104,4

Коефіцієнт маневреності власного капіталу зменшився на 0,13, значення цього коефіцієнта відповідає теоретично-граничній величині, що свідчить що підприємство має власний капітал для фінансування поточної діяльності.

Коефіцієнт автономії зменшився на 0,03, ці показники відповідають теоретично-граничній величині, що ще раз доводить, що підприємство використовує власні кошти, а при необхідності залучені.

Коефіцієнт фінансової залежності зріс на 0,05 з 1,15 в 2009 році до 1,18 в 2013 році. Зменшення долі запозичених коштів свідчать про фінансову стабільність підприємства.

Аналіз рентабельності підприємства дозволяє визначити ефективність вкладення коштів у підприємство та раціональність їх використання.

Розрахунок показників рівня рентабельності підприємства наведено в таблиці 6.

Таблиця 6

Аналіз показників рівня рентабельності ДП «Лебединське лісове господарство»

Показники	Роки					2013 р. до 2009р. в %
	2009	2010	2011	2012	2013	
Рентабельність продажу, %	18,5	19,8	24,6	39,2	39,3	212,4
Рентабельність основних засобів, %	6,2	0,7	2,2	7,6	6,7	108,1
Рентабельність активів, %	3,22	0,39	1,25	4,89	4,62	143,5
Рентабельність власного капіталу, %	3,65	0,44	1,44	5,44	5,43	148,8

Розрахунки показали, що за 2009-2013 роки рентабельність продажу зросла на 12,4 %; рента-

бельність основних засобів зросла з 6,2 % в 2009 році до 6,7% в 2013 році. Рентабельність

активів зросла на 43,5 %; цей показник показує скільки активів припадає на 1 грн. прибутку. Спостерігається значний ріст рентабельності власного капіталу на 48,8 %.

Ріст показників рентабельності свідчить про ефективну діяльність підприємства.

Пріоритетне положення мають методики оцінки зведеного рівня конкурентоспроможності, основою якого є систематизований набір показників, при умові використання надійних експертних оцінок. Для отримання конкретних результатів необхідно підсилення стратегічного потенціалу підприємства, здатності до макроекономічного аналізу ситуації в країні та за її межами, здатності до аналізу економічної кон'юнктури ринків товарів та послуг.

Скориставшись розрахунками попередніх таблиць розрахуємо показники конкурентоспро-

можності продукції (табл. 7). У зв'язку з тим, що кожний з цих показників має різну ступінь важливості для розрахунку коефіцієнта конкурентоспроможності організації (ККО), експертним шляхом були розраховані коефіцієнти вагомості кожного критерію та показника.

Тоді конкурентоспроможність організації може бути визначена методом середньозваженої арифметичної:

$KKO = 0,15ВД + 0,29ФП + 0,23ЕЗ + 0,33КТ$,
де ККО- коефіцієнт конкурентоспроможності організації; ВД - значення критерію ефективності виробничої діяльності організації; ФП – значення критерію фінансового положення організації; ЕЗ – значення критерію ефективності організації збуту та просування товару; КТ – значення критерію конкурентоспроможності товару.

Таблиця 7

Показники конкурентоспроможності організації

Найменування показників	Роки		Відх. (+); 2013 р. від 2009 р.
	2009	2013	
1. Показник ефективності виробничої діяльності підприємства (ВД)			
1.1. Відносний показник витрат на одиницю продукції (В)	0,74	0,61	-0,13
1.2. Відносний показник фондівдачі (Ф)	4,5	7,2	2,7
1.3. Відносний показник рентабельності товару (РТ)	0,23	0,64	0,41
1.4. Відносний показник продуктивності праці (ПП)	95,4	156,7	61,3
2. Фінансове положення підприємства (ФП)			
2.1. Коефіцієнт автономії (КА)	0,88	0,85	-0,03
2.2. Коефіцієнт платоспроможності (КП)	1,82	2,00	0,18
2.3. Коефіцієнт абсолютної ліквідності (КЛ)	0,69	0,85	0,16
2.4. Коефіцієнт обіговості обігових засобів (КО)	5,1	11,9	6,8
3. Ефективність організації збуту та просування товару (ЕЗ)			
3.1. Рентабельність продаж (РП)	0,17	0,39	0,22
3.2. Коефіцієнт затовареності готовою продукцією (КЗ)	0,02	0,01	-0,01
3.3. Коефіцієнт завантаження виробничих потужностей (ВП)	0,81	0,93	0,12
3.4. Коефіцієнт ефективності реклами та засобів стимулювання збуту (КР)	0,01	0,02	0,01
4. Конкурентоспроможність товару (КТ)			
4.1. Якість товару	0,72	0,84	0,12

Усі вказані критерії відповідно можуть бути розраховані таким чином.

$ВД = 0,31В + 0,19Ф + 0,4РТ + 0,1ПП$,
 $ВД 2009 = 0,23 + 0,86 + 0,09 + 9,54 = 11,26$
 $ВД 2013 = 0,19 + 1,37 + 0,26 + 15,67 = 17,49$
де В - відносний показник витрат виробництва на одиницю продукції; Ф — відносний показник фондівдачі; РТ — відносний показник рентабельності товару; ПП— відносний показник продуктивності праці.

$ФП = 0,29КА + 0,2КП + 0,36КЛ + 0,15КО$,
 $ФП2009 = 0,26 + 0,36 + 0,25 + 0,77 = 1,64$
 $ФП2013 = 0,25 + 0,40 + 0,31 + 1,79 = 2,75$
де КА - відносний показник автономії організації; КП- відносний показник платоспроможності організації; КЛ - відносний показник ліквідності організації; КО - відносний показник обіговості обігових засобів.

$ЕЗ = 0,37РП + 0,29КЗ + 0,21ВП + 0,14КР$
 $ЕЗ2009 = 0,06 + 0,01 + 0,17 + 0,00 = 0,24$
 $ЕЗ2013 = 0,14 + 0,00 + 0,20 + 0,00 = 0,34$
де РП - відносний показник рентабельності

продаж; КЗ - відносний показник затовареності готовою продукцією; ВП - відносний показник завантаження виробничих потужностей; КР - відносний показник ефективності реклами та засобів стимулювання збуту.

Тоді конкурентоспроможність організації може бути визначена методом середньозваженої арифметичної:

$KKO = 0,15ВД + 0,29ФП + 0,23ЕЗ + 0,33КТ$
 $KKO 2009 = 1,69 + 0,77 + 0,47 + 0,24 = 3,17$
 $KKO 2013 = 2,62 + 0,80 + 0,57 + 0,51 = 4,50$

Проведені розрахунки показали, що конкурентоспроможність підприємства зросла на 41,9 % в 2013 році порівняно з 2009 роком.

Висновки з даного дослідження. Проведені розрахунки показали, що конкурентоспроможність підприємства зросла на 41,9 % в 2013 році порівняно з 2009 роком.

В конструктивному розділі дослідження запропоновані шляхи підвищення конкурентоспроможності підприємства на перспективу. Виходячи з особливостей лісового господарства і необхідно-

сті ефективного використання лісових ресурсів у сучасних ринкових умовах і поступового переходу на самоокупність та прибутковість у веденні лісового господарства, пропонується на ДП «Лебединське лісове господарство» створити службу маркетингу товарної орієнтації. Підприємство займається заготівлею і реалізацією деревини, так як підприємство комплексне, то крім лісовирощування воно займається лісоексплуатацією та переробкою деревини на товари широкого вжитку. На 2015 рік заплановано в 1,5 раз збільшити витрати сировини на випуск продукції переробки. При цьому витрати ділової сировини збільшаться на 55,2% в зв'язку з тим, що планується виробляти рами віконні та двері. Витрати на технічну сировину зростуть на 47,3%, а з відходів продукції буде

вироблятися на 30% більше. Пропонується не збільшувати обсяг виробництва продукції лісового господарства, а провести збільшення цін реалізації на 5-10 % та збільшення кількості переробки деревини в 1,5 рази. Переробка деревини збільшиться на 2316 тис. грн., собівартість зросте на 1184 тис. грн., збільшиться чистий прибуток до 795 тис. грн., рівень рентабельності складе 23,2%. Враховуючи перспективний план в 2015 році будуть зменшені рубки пов'язані з веденням лісового господарства та рубки головного користування ДП «Лебединське лісове господарство», а завдяки правильній економічній та маркетинговій політиці керівництва можливе подальше збільшення прибутків підприємства та підвищення його конкурентоспроможності.

Список використаної літератури:

1. Бюлетень аналізу ринку лісопродукції. - К.: ДП "Український інформаційно-координаційний центр аналізу ринку лісопродукції". - 2011, № 2. - 43 с.
2. Мельник Л. Організаційно-економічний механізм управління забезпеченням конкурентоспроможності підприємства меблевого виробництва [Електронний ресурс] /Л. Мельник, А. Грод // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2012. – Вип. 2 (7). – С. 200-208. – Режим доступу до журн.: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stones/pdf-2012/12mimpmv.paf>.
3. Портер М. Конкурентное преимущество: Как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость/ Майкл Е. Портер: Пер. с англ. - М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. 715 с
4. Саганюк М. П. Стратегія розвитку деревообробної та меблевої промисловості. М.П. Саганюк. [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://www.nbuu.gov.ua/portal/natural/lglpdp/2007>
5. e-mail: info@inpos.com.ua
6. Статистичні дані звітності ДП «Лебединське лісове господарство» за 2009 - 2013 роки.

Ксенофонтова М.Н., Карпенко Ю.И. Анализ конкурентоспособности ГП «Лебединское лесное хозяйство»

В статті проведено аналіз конкурентоспроможності ДП «Лебединское лесное предприятия».

Ключевые слова: конкурентоспособность, финансовое положение, показатели, предприятие.

Ksenofontova M.N., Karpenko Y.I. Analysis competitiveness SE "Lebedynska forestry"

The paper analyzed the competitiveness of enterprises SE "Lebedinskoye forestry."

Keywords: competitiveness, financial condition, performance, enterprise.

Дата надходження до редакції: 25.05.2014 р.

Рецензент: д.е.н., професор Михайлова Л.І.

УДК 339.137

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Н. В. Мішеніна, к.е.н., доцент,

Р. В. Говорушенко, студент.

Сумський державний університет

У статті обґрунтовано сутнісно-змістовна основа механізму стратегічного управління конкурентоспроможністю сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: стратегічне управління, механізм, конкурентоспроможність підприємства, конкурентні переваги, типовий контур управління.

Постановка проблеми. Цивілізований розвиток ринкових відносин в Україні неможливий без ефективного та сталого зростання економіки та виробництва конкурентоспроможної продукції в різних галузях господарювання, що характеризує результативно-ефективну діяльність не лише окремого підприємства, але і соціально-економічної системи загалом. Важливою умовою

розвитку аграрного сектору є досягнення сільськогосподарськими підприємствами конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках торгівлі. Конкурентоспроможність аграрної продукції відображає сукупність певних властивостей, що показує міру задоволення конкурентної потреби стосовно аналогічної продукції, яка реалізується на ринку. Конкурентоспроможність

також визначає можливість продажу товару на конкретному ринку і в конкретний проміжок часу.

Поняття конкурентоспроможності підприємства містить у собі великий комплекс соціально-економічних та організаційно-управлінських характеристик, які визначають стан суб'єкта господарювання на галузевому ринку. Цей комплекс також містить характеристики товару, які визначаються специфікою сільськогосподарського виробництва, а також фактори, що формують у цілому організаційно-економічні умови виробництва і збуту аграрної продукції. Так, на думку М. Портера розуміння базових факторів конкуренції забезпечує фундамент для формування стратегічного плану дій. Воно дає можливість визначити сильні і слабкі сторони продукції, визначити позицію товару на ринку, а так само зрозуміти, які стратегічні напрями дадуть максимальний позитивний результат [11].

Таким чином, конкурентоспроможність поступово стає об'єктом стратегічного управління, метою якого є досягнення необхідного соціально-економічного результату господарювання при мінімальних витратах виробництва [Перерва, 2012].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженням проблем конкуренції та конкурентоспроможності суб'єктів господарювання займалися відомі вітчизняні та зарубіжні вчені: Г.Л. Азоев [1], Л.А.Євчук [3], Л.С. Кобиляцький [5], Дж. О'Шонессі [9], П.С.Перерва [10], М. Портер [11], Р.А. Фатхутдінов [13] та ін. В їхніх працях значна увага приділяється теоретико-методологічним підходам до формування систем стратегічного управління конкурентоспроможністю продукції. Проте недостатньо уваги приділяється особливостям формування механізму стратегічного управління конкурентоспроможністю в аграрному секторі.

Метою статті є обґрунтування основних напрямів формування механізму стратегічного управління конкурентоспроможністю сільськогосподарських підприємств.

Основний матеріал. Головною задачею агропромислового комплексу є досягнення стійкого росту виробництва сільськогосподарської продукції, надійне забезпечення країни продуктами харчування і сировиною, об'єднання зусиль усіх галузей для отримання високих кінцевих результатів агрогосподарювання. Вирішення продовольчої проблеми та підвищення добробуту населення України значною мірою залежить від розвитку сільського господарства, а також зростання його ефективності [12]. Актуальність дослідження проблеми конкуренції та конкурентоспроможності підприємств в аграрному секторі буде незмінною, поки на ринку товарів і послуг будуть фігурувати різні сільськогосподарські підприємства, що борються за увагу споживача до свого товару.

В стратегічному управлінні конкурентоспроможність розглядається в двох аспектах:

1) конкурентоспроможність продукції, яка характеризує ступінь його відповідності на певний момент вимогам (соціально-економічним, екологічним, технічним та ін.) цільових груп споживачів або обраного ринку;

2) конкурентоспроможність підприємства – це формування та використання виробничого потенціалу, його окремих складових (технологій, ресурсів, менеджменту та ін.), що знаходить вираження в таких результируючих показниках, які характеризують інвестиційність, продуктивність, якість, рентабельність виробництва продукції.

У процесі формування системи (механізму) стратегічного управління конкурентоспроможністю конкурентні переваги сільськогосподарської продукції можна охарактеризувати рівнем переваги таких параметрів (факторів):

1. **Природно-ресурсних факторів:** природно-географічна зона, екологічна якість аграрних біогеоценозів; тип ґрунтів вміст гумусу; аграрно-ландшафтні особливості та ін.

2. **Ресурсів виробництва:** якість та вартість сировини; трудовий потенціал; фінансове забезпечення, основні засоби виробництва та ін.

3. **Інноваційно-технологічних систем виробництва:** сортова баз; системи захисту рослин; маркетингові та логістичні технології; економічні технології управління та ін.

4. **Організаційних чинників:** управлінські маркетингові структури; моніторингові системи аналізу ринкових ситуацій; інформаційна, нормативна та статистична база; контроль якості та екологічної безпеки продукції; маркетинг, у тому числі екологічний та соціальний маркетинг; виробнича, ринкова інфраструктура управління знаннями.

5. **Економічних чинників:** система оподаткування; механізми фінансування та кредитування; інвестиційно-інноваційна діяльність; економічна (матеріальна) відповідальність; ціноутворення з урахуванням соціальних та екологічних параметрів виробництва; системи страхування продукції; механізми стимулювання ефективного використання ресурсів підприємства та ін.

Представлені фактори (як зовнішні, так і внутрішні) в певний період часу змінюються в залежності від стану ринкового (конкурентного) середовища. Саме тому, як відмічається в роботі [6] фактори конкурентоспроможності підприємства необхідно досліджувати в динаміці як керовані параметри, управління якими спрямоване на формування, підтримку та розвиток конкурентоспроможності сільськогосподарських товаровиробників. Саме тому, управління конкурентоспроможністю – це «науково обґрунтований та цілеспрямований процес впливу різнорівневими суб'єктами управління підприємством на конкурентні відносини, що забезпечують ефективне вирішення завдань формування, підтримки й

розвитку конкурентної переваги [4]. Застосування загальної моделі функціонування керованої системи (основні елементи якої типові для будь-яких систем і форм управління) є необхідною методологією осно-

вою для подальшого поглибленого дослідження формування та розвитку механізму стратегічного управління конкурентоспроможністю сільськогосподарських товаровиробників (рис.)

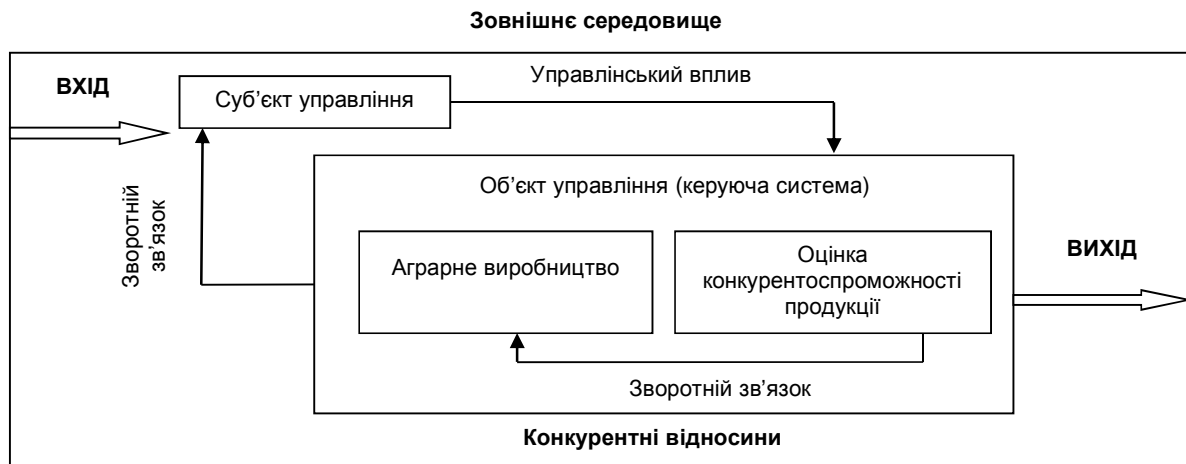

Рис. Інтерпретація типового контуру управління щодо стратегічного управління конкурентоспроможністю сільськогосподарських товаровиробників

Комплексний механізм стратегічного управління конкурентоспроможністю, сільськогосподарського підприємства є цілісною та збалансованою сукупністю організаційно-економічних форм, які реалізуються у вигляді підмеханізмів, інструментів і технологій, за допомогою яких організуються та координуються процеси формування конкурентних переваг виробництва та споживання аграрної продукції на основі концентрації, інтеграції, диверсифікації агрогосподарювання шляхом впровадження системи інтегрованого менеджменту та інноваційних технологій.

З урахуванням існуючих загальних положень теорії господарського механізму [2, 8] *цільова функція комплексного механізму стратегічного управління конкурентоспроможністю підприємства* полягає в узгодженні споживчих, економічних, соціально-екологічних інтересів усіх зацікавлених сторін (у т.ч. конкурентів), а також вирішення виникаючих протиріч та конфліктів, що виникають на ринках сільськогосподарської продукції. Таким чином, забезпечується належний рівень конкурентоспроможності підприємства, а також відтворення конкурентних переваг виробництва та споживання аграрної продукції.

Основними завданнями механізму стратегічного управління конкурентоспроможністю підприємства є:

1. Реалізація стратегічних та тактичних заходів ефективного управління конкурентоспроможністю підприємства.
2. Організаційно-економічне забезпечення виходу підприємства на нові ринки збуту сільськогосподарської продукції.
3. Розвиток підприємницьких ініціатив у

напрямку концентрації, інтеграції та диверсифікації виробництва, а також реалізація інноваційних проектів.

4. Забезпечення ефективної взаємодії науки, освіти, виробництва та фінансово-кредитної сфери у розвитку інноваційної діяльності.

5. Розвиток фінансового забезпечення прибуткового виробництва.

6. Розвиток системи економіко-правової та соціально-екологічної відповідальності за якість сільськогосподарської продукції.

З огляду на існуючі загальні принципи управління економікою, господарського механізму, а також організаційно – економічного управління підприємством *принципами функціонування механізму стратегічного управління конкурентоспроможністю* є:

1. *Принцип організаційно-інституціональної регламентації управління конкурентоспроможністю.*
2. *Принцип наукової обґрунтованості системи конкурентних переваг.*
3. *Системний підхід до формування механізму управління конкурентними проблемами.*
4. *Принцип структурності та необхідності різноманіття механізму.*
5. *Принцип функціональної інтеграції, спеціалізації, універсальності та централізації управління на основі застосування технологічного підходу.*
6. *Принцип цілеспрямованого мотивування підвищення конкурентоспроможності аграрної продукції.*
7. *Принцип раціонального сполучення та гармонізації організаційно- економічних форм та*

технологій управління конкурентоспроможністю.

9. Принцип розвиненої та збалансованої відповідальності, що реалізується у формі економіко-правової та соціально-екологічної відповідальності за якість сільськогосподарської продукції.

Взагалі слід відмітити, що стратегія підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських товаровиробників повинна охоплювати удосконалення системи управління, стратегії розвитку виробництва та підвищення загальної та екологічної якості аграрної продукції. При цьому одним з ефективних засобів забезпечення конкурентоспроможності та стійкості сільськогосподарських підприємств є гнучкість його виробничих систем, здатність адаптуватися до змін умов зовнішнього організаційно-інституціонального та ринкового середовища з меншими витратами і без втрат. Підвищення конкурентних переваг потребує відповідності світовим стандартом якості виробництва та споживання сільськогосподарської продукції.

Висновки. Проблема конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств в сучасних умовах агрогосподарювання має складний багатоелементний характер. Від того, наскільки успішно вирішуються стратегічні завдання підвищення конкурентоспроможності вітчизняної аграрної продукції, залежить рівень соціально-економічного розвитку країни. Запропоновані принципи розвитку механізму стратегічного управління конкурентоспроможністю сільськогосподарських підприємств є методологічною основою побудови проектів підприємства щодо реалізації стратегічних напрямків збільшення виробництва аграрної продукції, покращення її загальної та екологічної якості.

Напрями подальших досліджень полягають у побудові конструктивних механізмів стратегічного управління конкурентоспроможністю сільськогосподарських підприємств на основі інноваційно-інвестиційних проектів підвищення ефективності агрогосподарювання.

Список використаної літератури:

1. Азоев Г.Л. Конкуренция: анализ, стратегия практика/ Г.Л.Азоев. – М.: Центр эконмики и маркетинга, 1996. – 208 с.
2. Беляев А.А. Механизм хозяйствования: сущность и формы управления / А.А. Беляев. – К.: Вища шк., 1990. – 147 с.
3. Євчук Л. Роль стратегій зростання в забезпеченні конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств / Л.Євчук // Економіст. – 2011. - №9. – С.14-17.
4. Иванов Ю.Б. Конкуренциоспособность предприятия: оценка, диагностика, стратегия: монография /Ю.Б.Иванов, А.Н.тищенко, Н.А.Дробитько, О.С.Абрамова. – Харьков: Изд-во ХНЕУ, 2004. – 256с.
5. Кобиляцький Л.С.. Управління конкурентоспроможністю / Л.С.Кобилянський. – К.: Зовнішня торгівля, 2003. – 304 с.
6. Коломицева А.О. Оцінка конкурентної динаміки в умовах впливу інновацій / А.О.Коломицева, Л.О.Головань // Маркетинг і менеджмент. – 2013. - №2. – С. 168-174.
7. Лихопій В.І. Механізм забезпечення конкурентоспроможного виробництва аграрної продукції: теоретико-методичний аспект - В.І. Лихопій // Вісник Запорізького національного університету.- 2010.-№1(5)-С.137-140.
8. Ляшенко В.И. Механизмы регулирования развития малого предпринимательства в Украине: монография / В.И. Ляшенко, Е.Г. Кошелева, А.Ф. Толмачева. – Донецк: ООО «Юго-Восток, Лтд», 2008.– 495 с.
9. О'Шонесси Дж. Конкурентный маркетинг: стратегический подход / Дж.О'Шонесси; [пер. с англ. Под ред. Д.О.Ямпольской]. – СПб: Питер, 2001. – 864 с.
10. Перерва П.Г. Механізм управління рівнем конкурентоспроможності продукції підприємства /П.Г.Перерва, Т.В.Романчик // Маркетинг і менеджмент інновацій . – 2012. - №4. – С.230-235.
11. Портер М. Конкуренция /М.Портер; [пер.с англ.] / М.Портер. – М.: Изд-ский дом «Вильямс», 2003. – 496с.
12. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 квітня 2014 року // Відомості Верховної Ради України. – [електронний ресурс] – режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.
13. Фатхутдінов Р.А. Управління конкурентоспроможністю організації: підручник/ Р.А.Фатхутдінов, Г.В.Осовська. – К.: Кондар, 2009. – 470 с.

Мишеніна Н.В., Говорушенко Р.В. Стратегическое управление конкурентоспособностью сельскохозяйственных предприятий

В статье обоснована сущностно-содержательная основа механизма стратегического управления конкурентоспособностью сельскохозяйственных предприятий.

Ключевые слова: стратегическое управление, механизм, конкурентоспособность предприятия, конкурентные преимущества, типовой контур управления.

Mishenina N., Hovorushenko R. Strategic management competitiveness of farms

The essential and content and base of mechanism of the strategical management competitiveness of the agricultural enterprise has been considered in this article.

Keywords: strategical management, competitiveness, competitive advantages, typical circuit.

Дата надходження до редакції: 25.05.2014 р.

Рецензент: д.е.н., професор Мишенін Є.В.

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ

УДК339.9:331.522.4

МІЖНАРОДНА МІГРАЦІЯ РОБОЧОЇ СИЛИ: УКРАЇНСЬКИЙ АСПЕКТ

І. В. Горбачова, к.е.н., доцент, Житомирський національний агроекологічний університет

Проаналізовано сучасні тенденції розвитку системи міжнародної міграції робочої сили. Надані пропозиції відносно підвищення ефективності участі України в процесах міжнародної міграції робочої сили та удосконалення державної міграційної політики України.

Ключові слова: міграція, трудова міграція, міжнародна міграція робочої сили, глобалізація, міграційна політика.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку світової економіки характеризується посиленням глобалізаційних процесів, однією із форм прояву яких є трудова міграція. Її активізація спричинена зростанням кількості транснаціональних корпорацій, які поширюють свою діяльність на нові ринки, що потребує чималої кількості кваліфікованої та водночас дешевої робочої сили. В даному контексті дослідження тенденцій міжнародної трудової міграції має велике практичне значення. Міжнародна міграція є вагомим фактором соціально-економічного розвитку країн-донорів, що змушує напрацьовувати набір стратегій з метою запобігання негативним тенденціям. Для здійснення довгострокової програми розвитку Україні необхідно визначити головні принципи цієї стратегії й засоби її здійснення з метою реалізації відповідної зовнішньоекономічної доктрини нашої держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Міжнародна трудова міграція робочої сили посідає чинне місце в системі міжнародних економічних відносин. Дослідження цієї проблеми завжди є актуальним та корисним щодо розгляду економічних відносин між країнами світу. Низку проблем міжнародної трудової міграції досліджено в працях таких вчених-економістів як: В. Врум, П. Кругман, І. Івахнюк, М. Філіп, І. Маноло. Дані проблеми розглядалися і в працях вітчизняних вчених: В. Козик, Л. Панкова, Н. Даниленко, В. Ткач, Г. Балабанова, В. Геєць, М. Долішній та ін. Проте, невирішеність багатьох питань в даній сфері визначає необхідність поглиблення наукових досліджень.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз тенденцій та особливостей міжнародної трудової міграції робочої сили, визначення участі України в цих процесах та розробка прикладних рекомендацій. Досягнення зазначеної мети обумовило необхідність вирішення таких завдань:

Ø охарактеризувати тенденції процесів міжнародної трудової міграції робочої сили;

Ø визначити основні причини та наслідки міжнародної трудової міграції для країн – донорів та для приймаючих країн;

Ø з'ясувати основні проблеми та наслідки трудової міграції робочої сили для України;

Вісник Сумського національного аграрного університету

Ø надати рекомендації та визначити перспективи щодо регулювання та розвитку процесів міграції робочої сили.

Результати досліджень. Вільне або примусове переміщення людей відбувалося завжди – настільки, наскільки «вистачає» історичної пам'яті людства. Серед причин, що впливають на міграцію, вирізняють неекономічні та економічні. До першої групи включаються політико-правові, релігійні, етнічні, екологічні, освітньо-культурні, психологічні чинники. До економічних факторів слід віднести насамперед наявність країн із різним рівнем соціально-економічного розвитку, що викликає переміщення робочої сили з бідних країн до країн з високим рівнем життя; стан національного ринку праці й тенденції його розвитку; структурну перебудову економіки, яка супроводжується зростанням потреб у робітниках високої кваліфікації, з одного боку, та наявністю структурного безробіття, з іншого; зростання масштабів міграції капіталу, функціонування транснаціональних корпорацій, спільних підприємств тощо.

Аналіз чисельних наукових праць, присвячених міжнародній міграції робочої сили, дозволяє стверджувати, що посилення міграційного руху переважно відбувається під впливом економічних факторів. Формуючи причини світової міграції слід розрізняти необхідні та достатні умови її здійснення. Економічні чинники створюють необхідні умови, однак самі по собі вони не можуть вважатися достатніми умовами трудової міграції. Це означає, що при наявності економічних чинників, міграція може й не відбутися доти, доки певна подія в особистому житті не прискорить її і не стане поштовхом до руху. Тому домінуюча роль належить економічним чинникам, які діють у взаємозв'язку й взаємозалежності з іншими факторами.

В останні десятиліття ХХ ст. міжнародна міграція робочої сили стала однією зі складових процесу глобалізації світової економіки. З одного боку, глобальні зміни у наш час супроводжуються інтенсифікацією міжнародних міграційних процесів, з іншого – підтверджено, що люди мають меншу мобільність, ніж гроші, товари або ідеї. Люди завжди належать будь – якій країні, залежні від паспортів, віз, дозволів на проживання й ко-

нюнктури ринку праці. Сьогодні можна говорити про глобальні зміни світового міграційного порядку. Негативні наслідки світової фінансово-економічної кризи призвели до погіршення ситуації на внутрішньому ринку праці, коли зростає рівень безробіття, підвищується навантаження на держбюджет в різних країнах світу. За цих умов уряди країн переглядають власну міграційну політику, намагаючись лімітувати доступ на внутрішній ринок низько кваліфікованої іноземної робочої сили, щоб дати можливість працевлаштуватися національній робочій силі.

Країнам з перехідною економікою доводиться реагувати на виклики глобального міграційного режиму. Зростаюча поляризація світу на бідні та багаті країни, що здійснює небувалий міграційний тиск одних країн на інші. Також стає очевидною криза управління міграцією з боку держав, що знаходить прояв у масовому поширенні нелегальної міграції. Існує також суперечність між концепцією прав людини і національними інтересами держав.

На теперішній час лідером серед країн Європи з прийому іноземців є Німеччина. Дослідження свідчать, що основна кількість іноземців (приблизно 75%) мешкають лише у п'яти країнах Європи: Німеччині, Іспанії, Великобританії, Італії та Франції. Причиною саме такого розташування мігрантів є те, що ці 5 країн є найбільшими в Європі.

Якщо говорити про Україну, то за часів незалежності формування ринкових методів господарювання відбувалося в умовах гострих кризових явищ в економічному, соціальному й політичному житті. Ринкова трансформація економіки України здійснюється вкрай не послідовно і безсистемно, що призвело до зростання негативних явищ, поглиблення господарського хаосу.

Зростання відкритості українського суспільства, зняття обмежень на перетин державного кордону, забезпечення вільного пересування громадян неминуче призвело до дедалі більшого втягнення України в міжнародний обмін робочою силою. Економічні труднощі спричинені кризою, безробіття та неповна зайнятість, низькі трудові доходи, затримки з виплатою зарплатні примусили багатьох людей шукати заробітку за кордоном.

Спеціальні дослідження та експертні оцінки дають підставу стверджувати, що реальна кількість працівників-мігрантів у десятки, а той у сотні разів більша за офіційну. Наприклад, за даними проведеного у 2012 р. Державним комітетом статистики України обстеження «Життєві шляхи населення України», чисельність українських громадян, які працюють за кордоном, становить щонайменше 1 млн. осіб [1]. Згідно із результатами загальнонаціонального соціологічного моніторингу, який був здійснений Інститутом соціології НАН України, досвід тимчасової трудової міграції за кордон набули члени 10,2 % українських сімей

[1].

У Росії лише офіційно (на основі ліцензій Федеральної міграційної служби цієї країни) працює близько 200 тис. українських громадян, загальна ж кількість українців, які працюють у цій країні, оцінюється в 1 млн [3]. За даними обстеження Держкомстату 2012 р., 35,1 % заробітчани мали дозвіл на проживання та роботу, 39,3 % – тимчасову реєстрацію, жодного офіційного статусу перебування за кордоном не мали 25,6 % мігрантів [1]. Збільшується ймовірність поширення нелегальних форм трудової міграції (у Росії, Греції, Іспанії, Італії, Португалії, в країнах Центральної та Східної Європи) за рахунок різного за обсягом тіньового сектору економіки в приймаючих країнах.

Процес еміграції населення з України пояснюється такими причинами:

- Ø структурна перебудова економіки і нестабільна ситуація на внутрішньому ринку праці, як наслідок економічних перетворень та змін;

- Ø велика різниця в умовах життя і рівня заробітної плати в Україні та країнах Заходу;

- Ø відсутність перспектив професійного зростання для багатьох здібних людей;

- Ø недостатній рівень безпеки громадян (як правової, так і економічної); незахищеність прав власності;

- Ø економічна нестабільність у країні й невизначеність шляхів виходу з неї.

В Україні за 2012 рік одержали вид на мешкання 14953 іноземця, зокрема, дозвіл на роботу – 8100 людей [3]. Це родичі українців та іноземців, що вже мають вид на мешкання, дітячі науки, культури, біженці, які мешкають у нас більше трьох років. Решта – це студенти, що тимчасово мешкають у країні. Уряд України підвищив квоту щодо іноземців, які можуть отримати вид на мешкання в 2012 р. Статистика ж відносно українців, що мешкають в країнах ЄС та дані Євростату не є достатньо точними, бо не враховують українців, які отримують дозвіл на сезонні роботи, також статистика не враховує нелегальних мігрантів. Отже, відомості про масштаби міжнародної міграції робочої сили є достатньо приблизними.

В країнах походження міграція може полегшити наявне безробіття й принести їм певні валютні доходи у вигляді:

- Ø іноземної валюти як наслідок грошових переказів мігрантів;

- Ø податків з прибутку фірм-посередників;

- Ø особистого інвестування мігрантів;

- Ø капіталовкладень від країн – імпортерів робочої сили, що надходять в країни – експортери міждержавними каналами;

- Ø субсидій благодійних фондів і міжнародних організацій.

Країни – імпортери робочої сили разом із потоком мігрантів отримують наступні позитивні наслідки:

Ø підвищення конкурентоспроможності товарів, до виробництва яких залучаються імігранти, за рахунок скорочення витрат (зокрема фонду заробітної плати), що призводить до підвищення темпів зростання економіки країни;

Ø стимулювання внутрішнього сукупного попиту з боку мігрантів;

Ø економію коштів на підготовку кваліфікованих спеціалістів, на соціальні програми, купівлю патентів, ноу – хау, ліцензій у інших державах;

Ø надання додаткової еластичності внутрішньому ринку праці шляхом посилення конкуренції у сфері пропозиції робочої сили.

Сьогодні, враховуючи транзитне становище України у руху робочої сили в напрямках Схід – Захід (й у зворотному напрямку) нагальною є проблема, пов'язана з екстрадицією нелегальних мігрантів на батьківщину. Завдячуючи нерегульованості даної проблеми Україна на даний момент відчутних збитків щодо фінансування цих процесів немає. Нагальною є проблема підготовки й підписання двохсторонніх міжнародних договорів щодо цієї проблеми. Враховуючи розвиток процесів глобалізації, світової економіки, участь країн з перехідною економікою у цих процесах слід шукати шляхи ефективної міграційної взаємодії держав, яка б забезпечувала додержання взаємної вигоди для країн –донорів та країн – реципієнтів.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Процеси міжнародної міграції робочої сили є невід'ємною складовою розвитку міжнародних економічних відносин. Сьогодні ці відносини відчують помітний вплив процесів світової глобалізації. Глобалізація суттєво прискорює процеси міжнародної міграції робочої сили. Україна приймає активну участь в міжнародній міграції робочої сили. Ця участь має певні протиріччя й потребує удосконалення. Проведений аналіз основних проблем зовнішньої трудової міграції

населення України свідчить про наявність суттєвої загрози втрати нашої державою частки свого людського капіталу. Зовнішня трудова міграція все ще залишається природною реакцією населення в умовах нерозвиненості та деформованості внутрішнього ринку праці, масового галузевого і регіонального безробіття.

Вирішення даної проблеми вимагає: зростання реальної заробітної плати, як основного джерела грошових надходжень населення та важливого стимулу до трудової активності; удосконалення законодавства та реформування органів виконавчої влади у сфері міграції та забезпечення скоординованої діяльності різних відомств та органів влади всіх рівнів у сфері реалізації міграційної політики; посилення соціальної відповідальності роботодавців за використання робочої сили, ролі соціального партнерства у розв'язанні проблем зайнятості населення та поліпшення ситуації на національному ринку праці тощо.

Розглядаючи міжнародну міграцію робочої сили слід розрізняти необхідність і можливість її здійснення. Наслідки міграції залежать від того, чи є певна країна, країною – постачальником, або країною – користувачем іноземної робочої сили. У загальносвітовому масштабі міжнародна міграція робочої сили зумовлює оптимізацію розміщення продуктивних сил, вирівнювання цін на головний фактор виробництва. Процес еміграції фахівців потребує ретельного аналізу й розробки спеціальних заходів. Насамперед, необхідно створити в Україні належні соціально – економічні, організаційні, правові умови для створення умов життя, навчання, розвитку економіки та особистості.

Задля прискорення цього процесу, держава повинна повернутися «обличчям» до розвитку науки, підвищити її фінансування, обрати інноваційно-інвестиційний шлях економічного зростання тощо.

Список використаної літератури:

1. Праця України за 2012 рік: стат. зб. / Держкомстат України. – К., 2012. – С. 245-246.
2. Peter Stalker. Workers Without Frontiers. The Impact of Globalization on International Migration. – JLO, Lynne Reiner Publishers, USA, 2000. – P. 20-27.
3. Ткач В.Ю. Європейський ринок праці в системі міжнародної міграції трудових ресурсів / В.Ю. Ткач // Економіка АПК. – 2012, № 2. – С. 138-143.

Горбачева И.В. Международная миграция рабочей силы: украинский аспект

Проанализировано состояние современного этапа международной миграции рабочей силы и участие Украины в ней. Предоставлены предложения относительно повышения эффективности участия Украины в процессах международной миграции рабочей силы и улучшения государственной миграционной политики Украины.

Ключевые слова: миграция, трудовая миграция, международная миграция рабочей силы, глобализация, миграционная политика.

Gorbacheva I.V. International labor migration: ukrainian aspect

Consisting of the modern stage of international migration of labour force and participation of Ukraine is analysed of it. Given suggestion in relation to the increase of efficiency of participation of Ukraine in the processes of international migration of labour force and improvement of public migratory policy of Ukraine.

Keywords: migration, labour migration, international migration of labour force, globalization, migratory policy.

Дата надходження до редакції: 19.03.2014 р.
Рецензент: д.е.н., професор Монастирський Г.Л.

УДК 336.244

ТРАНСФОРМАЦІЯ МИТНО-ТАРИФНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В КОНТЕКСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МИТНИХ АЛЬЯНСІВ

К. І. Новікова, к.е.н., доцент, Академія митної служби України
А. І. Турик, менеджер, ПП «ВКФ Піаніт»

Проаналізовано сучасний стан використання інструментів митно-тарифного регулювання в Україні, в країнах Європейського Союзу та Митного союзу. Досліджено проблеми та перспективи управління зовнішньоекономічною діяльністю у контексті створення зони вільної торгівлі з ЄС та приєднання до Митного союзу. Запропоновано низку практичних заходів щодо оптимізації інструментів митно-тарифного регулювання.

Ключові слова: митний тариф, глибока та всеохоплююча зона вільної торгівлі, лібералізм, протекціонізм, зовнішньоекономічна діяльність.

Постановка проблеми. Одним з інструментів економічної відкритості є регіональні торговельні союзи, які можуть бути створені в різних формах, починаючи від зон вільної торгівлі до економічного та валютного союзу. Світовий досвід підтверджує, що саме рух від нижчого ступеня інтеграції до вищого поряд з вирішенням проблемних економічних, соціальних та політичних питань здатний забезпечити значне зростання макроекономічних показників та покращення рівня життя населення країни. Для сприяння активності зовнішньоекономічної діяльності країни об'єднуються у так звані митні альянси, які являють собою об'єднання, що мають ознаки угоди про вільну торгівлю та митний союз. Країни – учасниці альянсів мають узгоджену тарифну позицію щодо третіх країн та гармонізоване законодавство у галузі митного регулювання. Існування митних альянсів країн світу підтверджує доцільність їх створення для стимулювання економічного зростання у країнах-членах на основі лібералізації руху капіталу, товарів та послуг в межах альянсу та руху до подальшого ступеня інтеграції – створення спільного ринку та економічного союзу.

Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій. Значний внесок у вирішення складних проблем побудови ефективного митно-тарифного механізму в умовах інтеграційних процесів зробили вітчизняні вчені І. Бережнюк, І. Бураковський, О. Гребельник, О. Єгоров, Я. Жаліло, І. Іващук, І. Карамбович, Б. Кормич, Т.

Корнева, Т. Мельник, П. Пашко, Л. Письмаченко, А. Сменковський та ін. Шляхи розвитку митно-тарифної політики у контексті приєднання до таких економічних альянсів, як Європейський Союз та Митний союз активно розглядалися науковцями протягом останніх 5 років. Однак, у зв'язку з останніми політичними подіями та нестабільним економічним становищем України є необхідність дослідити всі умови вступу до цих економічних союзів, та зважити всі зиски та ризики для митно-тарифного регулювання ЗЕД.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз концептуальних засад митно-тарифного регулювання в Україні та розробка практичних рекомендацій щодо удосконалення митного тарифу в контексті приєднання до митних союзів.

Викладення основного матеріалу дослідження. Жодна держава не може існувати без здійснення регулювання зовнішньоекономічної діяльності з метою забезпечення захисту національних інтересів на світовому ринку та повноцінного розвитку національної економіки. Одними із найбільш ефективних методів такого регулювання володіє митно-тарифна політика. Якщо порівнювати митно-тарифні заходи регулювання ЗЕД на початку 90-х рр. з сучасними, то можна з упевненістю сказати, що зараз Україна має розвинуту митно-тарифну політику, але вона потребує подальшого удосконалення, адже макроекономічні показники за останні роки підтверджують погіршення економічного стану держави (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка основних економічних показників України у % до попереднього року*

Показники економічного розвитку України	2011 р.	2012 р.	2013 р.
Експорт, %	+35,8	+2,8	-9,4
Імпорт, %	+40,1	+4,4	-9,4
Індекс промислового виробництва, %	+8,8	-1	-5,2
Обсяг роздрібної торгівлі, %	+14,9	+15,7	+9,5
Валова продукція с/г, %	+16,6	+9,9	-5,1
Реальна заробітна плата, %	+8,3	+14,8	+8,7

*Таблицю складено авторами на основі даних [1]

Дані таблиці ілюструють негативні тенденції в економіці України протягом 2013 р. Так індекс промислового виробництва зменшився на 5,2 %. Найбільше падіння спостерігається у виробництві хімічної продукції – на 18,5 %, у машинобудуванні – на 13,9 %, у виробництві коксу та продуктів переробки – на 11,8 %. ВВП 2013 р. скоротився на 1,1%. Суттєве зниження ВВП відбулось ще у 2008 р. (на 14,8 %). На це вплинув цілий комплекс факторів, вирішальним з яких стала світова фінансова криза. Станом на грудень 2013 р. Уряд України прогнозував зростання ВВП на 3% у 2014 р. За даними МВФ та Міжнародного рейтингового агентства Standard&Poor's, прогнозоване зростання ВВП України становить лише 1% [2]. Динаміка вищенаведених показників свідчить про те, що сьогодні є необхідність пошуку нових шляхів розвитку економічної політики держави, а, отже, і митно-тарифних заходів регулювання, які мають пряий вплив на розвиток національного ринку товарів та послуг.

У період з 1991 по 2008 рік Митний тариф було істотно трансформовано. Митно-тарифна політика нашої держави пройшла етапи як лібералізації, так і протекціонізму, але з початком переговорів щодо вступу до Світової організації торгівлі (СОТ) Україна лібералізує та вдосконалює митно-тарифні інструменти регулювання ЗЕД. Впродовж тривалого переговорного процесу відбувалось поступове зменшення тарифного захисту національних виробників від ввезення іноземних товарів та лібералізація торгівлі в цілому, особливо – сільськогосподарськими та продовольчими товарами. Кількість тарифів з нульовою ставкою збільшилась у 2,2 рази і становить 36 %, частка специфічних ставок зменшилась з 16,3 до 1,5 %, комбіновані ставки не застосовуються. На сьогоднішній день митно-тарифна політика відповідає вимогам членства України в СОТ і є спрямованою як на сприяння зовнішній торгівлі, так і на захист національного товаровиробника та збільшення надходжень до Державного бюджету [3].

Незважаючи на загрозу посилення конкуренції на внутрішньому ринку, зниження тарифів мало суттєвий позитивний вплив на економіку, зокрема, сприяло підвищенню продуктивності національних компаній. Так, підприємства обробної промисловості не тільки отримали кращі умови доступу на зовнішні ринки, а й стали більш конкурентоспроможними на них. В той же час, слід визнати, що членство України в СОТ не привело до пом'якшення впливу кризи на промислове виробництво та інвестиційну діяльність. Через високий рівень залежності від зовнішньої торгівлі економіка України виявилась надто вразливою до впливу глобальних негативних факторів. Різне скорочення обсягів торгівлі протягом останніх двох років є наслідком як застосування заходів торговельного захисту, передусім нетарифних

інструментів, так і глобального спаду та реакції на нього фінансової сфери, що проявилася у зростанні вартості коштів для фінансування торгівлі.

Усі роки незалежності Україна проводила політику, яку можна назвати політикою лавірування між двома великими центрами тяжіння – Європейським Союзом і Росією (або тими інтеграційними об'єднаннями, які Росія ініціювала). Так, держава проголосила наміри інтеграції до ЄС та готувалася до підписання в листопаді 2013р. Угоди про асоціацію, яка передбачає і створення зони вільної торгівлі між Україною і ЄС. Але в той час отримане запрошення до нового інтеграційного утворення - Митного союзу Білорусі, Казахстану і Росії (МС). Держава не визначила, який вектор розвитку необхідно обирати, і ще знаходиться на шляху оцінювання свого вибору. Внаслідок такої політики міжнародний авторитет України підірвано, українська економіка виживає фактично за рахунок експлуатації давно застарілих підприємств і дешевої праці, а у міжнародних рейтингах Україна за багатьма показниками перебуває на найнижчих сходинках. Розглянемо докладніше перспективи входження України до цих митних альянсів.

Європейський Союз – економічне і політичне об'єднання 28 країн Європи, з територією 4,3 млн. кв. км, населенням понад 500 млн. осіб, рівень ВВП на душу населення - 34 500 дол. [4]. З перших років своєї незалежності Україна почала налагодження співробітництва з Європейським Союзом, що проявлялось у поступовій гармонізації українського законодавства до норм європейського. Цей вектор підтримувався протягом 23 років суверенності української держави, і на сьогодні необхідність посилення співробітництва стала ще більш очевидною. Станом на грудень 2013 року Європейський Союз був одним із основних торговельних партнерів України, за перше півріччя 2013 р. його частка склала 31,3 % у загальному обсязі торгівлі товарами та 37,7% у торгівлі послугами [2]. У першому півріччі 2013 р. обсяг експорту до країн ЄС порівняно з відповідним періодом 2012 р. збільшився на 2,6 % і склав загалом 8,3 млрд. дол. США, тоді як експорт до країн СНД зменшився на 10,8 %, склавши 11 млрд. дол. США. У першому півріччі 2013 р. обсяг імпорту з країн ЄС порівняно з відповідним періодом 2012 р. зменшився на 1,7 % і склав 12,2 млрд. дол. США, із країн СНД – зменшився на 30,3 % і склав 11,9 млрд. дол. США [4].

Стратегічною метою євроінтеграції є входження України до митного та економічного альянсу країн Європи, а тактичною – підписання Договору про асоціацію та глибоку та всеохоплюючу зону вільної торгівлі (ГВЗВТ), яка виходить далеко за межі класичних зон вільної торгівлі та пе-

редбачає не лише взаємне відкриття ринків для більшості товарів і послуг, а й обов'язкові положення щодо поступового наближення до норм і стандартів ЄС у сфері торгівлі та суміжних галузях. Для споживачів вільна торгівля з ЄС означає: нижчі ціни та доступ до ширшого асортименту продукції; безпечнішу продукцію на внутрішньому ринку; нові робочі місця у результаті покращення інвестиційного клімату в Україні; підвищення рівня соціальної захищеності, оскільки текст угоди містить положення щодо безпеки й стандартів праці, соціального забезпечення тощо. Переваги для українського бізнесу можуть бути такими: безмитний доступ до найбільшого в світі ринку; поліпшення доступу на ринки третіх країн через перехід на визнані в світі стандарти; кращу законодавчу захищеність прав інтелектуальної власності та кращий внутрішній бізнес клімат. Для держави ГВЗВТ з ЄС означатиме підвищення ефективності управління державними фінансами, додаткові можливості для завершення вже розпочатих соціально-економічних реформ, підвищення продуктивності праці, зменшення безробіття та рівня бідності [2].

Четвертий розділ Угоди «Торгівля і питання пов'язані з торгівлею» розкриває всі питання застосування митно-тарифних заходів регулювання ЗЕД. Переважну більшість мит на імпорт та експорт буде скасовано відразу після набуття Угодою чинності. Загалом, Україна та ЄС скасують імпорتنі мита на близько 97% та 96,3% тарифних ліній відповідно [5]. Для промислових товарів лібералізація означатиме негайне скасування діючих увізних мит на більшість товарів (82,6% – Україна та 91,8% – ЄС). Для решти встановлено перехідні періоди, а для легкових автомобілів та одягу, який був у використанні, передбачено застосування спеціальних захисних механізмів [2].

Для сільськогосподарської продукції мита буде скасовано на 35,2% тарифних ліній Україною та 83,1% – Євросоюзом. Щодо решти товарів, то по 52% тарифних ліній Україна запроваджує перехідні періоди тривалістю від 1 до 7 років, на 9,8% – часткову лібералізацію та на 3,0% – безмитні тарифні квоти [5]. Для особливо чутливих секторів ГВЗВТ дає українським виробникам більше часу для адаптації до конкурентнішого середовища, водночас надаючи споживачам більший вибір продуктів за нижчими цінами. Діючи на сьогодні в Україні експортні мита буде поступово впродовж 10 років скасовано. Водночас по окремих товарах, які є стратегічно важливою експортною сировиною для України, зокрема насінні соняшнику, шкірсировині, окремих видах металобрухту, запроваджується спеціальний захисний механізм, який передбачає стягнення додаткового збору строком до 15 років. В результаті ліквідації тарифних обмежень українські експортери заощаджуватимуть 487 млн. євро, а

експортери ЄС – 391 млн. євро щороку. Український аграрний сектор отримає найбільші переваги від зменшення ввізних мит: 330 млн. євро для сільськогосподарської продукції та 53 млн. євро для переробленої сільськогосподарської продукції [5].

Крім того, Україна надзвичайно зацікавлена у імпорті високотехнологічного обладнання з країн Європи, передусім з країн “великої сімки”, з метою якнайшвидшої модернізації вітчизняних підприємств. Підписання Угоди про асоціацію вирішить цю проблему, адже передбачає зменшення перепон для торгівлі, що виникають у зв'язку із різницею в технічних регламентах України та ЄС, стандартів, процедур оцінки відповідності та інших вимог до якості продукції. Гармонізація технічних стандартів сторін скоротить існуючі нетарифні бар'єри у торгівлі між сторонами, підвищить якість продукції на внутрішньому ринку України, а також сприятиме формуванню позитивного іміджу України на світових ринках.

Однак, підписання Угоди про асоціацію з ЄС передбачає не лише позитивні наслідки. Головною проблемою, яка стримує експорт готової продукції українського походження на європейській ринку є її неконкурентоспроможність, невідповідність технічним стандартам ЄС. Зростання обсягів імпортного товару вищої якості за нижчою ціною, полегшення можливості відкриття бізнесу іноземними компаніями, використання високих технологій та використання більш дешевих фінансових ресурсів істотно підвищать рівень конкуренції на деяких ринках, якої можуть не витримати слабші фірми. Також можна очікувати тимчасового зростання витрат, пов'язаних із адміністративними та правовими змінами, а також необхідністю дотримання високих стандартів. Однак якщо зона вільної торгівлі з ЄС і призведе до певних втрат у короткостроковій перспективі, то безперечними й вагомими будуть вигоди на середньо-та довгостроковий терміни.

Митний союз Росії, Білорусі і Казахстану – торговельно-економічне об'єднання названих країн, утворене в жовтні 2007р. в рамках Євразійського економічного співтовариства [6]. Основні характеристики об'єднання: територія – понад 20 млн. кв. км, населення – близько 170 млн. осіб, ВВП на душу населення: Росія – 17 700 дол.; Білорусь – 15 900 дол.; Казахстан – 13 900 дол. Діє торгове об'єднання з січня 2010 р., з початку 2012 р. відбувається процес формування Єдиного економічного простору трьох держав, а до 2015 р. на базі цих структур буде створений Євразійський економічний союз. Протягом всього часу існування України як держави Росія була її незмінним головним торговельним партнером. Однак, після проголошення Україною своєї незалежності у 1991 році міжнародний курс держави був змінений в сторону євроінтеграції, але

російський ринок все одно залишався важливою складовою ЗЕД України.

Проаналізуємо митно-тарифну політику Росії. Кількість товарів, що обкладаються імпортом митом у Росії, зокрема товарів технологічного призначення, у декілька разів більше, ніж в Україні. Україна знаходиться у режимі їх поступового зменшення і зниження митних ставок відповідно до угод, укладених при вступі до СОТ. Якщо ж будуть введені такі імпорتنі мита, як у Росії, то в Україні різко зростуть внутрішні ціни і зменшиться імпорт товарів та послуг. Про це свідчить приклад з імпортом нових авто - вони вже обкладаються митами на російський зразок, через що вони подорожчали на 15-20%. У 2013 році їх імпорт впав більш ніж удвічі. Натомість відкриті шлюзи для потоку автомобілів зі сходу, і вже зараз для російських автомобілів створені умови безмитного ввезення, в Україні діють підприємства з фіктивного їх збирання.

Імпорتنі митні тарифи на сільськогосподарську продукцію в Україні є вищими, ніж у рамках Митного союзу (наприклад, на пшеницю – удвічі, жито – в 4 рази, свинячий жир – у 2 рази, оливкову олію – у 2 рази, соняшникову олію – на 25 %) [7, с. 43]. Це є одним з інструментів захисту вітчизняних аграріїв на конкурентних ринках. Відтак зниження цих ставок містить ризики надмірного загострення конкуренції на цих чутливих для української економіки ринках. Без уваги не можна залишити те, що ключовою особливістю російської економічної системи є експортне мито, яке застосовується до окремих товарних позицій з метою наповнення бюджету та може сягати до 40% вартості товару [7, с. 49]. Якщо український сировинний експорт після приєднання до МС також почне обкладатися митними платежами, вітчизняні товаровиробники не матимуть покупців ні всередині країни, ні за кордоном.

Мінекономрозвитку у 2012 році розрахувало ефект для економіки України після вступу до МС, що полягає, зокрема, у наступному: в результаті скасування російських експортних мит на нафту та нафтопродукти ціна нафти в Україні знизиться на 30%, а нафтопродуктів - на 19,8%. Очікується, що це призведе до підвищення випуску в Україні на 0,6% в перший рік після вступу до Митного союзу. Однак, необхідно наголосити на тому, що ці зміни матимуть короткостроковий вплив на українську нафтопереробну галузь. Технологічна відсталість порівняно з європейськими стандартами якості робить її неконкурентоспроможною. У разі вступу до Митного союзу Україною може бути підвищено мито на ввезення сирової нафти з інших країн до 5 % [8, с. 30]. Це призведе до концентрації джерел імпорту нафти на одній країні – РФ. Між тим, нині в Україні діє нульова ставка на ввезення сирової нафти, що сприяє поступовій диверсифікації джерел постачання сирової нафти та

дозволяє більшою мірою використовувати потужності вітчизняних нафтопереробних заводів. Що ж стосується економічного ефекту від, власне, зняття торговельних бар'єрів між Україною та РФ, то Міністерство економічного розвитку стверджує, що він є доволі невеликим - лише 0,3% від випуску у перший рік членства в Митному союзі [7, с. 55]. Однак, скасування приведе до того, що Росія втратить значні доходи до держбюджету, адже, товари обкладаються експортним митом з метою наповнення держбюджету. Можна припустити, що ця умова входження України до МС не є вигідною і для самої Росії.

Якщо проаналізувати перелік українських товарів, що експортуються до світового ринку, то можна дійти до висновку, що зовнішньоекономічний профіль України (в аспекті сировинної складової в експорті) несуттєво відрізняється від профілів решти країн-членів Митного союзу. Найбільш конкурентоспроможними українськими товарами на світових ринках є: чорні метали та вироби з них, зернові та олійні культури, добрива, залізничне обладнання [7, с. 56]. Отже, структура експорту України та країн-учасниць майже однакова, і це говорить про те, що вступивши до МС, країна не отримає нових ринків збуту своєї сировини, а навпаки, може втратити вже існуючі.

Принципова різниця між ГВЗВТ та Митним союзом полягає у постановці правил регулювання торгівлі. Якщо ж ГВЗВТ встановлює єдині правила торгівлі між її учасниками, то Митний союз - не лише між собою, а й по відношенню до інших держав, які не являються його членами. Це означає, що вступ до Митного союзу несе більшу міру інтеграції, та відповідно значну втрату національного інтересу. Так як Україна не зможе самостійно укладати Угоди про зону вільної торгівлі з третіми країнами, зокрема, з ЄС [6]. Подальша інтеграція України в глобальний та європейський простір буде можлива тільки у зв'язці з іншими членами Митного союзу, а це може призвести до уповільнення процесу інтеграції України до європейського економічного альянсу.

Ще одним фактором, який підтверджує недоцільність вступу України до Митного союзу є її членство у СОТ. Україна може брати участь у митних альянсах лише на тих умовах, які не суперечать її міжнародним зобов'язанням перед СОТ. Вступ у Митний союз вимагає узгодження митних тарифів між його членами, які в більшості випадків значно вище діючих тарифних зобов'язань України в рамках СОТ (середньоарифметична ставка мита складає 7,8 % у Росії і 4,1% – в Україні). В разі прийняття Україною єдиних тарифів Митного союзу і порушення зобов'язань перед СОТ можна чекати застосування обмежувальних заходів до України торговими партнерами і втрати переваг доступу до основних світових ринків [5]. Санкції розраховуються, виходячи зі втрат, яких країни-учасники СОТ зазнали від за-

стосування Україною нових мит, та складуть не менше 5 млрд дол. США з розрахунку вартості річного обсягу імпорту, що підпадає під дію підвищених тарифів.

Неможливо не звернути увагу на те, що у випадку приєднання України до списку членів МС, відбудеться подорожчання імпортованих товарів у зв'язку з підвищенням середньої митної ставки, що негативно позначиться на модернізації виробничих потужностей вітчизняних виробників, а Україна й далі буде залишатись постачальником сировини для виробництва якісних європейських продуктів.

Оцінка переваг і втрат України від вступу до Митного союзу з боку науковців є різною. Так, російські експерти підраховали, що приєднання до Митного союзу означатиме для України 3-5% додаткового зростання ВВП на рік. Проте, за думкою экс-міністра фінансів В. Пинзеника, щорічні втрати складатимуть близько 1 млрд дол. США з державного бюджету внаслідок недоотримання митних зборів [9]. З урахуванням наявного досить високого рівня співробітництва та кооперації України з країнами Митного союзу, потенційні вигоди від членства в Митному союзі для України є доволі обмеженими, але саме на цих вигодах формується більшість позитивних прогнозів щодо ефектів МС для України. Неприєднання до МС може викликати певні ризики застосування Росією обмежувальних заходів щодо України. Водночас, на наш погляд, ризик застосування торговельних санкцій проти України є відносно невисоким. За певними категоріями товарів Україна є найбільшим зовнішнім постачальником продукції на російський ринок. Тому ефект обмежувальних заходів матиме негативний вплив на покупців цієї продукції в РФ.

Порівняємо деякі економічні показники торгових об'єднань. Так, європейські показники імпорту та ВВП в шість разів більше, ніж у країнах Митного союзу. Заробітна плата в ЄС в 3,5 рази вища, пенсії – майже в 9 разів, а стипендії – у 5. ЄС є давно сформованим торговим об'єднанням зі сталими нормами, правилами і законами, які діють понад 50 років на територіях країн-учасниць Союзу. Що ж стосується Митного союзу, то дане торгове об'єднання можна вважати на даний момент не повністю сформованим, адже воно почало діяти лише 3 роки тому, і це свідчить про те, що в останньому відсутні дієві механізми тарифного і нетарифного регулювання ЗЕД, розподілу надходжень від сплати мит, інструментів необхідних для розвитку національних економік держав-учасниць, процедур для вирішення торгових спорів тощо. Економіка ЄС є більш розвинута та ефективна в порівнянні з МС. Тому потенційно вигода від вільної торгівлі з ЄС є більшою, ніж від аналогічних домовленостей із Митним союзом.

Отже, доцільно підвести підсумки після до-

слідження можливих варіацій перетворення митно-тарифного регулювання ЗЕД в Україні у контексті приєднання до ЄС чи МС. По-перше, вступ до Митного союзу несе більшу міру інтеграції для держави. По-друге, слід очікувати застосування санкцій від членів СОТ через недотримання тарифних зобов'язань. По-третє, українські підприємства отримають значний рівень конкуренції від великої кількості експортерів аналогічних товарів з країн МС. По-четверте, у контексті створення ГВЗВТ митно-тарифна політика України буде й надалі тримати вектор лібералізації митних ставок, що приведе до появи можливості імпортувати та експортувати високоякісні товари. Відбудеться поступове зменшення та скасування мит на імпорт та експорт товарів. Що ж стосується МС, то як показує практика вступу до нього республік Казахстан і Білорусія, середня митна ставка на імпорт однозначно збільшиться, і у Митному тарифі з'явиться у перелік нових експортних ставок. Слід відмітити, що при такому розвитку подій модернізація українських потужностей буде знову розглядатися у довгостроковій перспективі, адже імпорт високоякісного європейського обладнання стане не по силам національним виробникам.

Висновки. Отже, дослідивши основні прогнозовані зміни митно-тарифної політики України у контексті приєднання до економічних альянсів, можна зробити висновок, що Україні потрібно й надалі підтримувати вектор євроінтеграції, адже це сприятиме не лише її економічному розвитку, а й соціальному, хоча в короткостроковій перспективі підписання Угоди про асоціацію може здатися ризиковим кроком для держави. Ключовим завданням, що стоїть перед українським урядом в галузі зовнішньоекономічних відносин є створення ГВЗВТ з ЄС та використання заходів митного регулювання для розширення існуючих торговельних відносин, подальший розвиток потенційних можливостей України та її фундаментальних конкурентних переваг на світовому ринку.

Пріоритетними шляхами розвитку митно-тарифного регулювання є:

1. Продовження роботи щодо диференціації ставки ввізного мита, що застосовуються по відношенню до компонентів і комплектуючих, які в одному випадку ввозяться для промислового виробництва товарів, а в іншому – не призначених для такого виробництва.

2. Подальше зниження ставки ввізного мита на технологічне обладнання, яке не має вітчизняних аналогів, при збереженні захисних ввізних митних зборів на високо конкурентне обладнання, яке виробляється вітчизняними підприємствами. Пріоритет в даному випадку має віддаватися імпорту високотехнологічного промислового обладнання, використання якого підвищить конкурентоспроможність вітчизняної продукції.

3. Збереження високої ставки мита по тим товарам, де необхідний захист. Це стосується в першу чергу ринка агрохімії, який динамічно розвивається, є привабливим для китайських виробників, тому з метою захисту українського виробника державі необхідно ввести високі ставки мита.

4. Збільшення в Митному тарифі України частки специфічних і комбінованих ставок ввізного мита та перекладу, в подальшому, специфічних складових комбінованих ставок на «плюсові».

5. Подальше зменшення кількості товарних позицій в УКТЗЕД з метою зменшення зловживань суб'єктів ЗЕД шляхом декларування товару не за своїм кодом та сплати меншої суми пла-

тежів.

На перший план повинна вийти регулююча функція митного тарифу, що характерно в даний час для всіх розвинених країн і дасть змогу зробити прозорішою зовнішню торгівлю України, усунути економічні перешкоди, що сприяють криміналізації імпорту товарів, корупції в митних органах, а також зменшить можливі ризики інтеграційних процесів.

Перспективними напрямками подальших наукових досліджень є розробка практичних рекомендацій стосовно посилення конкурентоспроможності національної економіки та шляхи вдосконалення регуляторної політики держави в умовах інтеграційних процесів.

Список використаної літератури:

1. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/> – Загол. з екрану.
2. Офіційний сайт European Union [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://europa.eu>. – Загол. з екрану.
3. Урядовий портал [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua>. – Загол. з екрану.
4. Офіційний сайт Eurostat [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>. – Загол. з екрану.
5. Офіційний сайт Представництва Європейського Союзу в Україні [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://eeas.europa.eu>. – Загол. з екрану.
6. Официальный сайт Евразийского Экономического Сообщества [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://evrazes.com>. – Загол. з екрану.
7. Перспективи взаємовідносин України і Митного союзу Республіки Білорусь, Республіки Казахстан та Російської Федерації / [А. В. Єрмолаєв, І. В. Клименко, Я. А. Жаліло, Н. Є. Пелагеша та ін.]; за ред. Я. А. Жаліла. – К.: НІСД, 2011. – 72 с.
8. Гайдучкий, П. Украина и Таможенный Союз: проблемы интеграции [Текст] / П. Гайдучкий // Зеркало недели. - 2013. - №11. – С. 27-45.
9. Державне управління: удосконалення та розвиток [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://dy.nayka.com.ua>. – Загол. з екрану.

Новикова К.И. Турик А.И. Трансформация таможенно - тарифного регулирования в контексте функционирования таможенных альянсов.

Проанализировано современное состояние использования инструментов таможенно-тарифного регулирования в Украине, в странах Европейского Союза и Таможенного союза. Исследованы проблемы и перспективы управления внешнеэкономической деятельностью в контексте создания зоны свободной торговли с ЕС и присоединения к Таможенному союзу. Предложен ряд практических мер по оптимизации инструментов таможенно-тарифного регулирования.

Ключевые слова: таможенный тариф, глубокая и всеобъемлющая зона свободной торговли, либерализм, протекционизм, внешнеэкономическая деятельность.

Novikova KI, Turyk A.I. The transformation of customs and tariff regulation in the context of customs alliances functioning.

The present state of use of instruments of customs and tariff regulation in Ukraine and the European Union and the Customs Union is analyzed. The problems and prospects of foreign economic activity management in the context of the free trade area with the EU and accession to the Customs Union are investigated. Some practical measures concerning optimization of the customs and tariff regulation instruments are proposed.

Keywords: customs tariff, Deep and Comprehensive Free Trade Area, liberalism, protectionism, foreign economic activity.

Дата надходження до редакції: 07.02.2014 р.

Рецензент: д.е.н., доцент Зборовська О.М.

ОСОБЛИВОСТІ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗА УМОВ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

С. Г. Турчина, к.е.н., доцент, Сумський національний аграрний університет

У статті розкриті особливості інноваційної діяльності за умов міжнародної економічної інтеграції. Проаналізовано стан інноваційної активності вітчизняних підприємств.

Ключові слова: інноваційна діяльність, економічна інтеграція, конкурентоспроможність.

Постановка проблеми. Європейський вибір України на шляху інтеграції у високотехнологічне конкурентне середовище зумовив необхідність дослідження інноваційної складової, як вирішального фактору зростання національної конкурентоспроможності. Всередині країни результати неоднорідні - рівень розвитку бізнесу варіює в розрізі регіонів, галузей економіки та величини компаній. Від того, наскільки успішно бізнес зуміє реалізувати свій потенціал, знівелювавши відставання від лідерів рейтингу у світі, значною мірою буде залежати майбутній успіх України в конкурентній боротьбі на глобальному ринку.

Критично важливою умовою створення підприємствами довгострокових конкурентних переваг на ринку інноваційної продукції є вмiле застосування теоретичних моделей та бізнес-технологій сучасного маркетингу. При цьому проблема вдосконалення інноваційної діяльності актуальна не лише в межах реалізації корпоративних інтересів національного бізнесу, а й в системі міжнародних економічних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Сучасні знання про специфіку взаємодії науково-технічного прогресу та економічного зростання сформувалися, здебільшого, завдяки дослідженням таких класиків економічної теорії, як А.Сміт, Д.Рікардо, К.Маркс, Е.Бем-Баверк, Дж. Мілль. Їхні ідеї та вихідні наукові положення були доповнені теоретичними та емпіричними розробками західних фахівців ХХ ст., а саме М.Абрамовица, Л.Вальраса, Е.Денісона, В.Джевонса, Д.Кейнса, А.Маршала, Д.Сахала, Р.Солоу, Р.Фостера. Їхні дослідження сприяли появі нового напрямку в економічній теорії – вивчення закономірностей інноваційного розвитку.

Значний внесок у розробку сучасних концепцій та прикладного інструментарію в контексті їх інноваційного розвитку в системі міжнародних економічних відносин, зроблено українськими та російськими ученими. Авторами найбільш вагомих досліджень з цієї проблематики є українські науковці Л.Балабанова, А.Войчак, С.Гаркавенко, В.Кардаш, Н.Куденко, Л.Ліпич, А.Наливайко, М.Окландер, В.Онiщенко, О.Пригара, І.Решетнікова, С.Скибінський.

Метою статті є обґрунтування досліджень особливостей сфери інноваційної діяльності в Україні та світі, вивчення їх сучасного стану і перспектив розвитку.

Викладення основного матеріалу. Криза

суттєво змінила глобальну економіку і підкреслила важливість ролі нових ринків та країн, що розвиваються. Якщо передові економіки шукають способи пришвидшити своє економічне зростання, то країни, що розвиваються, стають важливою рушійною силою у відновленні глобальної економіки. Відтак, відносини між розвинутими країнами і тими, що розвиваються, вийшли на новий рівень, а держави, що розвиваються, укріпили зв'язки між собою.

За даними [7] очікується, що Сполучені Штати, Канада та Японія продовжать повільне зростання, в той час, як перспективи Єврозони більш невизначені, особливо, враховуючи те, що внутрішній попит все ще обмежується жорсткими умовами кредитування. Загалом, у новому глобальному економічному середовищі різниця між провідними країнами і країнами, що розвиваються, ставиться під сумнів, зокрема у питаннях зростання і конкуренції. На цьому фоні минулого року ми стали свідками певного зростання рівня довіри на глобальних ринках, тому нині відновлення економіки здається більш вірогідним, ніж це було рік тому.

Зокрема, США вдалося не впасти з «фіскального обриву» і знизити інтенсивність проблеми бюджетного дефіциту, Європа unikла краху зони Євро і суттєво звузила спреди по державних облігаціях. В Китаї ущухли побоювання щодо різкого зниження економічних показників. Та все ж, незважаючи на більш оптимістичні глобальні перспективи, все ще має місце певна невизначеність. У розвинених країнах потенційні наслідки від зменшення використання інструментів «кількісного пом'якшення» із подальшою відмовою від них у США; агресивні, але при цьому неповні фінансові і структурні заходи, вжиті в Японії, а також постійні проблеми з безробіттям та економічним відновленням в Європі є тими факторами, які можуть поставити під загрозу економічні показники в майбутньому.

Стосовно нових ринків, можемо констатувати, що це незрозуміло, як протести в Туреччині та Бразилії, кредитна криза в Китаї та потенційна нестабільність потоків капіталу, що надходять на нові ринки та ринки, що розвиваються, впливатимуть на зростання у цих країнах. Залишаються і критичні виклики: політичні лідери у всьому світі повинні забезпечити сталість державних фінансів у довгостроковій перспективі, оскільки процес делевериджа найбільш хворобливим буде саме

для передових економік.

Отже, для того щоб Україна зайняла належне місце на світовій арені варто погодитись, що головною рушійною силою на шляху до сталого процвітання держави і зростання добробуту її громадян є інноваційна складова. Саме завдяки результатам наукових досліджень забезпечуються конкурентні переваги не тільки для конкретних виробників, галузевих комплексів, але й для національних економік. У цілому інноваційна діяльність представляє собою складний процес трансформації інноваційних ідей в об'єкт економічних відносин. Практичне використання інноваційної ідеї призводить до створення нових чи поліпшених виробів і технологій.

Розглянемо аналіз інноваційної діяльності за даними Державної служби статистики. Кількість підприємств, що займаються інноваційною діяльністю в Україні, залишається вкрай низькою. Так, у 2012р. інноваційною діяльністю займалися 1758 підприємств, або 17,4% загальної кількості промислових підприємств України, що лише на 4,7 % вище ніж у попередньому році) [2, с. 161].

Варто відмітити і той факт, що серед загальної кількості інноваційно-активних підприємств інноваційні процеси впроваджували 703 підприємства, що на 3,8 % вище ніж у 2011 році (так, у 2011 р. - 677 підприємств, у 2010 р. - 593 підприємств, у 2005 р. - 402) [2, с. 163]. У 2012 р. інноваційну продукцію реалізовувало 1185 підприємств. Крім того, продукцію, яка була новою для ринку, реалізувало тільки 303 підприємства, решта - реалізували псевдоінновації, тобто продукцію, яка була новою лише для окремого підприємства [2, с. 162]. Відтак, ми погоджуємось із думкою автора [3], стосовно того, що існуюча тенденція ще раз доводить, що результати науково-технічної діяльності не користуються попитом. Тобто повноцінний інноваційний процес в Україні ще не налагоджений.

Дослідження рівня фінансового забезпечення є свідченням того, що найбільші обсяги фінансування інноваційної діяльності в Україні припадали на власні кошти підприємств. Так, у 2012р. вони склали 63,9% загального обсягу витрат (52,9% - у 2011 р., 59,35 % - у 2010 р., 65 % - у 2009 р., 60,6 % - у 2008р., 73,7 % - у 2007 р.) [2, с. 161]. Крім цього, слід відмітити те, що фінансову підтримку держави отримали 27 підприємств із держбюджету і 28 з місцевих бюджетів, загальна частка цих коштів становила 2,2% (1,1%).

Виходячи з сучасних тенденцій пов'язаних з глобалізацією усі процеси набувають всеохоплюючого характеру. В контексті цього одним з найважливіших напрямів інноваційної діяльності є дослідження інноваційних рейтингів, які впливають на світовий економічний розвиток.

Інноваційний індекс Європейського інноваційного табло є проектом Європейської Комісії PRO INNO EUROPE, який здійснює оцінку ре-

зультатів реалізації національних та регіональних інноваційних політик країн Європейського Союзу, США, Японії. Індекс включає три групи індикаторів:

1. Ресурсні можливості (людські ресурси, фінансові та інфраструктурні можливості).

2. Інноваційна активність господарюючих суб'єктів (інвестиції, підприємництво, інноваційна результативність).

3. Економічний ефект (зайнятість на наукомістких підприємствах)

Так, інноваційність країн ЄС, незважаючи на наявність економічної кризи, зростає щороку. Однак, розрив між державами лідерами та тими хто позаду, продовжує зростати. Це впливає з опублікованих Європейською комісією інноваційного табло 2013 року, в якому показано позиції окремих держав-членів ЄС.

В інноваційному табло 2013 року, держави члени ЄС розділити на чотири групи:

- лідери (інноватори): Швеції, Німеччини, Данії та Фінляндії – країни, які досягли результатів значно вище середнього показника по ЄС;

- країни, які наздоганяють лідерів: Нідерланди, Люксембург, Бельгія, Великобританія, Австрія, Ірландія, Франція, Словенія, Кіпр та Естонія – країни, показники інноваційного розвитку яких вище середнього по ЄС;

- помірні новатори: Італія, Іспанія, Португалія, Чехія, Греція, Словаччина, Угорщина, Мальта, Литва - результати нижче середнього показника по ЄС;

- новаторів зі скромними результатами: Польща, Латвія, Румунія та Болгарія мають значно нижчі результати за в середні по ЄС.

Україна не проводить замірів рівня інноваційного розвитку за принципами Європейського інноваційного табло, але навіть за даними української статистики рівень інноваційності української економіки в останні роки знижується, а підтримка інновацій зі сторони держави є дуже незначною.

Глобальний індекс інновацій (Global Innovation Index) - це глобальне дослідження і рейтинг країн світу за показником рівня розвитку інновацій, що розраховується по методиці Міжнародної бізнес-школи INSEAD, Франція. Дослідження проводиться з 2007 року і на даний момент представляє один з найбільш повних комплексів показників інноваційного розвитку різних країн світу. Глобальний індекс інновацій складається з 80 змінних, які детально характеризують інноваційний розвиток країн світу. Автори дослідження вважають, що успішність економіки пов'язана, як з наявністю інноваційного потенціалу, так і умов для його втілення. Тому Індекс розраховується як зважена сума оцінок двох груп показників:

1) ресурси та умови для проведення інновацій (Innovation Input) :

- інститути;
 - людський капітал і дослідження;
 - інфраструктура;
 - розвиток внутрішнього ринку;
 - розвиток бізнесу.
- 2) Досягнуті практичні результати здійснення інновацій (Innovation Output):
- розвиток технологій і економіки знань;
 - результати творчої (креативної) діяльності [4].

Підсумковий Індекс розраховується як середнє значення витратних та результативних показників. Крім того, пропонується визначати ефективність зусиль по розвитку інновацій як співвідношення витрат і ефекту.

Українська держава втратила позиції в інноваційному рейтингу Global Innovation Index 2013, посівши аж 71-ше місце. 2012 року інноваційний потенціал України був оцінений на вісім позицій вище — країна перебувала на 63-му місці. Зокрема, Україна, отримавши індекс 35,78 за шкалою від 0 до 100, опинилась між Тунісом і Монголією. Причому, в групі з 36 країн з середньонизьким рівнем доходу Україна є одним із лідерів за інноваційністю.

Склад перших 25 місць індексу залишається на колишньому рівні. Так, інноваційний рейтинг 2013-го, як і торік, очолила Швейцарія (66,59), друге місце знову отримала Швеція. А от на третє з п'ятого місця піднялася Велика Британія. Із шостої на четверту позицію вишли Нідерланди, а США перескочили одразу п'ять рядків — із десятого на п'яте місце.

Крім того, розвитку інновацій досягло ще 18 країн. Наприклад, Молдова (45-та), Вірменія (59-та), Грузія (73-тя), Китай (35-й), Індія (66-та),

Таджикистан (101-й) і Латвія (33-тя). Global Innovation Index від Корнельського університету, бізнес-школи INSEAD і Всесвітньої організації інтелектуальної власності WIPO шостий рік поспіль оцінює рівень розвитку інновацій у 142 країнах. Індекс враховує умови для відкриття та розвитку нового бізнесу, податкову політику в країні, якість університетської освіти, доступність макрофінансування та венчурного капіталу.

Детальне дослідження показників Глобального індексу інновацій вказує на існування проблеми у сфері інститутів (117 місце), оскільки Україна відстає за критеріями зручності сплати податків (139 місце), простоти організації бізнесу (95 місце) та ліквідації (134 місце), ефективності державного регулювання (118 місце), якості регулювання (110 місце) та верховенства закону (111 місце). За критерієм інфраструктура Україна займає 93 місце, що пояснюється, у тому числі, значною енергоємністю економіки (107 місце). Серед показників розвитку внутрішнього ринку (68 місце) значне відставання спостерігається за показником інтенсивності конкуренції на локальному рівні (116 місце) та захисту інвесторів (91 місце).

Крім того, на думку представників міжнародної бізнес-школи INSEAD, для подальшого розвитку бізнесу (51 місце) в Україні необхідно приділяти більше уваги формуванню кластерів (115 місце). Таким чином, за групою показників «Ресурси та умови для проведення інновацій» Україна займає 78 місце (38 балів). «Досягнуті практичні результати здійснення інновацій» в Україні оцінюються у 34,2 бали (47 місце). При цьому особливо Україна відстає за групою показників «Результати творчої діяльності» (83 місце) (таблиця 1).

Таблиця 1

Показники Глобального індексу інновацій України у 2012 р. [4]

Показник	Значення	Місце
Глобальний індекс інновацій	36,1	63
Індекс ефективності інновацій	0,90	14
Ресурси та умови для проведення інновацій	38,0	78
Інститути	40,0	117
Людський капітал і дослідження	42,2	48
Інфраструктура	27,1	98
Розвиток внутрішнього ринку	38,7	68
Розвиток бізнесу	42,3	51
Досягнуті практичні результати здійснення інновацій	34,2	47
Розвиток технологій і економіки знань	39,2	30
Результати творчої (креативної) діяльності	29,2	83

Імперативи сучасного світового розвитку потребують перегляду уявлень про ролі освіти і науки в суспільстві. Світова практика все очевидніше доводить, що нації конкурують не тільки товарами та послугами, але й системами суспільних цінностей, серед яких освіта і наука посідають особливе – пріоритетне – становище.

Ще чверть століття тому вітчизняна економі-

ка мала потужний потенціал для реалізації конкурентних переваг у сфері освіти, науки, інформації. Так, на момент набуття Україною незалежності, індекс людського розвитку був вищий, а ніж європейський та центральноазійський (0.714 проти 0.701), а на даний час він нижчий на 0.31 (0.740 проти 0.771).

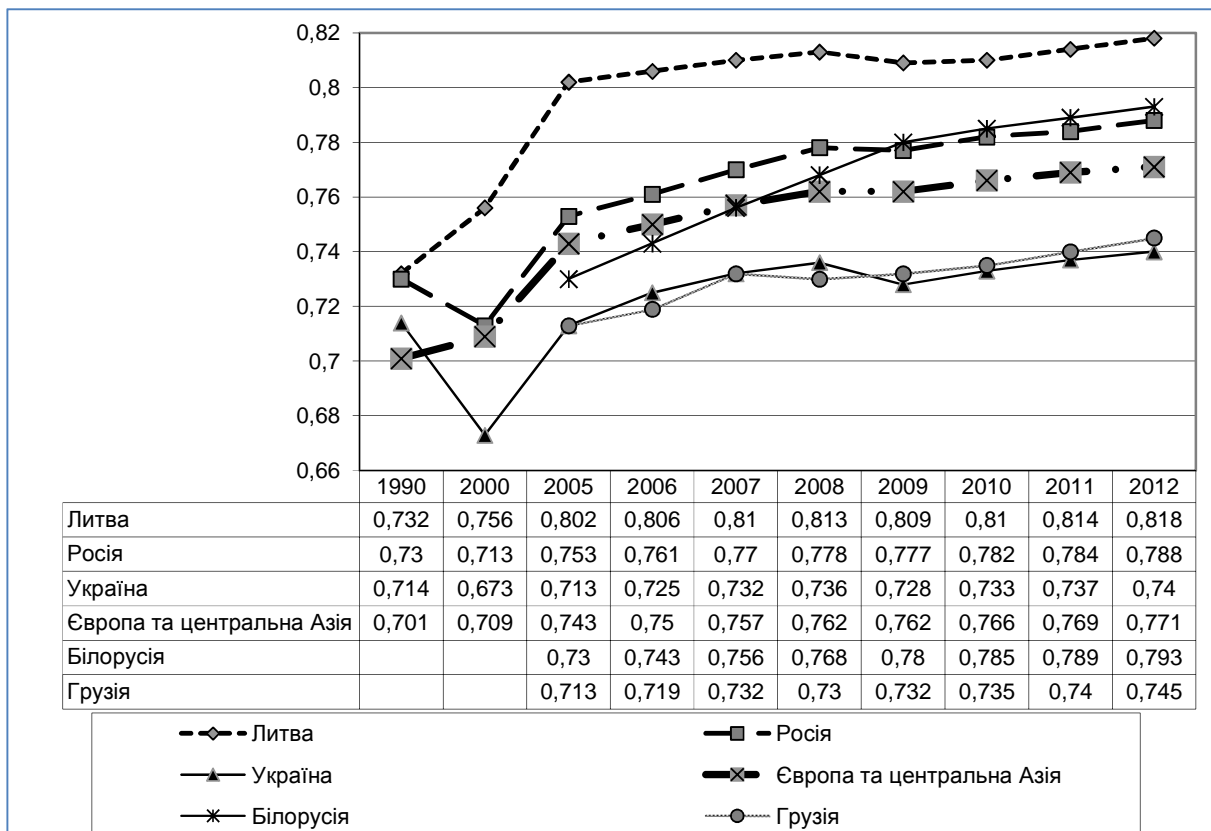

Рис.1 Динаміка показників індексу розвитку людського потенціалу в 1990-2012 роках

Як показала практика, зокрема транзитивного періоду розвитку економіки України, інтелектуальні продукти, які виступають в якості товару, вимагають особливих підходів для роботи з ними. Головним з таких підходів є пошук сфер застосування нового продукту та відстежування нагальних потреб ринку. Відтак, маркетинг потрібен для перетворення наукової продукції в конкурентоспроможну товарну форму - інновацію. По суті, йдеться про маркетингове забезпечення системи комерціалізації наукових розробок чи системи трансферу технологій [5].

На сучасному етапі актуальними та ефективними інструментами, на думку багатьох експертів, маркетингу інновацій є торгівля, передача інновацій і технологій. Основними каналами трансферу інновацій і технологій є: міжнародна торгівля інноваційною продукцією, ліцензійна торгівля, міжнародна міграція капіталу і робочої сили, різні інші форми міжнародної науково-технічної співпраці. Міжнародна співпраця в науково-технічній сфері відіграє активну роль у формуванні сучасної відкритої економічної системи. Така співпраця сприяє:

- підвищенню ефективності національного виробництва, процесів відтворення;
- забезпеченню більшої наукоємності національного виробництва, завдяки як технологічній спеціалізації, так і залученню іноземних технологій у вигляді товарів, ноу-хау тощо;

- підвищенню добробуту, вирішенню ряду соціальних проблем засобами технічного прогресу;

- поліпшенню екологічної ситуації завдяки впровадженню матеріаломістких і ресурсозберігаючих технологій, використанню альтернативних матеріалів і речовин.

Сучасний характер міжнародної співпраці відзначається значним розповсюдженням обміну високотехнологічними товарами. Технологічний розвиток впливає на розвиток економічних стосунків суб'єктів міжнародних економічних відносин, оскільки процеси інтернаціоналізації розповсюджуються і на сферу науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробок. Високі темпи розвитку НТП призвели до того, що до системи міжнародного обміну все більше залучається особливий товар – науково-технічні досягнення.

Оскільки останні є особливим товаром, то світовий ринок інноваційної продукції слід розглядати як сукупність міжнародних економічних відносин, що виникають між суб'єктами з приводу купівлі-продажу технологій продуктів, процесів і управління. Інституційними елементами світового ринку інновацій є: об'єкти – носії технологій (товари, процеси); суб'єкти – суб'єкти міжнародних економічних відносин, що здійснюють операції з об'єктами; форми трансферу технологій (комерційні, некомерційні); канали трансферу і розповсюдження технологій [6].

Висновки і пропозиції. Безумовно, в Україні існує національна інноваційна система, але переважно, в окремих галузях, через що вона не може системно функціонувати в межах національної економіки, але й не відповідає глобальній інноваційній системі, не може ефективно співпрацювати з нею і успішно конкурувати продуктами та послугами на світових ринках.

Щоб бути повноправними учасниками, а не свідками нової, так званої, інтелектуальної технологічної революції нам потрібна не політика підживлення окремих господарських ділянок, а політика кардинального оновлення інноваційного середовища держави, яка здатна на базі фундаментальних наукових знань масово виробляти

принципово нові продукти на мало затратних технологіях, з вищим рівнем виробництва.

При цьому зазначимо, що одним з каталізаторів активного інноваційного процесу повинна стати держава. Інвестиційно-інноваційна політика останньої має бути збалансованою та спрямованою на гармонійне доповнення внутрішніх інвестицій зовнішніми, забезпечення належних умов реалізації інновацій в економіці. Важливо забезпечити всі умови, щоб наука стала об'єктом і суб'єктом ринкових відносин. Держава повинна сформувати високий попит на результати наукових досліджень і виробити такі умови щоб в Україні з'явилися й інші потужні учасники інноваційного процесу.

Список використаної літератури:

1. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 № 40-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=40-15>.
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Гармашова О.П., Інноваційна спроможність економіки України / О.П. Гармашова // Вісник СевНТУ: зб. наук. пр. Вип. 138/2013. Серія: Економіка і фінанси. — Севастополь, 2013
4. The Global Innovation Index: Stronger Innovation Linkages for Global Growth [Електронний ресурс] // World Intellectual Property Organization; INSEAD : [сайт]. — Електрон. дані. — Fontainebleau, 2012. — 464 р. — Режим доступу: http://www.wipo.int/freepublications/en/economics/gii_2012.pdf (22.07.12). — Назва з екрана.
5. Антонюк Л. Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації: монографія / Л. Л. Антонюк, А. М. Поручник, В. С. Савчук. // К.: КНЕУ, 2003. – 394 с.
6. Чентуков Ю.І. Особливості розвитку міжнародного науково-технічного обміну в сучасних умовах / Ю.І. Чентуков // вісник приазовського державного технічного університету, 2011. - Серія: Економічні науки № 2 (22)/
7. Портал конкурентоспроможності України: competitiveukraine.org

Турчина С.Г. Особенности инновационной деятельности в условиях международной экономической интеграции.

В статье раскрыты особенности инновационной деятельности в условиях международной экономической интеграции. Проанализировано состояние инновационной активности отечественных предприятий.

Ключевые слова: инновационная деятельность, экономическая интеграция, конкурентоспособность.

Turchina S. Features of innovation under international economic integration.

The article reveals the features of innovation in the conditions of international economic integration. The state of innovation activity of domestic enterprises was analyzed.

Keywords: innovation, economic integration, competitiveness.

Дата надходження до редакції: 21.03.2014

Рецензент: д.е.н., професор Михайлова Л.І.

УДК 339.5

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ТА ВНУТРІШНЬОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Л. О. Дашутіна, к.е.н., доцент, Сумський національний аграрний університет

В статті досліджено стан та тенденції розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств регіону в умовах посилення зовнішньої та внутрішньої нестабільності. Запропоновано до застосування етапи проведення оцінки ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємств у регіоні.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, зовнішня та внутрішня нестабільність, експорт, імпорт, зовнішній ринок, ефективність ЗЕД регіону.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Виходячи із попере-

дного досвіду можна стверджувати, що чутливість економіки України до будь-яких коливань кон'юнктури світових ринків є досить високою.

Впливи зовнішнього середовища досить швидко поширюються в національній економіці, спричиняючи потрясіння банківської системи, пригнічуючи діяльність галузей реального сектору, дестабілізуючи валютний ринок. А зважаючи на недостатню розвиненість каналів впливу на економічні процеси з боку нашої держави через незріле інституційне середовище та структурні викривлення ринкового середовища в умовах високого рівня тінізації економіки призводять до досить слабкої керованості економіки [3].

Слабка стійкість держави до зміни зовнішніх умов говорить про швидкість поширення кризових явищ в національній економічній системі та обмеженість інструментів впливу на неї з її боку. Тому актуальність дослідження стійкості умов зовнішньої торгівлі країн до внутрішніх та зовнішніх нестабільностей зумовлена посиленням дисбалансів світової економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Проблемою зовнішньої торгівлі України займаються такі вітчизняні науковці, як В. Андрійчук, О. Білорус, В. Будкін, І. Бураковсь-

кий, Т. Мельник, В. Новицький, Ю. Пахомов, В. Юхименко та інші. Віддаючи належне розробкам цих вчених, слід зазначити, що залишаються невирішеними проблеми експортно-імпоротної діяльності в умовах сучасної нестабільності, які потребують більш детального аналізу.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз особливостей зовнішньої торгівлі України в умовах внутрішньої та зовнішньої нестабільності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Україна належить до держав з розвинутою індустріальною базою і достатньо високим ресурсним потенціалом. Проте у структурі національної економіки переважають галузі, які добувають сировину або випускають продукцію з низьким ступенем обробки для експорту, завантаження потужностей яких залежить від попиту на зовнішньому ринку.

У після кризовий період (2010—2011 роки) внаслідок активізації зовнішнього попиту на товари вітчизняного виробництва та поступового виходу з кризи національної економіки значно збільшилися обсяги як експорту, так і імпорту (див. рис. 1).

Джерело: [6].

В 2012 році динаміка імпорту та експорту країни була в середньому стабільна, але вже в 2013 році спостерігається тенденція до зниження як імпорту так і експорту, при цьому імпорт скорочується більш швидкими темпами. Зниження імпорту відбулося в першу чергу за рахунок скорочення обсягів купівлі мінеральних продуктів (на 30% з січня по серпень 2013 р.), до складу яких входить газ і нафтопродукти. Всього ж імпорт товарів в Україну за 8 місяців 2013 року в порівнянні з аналогічним періодом 2012 р. скоротився

на 12,4%. А експорт України за цей же період скоротився на 9,1% [6].

У цілому за 8 місяців 2013 торговий баланс України демонструє позитивну динаміку: дефіцит ТБ України скоротився на 27% порівняно з аналогічним періодом 2012 року, з 10,1 до 7,4 млрд. дол. відповідно.

Головними складовими українського експорту є металургійна продукція і сільськогосподарський сектор (переважно зерно). Залишаються значні диспропорції у структурі експорту та імпорту товарів. Так, у експорті залишилося домінування

товарів сировинної спрямованості, зокрема за підсумками 2012 року частка недорогоцінних металів та виробів з них у структурі експорту становила 27,5%, продукції сільського господарства та харчової промисловості — 26%, мінеральних продуктів — 11,1% та невелика питома вага товарів з високою доданою вартістю (продукція машинобудування — 19,3%). В імпорті товарів значну питому вагу становлять мінеральні продукти — 32,5% та товари з високою доданою вартістю (продукція машинобудування — 26,4%) [2].

Скорочення експорту та товарообігу в цілому України в 2013 році могло статися з двох причин:

1) По-перше, багато аналітиків вже давно обговорює тему «третьої хвилі кризи» в країнах, що розвиваються, до складу яких входить і Україна і її наймасштабніший імпортер - Росія. Якщо економічно розвинені країни все ж таки нарощують темпи виробництва, то, скажімо, в тій же Росії в 2013 році спостерігається протилежна динаміка.

Якщо експорт з України до Європи в 2013 році проходить без суттєвих змін (усього: -1,5%) , то в країни СНД експорт за січень - серпень 2013 скоротився на 11,4% , а до Азії - на 11% (за винятком Китаю, який демонструє рекордні темпи

зростання своєї економіки в порівнянні з іншими країнами G20, - зростання експорту в цю країну за перші 8 місяців 2013 склав 46 %).

2) По-друге, негативно позначається «торговельна війна» з Росією. За 8 місяців 2013 експорт з України в Російську Федерацію скоротився майже на 14% [2].

Крім того, в сучасних умовах господарювання виділяють цілий комплекс проблем управління зовнішньоекономічною діяльністю, а саме: економічні, політичні та соціальні розбіжності; інша культура, мова, стандарти, ділові традиції; різний ступінь відкритості економіки; різні рівні споживання товару; різні інфраструктури реалізації продукції; відмінності у законодавстві; різні умови просування продукції; валютні проблеми тощо. Їх вирішення вимагає глобального планування з урахуванням культури і торговельних звичаїв, інформаційного забезпечення, рішення кадрових питань й готовності до підвищення рівня ризику в процесі функціонування підприємства.

У теперішній час науковці в літературі розглядають підприємства, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність за наступними ознаками (рис. 2) [4].

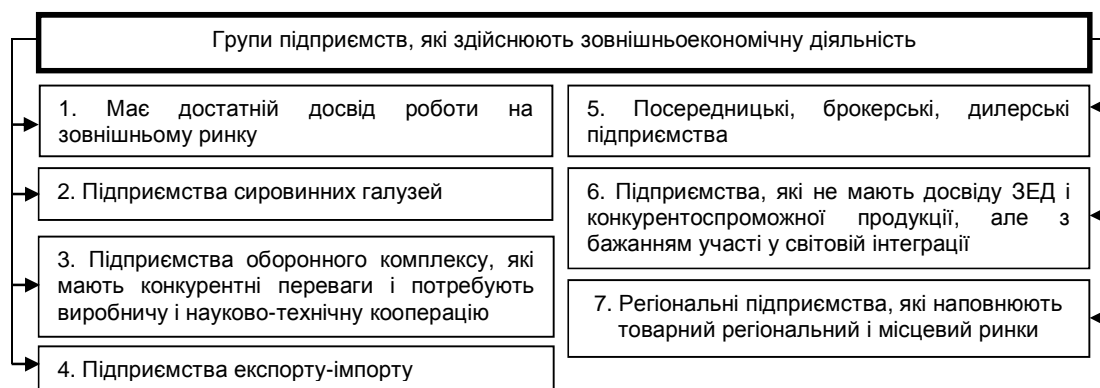

Рис. 2. Ознаки підприємства, яке виходить на зовнішній ринок

Таким чином, головною метою управління зовнішньоекономічною діяльністю є дослідження особливостей сучасних тенденцій розвитку зовнішнього середовища, в якому діє підприємство, та створення на цій основі власних конкурентних переваг. Концепція управління полягає в спрямованості на досягнення стратегічних цілей підприємства, яким має бути підпорядкована вся система управління зовнішньоекономічною діяльністю.

Адекватна оцінка поточного стану зовнішньоекономічної діяльності регіону, виявлення основних тенденцій і проблем в цій сфері стають пріоритетними завданнями визначення напрямів удосконалення та перспектив розвитку зовнішньоекономічної діяльності. Оцінка ефективності зовнішньоекономічних відносин регіону відіграє вирішальну роль у процесі планування соціально-економічного розвитку, проведення регіональної політики, управління регіональною економі-

кою в цілому.

Традиційні показники оцінки зовнішньоекономічної діяльності в силу об'єктивних причин часто не можуть використовуватися на практиці. Постійні змістовні зміни в процесі розвитку зовнішньоекономічних зв'язків, реалізації повноважень, використання потенціалу регіонів вимагають регулярного перегляду методичного апарату оцінки зовнішньоекономічної діяльності підприємств. Відсутність теоретичних і практичних розрахунків як на рівні господарюючих суб'єктів, так і на рівні керівників і координуючих регіональних органів влади тільки підсилює потребу в адекватній оцінці результатів зовнішньоекономічної діяльності для прийняття тактичних і стратегічних рішень.

Науковцями запропоновано показники зовнішньоекономічної діяльності розділити на чотири основні групи: загальна характеристика зовнішньоторговельної діяльності підприємств регіону;

показники ефективності зовнішньоторговельної діяльності підприємств регіону; показники експортної орієнтації підприємств регіону; показники

оцінки іноземних інвестицій – і позначити етапи проведення оцінки ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємств у регіоні (рис. 3) [5].

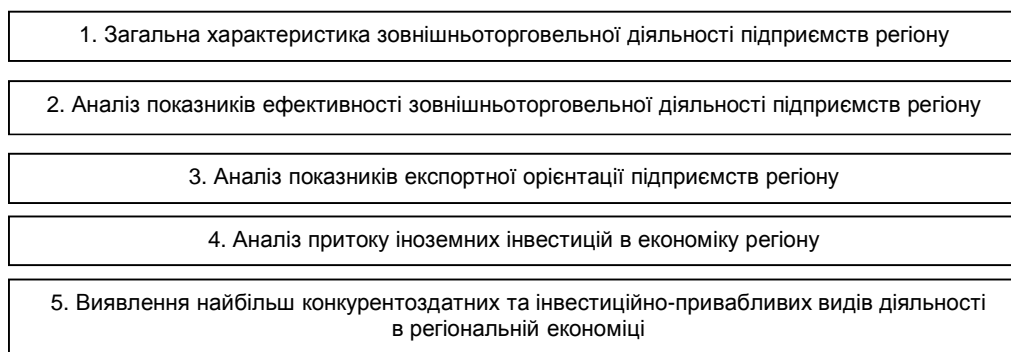

Рис. 3. Етапи проведення оцінки ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємств у регіоні

Крім аналізу кількісних показників зовнішньоекономічної діяльності регіону доцільно також охарактеризувати її якісні сторони:

- 1) розвиток законодавчої бази регіону, спрямованої на вдосконалення організації та стимулювання зовнішньоекономічної діяльності;
- 2) якість зовнішньоторговельної інфраструктури регіону;
- 3) можлива участь регіону в інтеграційних процесах;
- 4) створення на території регіону вільних економічних зон.

Отже, формування ліберального економічного середовища, зміна зовнішніх умов господарювання під час здійснення ЗЕД та інші чинники ставлять перед підприємствами проблеми постійної адаптації систем управління до динамічно мінливих умов господарювання. Тому для забезпечення достатнього рівня внутрішньої і зовнішньої ефективності вітчизняні підприємства мають здійснювати достатньо тривалий процес формування і безперервної адаптації систем управління зовнішньоекономічної діяльності в ході перебудови всієї економічної системи країни.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Сьогодні вихід на зовнішні ринки – це свого роду гарантія для стабільного функціонування підприємства, але забезпечення достатнього рівня ефективності управління досягається лише за відповідності ступеня відкритості системи управління ЗЕД підприємства характерові змін зовнішнього середовища. Існує істотна кореляція між ефективністю ЗЕД, з одного боку, і складніс-

тю управління ЗЕД, інтенсивністю і масштабами змін, що відбуваються у стратегії і структурах управління ЗЕД підприємств – з іншою. Як критерій виступає інтенсивність процесу пристосування системи управління ЗЕД до умов, що змінилися, що відбувається з деяким природним запізненням стосовно загальних масштабів ринкової трансформації економіки [1].

Загрози зовнішньоекономічної діяльності України слід розмежувати на зовнішні та внутрішні. Внутрішні це ті, які можна регулювати через важелі стратегічного управління країною. Зовнішні фактори мікросередовища – це ті чинники, які виникають у результаті державної політики, діяльності конкурентів, тобто мають вплив на рівні держави. На останні не можна вплинути, але необхідно вжити заходів державної безпеки.

Серед зовнішніх слід виокремити негативні прояви глобалізації, використання ресурсної залежності України з метою тиску на неї, агресивна, часто недобросовісна конкуренція з боку іноземних партнерів, нанесення збитків від санкцій міжнародних організацій, а також відсутність своєчасного інформування та прогнозування ситуації. Найбільш впливовими серед внутрішніх є рівень оновлення основних засобів, тінізація економічної діяльності, рівень вмотивованості працівників та імідж держави на світовому ринку.

Виявлені тенденції внутрішнього та зовнішнього середовища дозволять обрати першочергові проблеми, вирішення яких підвищить ефективність реалізації стратегії зовнішньоекономічної діяльності.

Список використаної літератури:

1. Зовнішньоекономічна діяльність: теорія і практика сучасного менеджменту / Батченко Л.В., Дроздова Г.М., Дятлова В.В. та ін. – Донецьк, 2005. – 244 с.
2. Можировский Н. Внешняя торговля Украины: старые друзья и новые партнеры [Электронный ресурс] : — Режим доступу: <http://inpress.ua>. – Название с экрана.
3. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К.: НІСД, 2013. – 576 с.
4. Прогнозування зовнішньої стійкості економіки України / Т.А. Тищук, Д.С. Покришка, Д.О. Махортих, О.В. Іванов. – К.: НІСД, 2013. – 30 с.

5. Растворцева, С.Н., Фаузер, В.В., Задорожный, В.Н., Залевский, В.А. Внешнеэкономическая деятельность российских предприятий в условиях глобализации / под общ. ред. С.Н. Растворцевой, В.В. Фаузера. – СПб.: Издательский центр экономического факультета СПбГУ, 2011. – 116 с.

6. Товарная структура экспорта Украины в 2012 году [Электронный ресурс] : — Режим доступа: <http://www.vlant-consult.ru> – Название с экрана.

Дашутина Л.А. *Внешнеэкономическая деятельность предприятий регионов Украины в условиях усиления внутренней и внешней нестабильности*

В статье исследовано состояние и тенденции развития внешнеэкономической деятельности предприятий региона в условиях усиления внешней и внутренней нестабильности. Предложено к применению этапы проведения оценки эффективности внешнеэкономической деятельности предприятий в регионе.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность, внешняя и внутренняя нестабильность, экспорт, импорт, внешний рынок, эффективность ВЭД региона.

Dashutina L. *Foreign economic activity of Ukraine's regions enterprises in the condition of growing of external and internal instability*

Condition and development tendencies of enterprise's foreign economic activity in the region in the increasing of external and internal instability are studied in this article. Steps of effectiveness evaluating of enterprise's foreign economic activities in the region are offered for use.

Keywords: foreign economic activity, external and internal instability, exports, imports, foreign market, efficiency of region's FEA.

Дата надходження до редакції: 21.03.2014
Рецензент: д.е.н., професор Михайлова Л.І.

УДК 435.188.13

РОЗВИТОК ПОТЕНЦАЛУ СВІТОВОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА ЗА УМОВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

О. Ю. Юрченко, к.е.н., доцент, Сумський національний аграрний університет

У статті розкриті особливості розвитку світового сільського господарства за умов глобалізації.

Ключові слова: світове сільське господарство, економічна інтеграція, глобалізація конкурентоспроможність.

Постановка проблеми. Сьогоднішній період розвитку світового господарства охарактеризован розвитком глобальних процесів, які сприяють інтеграції та посиленню взаємовідносин і взаємозалежностей економічних суб'єктів, що створює передумови заглиблення світової економічної кризи. Активізація процесів глобалізації супроводжується якісними змінами світових ринків, значення якого для стимулювання розвитку інших секторів світової економіки суттєво зростає на фоні нестачі природних ресурсів і впливу інших факторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем глобалізації та вивченню причин виникнення економічних криз присвячено праці О. Білоруса, І. Бузько, А. Гальчинського, Б. П. Герста, Ч. Гіла, І. Дахно, М. Делягіна, Є. Кочеткова, Д. Лук'яненко, З. Луцишин, Ю. Макогона, В. Новицького, Ю. Пахомова, А. Поручника, Г. Томпсона, Д. Стигліца, А. Філіпенка, Дж. А. Хансона, О. Шниркова та ін. Значний внесок у дослідження тенденцій розвитку міжнародного ринку ресурсів здійснили: І. Александров, Л. Бесчасний, С. Караганов, А. Качинський, А. Кредисов, П. Леоненко, Д. Лук'яненко, В. Омельченко, І. Павленко,

І. Потравний, В. Савчук, А. Філіпенко, Є. Хлобистов, Г. Черніченко та інші.

Метою статті є обґрунтування прогнозів подальшого розвитку потенціалу світового сільськогосподарства.

Викладення основного матеріалу. Сьогодні сільське господарство в основному успішно задовольняє наявний у світі реальний попит на продовольство. Однак, за даними Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО), більш ніж 900 мільйонам чоловік на землі продовольча безпека не гарантована [1].

Найбільшій уваги до проблеми виходу світового ринку сільськогосподарської продукції з кризи приділяє ООН за допомогою своїх органів та спеціалізованих установ, серед яких можна виділити Всесвітню продовольчу програму (ВПП), Дитячий фонд Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ), Міжнародного фонду сільськогосподарського розвитку, ФАО та інших.

Так, Ініціатива ФАО щодо боротьби із ростом цін на продовольство (ІБРЦП), розгорнута в грудні 2007 року, ставить за мету вирішення поточних проблем для запобігання подальшому погіршенню ситуації. У рамках ІБРЦП були прийняті надзвичайні заходи в 57 країнах загальною вартістю в 40 мільйонів доларів США. Значна частина ро-

боти, виконаної ФАО, пов'язана із збільшенням масштабів діючих програм для надання підтримки сільському господарству та відновлення засобів до існування незаможного сільського населення, 80% якого заробляє на життя веденням сільського господарства. ФАО працює в тісному контакті з партнерами по Організації Об'єднаних Націй, перш за все з Всесвітньою продовольчою програмою та Міжнародним фондом сільськогосподарського розвитку, а також зі Світовим банком, Міжнародним валютним фондом, регіональними організаціями та банками розвитку. Заходи, прийняті в рамках ІБРЦП, забезпечують в основному початковий капітал; вони охоплюють тільки самі нагальні потреби дрібних виробників у країнах з низьким рівнем доходу і дефіцитом продовольства і спрямовані на створення серед них можливостей, що дозволяють збільшити обсяги сільськогосподарського виробництва в майбутній посівний сезон. У програмному документі ІБРЦП коротко перераховані типи заходів, які країнам слід реалізувати в короткостроковій перспективі, для зменшення впливу кризи:

1. Надання насіння, добрив та інструментів і надання ефективних послуг з розповсюдження знань для забезпечення оптимального використання поставлених засобів виробництва, що закладе основи для стійкої інтенсифікації виробництва в майбутньому.

2. Проведення роботи з модернізації інфраструктури, наприклад, систем зрошення, ринкової інфраструктури та поліпшення сільських доріг.

3. Зміцнення технічних знань для збільшення вартості кінцевої товарної продукції дрібних сільгоспвиробників за рахунок вирощування більш якісних та більш врожайних сортів культур або за рахунок використання методів переробки, що дозволяють урізноманітнити продукцію, а також сприяння укладенню надійних і вигідних для виробників контрактів на постачання з сільськогосподарськими компаніями.

4. Скорочення втрат (що іноді складають до однієї п'ятої врожаю) за рахунок поліпшення обробки, молотби та складування, захисту сільськогосподарських культур і тварин від шкідників, хвороб і захворювань (наприклад, за допомогою систем комплексної боротьби з шкідниками) і вживання заходів з обмеження наслідків стихійних лих.

У всіх перерахованих сферах ФАО пропонує технічну і політичну допомогу і консультації, створення потенціалу, а також надання підтримки доставкам в рамках реалізованих нею значущих надзвичайних програм. Програмний документ ІБРЦП, доповнений планами дій і конкретними проектними/програмними пропозиціями, розробленими з країнами, використовується зараз для мобілізації ресурсів, необхідних для виконання національних планів дій. Підтримка в рамках ІБРЦП здійснюється за запитом країн. Точні пот-

реби визначаються оціночними місіями і також під час консультацій з урядами. Їхнє головне завдання – виявлення найбільш уразливих груп, що найсильніше постраждали від підвищення цін на продовольство. Потім визначаються можливі варіанти реагування і політичні заходи [2].

До окремих сфер дії належать:

a. розробка програм продовольчої безпеки, систем соціального захисту і мереж соціальної підтримки;

b. поліпшення доступу до найважливіших засобів виробництва, таких як насіння і добрива;

c. надання допомоги у вдосконаленні управління водними та ґрунтовими ресурсами;

d. надання технічної допомоги у всіх перерахованих вище сферах;

e. надання політичної допомоги, що включає проведення оцінки поточної сільськогосподарської та торговельної політики, тарифів, податків, заходів цінового контролю, конкурентної і ринкової політики та політики забезпечення продовольчої безпеки.

Підготовлені в результаті національні плани дій орієнтовані на досягнення продовольчої безпеки серед найбільш уразливих груп населення і націлені на створення для дрібних сільгоспвиробників нових можливостей доступу до засобів виробництва, інвестицій і технологій та отримання вигоди від високих цін на продовольство.

ФАО зробила значний внесок у розробку Всеохоплюючої рамкової програми дій (ВРПД), створеної Цільовою групою високого рівня з проблеми глобальної кризи в сфері продовольчої безпеки, очолюваної Генеральним секретарем ООН, і в партнерстві з іншими установами ООН і Бреттонвудськими установами. Вся діяльність, що реалізується в рамках ІБРЦП, повністю узгоджується з ВРПД і спрямована на досягнення результатів, передбачених у Рамковій програмі на короткострокову перспективу.

У Європі на сільське господарство припадає 1,7 % ВВП, у ньому зайнято 4,2% населення країни ЄС. Підвищення температури на 2°C може призвести до зростання врожайності, однак не в усіх регіонах і не в усі роки. Теплова хвиля 2003 р. згубила від 30 до 40% урожаю зернових, а у Франції на птахофермах від жари загинули 4,5 млн. курчат. Очікується, що через більш часті посухи неврожайні роки в Росії стануть повторюватись приблизно у два рази частіше після 2020 р., а до 2070 р. у деяких регіонах врожайність знизиться на 40 %. Продуктивність лісових господарств у Північній Європі вже зросла на 10%, але на півдні Європи очікується нестача води, посухи, спонтанні лісові пожежі, ерозії тощо [3].

З помірним потеплінням очікувані врожаї культур збільшаться в областях помірного клімату і знизяться в тропіках. Економіко-кліматичні моделі прогнозують збільшення глобального виробницт-

ва врожаю за легким і середнім сценаріями потепління менше, ніж на 3°C. Але спільний ефект більш високих середніх температур, більша мінливість температури і опадів, настання більш частоті та інтенсивної посухи і повеней, скорочення придатності води для іригації можуть бути руйнівними для сільського господарства в багатьох тропічних областях. В Африці третина насе-

лення перебуває в небезпеці голоду, чверть – у Західній Азії, приблизно одна шоста – в Латинській Америці. Прогнозується значний вплив зміни клімату на ціни продуктів харчування на глобальному рівні до 2050 р. Деякі моделі свідчать про більш істотні ефекти від зміни клімату після 2050 р. з подальшим збільшенням температури (рис. 2.5).

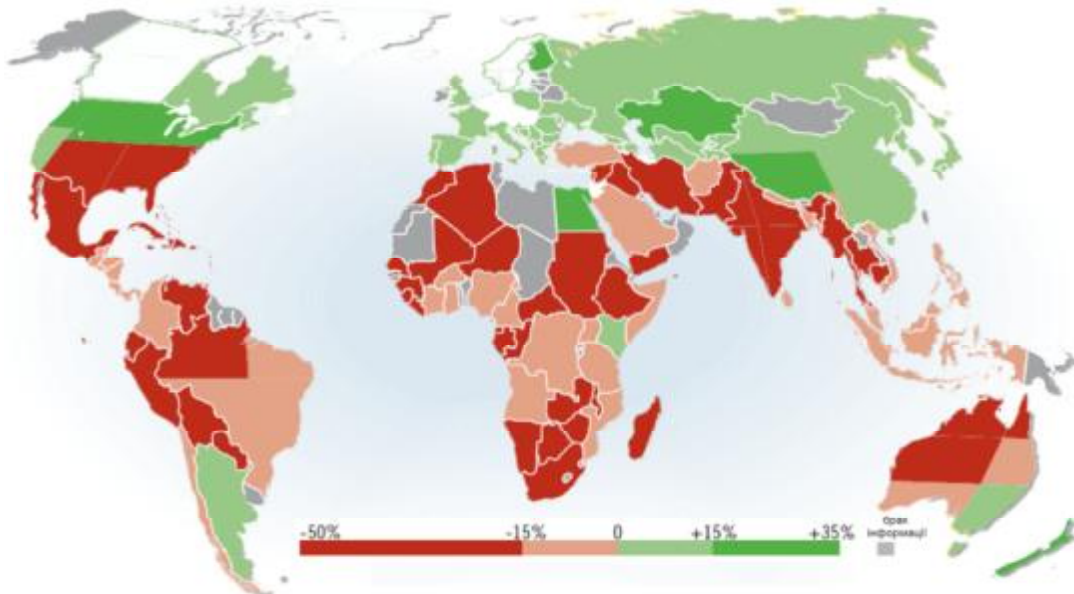

Рис. 2.5. Прогнозована трансформація продуктивності світового сільського господарства в 2080 р. від кліматичних змін (включаючи викиди ПГ від внесення добрив) [3]

Щодо варіанту незміни клімату, частка сільського господарства у ВВП в Африці району Сахари (регіон з найвищим впливом зміни клімату) може скоротитись на 2-9%.

Кліматичне моделювання свідчить про необхідність значних змін в схемах виробництва. За наявними оцінками, до 2080 року сільськогоспо-

дарський потенціал розвинених країн може зрости на 8%, переважно як результат більш тривалого періоду вегетації рослин, тим часом як у світі, що розвивається, він може на 9% знизитись, при цьому найбільші втрати, за оцінками, понесуть Африка до півдня від Сахари і Латинська Америка (рис. 2.6).

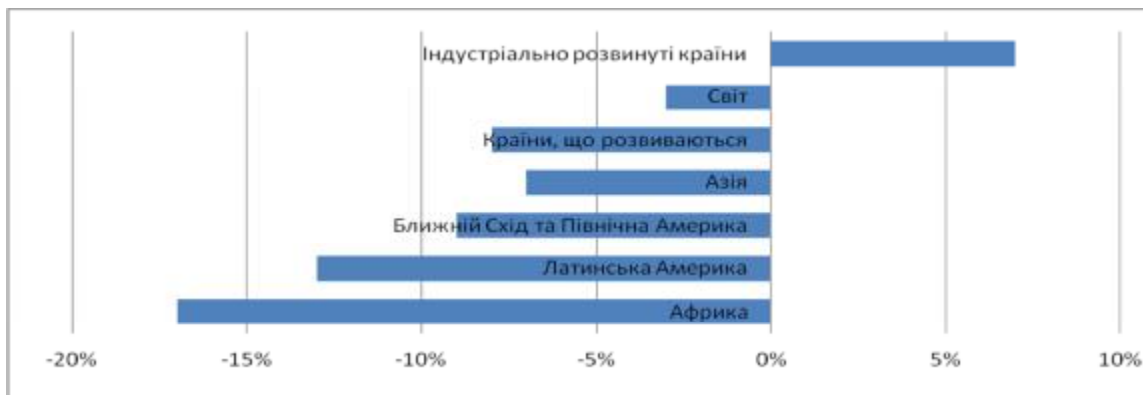

Рис 2.6. Прогноз зміни світового сільськогосподарського виробничого потенціалу в 2000-2080 рр., % [4]

Протягом останніх десятиліть відбувається стійке зростання населення планети, в основному за рахунок приросту в слаборозвинених країнах, що ставить перед світовим співтовариством завдання забезпечення продовольством (рис. 2.7).

Населення світу неухильно зростає. У період 1990-2008 рр. населення Землі збільшилось на 25%, а основний приріст припав на менш розвинені регіони. При цьому зменшується кількість доступних для землеробства площ.

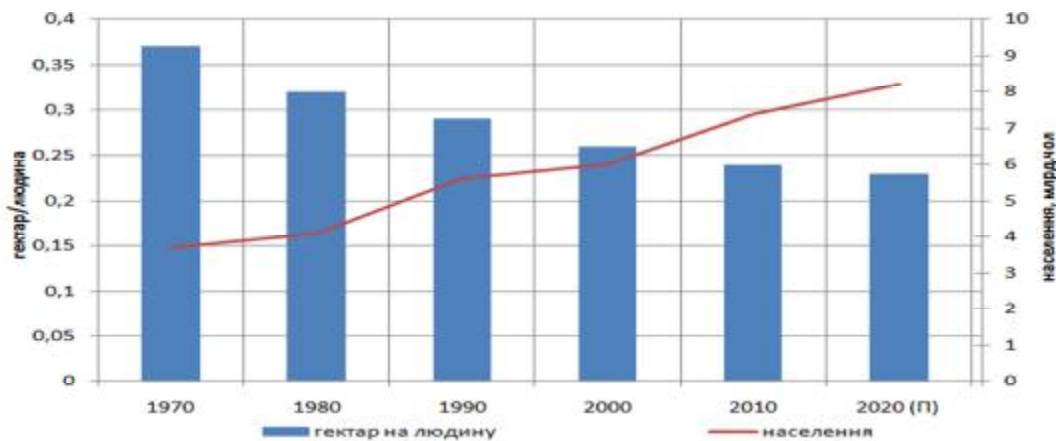

Рис.2.7. Співвідношення зростання чисельності населення і доступних для землеробства площ, 1970-2020 рр. (прогноз) [5]

Підвищення продуктивності сільського господарства є життєво важливим для стимулювання росту інших секторів економіки. На фоні зростаючої нестачі земельних і водних ресурсів і впливу інших факторів, викликаних глобалізацією, стає очевидним, що майбутнє сільського господарства пов'язане з більш дбайливим ставленням до природних ресурсів. В останні два десятиліття істотний вплив на розвиток сільського господарства чинить зростаючий попит на сировину для виробництва *біопалива*. Розвитку світового ринку біопалива сприяли як зростання цін на нафту, так і прагнення розвинених країн зменшити залежність від постачальників енергоносіїв. З метою швидкого впровадження в практику біопалива керівництво США, Євросоюзу і уряди багатьох країн Південно-Східної Азії ввели податкові пільги й субсидії на його виробництво й споживання.

Швидке зростання попиту на біопаливо практично в усіх регіонах світу призвело до активного розширення його виробництва. Перехід до широкого використання біопалива впливає на світове сільськогосподарське виробництво і надалі може кардинально змінити його структуру в результаті переорієнтації з харчового сектора на промисловий. Виробництво біопалива відкриває нові можливості для пом'якшення зміни клімату й створення нових великих сільськогосподарських ринків.

Сільське господарство традиційно сприймається як винятковий або чутливий сектор глобальної торгової системи. Навіть при тому, що сільськогосподарські товари, на відміну від послуг, є продуктами праці, які фізично перетинають національні кордони, в системі СОТ вони виділяються окремо через свою особливу природу і роль в розвитку міжнародної торгівлі. Ця "відмінна" природа полягає в особливостях виробничого процесу в сільському господарстві, постійному попиті на харчові продукти, які забезпечують щоденні природні потреби людини, а також у важливій ролі, яку відіграє агропромисловий сектор в історії, культурі та економіці багатьох суспільств.

Сільське господарство в основному успішно

задовольняє наявний у світі реальний попит на продовольство. Однак більш ніж 800 мільйонам чоловік на землі продовольча безпека не гарантована. Тенденція до зниження цін на продовольство на глобальних ринках, що спостерігалася на протязі тривалого часу, змінилася на протилежну, що призводить до росту невизначеності у сфері глобальної продовольчої безпеки. Початок ХХІ століття позначився якісними змінами на світовому ринку сільськогосподарської сировини й продовольства. Мова йде про новий етап розвитку світової економіки, головною рисою якого є стрімке подорожчання продуктів харчування.

Аналіз динаміки цін на світовому ринку сільськогосподарської продукції показує, що хоча цінам на сільськогосподарську продукцію завжди була властива висока мінливість, їх коливання відбувалися навколо довгострокового низхідного тренда. Причинами цьому стали технологічні досягнення, що призвели до істотного скорочення витрат на виробництво харчових продуктів, а також широко поширене субсидування сільського господарства в країнах-членах Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), що робило більш ефективне і дешеве виробництво нерентабельним в інших країнах. Два найбільших світових сільгоспвиробників – США й країни ЄС – серйозно дотували своє сільське господарство, це дозволяло їм продавати свої продукти на світовому ринку за заниженими цінами. Лібералізація торгівлі, проведена в рамках угод СОТ й двосторонніх торговельних угод, веде до того, що виживають найбільш конкурентоспроможні постачальники сільськогосподарських продуктів. Як правило, це великі концерни аграрної й харчової промисловості з США або ЄС. Вони вирощують монокультури в великих обсягах для світового ринку і тим самим витісняють дрібних виробників та їх різноманітну сільськогосподарську продукцію, орієнтовану на потреби цих країн. Крім того, західні агроконцерни одержують субсидії. Тому вони можуть пропонувати свої продукти за ціною, що є демпінговою для національних

виробників у країнах, що розвиваються.

Ці два фактори підсилили роль невеликого числа країн, які наразі є головними постачальниками продовольства у світі. Така парадигма сільськогосподарського виробництва, рухома пропозицією, задала курс на поступове зниження реальних цін, і цей тренд тривав протягом десятиліть. Крім того, зміна ринкових і політичних умов викликала скорочення обсягу запасів і значно посилила планову залежність країн від імпорту для задоволення потреб у продуктах харчування. Результатом стало стрімке зростання ролі найбільших країн-експортерів у забезпеченні міжнародних ринків. Тож, при виникненні в таких країнах виробничого дефіциту, особливо протягом кількох років поспіль, ситуація зі світовими поставками цілком закономірно стає напруженою, а обумовлена цим вузькість ринку проявляється, перш за все, у зростанні цін.

Глобальність продовольчій проблемі надає ще й та обставина, що її вирішення неможливо досягти ізольованими зусиллями окремих країн, від яких потрібне добре налагоджене співробітництво незалежно від пануючих у них суспільних і політичних систем. До цієї проблеми не можна підходити також у відриві від інших складних си-

туацій глобального розмаху, з якими змушене зіштовхуватися людство. Сьогодні у світі немає держави, у якій виробництво, розподіл і зовнішня торгівля продовольством не були б пріоритетними напрямками регулювання з боку центральної влади, тому критично важливим є аналіз політики країн світу у відповідь на продовольчу і фінансову кризи.

Висновки і пропозиції. Встановлено, що початок ХХІ століття позначився якісними змінами на світовому ринку сільськогосподарської сировини й продовольства: внаслідок стрімкого подорожчання продуктів харчування, а також стійкого зростання населення планети продовольча безпека може бути гарантована виключно на основі зростання продуктивності сільського господарства

Визначено, що до 2080 року сільськогосподарський потенціал розвинених країн може зрости на 8%, в той час, як у країнах, що розвиваються, він може знизитись на 9% внаслідок уповільнення зростання врожайності, відсутності інвестицій і зниження витрат на фінансування наукових досліджень в цій сфері, при цьому найбільші втрати, за наявними оцінками, понесуть Африка до півдня від Сахари і Латинська Америка.

Список використаної літератури:

1. Положение дел в связи с отсутствием продовольственной безопасности в мире 2009. Экономический кризис – последствия и извлеченные уроки [Электронный ресурс] // Официальный сайт Продовольственной и сельскохозяйственной организации ООН (ФАО). – Режим доступа: <ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/012/i0876r/i0876r.pdf> – Загл. с экрана.
2. Продовольственная и сельскохозяйственная политика [Электронный ресурс] / Продовольственная и сельскохозяйственная организация Объединенных Наций : [сайт]. – Режим доступа: <http://www.fao.org/documents/ru/Продовольственная%20и%20сельскохозяйственная%20политика/topicsearch/4>
3. Рябчин А.М., Экономика изменения климата и международная система охраны окружающей среды. Опыт Евросоюза, Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ. – Донецк-Одесса: ДонНУ, 2008. – С. 536-541
4. Янковский Н.А., Макогон Ю.В., Рябчин А.М. Инновационные и классические теории катастроф и экономических кризисов: Монография / под ред.Макогона Ю.В. – Донецк: ДонНУ, 2009. – 331 с.
5. Мировой рынок минеральных удобрений: монография / Макогон Ю.В., Яценко А.Б., Губатенко Н.И., Рябчин А.М., Савченко Э.А., Пивоносов М.Ю., Аксельрод М.В. Под ред. Макогона Ю.В. – Донецк: 2012. – 280 с. – ISBN: 978-966-639-379-4.
6. Current world fertilizer trends and outlook to 2014 [On-line resource] // Official website of the Food and Agriculture Organization of the United Nations – Access mode: <ftp://ftp.fao.org/ag/agp/docs/cwfto14.pdf>.
7. Current world fertilizer trends and outlook to 2014 [On-line resource] // Official website of the Food and Agriculture Organization of the United Nations – Access mode: <ftp://ftp.fao.org/ag/agp/docs/cwfto14.pdf>.

Юрченко О.Ю. Развитие потенциала мирового сельскохозяйственного производства в условиях глобализации

В статье раскрыта сущность особенностей развития мирового сельскохозяйственного производства.

Ключевые слова: мировое сельскохозяйственное производство, экономическая интеграция, глобализация, конкурентоспособность.

Yurchenko O. Development potential of global agricultural production in the context of globalization

The article explores the essence of the current state of agricultural development.

Keywords: international agriculture, economical integration, globalization, competitiveness

Дата надходження до редакції: 21.03.2014
Рецензент: д.е.н., професор Михайлова Л.І.

РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

УДК 330.15:504.06

ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПІДХОДІВ ДО УПРАВЛІННЯ СФЕРОЮ ПОВОДЖЕННЯ З ТВЕРДИМИ ВІДХОДАМИ РЕГІОНУ

М. С. Самойлік,

У статті науково обґрунтовано інноваційно-інвестиційні підходи до удосконалення фінансово-економічного забезпечення сфери поводження з відходами за рахунок використання ресурсів кредитно-фінансового механізму, а також страхування та концесії, що дозволить значно збільшити фінансування програм по поводженню з відходами, зменшити навантаження на бюджети всіх рівнів, а також стимулюватиме інвесторів до вкладення коштів у дану сферу. Розглядаючи можливість використання даних економічних підходів для рішення проблем у сфері поводження з відходами у контексті реалізації соціально-економічної та екологічної стратегії конкретного регіону (на прикладі Полтавської області), встановлено, що їх реалізація дозволить залучити інвестиції у дану сферу на суму більше ніж 250 млн. грн., у результаті чого зменшення екологічного ризику складе 9,6 млн. грн.

Ключові слова: тверді відходи, регіон, фінансово-економічне забезпечення, інноваційно-інвестиційні підходи.

Постановка проблеми. Однією із умов сталого територіального розвитку є соціально-еколого-економічна рівновага регіону, необхідним елементом якої є ефективне функціонування сфери поводження з твердими відходами (ТВ). У такому аспекті підвищення ефективності використання природно-економічного потенціалу території, у тому числі на основі капіталізації відходів, стає одним з пріоритетних завдань регіонального розвитку. У той же час, основна проблема при поводженні з відходами полягає у недостатньому фінансуванні. Багато цікавих інвестиційних проєктів пов'язаних з природоохоронною діяльністю не змогли бути реалізовані через відсутність початкового капіталу. Зокрема, у більшості регіонах України не вистачає коштів на будівництво підприємств по переробці відходів, також не вистачає коштів на купівлю сміттєвозів, сучасних безпечних контейнерів, у тому числі для роздільного збору та іншого обладнання. Навіть підприємства даної сфери, які не потребують значних капіталовкладень, досить часто не цікавлять інвесторів через непомірно високі показники ризику. Таким чином, потрібний пошук джерел фінансування проєктів, пов'язаних із поводженням з відходами, з урахуванням специфіки природоохоронної діяльності і природоохоронного законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми поводження з відходами та залучення їх у господарський обіг вивчаються багатьма вітчизняними і зарубіжними вченими, зокрема О. Бондарем, О. Васютою, О. Веклич, Г. Виговською, Т. Галушкіною, Б. Горлицьким, Л. Мельником, В. Міщенком, Д. Пірсом, І. Синякевичем, І. Уолтером та іншими. Але питання удосконалення системи регіонального управління сфери поводження з ТВ у рамках соціально-економічної політики за допомогою формування ринкового механізму та його інститутів недостатньо пророблені. У цьому аспекті актуалізується питання **Вісник Сумського національного аграрного університету**

формування інноваційно-інвестиційних підходів до управління системою поводження з ТВ, основаної на розробці інноваційної методології і концепції управління нею, як складною еколого-економічною системою, визначенні інструментів та заходів фінансово-економічного забезпечення даної сфери з урахуванням синергійного ефекту.

Мета роботи: розробити рекомендації щодо удосконалення фінансово-економічного забезпечення сфери поводження з твердими відходами, на основі розкриття їх інноваційно-інвестиційного потенціалу, у контексті реалізації соціально-економічної та екологічної стратегії регіону.

Виклад основного матеріалу. У Полтавській області щорічно утворюється близько 480 тис. т (1,6 млн.м³) твердих побутових відходів, з яких 97-98% вивозяться на 377 санкціоновані полігони та звалища ТВ (площею 460,2 га), та 4,5 млн. т. промислових відходів (з яких 200 тис. т – небезпечні відходи) [1]. Спостерігається тенденція до щорічного утворення як промислових, у тому числі і небезпечних, так і побутових відходів. Так, якщо у 2000 р. відходи, що утворюються в Полтавській області, становили 1,5% від загального обсягу, який утворюється в Україні, то у 2012 р. – 8,5% відповідно. Зростає обсяг накопичених відходів у місцях організованого та неорганізованого складування, так станом на 1.01.2012 р. в області накопичено понад 15 млн. т промислових відходів та 20 млн. т побутових ТВ [2]. Загальна площа несанкціоновано видалених відходів у 2011 р. склала 60,2 га (411 одиниць). Значно зменшився обсяг утворення вторинної сировини (на 32% у 2012 р. у порівнянні з 2010 р.) та її використання, що вказує на неефективність функціонування даної сфери у регіоні [3].

До головних проблем у сфері поводження з відходами Полтавської області можна віднести: постійне збільшення обсягу утворення відходів у регіоні; низький рівень утилізації ресурсоцінних відходів; збільшення кількості та площ звалищ ТВ

та невідповідність більшості із них екологічним та санітарно-гігієнічним нормам; залишається незадовільною ситуацією щодо видалення відходів у місця неорганізованого складування. Оцінка

збитку за забруднення та ризик здоров'ю населення від сфери поводження з ТВ у регіоні, розраховані за авторськими методиками, наведеними у [4-5], приведені на рис.1.

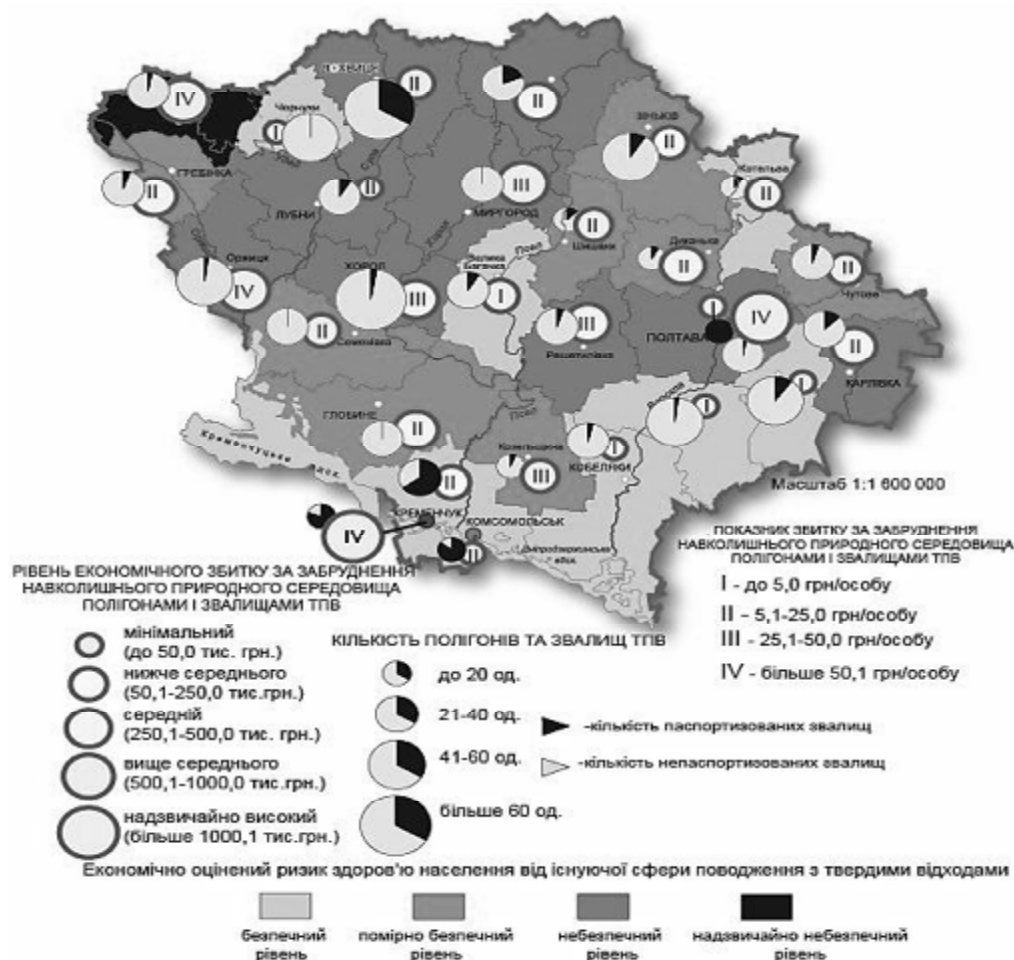

Рис. 1. Економічно оцінений ризик за забруднення навколишнього середовища існуючою системою поводження з ТВ (авторське дослідження)

Однією із головних причин ситуації у сфері поводження з ТВ, що склалася, є обмеженість фінансових коштів на розвиток сфери поводження з відходами і створення відповідної інфраструктури, вкрай повільне впровадження економічних інструментів залучення відходів до господарського обсягу, недостатня розробленість механізму їх застосування. У той же час, у зв'язку з різким зменшенням бюджетних асигнувань, що виділяються на охорону навколишнього середовища, особливо актуалізується питання щодо використання економічних механізмів стимулювання раціонального природокористування, до яких можна віднести пільгове кредитування підприємств, установ і організацій, що здійснюють природоохоронну діяльність, зокрема у сфері поводження з ТВ, за участю банків та спеціальних фондів (екологічних платежів), лізинг, концесія та екологічне страхування. Використання довгострокових кредитів банку (понад 5

років) дозволить підприємствам зробити повну або часткову заміну устаткування на більш сучасніше, яке б відповідало міжнародним екологічним стандартам. Короткострокові кредити (менше 1 року) можуть бути спрямовані на придбання оборотних фондів [6].

Система кредитування підприємств, що здійснюють природоохоронні заходи, має бути побудована таким чином, щоб підприємствам було вигідно проводити ці заходи, а банкам – видавати кредити на вказані цілі. Для підприємств це може виражатися в першочерговості кредитування, отриманні кредиту на пільгових умовах (під зниженою відсотком). Зацікавленість комерційних банків у пільговому кредитуванні підприємств, що ефективно здійснюють охорону навколишнього середовища, може бути забезпечена лише при повній компенсації коштів, витрачених банками на видачу кредитів під зниженою відсотком. Компенсація втрат банків при

видачі пільгових кредитів може здійснюватися наданням комерційним банкам податкових пільг, а також видачею дотації екологічними платежами для покриття витрат банків, які видають пільгові кредити на природоохоронні заходи. Джерелами компенсації втрат банку можуть виступати як бюджетні асигнування, так і засоби екологічних платежів [7].

Процес здійснення фінансування підприємства по переробці відходів можливо здійснювати наступним чином. Адміністрація отримує гроші у вигляді кредиту від комерційного банку для фінансування певних заходів у сфері поводження з ТВ, заздалегідь уклавши кредитний договір. Кредитний договір є письмовою угодою між банком і позичальником, по якому банк зобов'язується надати кредит на узгоджену суму в певний термін і за встановлену плату. Позичальник зобов'язується використати і повернути видану банком позику, а також виконати усі умови договору. Необхідно відмітити, що кредит видається по пільговій процентній ставці. У свою чергу банк укладає договір опікування з комітетом охорони навколишнього середовища (при місцевих радах). Відповідно до нього останній зобов'язується погашати кредиторів заборгованість позичальника у разі неповернення кредиту і відсотків по ньому. На основі договору про компенсацію між комерційним банком і комітетом, останній зобов'язується відшкодувати різницю між звичайною і пільговою ставкою за кредитом. У договорі може бути встановлена сума, яку погашатиме опікун. У договорі з фондом входять пункти про характер природоохоронних заходів, що проводяться, і про міру їх важливості для регіону.

Таким чином, комерційний банк зацікавлений у даній операції у зв'язку з відсутністю ризику неповернення грошових коштів. Отримавши пільговий кредит від комерційного банку, адміністрація переводить гроші підприємству на проведення певних заходів у сфері поводження з ТВ на підставі заздалегідь складеного договору про оплату. Після закінчення терміну повернення кредиту адміністрація повертає пільгову частину кредиту банку грошима, які збираються з населення (підприємств) у вигляді тарифів (зборів).

При визначенні розміру дотацій необхідно враховувати, що нестабільність вітчизняної економіки призводить по суті справи до припинення надання довгострокових кредитів. Це пояснюється небажанням банків нести підвищений ризик, пов'язаний зі швидкою зміною умов кредитування. У той ж час, проведення природоохоронних заходів потребує, як правило, вилучення фінансових ресурсів на досить тривалий термін, що може привести до відмови банків від надання кредитів на здійснення цих заходів навіть при отриманні ними дотацій з бюджету. Для вирішення даної проблеми необхідно передбачити коригування величини дотації на індекс інфляції або

залежно від уточнення облікової ставки відсотка НБУ. Для впровадження пільгового кредитування підприємств, що ефективно здійснюють охорону природного середовища, потрібне прийняття закону про виділення державних дотацій з бюджету банкам, які здійснюватимуть дане пільгове кредитування.

Ще одним з ефективних способів фінансування програм щодо поводження з відходами може бути лізинг, що по суті представляє одну з форм кредиту. Оцінюючи у загальному вигляді ефективність придбання устаткування, пов'язаного з діяльністю щодо поводження з ТВ у лізинг, у порівнянні із звичайним кредитуванням, наведемо його переваги. Припустимо, при вартості устаткування у сфері поводження з ТВ 1,5 млн. грн. і періодом передачі у лізинг на 4 роки, щорічні лізингові платежі складуть 220 тис. грн. Вартість щорічного дорожчання устаткування (у середньому – 9%) в розрахунок не береться, оскільки воно компенсується податковими пільгами і законодавством. У результаті усі платежі складуть суму – 880 тис. грн. У разі придбання цього ж устаткування в кредит на 4 роки під 15% річних отримаємо 2,4 млн. грн. [8]. Таким чином, можна зробити висновок, що використання лізингу є більш вигідним у порівнянні із звичайним кредитуванням. У випадку пов'язаним з природоохоронною діяльністю, бажане страхування передаваного в лізинг устаткування спеціалізованою страховою компанією, а також можливо об'єднання лізингодавча, постачальника устаткування, банку-кредитора і страхової компанії в холдинг.

Ще однією особливістю лізингових компаній є те, що найбільша ефективність їх роботи досягається у тому випадку, коли вони мають вузьку галузеву спрямованість. На даний час в Україні відсутні лізингові компанії, які б мали б виключно природоохоронну спрямованість. Ця ситуація значно ускладнює роботу екологічно орієнтованих підприємств за лізинговими схемами. На це значно впливає недостатнє опрацювання фінансових схем по здійсненню лізингових операцій. Також позначається недостатня законодавча підтримка лізингових операцій в природоохоронній діяльності в цілому і в сфері поводження з відходами зокрема. Так, у Законі України "Про відходи", прописані лише загальні положення по використанню позикового капіталу. У зв'язку з цим багато існуючих лізингових компаній не є зацікавленими в участі у програмах щодо поводження з відходами.

Однією із найбільш актуальних проблем у сфері поводження з відходами є управління екологічними ризиками. Зниження екологічних ризиків є одним з основних завдань у діяльності по поводженню з відходами, оскільки це пов'язано з великими матеріальними санкціями у випадку спричинення збитку. Найбільш ефективним ме-

тодом зниження екологічних ризиків є екологічне страхування. У даному випадку будуть задіяні дві основні функції страхування: функція відшкодування збитку, у разі настання страхової події (компенсаційна функція); превентивна або попереджувальна функція, яка полягає в проведенні заходів по відвертанню можливості настання страхового випадку.

На жаль, в Україні відсутнє обов'язкове екологічне страхування стосовно сфери поводження з відходами. У Законі України "Про відходи" не прописаний страховий механізм навіть частково. Правове регулювання екологічного страхування здійснюється фрагментарно, так, навіть маючи бажання брати участь у страховому процесі при поводженні з відходами, страховики і страхувальники не можуть виробити чітких планів дій.

В основному велика кількість проблем виникає при визначенні організації, яка виступатиме страхувальником, причому найбільш складна ситуація полягає із страхуванням об'єктів знешкودження відходів. Це передусім пов'язано з великим розміром екологічних ризиків, які виникають при знешкодженні відходів. У зв'язку з цим страхові компанії не завжди страхують екологічні ризики, оскільки у разі спалювання відходів, навіть не завжди можливо оцінити екологічний збиток. Також слід враховувати і той факт, що страхова сума буває дуже велика у зв'язку із специфікою забруднень довкілля (діоксин, метан тощо) і, відповідно, не всякий страхувальник у змозі платити по цьому страховому тарифу. Ураховуючи той факт, що власниками підприємств по переробці, спалюванню і видаленню ТВ можуть являтися приватні інвестори, то і страхувальниками виступатимуть вони самі. У разі, якщо власником буде місцева влада, то і страховий тягар покладатиметься на них. Проте, хотілося б відмітити, що в якості одного з напрямів економічного стимулювання приватних компаній, які працюють у сфері поводження з відходами, може являтися компенсація адміністраціями міст витрат по здійсненню страхування.

У даний час в Україні інвестування в сферу поводження з ТВ стримується багатьма чинниками, серед яких значне місце займає відсутність у законодавстві прямих норм для даного сектора економіки, а також недостатній розвиток сучасних режимів господарської діяльності, одним з яких є державні і комунальні концесії. Концесія, що по суті є довгостроковою формою здійснення інвестицій, базується на дозволі виключно державою експлуатації відновлюваних і невідновлюваних природних ресурсів, а також здійснення інших видів господарської діяльності на умовах довгострокової оренди. У зв'язку з тим, що концесійне законодавство знаходиться в Україні в стадії формування, досі слабо утілюються в життя механізми державної підтримки концесій і відсутня система стимулів реалізації конкретного

проекту на світовому ринку концесій. Як наслідок, у сучасній господарській практиці регіонів України справжня концесійна угода підмінюється, як правило, будівельним договором, ліцензійним договором або класичним франчайзингом.

Розглядаючи концесійні інструменти в якості альтернативи приватизації, головною їх перевагою є те, що різко скорочуються державні витрати на створення і підтримку інфраструктури, оскільки основний фінансовий тягар лягає на споживача, а також стає можливим прискорення процесу модернізації комунального сектора, спрощується доступ до передових технологій. У той же час, на відміну від приватизації, приватні інвестори залучаються без відбирання власності у користь приватного інвестора. У сфері поводження з відходами, об'єктами передачі в концесію можуть виступати як підприємства, так і території, наприклад для будівництва й облаштування полігонів для складування ТВ.

Як відмічалось раніше, проблема управління відходами пов'язана з великою кількістю ризиків, а ефективність концесійних стосунків безпосередньо залежить від вирішення проблеми розділення ризиків. У зв'язку з тим, що концесійний договір спрямований на залучення інвестиційних ресурсів з приватного сектора в розвиток держвласності і підвищення комерційної ефективності управління держвласністю та є однією із форм партнерських стосунків, очевидно, що приватна особа і держава несуть певну взаємну відповідальність один перед одним, а також перед суспільством при укладенні концесійного договору. Норми вітчизняного законодавства прописують, що правовласник (держава) несе субсидіарну відповідальність по пред'явлених до концесіонера вимогам щодо невідповідності якості товарів (робіт, послуг), які надаються концесіонером. У разі виникнення заборгованості зі сторони концесіонера, дотримання принципу субсидіарної відповідальності означає, що держава також несе відповідальність по боргах.

Укладенню концесійного контракту передують певні заходи. Так на першій стадії необхідно схвалення пропонованої концесійної угоди владою і громадськістю. У сфері поводження з відходами це може виражатися в чіткому обґрунтуванні необхідності проведення даного заходу. На цій же стадії здійснюється детальне техніко-економічне обґрунтування пропонованого проекту з прогнозуванням очікуваних результатів, як економічних, так і екологічних. Не слід забувати про те, що проблема поводження з відходами більш екологічна, ніж економічна, так що прогноз відвернутого екологічного збитку повинен стояти на першому місці. На наступній стадії проводиться аналіз правового поля щодо реалізації пропонованого проекту і, можливо, коригування на місцевому рівні нормативно-правових документів,

пов'язаних з концесією. За концесійними угодами рекомендується передавати полігони ТВ; земельні ділянки, які раніше використовувалися для розміщення відходів у цілях рекультивациі; устаткування сортувальних і переробних систем, що знаходяться в обласній або комунальній власності. Етап підготовки консультацій передбачає створення робочої групи на територіальному рівні і відбір найбільш прийнятних варіантів з визначенням типу партнерства.

Таким чином, використання фінансово-

кредитних механізмів, а також концесії та страхування у сфері поводження з відходами, дозволить значно прискорити процес перетворення сфери поводження з ТВ у конкурентоспроможну, інвестиційно привабливу галузь. Застосування таких інструментів, як страхування, кредитування і концесія дозволять не лише зробити сферу поводження з відходами економічно ефективною, але і притягнути додаткові інвестиції у дану сферу. Еколого-економічна ефективність запропонованих заходів показана у таблиці 1.

Таблиця 1

Очікувана ефективність використання страхування, концесії, пільгового кредитування і лізингу в сфері поводження з відходами*

Захід	Економічна ефективність	Екологічна ефективність
Страхування відповідальності	Залучення додаткових інвесторів, за рахунок отримання додаткових гарантій.	Передбачення настання страхового випадку, за рахунок проведення превентивних заходів страховика і повне та своєчасне відшкодування збитку у випадку виникнення страхової події.
Концесія	Зниження навантаження на бюджети всіх рівнів.	Більш жорсткий контроль за дотриманням екологічних вимог, більш раціональне використання природних ресурсів.
Пільгове кредитування і лізинг	Залучення додаткових фінансових джерел за рахунок кредитів банків, зниження навантаження на бюджет, забезпечення своєчасності виплати платежів і більш короткий термін окупності обладнання. У випадку використання лізингу природоохоронного обладнання вартістю 20 млн. грн., економія у порівнянні із звичайним кредитуванням може скласти 12 млн. грн. [8].	Впровадження сучасного обладнання дозволить значно зменшити негативні наслідки для навколишнього середовища.

* - складено автором.

Розглядаючи можливість використання даних економічних підходів для рішення проблем у сфері поводження з відходами конкретного

регіону (на прикладі Полтавської області), можна отримати наступні результати (табл. 2).

Таблиця 2

Очікувані результати впровадження економічних інструментів управління у сфері поводження з ТВ на території Полтавської області*

Заходи у сфері поводження з ТВ	Очікувані економічні та екологічні результати**
Будівництво регіональних (міжрайонних) полігонів ТВ по безпечному видаленню відходів.	Обсяг розміщення відходів на 7 полігонах – 450 тис. т в рік.
Розвиток систем рециклінгу відходів.	Доведення обсягу вторинного використання ТВ до 200 тис. т за рік.
Створення сприятливих умов для розвитку екологічного підприємництва.	Економія природних ресурсів у обсязі більш ніж 250 млн. грн.
Ліквідація несанкціонованих звалищ.	Ліквідація 244 несанкціонованих звалищ.
Будівництво підприємств по переробці відходів.	Зменшення кількості виведених із господарського обігу земель за допомогою підприємств по переробці відходів (переробка 156 тис. т. рік рівна економії 25 га земель).
Впровадження ресурсозберігаючих і безпечних технологій.	Зменшення відходів, що утворюються, на 991,53 т.
Використання стимулюючих економічних напрямків.	Залучення інвестицій на розвиток системи переробки ТВ на суму більше ніж 250 млн. грн.
Результат вище приведених заходів для Полтавської області: - зменшення збитку за забруднення навколишнього природного середовища від сфери поводження з ТВ: за забруднення атмосфери – 14,6 млн. грн. (зменшення викидів звалищного газу від видалення ТВ), водного середовища - 9,26 млн. грн. (зменшення скидів фільтрату від звалищ ТВ), ґрунтів – 15,207 (за рахунок повернення забруднених земель у господарський обіг); - зниження ризику здоров'ю населення від сфери поводження з ТВ: за забруднення атмосферного повітря – на 2,7 млн. грн., водного середовища – 2,8 млн. грн., ґрунтів – 4,1 млн. грн.	

* - складено автором та використано при розробці «Регіональної програми охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки з урахуванням регіональних пріоритетів Полтавської області» [2];

** - з урахуванням застосування різних джерел фінансування, включаючи приватних і державних інвесторів.

Висновок. Таким чином, використання ресурсів кредитно-фінансового механізму, а також страхування та концесії, дозволить значно збільшити фінансування програм по поводженню з відходами, зменшити навантаження на бюджети

всіх рівнів і залучити більшу кількість зацікавлених учасників до вирішення даної проблеми. Зокрема, пропонуване пільгове кредитування дозволить використати банківський капітал, як джерело фінансування процесу поводження з відхо-

дами. Застосування ж лізингу в сфері поводження з ТВ дозволить застосовувати найсучасніші технології щодо поводження з відходами і залучати більш кваліфікований персонал у дану сферу. Екологічне страхування дозволить забезпечити права держави як власника природних ресурсів на підтримку відповідної якості навколишнього природного середовища і необхідного рівня відновлення природних ресурсів та слугуватиме серйозним стимулом для інвесторів. У результаті

впровадження даних інструментів стане можливим загальне поліпшення стану якості довкілля, зниження діоксинової небезпеки, а також загальне скорочення викидів метану і діоксиду вуглецю. Досягнення описаних вище результатів цілком реально, навіть в сучасних економічних умовах, пов'язаних зі світовою рецесією і скороченням фінансових можливостей держави і приватних компаній.

Список використаної літератури:

- 1 Екологічний паспорт Полтавської області / За заг. кер. І.А. Піддубного. – Полтава: Держуправління охорони навколишнього природного середовища в Полтавській області, 2012. – 134 с.
- 2 Онищенко В.О. Регіональна програма охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки з урахуванням регіональних пріоритетів Полтавської області [В.О. Онищенко, Ю.С. Голік, О.Е. Ілляш та ін.]. - Полтава: Полтавський літератор, 2012. – 164 с.
- 3 Онищенко С.В. Еколого-економічна оцінка забруднення навколишнього середовища в системі екологічно безпечного розвитку регіонів України. Монографія / С.В. Онищенко, М.С. Самойлік. – Полтава: ПолтНТУ, 2012 – 269 с.
- 4 Самойлік М.С. Оцінка ризику здоров'ю населення у сфері поводження з твердими відходами на регіональному рівні // Еколого-правові та економічні аспекти екологічної безпеки регіонів: Зб. VIII Міжнарод. наук.-практ. конф. - 2013. - С. 166-171.
- 5 Поводження з відходами Полтавщини / [Голік Ю.С., Ілляш О.Е., Самойлік М.С. та ін.].– Полтава: Полтавський літератор, 2009. – 291 с.
- 6 Самойлік М.С. Управління системою поводження з відходами на регіональному рівні / М.С. Самойлік, І.Б. Чичкало-Кондрацька // Бизнес Інформ. Соціально-економічний розвиток України та її регіонів. – 2009. – №4 (1). – С.130 – 133.
- 7 Міщенко В. С. Організаційно-економічний механізм поводження з відходами в Україні та шляхи його вдосконалення / В. С. Міщенко, Г. П. Виговська. – К.: Наукова думка, 2009. – 294 с.
- 8 Онищенко В.О. Теоретико-методологічні засади управління сферою поводження з твердими відходами на регіональному рівні. Монографія / В.О. Онищенко, М.С. Самойлік. – Полтава: ПолтНТУ, 2013. – 524 с.

Самойлік М.С. Формирование инновационно-инвестиционных подходов к управлению сферой обращения с твердыми отходами региона

В статье научно обоснованы инновационно-инвестиционные подходы к усовершенствованию финансово-экономического обеспечения сферы обращения с отходами за счет использования ресурсов кредитно-финансового механизма, а также страхования и концессии, что позволит значительно увеличить финансирование программ по обращению с отходами, уменьшит нагрузку на бюджеты всех уровней, а также будет стимулировать инвесторов к вложению средств в данную сферу. Рассматривая возможность использования данных экономических подходов для решения проблем в сфере обращения с отходами в контексте реализации социально-экономической и экологической стратегии конкретного региона (на примере Полтавской области) установлено, что их реализация позволит привлечь инвестиции в данную сферу на сумму больше, чем 250 млн. грн., в результате чего уменьшение экологического риска составит 9,6 млн. грн.

Ключевые слова: *твердые отходы, регион, финансово-экономическое обеспечение, инновационно-инвестиционные подходы.*

Samojlik M.S. Forming of innovative-investment principles of solid wastes management in the region

In the article have also been determined development directions for handling solid waste in the context of realization of socio-economic and environmental strategies and recommendations regarding improvement in financial and economic support, in particular use of resources of credit-financial mechanism, and also insurance and concession. That will be allow considerably to increase financing of the programs on handling wastes, to decrease loading on the budgets of all levels, and also will stimulate investors to the investment of money in this sphere. Examining possibility of the use of these economic approaches for the decision of problems in the sphere of wastes handling on the example of the Poltava region, it is set that their realization will allow to attract investments in this sphere to the amount of more than 250 million hrn., as a result reduction of ecological risk will make a 9,6 million hrn.

Keywords: *solid waste, district, financial and economic support, innovative-investment approaches.*

ОБҐРУНТУВАННЯ ВИБОРУ ПОКАЗНИКІВ ОЦІНКИ СТАНУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

О. Е. Сенічкіна, викладач, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця

Досліджено основні показники оцінки стану інноваційної діяльності підприємств. Виявлено основні напрями аналізу інноваційної діяльності підприємств. За допомогою методу експертних оцінок, сформовано основні групи показників для об'єктивної оцінки стану інноваційної діяльності підприємства.

Ключові слова: інноваційна діяльність, оцінка стану інноваційної діяльності, експертні оцінки.

Постановка проблеми Досягнення науки та інтенсивний розвиток нових технологій обумовили істотні зміни на Світовому ринку, що змусило економіки високорозвинених країн переорієнтуватися з науково-технічної на інноваційну політику. Рівень інноваційності держави більшою мірою залежить від розвитку підприємств у цьому напрямі. Більшою мірою це промислові підприємства, оскільки саме вони здатні стимулювати науково-технічний прогрес та є мультиплікатором інших галузей, що обумовлює першочергову необхідність технічного переозброєння промисловості та підйому наукоємних галузей виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Питанням оцінки сучасного стану інноваційної активності промислових підприємств розглядаються багатьма вітчизняними вченими: Л. Антонюк [1], П. Харів, О.Собко [2] та інші, однак ці категорії не є статичними, вони постійно змінюються, тому вимагають регулярного аналізу для виявлення основних тенденцій задля швидкого реагування з боку керівництва.

Метою статті є обґрунтування вибору показників для оцінки стану інноваційної діяльності промислових підприємств.

Основна частина Аналіз даних статистичних джерел [3] дозволяє стверджувати, що кожне з підприємств Харківського регіону різною мірою є інноваційно-активним, однак, на більшості з них облік інноваційних показників ведеться лише заради формування статистичних та необхідних документів бухгалтерської звітності. Докладний аналіз результатів інноваційної діяльності, оцінка інноваційного рівня, процедури розробки дієвих заходів щодо поліпшення політики підприємства з метою удосконалення інноваційної діяльності на досліджуваних підприємствах майже не проводяться. Це може свідчити про недостатнє розуміння необхідності впровадження інновацій на підприємстві, небажання керівництва розвивати себе та своїх працівників, витрачати кошти без впевненості у отриманні вагомих результатів, або діяти із "закритими" очима.

Складність аналізу інноваційної діяльності у розрізі підприємств обумовлюється недостатністю даних, розмаїттям існуючих методик, що унеможлиблює застосування єдиного підходу до оцінки інноваційної діяльності підприємств.

Різні вчені для аналізу стану інноваційної ді-

яльності застосовують різні напрями її оцінки, зокрема, більшість авторів [4, 5, 6, 2] визначають її економічну ефективність. Також розповсюдженими серед авторів [7, 8, 9] є загальна оцінка інноваційної діяльності, інші [10, 11] визначають її активність. Вчені звертаються також і до оцінки рівня інноваційності підприємства на основі показників, значення яких порівнюють із значеннями аналогічних показників міжнародних провідних інноваційних компаній. Дехто [11] вивчає окремі компоненти інноваційної діяльності у своїх дослідженнях - це може бути оцінка інноваційності працівників, рівня технологій підприємства, окупності вкладених ресурсів в інноваційну діяльність й т.і. Однак, для більш повного розуміння активності підприємства за напрями інноваційної діяльності необхідно спочатку визначити загальні тенденції, а вже потім вивчати окремі напрями.

Дослідження різноманітних методик оцінки інноваційної діяльності за різними напрями дозволяє стверджувати, що більшість з них використовують однакові показники (іноді з різними назвами, інколи, змінюючи зміст їхнього розрахунку), що засвідчує значущість використання кожного з них при оцінці інноваційної діяльності. Деякі з них приводяться з допустимим критеріями задля віднесення їх до різних груп, самі показники класифікуються по окремим групам. Спираючись на дані різноманітних джерел [4-11], можна скласти перелік найбільш застосованих для оцінки стану інноваційної діяльності підприємства показників у складі якого виділити, частку прибутку, спрямованого на НДР, якість продукту, кількість каналів постачання і збуту продукції, відповідність товарів національним і світовим стандартам, фондоозброєність праці, середній життєвий цикл інновацій, час виготовлення нової продукції в загальному виробництві, частка науково-технічних витрат у собівартості, наявність технологічних інновацій, сегментація зарубіжних ринків [8], коефіцієнт забезпеченості інтелектуальною власністю, коефіцієнт персоналу зайнятого у НДР, коефіцієнт майна зайнятого у НДР, коефіцієнт освоєння нової техніки, коефіцієнт освоєння нової продукції, коефіцієнт інноваційного зросту [11], обсяг та структура виробленої інноваційної продукції, рентабельність інноваційної діяльності, оборотність інноваційних ресурсів, ступінь інноваційності ресурсів, рівень наукоємності ресурсів, коефіцієнт збалансованості грошових потоків,

оцінка інвестиційної привабливості, обсяг інвестицій в інновації, рівень інноваційності інвестицій, рентабельність інвестицій в інновації [10], коефіцієнт наукоємності виробництва, коефіцієнт використання власних розробок, коефіцієнт використання результатів придбаних розробок, коефіцієнт співвідношення розробок, частка конкурентоспроможної продукції підприємства, питомі капітальні вкладення, теперішня вартість інвестицій, майбутня вартість інвестицій, термін окупності [2], коефіцієнт основних виробничих фондів, коефіцієнти механізації та автоматизації виробництва, коефіцієнт прогресивності технологій, коефіцієнт використання позиченого капіталу, коефіцієнт витрат на придбання результатів НДДКР, коефіцієнт плинності кадрів, коефіцієнт ринкової частки, коефіцієнт передпродажної підготовки, коефіцієнт зміни обсягів продажу, коефіцієнт доведення продукту до споживача, коефіцієнт рекламної діяльності, коефіцієнт можливості розвитку працівників та їхнього професійного зростання, коефіцієнт витрат на підготовку та навчання працівників, коефіцієнт формування доходів працівників та рівень оплати праці, коефіцієнт участі підприємств у соціальній підтримці працівників [8], коефіцієнт фактичної результативності роботи, показник результативності інноваційної діяльності [6], питома вага інноваційних поточних витрат у витратах на виробництво, частка витрат на придбання засобів праці та обладнання, частка витрат на маркетинг і рекламу, обсяг фінансування технологічних інновацій на одного штатного працівника, питома вага власних джерел фінансування технологічних інновацій, коефіцієнт результативності інноваційних витрат, питома вага продукції у виручки від реалізації продукції, питома вага принципово нової продукції, питома вага інноваційної продукції, відвантаженої за межі України [7], чистий дискантований дохід, проста норма прибутку, коефіцієнт фінансової автономності проекту, коефіцієнт поточної ліквідності, строк окупності інвестицій в інноваційний проект [5], інтегральний ефект [4].

Жодний із згаданого переліку показників, жодна з методик не використовується, на жаль, на досліджуваних підприємствах Харківського регіону для оцінки стану інноваційної діяльності, що обумовлює необхідність формування сукупності показників, їхньої експертної оцінки за рівнем значущості та необхідності використання, з метою практичного застосування на підприємствах Харківського регіону. Слід зауважити, що наведено універсальний перелік показників, який може змінюватися відповідно до специфіки діяльності підприємства та особливостей здійснення інноваційної діяльності. З метою більш ретельного аналізу запропонований перелік показників доцільно згрупувати за окремими напрямками дослідження, а саме: інноваційної активності, ефективності витрат та інноваційного кадрового потен-

ціалу. З метою обґрунтування необхідності використання окремих показників у процесі оцінки було сформовано експертну комісію, до складу якої у кількості 30 осіб було включено керівників, начальників відділів з науково-дослідної роботи, дослідників, техніків досліджуваних промислових підприємств, які на підставі своїх знань та досвіду оцінили вагомість запропонованих показників інноваційної діяльності та сформулювали висновки щодо необхідності включення окремих з них для оцінки стану інноваційної діяльності промислових підприємств. Кожен член експертної комісії проранжував показники наведеного переліку з погляду їхнього впливу на загальний результат інноваційної діяльності, за допомогою певної кількості балів (від 1 до 100), що зростає по мірі збільшення вагомості показника. Оскільки кількість експертів та показників є значною, проміжні дані не виносились до окремої таблиці. Далі вагомість кожного показника розраховувалась за формулою: отримані бали по кожному показнику складалися, тобто ми отримали загальну кількість балів. Кількість балів за кожним показником ділили на загальну кількість балів, що й визначало вагомість кожного показника. Ступінь узгодженості думок експертів є високою, про що свідчать значення коефіцієнта конкордації на рівні 0,65 за першою групою; 0,78 за другою групою та 0,68 за третьою групою, що свідчить про високу ступінь узгодженості думок експертів та правомірність зроблених пропозицій. До остаточного переліку показників оцінки було віднесено 17 показників, з найбільшою вагомістю: наукоємність виробництва; оновлення продукції; коефіцієнт введення нової продукції; експортоспроможність продукції; питома вага принципово нової продукції; питома вага нової продукції для підприємства; питома вага витрат на науково-дослідні роботи у витратах на виробництво; частка витрат на придбання засобів праці та обладнання; частка витрат на дослідження та розробки; коефіцієнт результативності інноваційних витрат; питома вага власних джерел фінансування; частка з/п науководослідних працівників у загальному обсягу витрат на інноваційну діяльність; частка з/п науково-дослідного персоналу у обсязі реалізованої інноваційної продукції; коефіцієнт наукоємності працівників; середня заробітна плата науководослідного персоналу; частка науковців з вченим званням у загальній кількості науководослідного персоналу; частка з/п науково-дослідного персоналу у обсязі загальних витрат на з/п. Ця кількість, на наш погляд є оптимальною, адже дозволяє всебічно охарактеризувати стан інноваційної діяльності, не ускладнюючи розрахунки.

Висновки Таким чином, показники розподілені за окремими напрямками: показники інноваційної активності підприємства (наукоємність виробництва; оновлення продукції; коефіцієнт введення нової продукції; експортоспроможність

продукції; питома вага принципово нової продукції; питома вага нової продукції для підприємства), показники ефективності витрат (питома вага витрат на науково-дослідні роботи у витратах на виробництво; частка витрат на придбання засобів праці та обладнання; частка витрат на дослідження та розробки; коефіцієнт результативності інноваційних витрат; питома вага власних джерел фінансування) та показники інноваційного потенціалу кадрів (частка з/п науково-дослідних працівників у загальному обсягу витрат на інноваційну діяльність; частка з/п науково дослідного персоналу у обсязі реалізованої інноваційної продукції; коефіцієнт наукоємності працівників; середня заробітна плата науково-дослідного персонал;

частка науковців з вченим званням у загальній кількості науково-дослідного персоналу), що на думку експертів, надасть можливість швидко (лише 17 показників), легко (усі показники містяться у даних статистичної та фінансової звітності) та більш повно охарактеризувати інноваційну діяльність на підприємстві, виявити наявні тенденції та розробити необхідний план дій для покращення ситуації, що склалася.

Напрями подальших досліджень Необхідно застосувати запропонований перелік показників на досліджуваних промислових підприємствах, з метою оцінки стану та аналізу інноваційної діяльності для вивчення позитивних тенденцій та вузьких місць.

Список використаної літератури:

- 1 Антонюк Л.Л. Актуальні проблеми інноваційного розвитку України на сучасному етапі // Активізація інноваційної діяльності: організаційно-правове та соціально-економічне забезпечення: Монографія; за заг. ред. О.І. Амоші, В.П. Антонюк, А.І. Землянкіна та ін. / НАН України. Ін-т економіки промисловості. – Донецьк, 2007. – 328 с.
- 2 Харів П.С., Собко О.М. Активізація інноваційної діяльності промислових підприємств регіону. – Тернопіль: ТАНГ, 2003. – 180 с.
- 3 Державна служба статистики України [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- 4 Йохна М.А. Економіка і організація інноваційної діяльності : навчальний посібник / М.А. Йохна, В.В. Стадник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2005. – 400 с.
- 5 Фатхудинов Р.А. Инновационный менеджмент : учебных для вузов / Р.А. Фатхудинов. – 5-е изд. – СПб.: Питер, 2005. – 448 с.
- 6 Краснокутська Н.В. Інноваційний менеджмент: Навчальний посібник. – К.: КНЕУ, 2003. – 505 с.
- 7 Коюда В.О., Лисенко Л.А. Інноваційна діяльність підприємства та Оцінка її ефективності: Монографія. – Х.: ФОП Павленко О.Г.; ВД «ІНЖЕК», 2010. – 224 с.
- 8 Пілявов Т.М. Методологічні підходи щодо оцінювання інноваційного розвитку підприємства [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=8&w=T.+M.+Пілявов>
- 9 Ступнікер Г.Л. Стратегічні підходи до інноваційного розвитку сучасного підприємства [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2450>
- 10 Дідух Д.М. Система показників аналітичного забезпечення управління інноваційною діяльністю підприємства [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.znau.edu.ua/visnik/2012_2_2/78.pdf
- 11 Трифилова А.А. Оценка эффективности инновационного развития предприятия. – М.: Финансы и Статистика, 2005. – 304 С.

Сеничкина Е.Э. Обоснование выбора показателей оценки состояния инновационной деятельности промышленных предприятий

Исследованы основные показатели оценки состояния инновационной деятельности предприятий. Выявлены основные направления анализа инновационной деятельности предприятий. С помощью метода экспертных оценок, сформированы основные группы показателей для объективной оценки состояния инновационной деятельности предприятия.

Ключевые слова: инновационная деятельность, оценка состояния инновационной деятельности, экспертные оценки.

Senichkina O. Rationale for selection of indicators assessments of innovation industrial enterprises

The basic performance assessment of innovative activity are investigated. The basic directions of analysis of innovative activity are discovered. Using the method of expert estimates, the main groups of indicators for an objective assessment of the innovation of the enterprise are formed.

Keywords: innovation activity, assessment of the state of innovative activity, expert estimates.

Дата надходження до редакції: 16.04.2014 р.

Рецензент: д.е.н., професор Лепейко Т.І.

Ю. Г. Смоляров, ст. викладач, Сумський національний аграрний університет

Досліджено інноваційну діяльність та проблеми розвитку інноваційних процесів в аграрній сфері, закономірності розвитку інноваційних системи та їх здатність впливати на економічне зростання. Виявлені умови та напрями формування механізму інноваційно орієнтованого економічного розвитку АПК регіону.

Ключові слова: інновації, інноваційна діяльність, агропромисловий комплекс, технопарки

Постановка проблеми. Вихід з кризового стану аграрного сектору економіки України потребує корінних змін, направлених на удосконалення управлінських, виробничих, екологічних та соціальних процесів на основі сучасних досягнень науки і техніки [6].

Аналіз світового досвіду показує, що економічне зростання розвинутих країн та їх окремих регіонів вже давно базується на використанні сфери знань і високих технологій, а їх ефективно поєднання гарантує прогресивний розвиток нації та людства.

Зважаючи на це головними завданнями стратегії інноваційної політики України є створення інтеграційного механізму інноваційно орієнтованого економічного розвитку регіонів, основу якого складає виробництво та реалізація конкурентоспроможної продукції відповідно до світових стандартів.

В зв'язку з цим актуальною є проблема інноваційного розвитку аграрних підприємств, одним з напрямків рішення якої є розвитку аграрної сфери

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Інноваційна діяльність в сучасній економіці відіграє важливу роль як рушійна сила розвитку науки, техніки, виробництва, направлених на задоволення життєвих потреб людства. Проблеми, сутності і напрями інноваційного розвитку України та регіонах висвітлені у багатоаспектних дослідженнях З.Варналія, В.Воротіна, В.Гейця, Б. Данилишина, Е.Лібанової, Н.Іванової, І.Єгорова, С. Ільєнкової, В.Королькова, Л.Федулової, Б.Маліцького, О.Попович, М.Онопрієнко, В.Семеноженко, М.Скрипниченко, Т.Приходько, В.Сіденко. А. Мазур. Авторами розглядаються загальні проблеми інноваційного розвитку України, перехід економіки на інноваційну модель розвитку, відмічаються необхідність виробництва конкурентно спроможної продукції, розвиток інноваційних процесів в регіонах та посилення їх ролі в органах управління та діяльності підприємств. Відмічається, що створення в країні національної інноваційної системи з активно діючою інфраструктурою так і залишається не вирішеною.

Аналіз підходів авторів до інноваційних процесів показує, що одним з них є задіяння механізму інноваційно орієнтованого економічного розвитку регіонів, який направлений на створення певної цілісності, єдності інноваційного простору.

Організація такого механізму вимагає пошуку нових підходів до розвитку інноваційних процесів, направлених на підвищення ефективності діяльності підприємств регіону.

Дослідженням інноваційного розвитку агропромислового комплексу присвячено публікації П.Т. Саблука, С.А. Володіна, С.І. Дем'яненка, П.М. Музики, М.В. Зубця, П.М. Макаренка, М.А. Адикова, О. Осташко, О.І. Дація. В.В. Юрчишина.

Аграрна галузь України є визначальною в економіці країни, тому її розвиток повинен здійснюватися на сучасних досягненнях науки, техніки і новітніх технологіях, що можливо тільки з впровадженням і поширенням інноваційної діяльності в сфері агропромислового виробництва.

Отже, в системі АПК має формуватися механізм інноваційно орієнтованого економічного розвитку регіонів.

Метою дослідження є інноваційна діяльність та проблеми розвитку інноваційних процесів в аграрній сфері, виявлення закономірностей розвитку інноваційних систем, їх здатність впливати на економічне зростання регіону та особливості формування механізму інноваційної діяльності АПК.

Викладення основного матеріалу дослідження. Відповідно до [1] інноваційна діяльність – це діяльність що спрямована на використання наукових досліджень, розробок, яка сприяє випуску на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг. Згідно з Законом України «Про інноваційну діяльність» інноваційна діяльність здійснюється з метою впровадження досягнень науково-технічного прогресу у виробництво і соціальну сферу.

Інноваційна діяльність, в загальних рисах, охоплює:

- розробку і впровадження нових продуктів і технологій, які поліпшують соціальне та економічне становище суспільства;
- фінансування досліджень для здійснення якісних змін;
- реалізацію науково-технічних проектів;
- прогресивні міжгалузеві структурні зрушення;
- випуск і розповсюдження нових товарів й технологій.

Дослідження проблем розвитку інноваційних процесів показують, що інноваційна діяльність в аграрній сфері має особливості, що пояснюється

очевидними чинниками: підприємства користуються природними ресурсами і виробляють продукцію рослинного і тваринного походження, в виробництві широко використовують машини, обладнання, матеріали вироблені в інших галузях, застосовують технології сільськогосподарського виробництва, які повинні не тільки виробляти продукцію, а відповідати вимогам ресурсозбереження, екології, конкурентоздатності. Низький технологічний уклад економіки аграрної сфери обумовлює в розвитку цієї сфери суспільного виробництва частіше впровадження технологічних інновацій, поліпшувачих інновації, продуктивних інновації (за класифікацією) [4]. Важливим фактором аграрного виробництва є однакові кліматичні, агротехнологічні, економічні умови виробничої діяльності підприємств регіону. Це тільки підтверджує необхідність впровадження інновацій для підвищення конкурентоздатності продукції підприємств регіону і можливість дифузії інновацій серед цих підприємств.

Важливість впровадження інновацій підтверджується дослідженням здатності інноваційного процесу впливати на економічне зростання. Для цього розглянемо процес задоволення інтересів суб'єктів економічної діяльності, як динамічний процес відтворення. Особливу роль в цьому процесі має задоволення інтересів суб'єктів економічної діяльності в аграрній сфері [6].

В сфері державних інтересів це:

- зменшення структурно-технологічних диспропорцій в структурі економіки і як наслідок розвиток сільськогосподарського виробництва, зростання рівня механізації, автоматизації, зменшення витрат праці в розрахунку на одиницю продукції.

- незалежність в забезпеченні держави стратегічними ресурсами, продовольством, товарами народного споживання за рахунок впровадження нових технологій виробництва сільськогосподарської продукції, збільшення її кількості внутрішнього споживання та експортно-орієнтованих видів.

- відтворення якісної робочої сили – підготовка і залучення спеціалістів вищих рівнів кваліфікації, що викликано об'єктивною потребою виробництва. Звідси, виникнення умов для освіти і підвищення рівня кваліфікації.

В сфері задоволення інтересів суб'єктів господарювання це: зниження собівартості; що проводить до підвищення конкурентоспроможності товарів чи послуг, розширення ринків збуту, приріст доданої вартості; збільшення капіталізації.

В сфері задоволення інтересів населення це: підвищення якості життя шляхом задоволення матеріальних і духовних потреб, споживання якісних промислових і продовольчих товарів; збільшення доходів приводить до покращення добробуту населення, підвищення купівельної спроможності громадян і розвитку ринків.

Вищевикладене підтверджує, що задоволення інтересів суб'єктів економічної діяльності можливе при сталому нарощуванні економічного зростання на основі виробництва в умовах реалізації ефективної інноваційної діяльності.

Таким чином, інноваційна діяльність об'єднує задоволення інтересів усіх учасників відтворювального процесу, є інструментом і процесом, який сприяє досягненню економічного зростання економіки.

Інноваційна діяльність носить системний характер, і цю систему утворюють суспільство й суб'єкти такої діяльності, і являє собою комплекс заходів щодо розробки, впровадження, освоєння, виробництва, дифузії й комерціалізації нововведень, об'єднаних в один логічний ланцюг. Кожна ланка цього ланцюга має свій зміст і свої закономірності розвитку. Наукові вишукування, дослідно-конструкторські й технологічні розробки, інвестиційні, комерційні й виробничі заходи підлегли одній головній меті - створенню нововведення.

Інноваційна діяльність характеризується високим рівнем невизначеності й ризику, складністю прогнозування результатів.

Пріоритетними в інноваційній діяльності є економічні умови, а найважливішим параметром у ході інноваційної діяльності стає час. Ресурси, що утягуються в інноваційний процес, можуть бути знецінені, якщо випускається не конкурентна продукція.

Інноваційну діяльність в аграрній галузі можна розглядати як сукупність суб'єктів і об'єктів, їх організацію і взаємодію. Тобто, слід розглядати інноваційну систему це сукупність суб'єктів і об'єктів інноваційної діяльності, які взаємодіють у процесі створення та реалізації інноваційної продукції та здійснюють свою діяльність в рамках проведеної державою політики в галузі розвитку інноваційної системи.

Інноваційна система включає:

- відтворення знань, у тому числі з потенційним ринковим попитом, шляхом проведення досліджень в академіях наук, які мають державний статус, а також в університетах країни;
- проведення прикладних досліджень і технологічних розробок у державних наукових та наукових організаціях промисловості, впровадження науково-технічних результатів у виробництво;
- промислове і сільськогосподарське виробництво конкурентоспроможної інноваційної продукції;
- розвиток інфраструктури інноваційної системи;
- підготовку кадрів з організації та управління у сфері інноваційної діяльності

Змістом інноваційної діяльності суб'єктів інноваційної системи є:

- проведення аналізу і формування прогнозу напрямів науково-технологічного та інноваційного

розвитку економіки з урахуванням реальних умов ринкового споживання;

- залучення в господарський обіг результатів інтелектуальної діяльності;
- технологічне переоснащення виробництва для випуску інноваційної продукції;
- розвиток інфраструктури інноваційної системи;
- проведення експертизи розробок, надання консультаційних, інформаційних, юридичних чи інших послуг з виведення інноваційної продукції на ринок.

Стримування інноваційної діяльності підприємств пояснюється [4] фінансово-економічною нестабільністю в державі та кризовим станом більшості підприємств, які змушені реалізовувати інноваційні процеси за рахунок власних коштів, неможливість отримання довгострокових кредитів. Перешкодою для розвитку інноваційної діяльності є безпосередньо законодавча база, не координаність законодавчих актів, їх не відповідність економічній ситуації в економіці. Важливим фактором інноваційної діяльності прийнято вважати затребуваність суспільством і конкретними споживачами продуктів і результатів, що отримуються в результаті цієї діяльності.

Створення в регіонах системи інноваційних інститутів стримується через причини макроекономічного характеру, так і факторами регіонального рівня. Серед яких, перш за все, слід назвати такі:

- відсутність тісної ефективної взаємодії державних органів з наукою, бізнесом, освітою;
- недосконалість законодавства щодо захисту прав інтелектуальної власності;
- недостатність фінансових ресурсів для забезпечення наукових досліджень та впровадження інноваційних розробок;
- надмірний фіскальний тиск, неефективність інституційної структури економіки;
- слабкість регіонального управління внаслідок використання застарілого менеджменту;
- відсутність реальних економічних, фінансових та інституційних важелів і стимулів впливу на інноваційний процес.

Разом з тим, спрямованість країни до економіки, заснованої на знаннях, зумовлює активізацію потенціалу науки та зростання споживчого попиту суб'єктів національної економіки на інноваційні продукти, технології знання. Адже, на формування потенційних передумов зростання попиту на інноваційну продукцію у вітчизняній економіці впливає конкуренція на зовнішніх ринках, яка висуває додаткові жорсткі вимоги до інноваційної адекватності продукції та послуг експорту орієнтованих підприємств.

За цих умов пошук ефективних шляхів функціонування національної інноваційної системи полягає у виявленні умов формування інтеграційного механізму інноваційно орієнтованого еконо-

мічного розвитку регіонів в напрямку активізації інноваційної діяльності суб'єктів господарювання.

Ключову роль у формуванні інтеграційного механізму інноваційно орієнтованого економічного розвитку регіонів України відіграє трансфер технологій як складова науково-технологічної політики. У зв'язку з цим важливим є те, що інновації в ресурсному обміні виступають у трьох видах інновації в управлінні обміном управління інноваційними ресурсами: віртуальне інвестування інновацій за рахунок зменшення втрат при ресурсному обміні.

До інноваційних механізмів управління ресурсним обміном належать ті нові механізми, які економічні суб'єкти запроваджують у практику свого ресурсного обміну. Вони поділяються на об'єктивні й суб'єктивні об'єктивні характеризуються абсолютною новизною, породжуваною науково-технічним прогресом і загальними тенденціями еволюційного розвитку людства до суб'єктивних належать механізми які є новими лише для конкретних економічних суб'єктів: домогосподарств, підприємств, держави.

Інноваційні механізми у сфері обміну розвиваються у двох напрямках перший стосується різних методів стимулювання продажів шляхом надання знижок, пільг, насамперед постійним партнерам, другий пов'язаний із діяльністю економічних систем вищого рівня, спрямованою на регулювання обмінних процесів між функціонуючими в них економічними суб'єктами

Досвід країн з розвинутою економікою свідчить, що найважливішою функцією держави є економічне регулювання інноваційних процесів за допомогою розробленої регіональної інноваційної політики.

Виходячи з вищевикладеного інноваційна політика в АПК регіону повинна здійснюватися на основі:

- інноваційних прогнозів основних напрямків виробничого освоєння науково-технічних досягнень в галузях АПК на коротко-, середньо - та довгострокову перспективу;
- вибору та реалізації базисних інновацій, що надають вирішальний вплив на підвищення ефективності виробництва та конкурентоспроможності продукції;
- створення системи комплексної підтримки інноваційної діяльності;
- розвитку інфраструктури інноваційного процесу, включаючи систему інформаційно-консультаційного забезпечення, а також підготовки кадрів;
- підтримки і розвитку науково-технічного потенціалу;
- сприяння розвитку малого інноваційного підприємництва;
- забезпечення формування джерел фінансування інноваційної діяльності за рахунок бюджету, коштів підприємств, комерційних банків,

страхових організацій, закордонних фондів, позабюджетних фондів фінансування НДДКР;

- активізації співробітництва усіх зацікавлених сторін;

- створення економічних і правових умов інноваційної політики, вдосконалення податково-го законодавства.

Перелічені напрямки інноваційної політики повинні реалізовувати органи управління АПК регіонального рівня

Аналіз показує, що ринкові структури, на жаль, не готові ще до сприйняття і освоєння інновацій, орієнтуються тільки на найпростіші і комерційно безпрограшні технології. З цієї причини сільськогосподарське виробництво супроводжується зниженням техніко-технологічного рівня. В умовах ринкових відносин освоїти будь-яке нововведення в цілому по АПК виявляється нині практично неможливо. Доцільна так звана точкова технологія інноваційної діяльності: на конкретних територіях, що дозволяє концентрувати нововведення, створювати точки економічного зростання, бази апробації нових технологій. В якості таких регіональних інноваційних центрів можуть виступати агротехнопарки, агротехнополіси, агрофірми, де повною мірою можна використовувати ідеї і результати наукових досліджень.

Проблемам та перспективами розвитку технологічних парків присвячено ряд досліджень [2, 3, 4]. Так в роботі [2] автор аналізує результати інноваційної діяльності технологічних парків в Україні за 2000-2012 рр., підтверджує дієвість таких інноваційних структур, але разом з тим відмічає що існують реальні проблеми як їх розвитку, так і розбудови національної інноваційної системи в цілому. Що стосується створення технопарків в аграрній сфері ці проблеми залишаються актуальними та маловивченими.

Технологічний парк - це науково-виробничий територіальний комплекс, головне завдання якого складається у формуванні максимально сприятливого середовища для розвитку малих і середніх наукомістких інноваційних фірм. Як правило, основною структурною одиницею технопарку є спеціалізований центр. В типовій структурі технопарків представлені наступні центри: інноваційно-технологічний; навчальний; консультаційний; інформаційний; маркетинговий; юридичний; фінансовий; економічний; промислова зона [3]. Технопарки поєднують науково-дослідні, технологічні і виробничі підприємства, забезпечують найшвидше впровадження результатів науководослідних, пошукових робіт і винаходів у виробництві і бізнес [1].

Існуючі технопарки України в більшості [3] створені на базі наукових центрів чи при вищих навчальних закладах, які мають потужні наукові підрозділи.

Останні роки розвиток технопарків стримується відсутністю державної підтримки, але прак-

тика показала їх дієвість, а необхідність їх створення дослідниками не ставиться під сумнів.

Підприємства, що входять до технопарку, мають можливість на пільгових умовах отримувати такі послуги, як консультування у професіоналів з питань науково-технічних розробок, новітніх технологій, менеджменту, маркетингу, бухгалтерського та податкового обліку, звітності, юриспруденції. постійно чи тимчасово користуватися офісними, виробничими приміщеннями та приміщеннями-складами, телефонним зв'язком, інтернетом, а також покликані обслуговувати підприємців-початківців, учених, розроблювачів, інженерів з метою забезпечення швидкого і прямого впровадження розробок і бізнес-планів.

Діяльність технопарків сприяє створенню особливої інфраструктури, яка забезпечує зв'язок наукового центру та бізнесу, породжує і підтримує на стартовому етапі малі високотехнологічні підприємства.

Технопарки сприяють формуванню системи комплексної підтримки інноваційної діяльності; розвитку інфраструктури інноваційного процесу, включаючи систему інформаційно-консультаційного забезпечення товаровиробників, а також підготовки кадрів; підтримки і розвитку науково-технічного потенціалу; сприяють розвитку малого інноваційного підприємництва; забезпечення формування джерел комплексного фінансування інноваційної діяльності за рахунок бюджету, коштів підприємств, комерційних банків, страхових організацій, закордонних фондів, позабюджетних фондів фінансування НДДКР; активізації співробітництва на рівнях усіх зацікавлених сторін; створення економічних і правових умов інноваційної діяльності.

Створення технопарків в АПК регіону повинно бути направлено на активізацію інноваційної діяльності підприємств, відповідно до специфіки їх діяльності в частині інноваційно-технологічного розвитку виробництва, запровадження продуктивних, операційних і процесних інновацій. Базою для створення технопарків можуть бути аграрні університети, в яких зосереджено науковий потенціал, фахівці з різних наукових напрямків, матеріально-технічні, фінансові ресурси. Раціональне використання яких в діяльності технопарків, особливо на перших етапах організації може дати поштовх для активізації інноваційної діяльності підприємств АПК регіону.

Отже, узагальнюючи, дослідження теорії і практики інноваційної діяльності [2,3,4,5], основними організаційно-економічними напрямками розвитку інноваційної діяльності в АПК на основі технопарків слід визначити:

- пріоритет інноваційного розвитку аграрного сектору регіону;

- розробка і реалізація регіональних програм стимулювання і фінансової підтримки інноваційної діяльності;

- застосування набору регулюючих інструментів для залучення приватних інвестицій в розробку і впровадження інновацій;
- цільове фінансування інноваційних проектів, повнота і достатності фінансування;
- податкові пільги, спрямовані на стимулювання регіонального інноваційного розвитку;
- сприяння розвитку ділового партнерства між регіональними центрами науки та освіти і господарськими структурами;
- створення і розширення регіональної інфраструктури;
- інформаційне та консалтингове супроводження інноваційних проектів на регіональному рівні;
- підтримка інноваційних пропозицій підприємств у зовнішньоекономічній діяльності;
- залучення консультантів до розробки інноваційної стратегії підприємств і підготовки інноваційних проектів в регіоні.

Висновки та перспективи подальших до-

сліджень. На основі проведених досліджень інноваційної діяльності та проблем розвитку інноваційних процесів в аграрній сфері, закономірностей розвитку інноваційних систем показано їх здатність впливати на економічне зростання регіону, виявлені умови та напрями формування механізму інноваційно орієнтованого економічного розвитку АПК.

В основі інноваційного розвитку АПК регіону запропоновано покласти створення технопарків, як наукових, організаційно-економічних центрів інноваційної діяльності і, які дозволять, при визначених в роботі умовах, сформувати інноваційне середовище діяльності сільськогосподарських та переробних підприємств по виробництву та реалізації конкурентноздатної продукції.

Перспективами подальших досліджень є формування реального організаційно-економічного механізму активізації інноваційного розвитку АПК регіону на основі агротехнопарків.

Список використаної літератури:

1. Закон України «Про інноваційну діяльність» [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 36. ст.266.
2. Гуржій А.М. Інноваційна діяльність в Україні: Монографія/ А.М.Гуржій, В.О. Каракай, З.О.Петренко – К.: УкрІНТЕІ, 2007. – 144 с.
3. Дорошко, О.О. Технопарки як засіб стимулювання інноваційної діяльності / О.О. Дорошко // [Електронний ресурс: Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка"] / Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=507>
4. Ілляшенко, С.М., Прокопенко О.В. Формування ринку екологічних інновацій: економічні основи управління: Монографія / За ред д.е.н.проф.С.М Ілляшенка - Суми: ВТД "Університетська книга", 2002 - 250с .
4. Мазур А.А. Технологічні парки України: цифри, факти, проблеми [Текст] / А.А. Мазур, С.В. Пустовойт // Наука та інновації. - 2013. Т. 9. № 3. - С. 59-72
5. Музика П.М. Інноваційне підприємництво в аграрному виробництві України / П.М. Музика // . - Л.: ПП Кварт, 2005. - 360 с.
6. Саблук П.Т. Структурно-інноваційні зрушення в аграрному секторі України як фактор його соціально-економічного зростання [Текст] / П.Т. Саблук // Економіка АПК. - 2004. - № 6.- С.3 - 8.

Смоляров Ю.Г. Развитие инновационной деятельности в АПК региона

Исследовано инновационную деятельность и проблемы развития инновационных процессов в аграрной сфере, закономерности развития инновационных систем их способность влиять на экономический рост. Выявлены условия и направления формирования механизма инновационно ориентированного экономического развития АПК региона.

Ключевые слова: инновации, инновационная деятельность, агропромышленный комплекс, технопарки

Smolyarov Y.G. Development of the innovation in regional agricultural-industrial complex

In article was research the innovation and problems of innovation processes in the agricultural sector, the patterns of development the innovation system, their ability to effect economic growth. The conditions and directions of formation mechanism of innovation economical development of agribusiness in the region.

Keywords: innovation, innovation, agriculture, industrial parks

Дата надходження до редакції: 21.03.2014

Рецензент: д.е.н., професор Чупис А.В.

Н. М. Селіванова, асистент, Одеський державний аграрний університет

У даній статті розглядаються основні сутнісні та змістовні складові й можливі варіанти впровадження концепції контролінгу в систему управління інноваційними витратами підприємства. Досліджено окремі питання формування інформації щодо класифікації витрат на інновації та розвитку системи інформаційно-аналітичного забезпечення процесу інноваційного розвитку суб'єктів господарювання. В контексті думок науковців запропоновано авторське бачення існування контролінгу витрат. Наведені основні завдання, етапи та механізм контролінгу витрат на інноваційну діяльність промислових підприємств.

Ключові слова: витрати, інновації, управління витратами, контролінг, контролінг витрат.

Постановка проблеми. У теперішній час суспільство перебуває на тому етапі свого розвитку, коли більшість проблем вирішують на базі швидкої розробки та використання у виробництві нових технологічних і організаційних ідей, нової техніки або інакше – інновацій. Проблема забезпечення ефективного функціонування підприємств набуває особливого значення для України, тому що національна економіка проходить період становлення ринкових відносин, що насамперед вимагає надалі активізації інноваційної діяльності.

Жорсткі умови вимагають підвищення інноваційної активності суб'єктів господарювання, яка сприяє зниженню витрат, підвищенню прибутку й рівня якості продукції, що пов'язано з необхідністю трансформації системи інформаційного забезпечення управління інноваційною діяльністю. На жаль, переважна більшість вітчизняних підприємств обмежується урахуванням фактичних (минулих, що історично склалися) витрат, не маючи можливості оперативного впливу на їх формування, відсутній контроль витрат. Управлінський облік, що функціонує в рамках єдиної системи бухгалтерського обліку, часто отожднюється з системою контролінгу витрат. Все це створює труднощі теоретичного, методологічного і технічного характеру при розробці системи управління інноваційними витратами, яка відповідала б найсучаснішим вимогам.

За таких умов вважаємо за необхідне зосередити увагу на контролінгу як інтегрованій системі управління підприємством, що має забезпечити інформаційно-аналітичну підтримку прийняття управлінських рішень, зокрема, щодо питань витрат інноваційної діяльності підприємства. Незважаючи на те, що за популярністю як інновації сучасного менеджменту контролінг витрат займає у менеджерів, економістів і фінансистів одне з перших місць, концепція контролінгу інноваційних витрат до теперішнього часу залишається не досить дослідженою.

Аналіз останніх досліджень. Взаємозв'язок витрат та контролінгу в контексті забезпечення прибутковості, знаходимо у роботах науковців, серед яких: М.С. Пушкар, Н.Ю. Петрусевич, Д. Нагернюк, Є.М. Кайлюк, В.Г. Корчагіна, О.Б. Актнтьєва, Ю.А. Журавльова, А.Ю. Журавльова,

О.Б. Ватченко, М.М. Коцупатрий, У.О. Гуцаленко, І.Є. Давидович, В.І. Алексеєнко, О.А. Зоріна, О.А. Вержбицький, Ю.П. Яковлев, В.Г. Левківська, О.В. Троян, Р.П. Задорожна, О.В. Портна, І.В. Підопригора та багато інших.

Аналіз публікацій науковців показав, що, перше, автори по-різному ставляться до окремих аспектів управління витратами підприємства за рахунок здійснення контролінгу, по-друге, в працях прослідковується цілісна єдність ідеї контролінгу – зв'язок витрат та прибутку. Очевидно, що й теоретико-методологічна база контролінгу витрат інноваційної діяльності у вітчизняній науковій літературі є майже недослідженою. Відсутній єдиний концептуальний підхід до визначення складових контролінгу витрат інноваційної діяльності підприємства, процесів його впровадження та функціонування.

Метою статті – є наукове обґрунтування і розробка організаційно-методичних рекомендацій щодо впровадження системи контролінгу інноваційних витрат на промислових підприємствах, спрямованої на підвищення ефективності використання ресурсів і забезпечення контрольованості затрат.

Основний матеріал дослідження. У сучасному світі інноваційна діяльність стає найважливішим фактором розвитку економіки. Масштаби і ефективність інновацій багато в чому визначають рівень соціально-економічного розвитку країни та її національну безпеку. Інноваційна діяльність, володіючи підвищеною здатністю генерувати позитивний економічний ефект, створює економічну базу для вирішення соціальних програм і поворотного фінансування процесів розвитку виробництва. Складний процес переорієнтації економіки країни на випуск інноваційної наукомісткої продукції потребує достовірної та повної інформації про витрати, яка потрібна для прийняття оперативних й стратегічних управлінських рішень. Значну частину цієї інформації надає система контролінгу. У зв'язку з цим, важливо вирішувати економічні проблеми, які пов'язані з вдосконаленням інформаційно-аналітичного забезпечення інноваційної діяльності підприємств, можливістю розкриття інноваційних перетворень у системі обліку, контролю та їхньої оцінки.

Забезпечення підтримки управлінських рішень щодо управління інноваційною діяльністю і

забезпечення обліку та контролю за формуванням витрат потребує якісної інформації про витрачені ресурси, їх вплив на діяльність підприємства, умови капіталізації та ефективність здійснення. Таким чином, контролінг витрат є об'єктивною необхідністю для подальшої розробки збалансованої системи загального аналізу ефективності інноваційної діяльності та впливу на найважливіші показники діяльності промислових підприємств, для вивчення різноманітних аспектів інноваційної діяльності, визначення оптимальних варіантів реалізації нововведень, оперативного корегування параметрів інноваційних проектів та підтримки стратегічних інноваційних рішень.

Важливим елементом управління у сфері інноваційної діяльності є затрати, що характеризують вартість ресурсів, спрямованих на забезпечення реалізації інноваційних проектів. Затрати на інноваційну діяльність слід розглядати як економічну категорію, що характеризує формування, використання й трансформацію ресурсів інноваційної сфери господарювання.

Інноваційні витрати – це виражені в грошовій формі фактичні витрати, пов'язані із здійсненням різних видів інноваційної діяльності [1, с. 46]. Під загальним обсягом витрат на інновації розуміють витрати підприємства на здійснення інновацій як нових для підприємства, так і нових для ринку, у тому числі на внутрішні науково-дослідні розробки (НДР), придбання НДР, машин, обладнання та програмного забезпечення, інших зовнішніх знань та інших витрат [2, с. 20].

Контролінг витрат, що пов'язані з інноваційними процесами, які відбуваються на підприємствах – це багатоетапний, послідовний процес, який дозволяє здійснити не тільки підрахунок ресурсів, що витрачено на їх здійснення, а встановити якісні характеристики, шляхом дослідження результатів здійсненого процесу, та отримати достатньо інформації для прийняття обґрунтованих управлінських рішень щодо, наприклад, забезпечення ним економії витрат чи створених умов для такої економії тощо.

Різноманітність витрат на інноваційну діяльність підприємства зумовлює необхідність їх групування за певними класифікаційними ознаками, що дасть змогу приймати раціональні управлінські рішення з метою максимізації прибутку. Вивчення теорій інноваційного менеджменту, інвестицій, бухгалтерського обліку дозволило визначити наступні ознаки класифікації витрат інноваційної діяльності:

- за технологічними параметрами: в продуктиві інновації – в застосування нових матеріалів, напівфабрикатів і комплектуючих, в отримання принципово нових функцій (принципово нові продукти) та в інновації процесів – нова технологія виробництва, більш високий рівень автоматизації, нові методи організації виробництва (стосов-

но нових технологій), в нову структуру управління;

- за мірою новизни - впровадження нових або вдосконалення продуктів та процесів;

- за періодом здійснення витрат - довгострокові процеси, середньострокові, короткострокові;

- за джерелами коштів – власні та позикові кошти;

- за елементами та статтями витрат;

- за сферою витрат - у виробничу сферу та у невиробничу сферу;

- за стадіями життєвого циклу інноваційного проекту – витрати в дослідження і розробки, в придбання і створення основних засобів і нематеріальних активів, в освоєння продукції і вихід на ринок, вкладення на етапі заміщення інновацій;

- за об'єктами фінансового обліку – поточного періоду (витрати на дослідження і розробки, витрати за відсотками тощо), капітальні інвестиції (основні засоби і нематеріальні активи);

- за джерелами фінансування - державні, приватні, змішані.

Залежно від цілей обліку та аналізу можливі два підходи до вимірювання витрат інноваційної діяльності: розрахунок витрат на інновації, або здійснювані на підприємстві на протязі року, або впроваджені на протязі року [3, с. 406].

Залежно від виду інноваційної діяльності виділяються: витрати на наукові дослідження і розробки, пов'язані з впровадженням нових продуктів і технологічних процесів; витрати на придбання прав на патенти, ліцензій на використання винаходів, промислових зразків, корисних моделей; витрати на придбання безпатентних ліцензій у сторонніх підприємств; витрати на придбання програмних засобів, пов'язані із здійсненням інновацій; витрати на виробничі проектно-конструкторські роботи, пов'язані з технологічним оснащенням, організацією виробництва і початковим етапом випуску нової продукції; витрати на технологічну підготовку виробництва, пробне виробництво і випробування, пов'язані з впровадженням технологічних інновацій; витрати на підготовку і перепідготовку персоналу у зв'язку з впровадженням технологічних інновацій (роботою за новими технологіями і на новому обладнанні); витрати на маркетингові дослідження по випуску нових продуктів на ринок, включаючи зондування ринку, адаптацію продукту до різних ринків, рекламу (включаючи витрати на створення мереж розповсюдження інноваційної продукції); капітальні вкладення в придбання машин і обладнання, інших основних засобів, пов'язаних з впровадженням технологічних інновацій; інші витрати (на оплату послуг технологічного змісту, консультацій залучених фахівців та ін.) [4].

Згідно з класифікацією за компонентами інновацій розрізняють наступні витрати на інноваційну діяльність: в итрати, пов'язані з придбанням

або розробкою нематеріального активу та з використанням нематеріального активу [5, с. 89].

Також можна класифікувати витрати на впровадження організаційної системи. До них відносяться одноразові (витрати на навчання інженерно-технічних працівників, на навчання керівництва, на налагодження системи) та постійні витрати (витрати на підтримку системи, на зв'язок та комунікації, на заробітну плату обслуговуючого персоналу, на нарахування на заробітну плату) [6, с. 194].

За особливостями інноваційного процесу виділяють витрати внутрішньоорганізаційні та міжорганізаційні. Внутрішньоорганізаційні витрати – це витрати, які виникають в середині підприємства і пов'язані зі створенням нового чи удосконаленого продукту, технологічного процесу, методу, нових організаційних форм в середині підприємства.

Міжорганізаційні витрати – це витрати, які пов'язані з закупівлею нового обладнання, дослідного зразка у стороннього підприємства, тощо.

Отримання найбільшого ефекту з найменшими витратами, економія трудових, матеріальних і фінансових ресурсів залежать від того, як підприємство вирішує питання управління інноваційними витратами, котре передбачає пошук способів їх зниження. Допомогти тут може інструмент контролінгу, який безпосередньо переносить весь інструментарій контролінгу в сферу діяльності підприємства і гнучко відповідає будь-яким його специфічним потребам. Це тим більш важливо, так як саме в наш час успіх має короткий життєвий цикл. Випробувана надійна стежка успіху несподівано руйнується і перетворюється у важку стомлюючу дорогу в буреломів. На ринку виживає той, хто бореться за споживача. А споживача перш за все цікавить ціна і якість, і той хто зможе знизити свої витрати та зможе добити найбільшого успіху в бізнесі.

Наразі в розвинених зарубіжних країнах контролінг тісно пов'язаний з менеджментом та більш орієнтований на вимоги управління. При цьому є декілька підходів до тлумачення його сутності:

– контролінг – збирання та використання інформації у плануванні, фінансуванні, створенні звітів і консультуванні щодо прийняття рішень;

– контролінг – локальна функція в межах і для підтримки управління завдяки інформації, яка включає процеси обробки даних, планування, орієнтоване на загальні цілі, та контроль їх досягнення;

– контролінг – це управлінський інструмент, що підтримує внутрішній процес управління та прийняття рішень за допомогою цілеспрямованого добору й обробки інформації.

Узагальнюючи, визначимо, що контролінг не можна трактувати однозначно, адже це, з одного боку, багатофункціональний інструмент управ-

ління, який використовується керівниками всіх рівнів для прийняття рішень; з іншого – така організація управління, за якої не лише констатуються факти, а проводиться їх аналіз, пошук резервів та консультування з метою досягнення поставлених цілей та запобігання помилкам у майбутньому.

Основне призначення контролінгу – надання керівництву якісної інформації, яка дозволить досягти поставлених цілей через координацію системи планування, контролю та інформаційного забезпечення адміністративного менеджменту. Іншими словами, контролінг потрібен для того, щоб створити систему автоматичного регулювання, яка забезпечить ефективне керівництво підприємством.

Як підсистема управління контролінг призначений для координації системи планування, контролю та інформаційного забезпечення адміністративного менеджменту. Таким чином, адміністративні контролери надають адміністративному менеджменту сервісні послуги щодо економіки, організації та управління. Вони наглядають за тим, щоб фактичний результат (продукт управління) відповідав поставленим цілям, і забезпечують адаптацію загальної системи управління до вимог, що постійно змінюються, з боку одержувачів даного продукту. Для досягнення позитивного результату контролінг слід впроваджувати поступово, крок за кроком:

1) визначення цілей щодо підвищення продуктивності управління;

2) вибір ефективних шляхів досягнення цілей;

3) визначення кінцевого продукту управлінської діяльності;

4) впровадження пов'язаної з розрахунком витрат на ці продукти калькуляції видатків та надходжень, або калькуляції витрат і результатів;

5) упорядкування бюджетів;

6) впровадження сучасного кадрового менеджменту через мотивацію працівників та роботу з персоналом за принципом: кадри – найважливіший ресурс підприємства;

7) створення команд з працівників, які пройшли підвищення кваліфікації;

8) деталізація завдань;

9) делегування відповідальності підрозділам через розподіл обов'язків;

10) розробка і впровадження оперативної системи обліку та звітності;

11) застосування новітніх інформаційних технологій в управлінні [7. Письмаченко].

Проведені дослідження показали, що незважаючи на наявність великої кількості наукових напрацювань щодо можливості вирішення питання подолання неприбутковості підприємств за рахунок контролінгу, відсутня спроба виокремлення такої її складової як контролінг витрат. Хоча, контролінг в авторських виданнях, як пра-

вило, розглядається в ракурсі витрат як основного об'єкту управління.

Н.Ю. Петрусевич [8] ствердно переконує, що всі сучасні програмні засоби інформаційної підтримки систем управління включають блок «Контролінг витрат», що оптимізує співвідношення «витрати-прибуток». Виходить, що «контролінг витрат» існує, але в автоматизованій системі управління підприємства.

Тож очевидними стають майбутні дослідження щодо пошуку підґрунтя доведення потреби виокремлення контролінгу витрат як одного з елементів контролінгу, або уніфікованого виду контролінгу, складової контролінгу, що діє на забезпечення прибутку. Запровадження контролінгу витрат можна відслідкувати за такими етапами логічних суджень:

Перший етап – витрачання ресурсів (грошового, матеріального, технічного, трудового потенціалу тощо) породжує витрати, вибір яких як об'єкту управління відбувається відповідно до головної мети (цілі) діяльності підприємства ринкового середовища. Для цього виявляють характер та ступінь впливу факторів зовнішнього й внутрішнього середовища на досягнення цієї мети. Цілі здійснення фінансово-господарської діяльності можуть бути різними: одержання прибутку, максимізація прибутку тощо.

Другий етап – вибір критерію досягнення мети (ним можуть бути: мінімізація витрат, недопущення зайвих витрат, контроль господарських процесів центрів відповідальності підприємства). Заздалегідь з'ясовуються чинники впливу на обрані критерії.

Третій етап – насичення управлінської ланки вхідною інформацією про господарські процеси в межах центрів витрат та про результати господарських процесів відбувається з використанням системи бухгалтерського обліку.

Четвертий етап – відбувається розробка критеріїв досягнення цілей та підконтрольних показників для кожного структурного підрозділу з урахуванням можливостей і повноважень їх менеджерів.

П'ятий етап – здійснення планування, контролю (порівняння планових і фактичних значень показників), сервісне забезпечення управління, спеціальне спостереження (маркетинг, моніторинг змін у середовищі).

Шостий етап – визначення ступеня впливу відхилень, що відбулися, на досягнення мети.

Сьомий етап – розробка й впровадження системи документообігу, заходів, що дають можливість здійснювати поряд з наступним попередній і поточний контроль за відхиленнями [9].

Управління інноваційним розвитком підприємств на засадах контролінгу має здійснюватись відповідно до певних принципів [10, с. 6; 11, с. 23], а саме: адаптивності (прагнення до підтримання певного балансу зовнішніх і внутрішніх

можливостей розвитку), самоорганізації (самостійне забезпечення підтримки умов функціонування), цілеспрямованості (розглядає цілі діяльності підприємства як вихідний елемент для побудови системи контролінгу), синергетичності (система повинна мати нові властивості порівняно з елементами, що входять до її складу), стратегічна орієнтація (стратегічний підхід до управління підприємством повинен бути завжди пріоритетним за умови прийняття або реалізації управлінських рішень), економічність (оптимізація витрат), багатофункціональність елементів (кожний елемент контролінгу повинен бути спрямований на комплексну реалізацію його функцій), перспективність (система контролінгу повинна бути організована з урахуванням перспектив розвитку підприємства), випереджувальної дії (передбачає орієнтацію інноваційного розвитку підприємства на випереджувальне формування його складових по відношенню до трансформаційних перетворень), документування (документальна фіксація інформації контролінгу), обґрунтованість (забезпечення обґрунтованості управлінських рішень), безперервність (забезпечення моніторингу й ефективної реалізації усіх інноваційних процесів на підприємстві відповідно до означених цілей його діяльності), прогресивність (використання останніх, інноваційних наукових розробок у сфері контролінгу).

Завдання управління витратами в рамках контролінгу:

- визначення витрат підприємства та правильна їх класифікація відповідно до цілей і особливостей його діяльності;

- аналіз різних систем і методів калькулювання, що можуть бути запроваджені підприємством і відобразатимуть характер його діяльності;

- визначення критеріїв доцільності застосування того чи іншого методу калькулювання, враховуючи цілі здійснення витрат, визначення витрат, які є релевантними для прийняття управлінських рішень, обґрунтування необхідності прийняття того чи іншого альтернативного управлінського рішення (зокрема за умов обмеженості ресурсів); вирішення питань ціноутворення;

- аналіз витрат на забезпечення якості, захист навколишнього середовища і визначення головних заходів щодо зниження витрат для підвищення ефективності бізнес-процесів підприємства;

- організація управління за центрами відповідальності: розподіл витрат, аналіз та консолідація бюджетів, звітності (релевантна інформація для цілей управління), визначення центрів відповідальності;

- інформаційна підтримка менеджменту в сфері управління витратами;

- запровадження (удосконалення) системи управління витратами і розробка програми щодо оптимізації витрат компанії – критерієм точності

при обчисленні собівартості продукції має бути не повнота включення витрат, а спосіб віднесення витрат на ту чи іншу продукцію:

- основну увагу слід приділяти розподілу непрямих витрат і визначенню точної фактичної собівартості на прогнозні розрахунки собівартості, складанню обґрунтованих нормативних калькуляцій та організації контролю за їх дотриманням у процесі виробництва;

- виявлення відхилень до або під час здійснення виробничого процесу допомагає менеджерам оперативно пручатися в хід виробництва і запобігати виробничим витратам, що має велике значення у мобілізації резервів виробництва і підвищенні його ефективності;

- управління витратами може бути ефективно реалізовано, якщо встановити чіткий взаємозв'язок між величиною витрат і особами, які за них відповідають та їх контролюють. Досягнення цього завдання можливе в умовах обліку витрат за центрами відповідальності

Етапи і механізм впровадження системи контролінгу витрат істотно відрізняються від етапів і механізму організації нормативного обліку витрат на підприємстві як за формою, так і за змістом. Якщо розробка системи контролінгу витрат є для підприємства справою добровільною, то рішення про впровадження нормативного методу обліку витрат приймалося, як правило, вищестоящою організацією.

За змістом етапи розробки та впровадження системи контролінгу витрат слід підрозділити на дві частини:

- попередня робота,
- підготовка і складання загального плану впровадження заходів.

Попередня робота – це оцінка потенціалу вихідної бази підприємства з метою впровадження контролінгу витрат.

Підготовка і складання загального плану впровадження заходів з вказівкою очікуваного обсягу, графіків і термінів проведення робіт повинні відповідати вимогам:

- комплексності планування,
- безперервності планування,
- оптимальності планування [12].

Успішне функціонування системи контролінгу витрат забезпечує служба контролінгу, яка представлена фахівцями, які володіють комплексними знаннями в області технології, економіки, обліку, аналізу та менеджменту У процесі збору та обробки інформації про витрати і доходи для вироблення варіантів заходів управлінського впливу фахівці служби контролінгу взаємодіють з функ-

ціональними службами підприємства. Успішне функціонування служби контролінгу у великій мірі залежить від раціональної організації документообігу з цими службами і зрушенням інформації на «вхід і вихід», тобто з її поданням при її передачі.

Рух інформації в службі контролінгу має відбуватися згідно з переліком основних елементів витрат і у встановлені строки.

Координація та взаємодія між службою контролінгу і другими функціональними службами на рівні «входу» відбувається за такими інформаційним напрямками:

- служба маркетингу: інформація про реалізацію продукції, інформація про неоплачені рахунки покупцями;

- управління персоналом: інформація про склад та рух кадрів;

- планово-економічне управління: планові показники, інформація про наявність засобів та їх джерел;

- комерційна служба: виконання договорів поставок, залишки матеріальних цінностей, інформація про складські витрати;

- відділ внутрішнього аудиту: дані експертно-аудиторської діагностики підприємства.

Послідовність обробки і формування інформації в службі контролінгу фіксується в технологічних схемах руху, обробки та формування даних по кожному напрямку роботи. Результативність служби контролінгу визначається якістю та своєчасністю надання вихідної інформації для керівництва підприємства в оперативному управлінні. Відповідальність за якість вихідної інформації несе керівник служби контролінгу.

Висновки і перспективи подальших досліджень. На сьогодні питання створення інформаційної та методичної бази управління витратами інноваційної діяльності є відкритим на нормативному рівні. Необхідні заходи, які були б направлені на збільшення і стимулювання діяльності інноваційних підприємств як на вітчизняному, так і на зарубіжному ринках товарів і послуг. У вирішенні зазначеної проблеми сприятиме впровадження зазначеної проблеми сприятиме впровадження зазначеної проблеми сприятиме впровадження зазначеної проблеми сприятиме впровадження зазначеної проблеми. Контролінг витрат використовується практично в кожному із підрозділів контролінгу. Але головне місце він займає, в одному із видів контролінгу – це оперативний контролінг. Так як оперативний контролінг координує процеси оперативного планування, контролю, обліку і звітності. Перспективним напрямом подальших досліджень вважаємо формування механізму управління інноваційним розвитком підприємства на засадах контролінгу.

Список використаної літератури:

1. Авилкіна М. Облік витрат на інновації: стан і напрями розвитку [Текст] / М. Авилкіна // Бухгалтерський облік і аудит. – 2009. – №7. – С. 44-52.
2. Методологічні положення зі статистики інноваційної діяльності [Текст] / І. А. Жукович, Ю.О. Рижкова, І.В.Калачова, О.І. Білоконь, Н.А. Біленька. – Київ : Державна служба статистики України, 2012. – 32 с.
3. Петухова Т.О. Теоретичні основи організації оцінки витрат підприємств залізничного комплексу на іннова-

ційну діяльність [Текст] / Т.О. Петухова // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2013. – № 42. – С. 404 – 407.

4. Турило А.М. Управління витратами підприємства : навч. посіб. [Текст] / А.М. Турило, Ю.Б. Кравчук, А.А. Турило. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 120 с.

5. Костирко Л. А. Аналітичний інструмент оцінювання ефективності затрат на інноваційну діяльність підприємства : монографія [Текст] / Л.А. Костирко, А.А. Мартинов, Г.О. Надьон. – Луганськ : Ноулідж, 2011. – 246 с.

6. Романець І. В. Визначення економічної ефективності витрат на створення та впровадження інформаційної системи з використанням геоінформаційних технологій [Текст] / І.В. Романець // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2009. – № 647. – С. 191-197.

7. Письмаченко Л.М. Реформування системи державного управління на засадах концепції контролінгу [Текст] / Л.М. Письмаченко // Вісник АМСУ. Серія: Державне управління. – 2010. – № 2 (3). – С.91-101.

8. Петрусевич Н.Ю. Особливості інституціонального розвитку контролінгу в Україні [Текст] / Н.Ю. Петрусевич // Економіка: проблеми теорії та практики. – Випуск № 187. – 2004. – С. 866 – 874.

9. Остапенко Т.М. Контролінг витрат – необхідність чи реальність, що забезпечує отримання прибутку / Т.М. Остапенко [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/conference/the-content-of-conferences/archives-of-individual-conferences/december-2012> – Назва з домашньої сторінки Інтернету.

10. Аксентюк М.М. Формування адаптивної системи контролінгу в менеджменті аграрних підприємств: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня к.е.н. за спеціальністю 08.00.04 [Текст] / М. М. Аксентюк. – Київ, 2008. – 21 с.

11. Гудзинський О.Д. Контролінг в системі менеджменту (теоретико-методологічний аспект): монографія [Текст] / О.Д. Гудзинський, М.М. Аксентюк, О.М. Деменіна. – К. : ІПК ДСЗУ, 2009. – 225 с.

12. Контроллинг как инструмент управления предприятием [Текст] / Е.А.Ананькина, С.В. Данилочкин, Н.Г. Данилочкин [и др.]; под ред. Н.Г. Данилочкина. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2004 – 279 с.

Селиванова Н.Н. Управление инновационными расходами на принципах контроллинга.

В данной статье рассматриваются составляющие сущности и содержания, а также возможные варианты внедрения концепции контроллинга в систему управления инновационными расходами предприятия. Исследованы отдельные вопросы формирования информации про классификацию расходов на инновации и развития системы информационно-аналитического обеспечения процесса инновационного развития субъектов хозяйствования. В контексте мнений учёных предложено авторское видение существования контроллинга затрат. Указаны основные задачи, этапы и механизм контроллинга расходов на инновационную деятельность промышленных предприятий.

Ключевые слова: *расходы, инновации, управление расходами, контроллинг, контроллинге расходов.*

Selivanova N.N. Management innovative charges on principles of controlling.

In this article basic semantic and rich in content constituents and possible variants of introduction of conception of controlling are examined in control system by the innovative charges of enterprise. The separate questions of forming of information are investigational on classification of charges on an innovation and development of the system of the research and information providing of process of innovative development of the managing subjects. In the context of ideas scientists offer authorial vision of existence of controlling charges. The brought basic tasks over, stages and mechanism of controlling charges on innovative activity of industrial enterprises.

Keywords: *charges, innovations, management charges, controlling, controlling charges.*

Дата надходження до редакції: 12.05.2014 р.

Рецензент: д.е.н., професор Чупис А.В.

ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ

УДК 657.6:338.439.02

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ ПРОДОВОЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ В ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМІ ДЕРЖАВИ

Н.С. Морозюк, к.е.н., доцент, Одеський державний аграрний університет

Висвітлюється дослідження окремих питань проведення внутрішнього аудиту. Визначається сутність продовольчої безпеки регіону в системі економічної безпеки держави. Обґрунтовується складові продовольчої безпеки регіонів в системі держави.

Ключові слова: внутрішній аудит, аудиторський ризик, стан продовольчої безпеки, регіон, екологічно-економічна система, моніторинг, інфраструктура, економічне зростання.

Постановка проблеми. Проведення внутрішнього аудиту активно застосовується в розвинутих країнах починаючи вже з кінця XIX століття на середніх та великих підприємствах промисловості, будівництва та зв'язку та інших сферах діяльності, які мають складну управлінську структуру. Тому в Україні необхідність проведення внутрішнього аудиту продовольчої безпеки регіону в економічній системі держави зумовлена на великих та середніх підприємствах, установах, які мають велику кількість структурних підрозділів, складні утворення типу холдингів. Проблема не має кон'юнктурного характеру. Вона буде існувати доти, поки є держава, визначальним фактором сили і авторитету якої є підтримання відповідного рівня продовольчої безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав що дослідженням окремих питань проведення внутрішнього аудиту на підприємствах займалися видні українські вчені, такі як М. Білуха, А. Белоусов, Ф. Бутинець, Н. Дорош, Л. Кулаковська, О. Нетикша, Ю. Піча, В. Сопко, Л. Сухарева, А. Ткаченко, Б. Усач та російські – В. Бурцев, В. Івашкевіч, М. Макальська, В. Суйц, О. Шеремет та ін. Однак, деякі аспекти рішення проблеми дослідженні вченими недостатньо, наприклад, проведення якісного внутрішнього аудиту на рівні держави та регіону та визначення його ефектів в умовах сьогодення. Зокрема, фрагментарно та уривчасто представлені результати вирішення сукупності завдань щодо внутрішнього аудиту продовольчої безпеки регіону, виявлення загроз доступності продовольства в регіоні, організації інформаційно-аналітичного забезпечення продовольчої безпеки регіону й оцінювання його продовольчої безпеки. В українській господарській практиці внутрішній аудит з'явився на основі відомчої (внутрішньогосподарської) ревізії. Внутрішній аудит вчені трактують як складову процесу: зниження інформаційного ризику; прийняття ефективних управлінських рішень; внутрішнього контролю підприємства.

Напрями продовольчої політики держави та проведення аудиторських перевірок необхідно визначити стратегічно, що повинно забезпечувати ефективний розвиток агропромислового комплексу, як основу продовольчого забезпечення населення відповідно до національних норм харчування.

чужання на основі підвищення фізичної і економічної доступності продуктів харчування різних соціальних груп населення, вимагати розроблення відповідних теоретико-методологічних основ продовольчої безпеки, формування її концепції, кількісних та якісних параметрів продовольчої безпеки, організаційно-економічних і соціальних механізмів забезпечення.

Необхідність комплексного системного обґрунтування основних теоретико-методологічних підходів до формування стійкої системи продовольчої безпеки та проведення внутрішнього аудиту в умовах формування ринкового господарства зумовлюють саме ці складові, а також інституційні зміни в економіці України.

Мета та завдання статі. Визначення сутності проведення внутрішнього аудиту продовольчої безпеки регіону в системі економічної безпеки держави потребує вивчення теоретичного підґрунтя. Сьогодні практично не існує усталеного визначення категорії "внутрішній аудит продовольчої безпеки", методології, яка б дозволяла використовуючи об'ємні дослідження стану територій для визначення факторів, що формують показники продовольчої безпеки, врахувати вплив розвитку економіки АПК на всі галузі економіки країни та збалансованість роботи підсистем АПК. Ця ситуація вимагає розроблення інформаційних та методичних основ, фрагментів програмного забезпечення досліджень цього напрямку, спонукає на використання різноманітних методів економічного та аудиторського аналізування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Організація та виконання програм і процедур аудиту дасть керівництву підприємств можливість на періодичній основі об'єктивно оцінювати його потенціал. З метою проведення якісного внутрішнього аудиту продовольчої безпеки та його стану слід особливу увагу приділити дотриманню аудиторами стандартів внутрішнього аудиту. Зазначимо, що це досягається за допомогою підготовки і проробки різноманітних сценаріїв розвитку, які включають суттєві внутрішні і зовнішні фактори, які впливають на діяльність підприємства в навколишньому конкурентному середовищі. Складання SWOT-аналізу, може бути прикладом такого сценарію розвитку підприємства у ході якого виявляються сильні та

слабкі сторони підприємств, які є відповідальними за економічну безпеку регіону, можливості та загрози з боку зовнішнього середовища. Слід враховувати, що внутрішній аудит носить вибіркового характеру, йому властиві певні обмеження. Фактором, що обмежує надійність аудиту, є формування висновків, заснованих лише на професійному судженні аудитора.

Акентьєва О. Б., Хомич О. І., зазначили що при такому підході фактично неможливо дати обґрунтований висновок щодо причин виникнення невідповідностей, що вимагає більш глибокого дослідження [1, с.41-45]. На практиці це передбачає застосування комплексу методів, зокрема прийомів, які дозволяють оцінити стан об'єктів, які вивчаються з точки зору ефективності управління, яке проводиться. Слід підкреслити, що специфіка внутрішнього аудиту передбачає застосування різних методів одразу, які можуть бути зовсім різнорівневими. Головним результатом проведення внутрішнього аудиту є розробка і доведення до керівництва підприємств рекомендацій з приводу усунення виявлених в ході перевірки недоліків. Після затвердження звіту щодо результатів аудиту потрібно забезпечити проведення перевірок по виконанню рекомендацій, які він містить, і на основі виконаної роботи оцінити економічну ефективність проведеного внутрішнього аудиту.

Від проведення якісного внутрішнього аудиту на підприємствах такі у процесі дослідження виявлені ефекти як: надання об'єктивних даних щодо результатів аналізу ефективності використання ресурсів для "витратних" підрозділів підприємств; забезпечення значної економії суттєвих засобів підприємств; виявлення і попередження порушень у фінансово-господарській діяльності підприємства; виявлення ресурсів і резервів виробничого процесу за допомогою систематизованого підходу до оцінки і підвищення ефективності процесів управління ризиками та ін.

Органи державної виконавчої влади несуть відповідальність за формування і реалізацію державної політики продовольчої безпеки, забезпечення ефективної координації діяльності органів виконавчої влади щодо питань, пов'язаних з формуванням продовольчої безпеки. Тому проведення внутрішнього та зовнішнього контролю є обов'язковим для доцільної соціально - економічної політики держави та у розрізі регіонів.

Виробники сільськогосподарської продукції та продовольства забезпечують виробництво якісних і безпечних продуктів для споживачів з наданням їм повної і зрозумілої інформації про продукти та їх харчові властивості, що також доцільно регулювати показниками внутрішнього аудиту роботи підприємств.

Підприємства торгівлі харчовими продуктами забезпечують територіальну і фізичну доступність продовольства та дотримання інструкцій з

безпеки харчових продуктів.

Основними показниками забезпечення міжнародної продовольчої безпеки вважається розмір перехідних запасів зерна у світі й середній рівень виробництва зерна на душу населення. Вважається стійким продовольче положення у світі і є гарантії на випадок надзвичайних обставин (стихійні лиха, неврожаї, війни й т.п.), якщо рівень перехідних запасів зерна дорівнює 17% від усього споживання за рік (що відповідає 60 дням світового споживання зерна). Падіння запасів нижче цього рівня свідчить про критичний стан світової продовольчої безпеки, тому що при цьому починається різке зростання міжнародних цін на зерно й воно стає недоступним для багатьох слаборозвинених країн.

Інший показник стану продовольчої безпеки - це виробництво зерна в середньому на душу в динаміці, що характеризує тенденції розвитку світового продовольчого стану [5, с. 211-214].

Проблема забезпечення продовольчої безпеки є надактуальною і постійно контролюється керівництвом країни. Так, щорічно, у грудні, згідно плану, що затверджено Президентом України Рада Національної безпеки та оборони (РНБО) розглядає ці питання та питання розвитку агропромислового комплексу країни.

Метою продовольчої безпеки людини, співтовариства, країни й світу має бути забезпечення такого доступного всім продовольчого постачання, при якому досягається максимально можлива в сучасних умовах середня тривалість життя населення Землі.

Державна політика розвитку АПК та забезпечення продовольчої безпеки має розпочинатись на регіональному рівні. Підґрунтям цього є ресурсний потенціал регіону та функції місцевого самоврядування.

Методологічний підхід до здійснення ринкових перетворень в економіці країни вимагає теоретичного переосмислення концепції функціонування регіональних соціально-економічних систем, перш за все, з точки зору їх локальної відносної самостійності, а також вдосконалення механізму ефективного державного регулювання регіонального розвитку. Практичне здійснення ринкових перетворень має ґрунтуватися на розумному поєднанні ринкових і адміністративних методів управління національним господарством, сукупність яких забезпечувала б його нормальне функціонування і розвиток на всіх рівнях - від країни в цілому і до окремих її регіонів (районів).

Оскільки саме регіон складає найважливішу і у багатьох відношеннях визначає частку спільної соціально-економічної системи країни, то завдання вдосконалення системи управління продовольчою безпекою особливо актуальні для регіонального рівня. В той же час, будь-який регіон в масштабах країни є відносно відособленою і самостійною підсистемою, що має свою внутріш-

ню структуру, економіку, власні цілі і інтереси у сфері господарського розвитку. Тому при формуванні стосунків продовольчої безпеки як складової ринкових стосунків необхідно враховувати економічні інтереси як країни в цілому, так і окремих її регіонів.

Перенесення центру тяжіння забезпечення продовольчої безпеки на регіональний рівень і посилення ролі регіонів в реалізації економічної політики держави в частці забезпечення продовольчої безпеки держави абсолютно виправдане, оскільки, саме з регіонального рівня починається формування соціально-економічної ситуації, інтеграційних процесів, конкурентних переваг регіону в масштабах країни [2; с.23 - 42].

Важливим елементом державного регулювання розвитку регіонального ПК, який сприятиме встановленню раціональних відтворювальних пропорцій міжгалузевого характеру, формуванню перспективних шляхів інтенсифікації виробництва та підвищенню ефективності функціонування ПК, а також максимальному задоволенню соціальних потреб, є стратегічне планування.

В основі економічних відносин на рівні регіону є розподіл всієї продукції на три групи:

- продукція, необхідна для забезпечення повсякденних потреб населення і стійкої роботи підприємств;

- продукція, яка залежно від певних умов може випускатися тільки в одному або декількох регіонах країни;

- продукція, випуск якої значно перевищує місцеві потреби і яка може реалізовуватися як в інші регіони країни, так і експортуватися.

Дослідимо, як можна трактувати поняття «регіон».

Представник новосибірської економічної школи Р.І. Шніпер значення поняття «регіон» розкриває таким чином: «регіон – самостійна економічна система» і виділяє чотири основні ознаки, що обґрунтовують даний підхід:

1. Регіон володіє прямими і зворотними зв'язками з єдиною економічною системою держави.

2. На рівні регіону здійснюються повні цикли відтворення трудових ресурсів, основних і оборотних фондів, грошового звернення, стосунків з приводу виробництва, розподілу, обміну і споживання продукції.

3. На рівні регіону відбувається взаємодія органів управління підприємств і об'єднань з органами місцевого управління на користь забезпечення комплексного соціально-економічного розвитку регіону.

4. До компетенції регіону відноситься раціональне використання трудових ресурсів і природного комплексу відповідно до регіональної спеціалізації і участі регіону в територіальному розподілі праці [8; с. 17].

Е. Куклінськи розглядає регіони як складові

частини просторової економічної системи, де панують сили конкуренції. «Регіони, які завдяки своїй вищій конкурентоспроможності можуть привабити значну частку вітчизняного і зарубіжного ринку. Таким чином, регіони можна в принципі розглядувати як острови інновацій і духу підприємництва в широкому контексті просторової мережі» [4; с.51].

На нашу думку, поняття «регіон» необхідно розглядати значно ширше, а саме як економічну категорію, яка описується такими характеристиками:

- регіон - невід'ємна частка економічної системи країни, яка пов'язана з нею складними і взаємозалежними стосунками, а також володіє власними трудовими, природними, економічними, фінансовими і іншими ресурсами;

- регіон - складна сукупність взаємин його економічних суб'єктів, що формує баланс ринкового попиту і пропозиції, а також сприяє максимізації соціально-економічного ефекту;

- регіон - самостійна екологічно-економічна система, в рамках якої реалізуються стосунки між людьми, що населяють її, з приводу території мешкання як найважливішого об'єкту, що забезпечує нормальні умови існування людини.

Узагальнюючи викладені вище підходи до визначення аналізованого поняття можна стверджувати, що під регіоном прийнято розуміти цілісну економічну систему зі своїми структурою, функціями, зв'язками із зовнішньою середою, історією, культурою, умовами життя населення. Ця система характеризується: високою розмірністю; великою кількістю взаємозв'язаних підсистем різних типів з локальними цілями; багаторівневою організацією управління; ієрархічністю структури; значним запізнюванням координуючих дій при високій динамічності елементів; неповною визначеністю станів її окремих елементів.

До першочергових проблем вдосконалення регіонального розвитку можна віднести такі:

- підвищення ефективності управління людськими та іншими ресурсними потенціалами регіону;

- забезпечення економічного взаємозв'язку, збалансованості і реалізації місцевих, регіональних і загальнодержавних соціально-економічних інтересів;

- формування інфраструктури регіональних ринків;

- обґрунтування інвестиційної політики регіонального розвитку;

- забезпечення на регіональному рівні рівних умов функціонування підприємств всіх форм власності;

- вирішення екологічних проблем.

Недооцінка регіонального чинника в розвитку може призвести до виникнення регіональних диспропорцій, здатних вплинути на загальноекономічну, соціальну і політичну ситуацію в дер-

жаві.

Оскільки продовольча безпека є складовою економічної безпеки, - представимо структуру системи продовольчої безпеки регіону.

Розглянемо рис.1, на якому схематично представлена авторська точка зору на систему продовольчої безпеки регіону та її зв'язки.

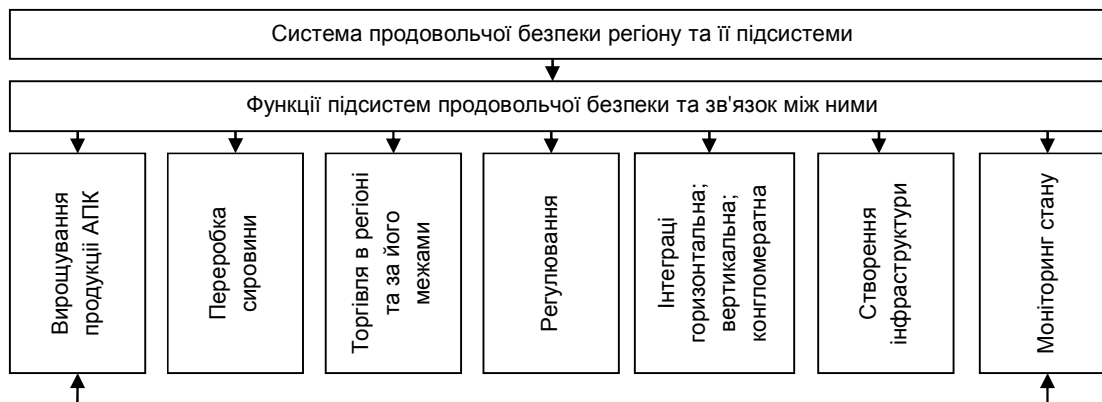

Рис. 1. Система продовольчої безпеки регіону та її зв'язки

Будь яка країна виділяє продовольчий комплекс як один з пріоритетних напрямів розвитку, як головну передумову забезпечення стійкості соціально-економічного положення та динамічного зростання.

Головна мета державного регулювання в сучасних умовах - стійкість соціально-економічного розвитку, досягнення економічної і продовольчої безпеки, що забезпечуються на основі структурних перетворень і оптимізації темпів розвитку галузей групи А, оскільки диспропорції їх розвитку були одним з головних чинників кризи в економіці при започаткуванні ринкових реформ.

Стійкий економічний розвиток продовольчого комплексу не обмежується тільки стабілізацією виробництва, охоплюючи фінансову, фінансово-кредитну, інвестиційну, управлінську, соціальну і інші сфери.

Враховуючи, що ринковий механізм майже не діє в інноваційному процесі, особливо в науці, то виникає необхідність державного регулювання в таких сферах, як соціальна орієнтація розвитку, науки, екології. Стійкою буде тільки така соціально-економічна система, в основі якої лежить ринковий механізм господарювання, а державне регулювання виступає як соціальний обмежувач, модифікатор даних механізмів і додаткового джерела стимулювання стійкого розвитку [6].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Узагальнюючи результати проведеного дослідження та викладення теоретичного матеріалу можна зробити наступні висновки, що внутрішній аудит являє собою основну інформаційну базу управління, знаряддя контролю за станом об'єктів управління, спосіб об'єктивної оцінки результатів господарювання.

Як зовнішній аудит, так і внутрішній може охоплювати перевірку фінансової звітності, дотримання процедур та норм, оцінку характеру діяльності.

Вивчаючи питання внутрішнього аудиту, він

не має обов'язкового характеру, однак використання результатів внутрішнього аудитора і взаємодія з ним можуть бути дуже корисними для проведення зовнішнього аудиту.

Проведений якісний та ефективний внутрішній аудит підприємств є головною умовою підвищення складності процесів управління, обумовлених розділенням функцій володіння і управління підприємством, сталого функціонування та успішного розвитку підприємств в умовах швидко мінливого зовнішнього конкурентного середовища.

Створити необхідну пропорційність розвитку всіх сфер галузей, що має забезпечити стійкість їх функціонування можна лише за допомогою проведення внутрішнього аудиту підприємств – учасників проекту, організації додаткових інституційних утворень, одним з яких може бути служба моніторингу стану продовольчої безпеки в регіоні.

Стабільне продовольче самозабезпечення регіону, що досягається на основі стійкого функціонування його АПК необхідно розглядати спочатку як соціально-економічну систему, що вимагає дотримання певних умов для свого розвитку. У зв'язку з цим, вивчення проблеми продовольчої безпеки має бути зорієнтовано на вирішення таких завдань:

- наукового обґрунтування політики виробництва якісного, але дешевого продовольства;
- курсу на самозабезпечення регіону продовольством і продовольчою сировиною для переробної промисловості;
- оптимізації територіальної організації і розміщення виробничих сил в АПК із створенням перспектив для кластеризації;
- стандартизації і розвитку методів зберігання і транспортування продукції АПК;
- узгодження і координації розвитку АПК з розвитком виробництва паливно-енергетичних

ресурсів і мінеральних добрив;

- впровадження досягнень науково-технічного прогресу, якості і наукоємності продукції АПК, впровадження високоурожайних сортів, боротьби з шкідниками і втратами;

- орієнтації на диференційовані потреби в продовольстві (дитяче, лікувальне харчування).

Слід відзначити, що продукцією сільського господарства, в нормальних, не кризових умовах, користується близько 90 галузей, а само воно

використовує товари і послуги майже 80 галузей економіки, що виробляються в країні.

Сільськогосподарську галузь можна вважати за базову галузь економіки, оскільки вона вирішує головну соціальну задачу - вирішення проблеми харчування людини, є підґрунтям найважливішої системи продовольчої безпеки країни, поставляючи, в той же час, в інші галузі і сфери діяльності фінансові, трудові і матеріальні ресурси.

Список використаної літератури:

1. Акентьева О. Б., Хомич О. І. Концептуальні питання проведення якісного внутрішнього аудиту на підприємствах./ Акентьева О. Б. [Електронний ресурс] доступно з <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=8496>

2. Егорова-Гудкова Т. І. Вдосконалення системи моніторингу на принципах самоорганізації як умова забезпечення продовольчої безпеки / Т. І. Егорова-Гудкова, Н. С. Морозюк // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. — 2012. — № 11(182). Ч. 2. — С. 285–291.

3. Морозюк Н. С. Продовольственная безопасность и её мониторинг в системе экономической безопасности государства / Н. С. Морозюк. — В кн.: Экономическая безопасность: новая парадигма формирования и обеспечения : [монография] ; под ред. Э. М. Сороко, И. А. Белоусовой, Т. И. Егоровой-Гудковой. — Одесса: изд-во Института креативных технологий, 2011. — С. 488–499.

4. Куклински Э. Региональное развитие - начало поворотного этапа / Э. Куклински // Региональное развитие и сотрудничество. — 1997. — Вип. 4. — С. 49–62.

5. Лушпаев С. О. Деякі аспекти поняття продовольчої безпеки України / С. О. Лушпаев // Часопис Київського університету права. — 2011. — № 2. — С. 211–214.

6. Прущак, О. Умови і цілі устойчивого розвитку продовольств-венного комплекса региона / О. Прущак // АПК: економіка, управле-ние.-2003.-№12.-С.65- 69.

7. Система економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : [монографія] / [Козаченко Г. В., Ляшенко О. М., Погорелов Ю. С. та ін.].— Луганськ: Елтон-2, 2010. — 282 с.

8. Шнипер, Р. И. Регион: экономические методы управления / Р. И. Шнипер ; под. ред. Д. М. Казакевич. — Новосибирск : Наука, 1991. — 320 с.

9. Экономическая безопасность: новая парадигма формирования и обеспечения : [монография] / [под ред. Э. М. Сороко, И. А. Белоусовой, Т. И. Егоровой-Гудковой]. — Одесса: ИКТ, 2011. — 544 с.

Морозюк Н.С. Особенности организации внутреннего аудита продовольственной безопасности региона в экономической системе государства

Освещается исследование отдельных вопросов проведения внутреннего аудита. Определяется сущность продовольственной безопасности региона в системе экономической безопасности государства. Обосновывается составляющие продовольственной безопасности регионов в системе государства.

Ключевые слова: *внутренний аудит, аудиторский риск, состояние продовольственной безопасности, регион, экологически-экономическая система, мониторинг, инфраструктура, экономический рост.*

Morozyuk N. Features of the internal audit of food security in the region of economic system state

The study of the specific issues of internal auditing is highlighted. Defined the essence of food security of the region in the system of economic security of the state. Components of food security of the regions in the system of the state are substantiated.

Keywords: *internal audit, audit risk, food security, region, eco - economic system, monitoring, infrastructure, and economic growth.*

Дата надходження до редакції: 08.05.2014 р.

Рецензент: д.е.н., професор Соколов М.О.

ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

А. В. Найда, к.е.н., Одеський державний аграрний університет

У статті розглянуто особливості організації управлінського обліку у сільськогосподарських підприємствах. Проаналізовано основні системи організації управлінського обліку в Україні, виокремлено їх переваги та недоліки. Визначено оптимальну систему організації управлінського обліку для підприємств аграрного сектору.

Ключові слова: управлінський облік, інформація, управлінські рішення, система, сільськогосподарське підприємство.

Постановка проблеми. Ефективність виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств залежить від управлінських рішень, які приймаються на різних рівнях управління. Правильність управлінського рішення в значній мірі залежить від інформаційного забезпечення керівників різних рівнів управління. В цьому процесі провідну роль займає управлінський облік.

Організація та ведення управлінського обліку не є обов'язковим, але зважаючи на його важливу роль в розвитку підприємства є необхідним. На більшості сільськогосподарських підприємствах він не ведеться, або ведеться не ефективно.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми організації, становлення та ведення управлінського обліку на підприємстві досліджували відчинянні та зарубіжні науковці, зокрема П.Й. Атамас, Ф. Бутинець, С. Голов, С.Г. Джойла, К. Друрі, Р. Ентоні, О.М. Калініна, Г.Г.Кірейцев, В.Б. Моссаковський, П.Л. Сук, М.З. Матвійчук, Л.В. Нападівська, Дж. Фостер, М. Чумаченко, А.Д. Шеремета та ін. В більшості їх публікацій висвітлюються питання важливості внутрішньогосподарського обліку для підприємств. Л.П. Нападівська розглянула проблеми становлення та розвитку управлінського обліку в Україні, І. Білоусова дослідила напрями вдосконалення управлінського обліку, В.Б. Моссаковський дослідив проблеми організації управлінського обліку. Проте питання ефективної організації та ведення управлінського обліку у сільському господарстві має свої особливості, які в повній мірі не враховані та потребують подальших досліджень.

Мета статті є визначення проблем та напрямів удосконалення організації управлінського обліку у сільськогосподарських підприємствах як однієї з умов вискооефективного їх функціонування.

Виклад основного матеріалу. В умовах ринкової економіки мета управлінського обліку полягає у формуванні інформації, корисної керівництву для прийняття управлінських рішень. При цьому зміст, порядок формування та способи надання інформації визначаються керівництвом підприємства самостійно.

Законом України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» визначено поняття управлінського (внутрішньогосподарського) облі-

ку як системи обробки та підготовки інформації про діяльність підприємства для внутрішніх користувачів у процесі управління підприємством [1].

На нашу думку, найбільш повним є визначення системи управлінського обліку, запропоноване економістом Д.А. Волошиним. Під системою управлінського обліку на підприємстві слід розуміти спостереження, оцінку, реєстрацію, вимірювання, обробку, систематизацію та передачу інформації переважно про витрати і результати господарської діяльності в інтегрованій системі обліку, нормування, планування, контролю та аналізу з метою формування достатньої інформаційної бази внутрішнім користувачам для прийняття оперативних (тактичних) і прогнозних (стратегічних) управлінських рішень [2, с. 54].

Організація та ведення управлінського обліку у сільськогосподарських підприємствах пов'язана зі складністю технологій управління та впровадження, які обумовлені як зовнішніми, так і внутрішніми причинами:

по-перше, це глобалізація та посилення конкуренції на зовнішньому і внутрішньому ринках, постійних змін у зовнішньому і внутрішньому середовищі;

по-друге, це сезонність виробництва сільськогосподарської продукції;

по-третє, залежність ефективності виробництва від природнокліматичних умов;

по-четверте, тривалість виробничого циклу;

по-п'яте, керівникам вже недостатньо знати собівартість та ціну продукція, їх цікавить чому вона стільки коштує, а також які резерви зниження витрат в розрізі калькуляційних статей.

Тому М. Д. Корінько констатує про необхідність ведення управлінського обліку, який може бути визначений як процес ідентифікації, вимірювання, накопичення, аналізу, підготовки, інтерпретації та передачі інформації (як фінансової, так і операційної), яка використовується управлінським персоналом для планування, оцінки і контролю роботи підприємства [3, с. 121]. Завдяки залученню різних видів інформації управлінський облік дозволяє отримувати системну інформацію, яка допомагає уникати невизначеності, при прийнятті управлінських рішень.

Організація управлінського обліку на підприємствах аграрного сектору повинна забезпечувати можливість отримувати інформацію про:

- повний управлінський баланс компанії;
- структуру доходів і витрат;
- прямі і непрямі витрати по різних статтях;
- фінансовий результат за видами діяльності та/або за підрозділами;
- фінансовий результат за групами товару (асортименту, номенклатури);
- фінансовий результат за менеджерами;
- бюджети за підрозділами, і порівняння сценаріїв бюджету;
- різні звіти (про прибутки і збитки, про продажі, про рух грошових коштів тощо).

Слід зазначити, що управлінський облік дає можливість проводити аналіз діяльності і на його основі прогнозувати подальший розвиток: збільшення продажів, скорочення витрат і непродуктивних витрат, підвищення рентабельності окремих підрозділів або видів бізнесу, збільшення вартості компанії в цілому [4, с.138].

І.А. Білоусова виділяє декілька варіантів ведення управлінського обліку на українських підприємствах [5, с. 41]. Першим і найбільш поширеним є ведення управлінського обліку, ґрунтуючись виключно на касовому методі. Іншими словами, всі господарські операції фіксуються тільки тоді, коли надходять або оплачуються грошові кошти (причому, не тільки по розрахункових рахунках, але і через касу). І відповідно, єдиним звітом, який використовується керівником, є Звіт про рух грошових коштів у різних його інтерпретаціях. Досить складно зрозуміти, які управлінські рішення може прийняти керівник, ґрунтуючись виключно на даній інформації, але точно можна ідентифікувати основні слабкі місця:

1. Керівник не отримує коректну інформацію про фінансовий результат діяльності компанії за звітний період, а моніторить тільки рух грошових коштів.

2. Звіт, складений з використанням касового методу, залежить не від активності ведення бізнесу, а від платіжної політики компанії та платоспроможності покупців.

3. Керівник не може аналізувати основні показники фінансової стабільності компанії, такі, як: ліквідність, платоспроможність, коефіцієнт автономності та ін.

4. Керівнику достатньо складно аналізувати і контролювати погашення заборгованості покупців за придбаний товар.

5. У цьому звіті ігноруються не грошові статті витрат, такі як: амортизаційні нарахування, втрачені та уцінки товарів та ін.

Другим популярним варіантом можна назвати змішане ведення обліку. У цьому випадку компанія використовує метод нарахування при визнанні доходів і касовий метод для відображення витрат компанії. У нормальних умовах ведення

бізнесу досить часто існує відстрочка платежу, при якій частина неоплачених витрат звітного періоду переходить на майбутні періоди, поки оплата не буде зроблена. Використання різних методів не дає можливості, як мінімум, проаналізувати валовий прибуток від реалізації товарів, а як максимум спотворює фінансовий результат діяльності компанії за весь період. Такий метод можна назвати недостовірним, особливо коли регламентовані звіти показують не такі райдужні результати як управлінська звітність.

Як зазначає Л. В. Нападовська, розподіл обліку на фінансовий і управлінський, по-перше, посилюватиме управлінську орієнтацію фінансового обліку і, по-друге, спрямовується на конкретні фінансові результати, що сприятиме реалізації системи на основі моделі “затрати – випуск – результат” [6, с. 39]. Отже, завершення періоду поступової трансформації централізованої планової економіки в ринкову зумовило формування нової парадигми управління виробництвом, що вимагає для свого ефективного функціонування якісно іншого інформаційного забезпечення, яке комплексно представляє процеси виникнення витрат, визначення собівартості випуску всієї продукції та її окремих видів, а також фінансових результатів господарської діяльності структурних підрозділів і підприємства загалом. Це спонукає до переосмислення значення облікової функції управління й надає нового якісного значення бухгалтерському управлінському обліку як галузі наукових знань, яка поки що перебуває на початковій стадії свого розвитку.

Система організації управлінського обліку повинна орієнтуватися на дві головні особливості управлінського обліку - орієнтація на користувача інформації й оперативність надання даних. За результатами досліджень організації управлінського обліку на підприємствах України можна виділити три системи (рис. 1).

Перший варіант організації передбачає роздільне ведення управлінського та фінансового обліку, з можливістю використання двох автономних систем рахунків. Другий варіант передбачає використання одних журналів з подальшим розподілом даних обліку відповідних у книзі управлінського та книзі фінансового обліку. Третій варіант передбачає використання одну систему зведених реєстрів з яких переносяться дані до головної книги і потім на основі облікових даних формується бухгалтерська і фінансова звітність.

Свої недоліки і переваги має кожна із систем організації управлінського обліку. Перша і друга системи дають можливість отримувати чітку інформацію по кожній операції, формувати звітність до закриття бухгалтерського періоду, висока деталізація інформації.

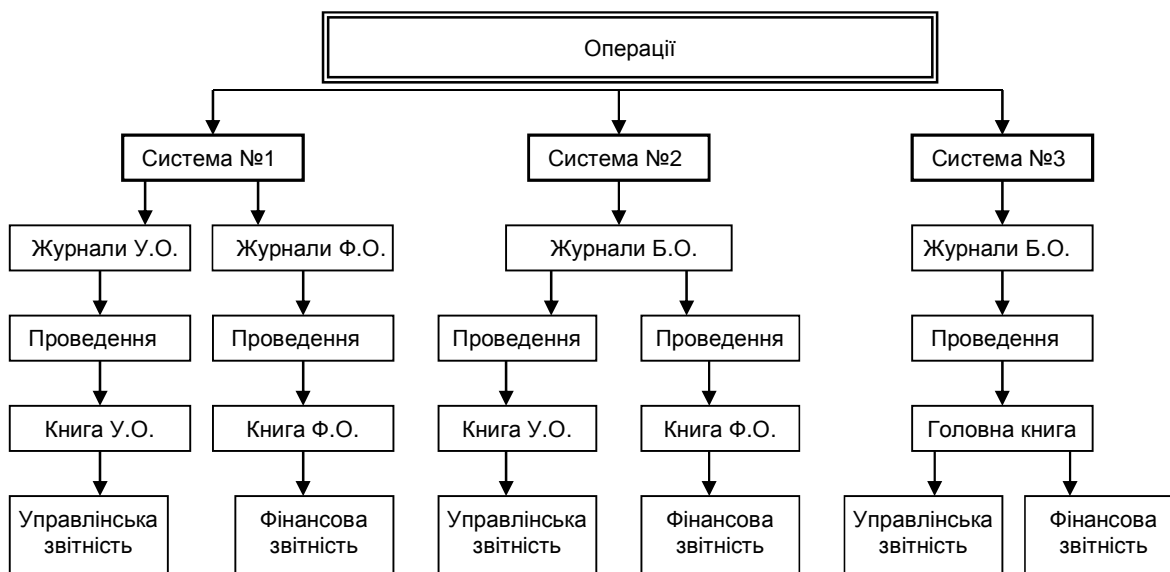

Рис. 1 Системи організації управлінського обліку.

Недоліком є дублювання даних, особливо це відноситься до перерозподілу витрат та калькулювання собівартості. Існує ймовірність виникнення конфлікту даних та відмінності у розмірі економічних показників, що виникає в наслідок різної систематизації інформації.

Варіант системи на основі єдиної головної книги ставитиме управлінські звіти в часову залежність від закриття періоду. При цьому втрачається оперативність управлінських рішень та можливості отримання аналітичних звітів в будь-який проміжок часу. Проте третій варіант побудови управлінського обліку для сільськогосподарського підприємства є найбільш вдалим оскільки зменшує трудомісткість обліку та виникнення похибок.

Слід зазначити, що переважна більшість підприємств аграрного сектору ведуть облік і використанням журнально-ордерної системи обліку. Для зниження трудомісткості, підвищення оперативності та аналітичності обліку слід впроваджувати автоматизовану форму обліку.

Висновки. Сільськогосподарське виробництво – специфічна галузь народного господарства, яка має багато особливостей. Постійний процес

інтеграції внутрішніх та зовнішніх ринків, підвищення рівня конкуренції створюють умови, в яких ефективність функціонування підприємства залежить від управлінських рішень. Це визначає необхідність ведення управлінського обліку.

Організація розробки і впровадження системи управлінського обліку повинна проходити у поступовому, взаємообумовленому та обґрунтованому втіленні в практичну обліково-аналітичну діяльність ідей управлінської орієнтації. На побудову інформаційних моделей управлінського обліку впливає ряд об'єктивних факторів. Вона перебуває у постійному русі, змінюючись відповідно до потреб управління.

Склад доходів і витрат на підприємствах слід формувати, виходячи з організації управлінського обліку на підприємстві і рахунків, які використовують при цьому.

Для сільськогосподарських підприємств найбільш вдалою є організація спільної системи управлінського та фінансового обліку. При чому недолік даної системи, який пов'язаний з низькою оперативністю обліку, можна вирішити шляхом впровадження автоматизованої форми обліку.

Список використаної літератури:

1. Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні: Закон України від 01.01.2014 № 996-14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/996-14>
2. Волошин Д.А. Проблемы организации систем управленческого учёта / Д.А. Волошин // Экономический анализ: теория и практика. – 2006. – № 22. – С. 52–57.
3. Корінько М. Д. Управлінський облік при диверсифікації / М. Д. Корінько // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 2(44). – С. 121-128.
4. Голов С. Ф. Управленческий учет: учебник / С.Ф. Голов. – К.: Либра, 2003. – 334 с.
5. Белоусова И. А. Проблемы развития управленческого учета в Украине / И. А. Белоусова // Бухгалтерский учет и аудит. – 2007. – № 2 – С. 39–44.
6. Нападівська Л. В. Управлінський облік: підручник для вузів / Л. В. Нападівська. – 2-ге вид. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. – 648 с.

Найда А.В. Проблемы организации управленческого учета в сельскохозяйственных предприятиях

В статье рассмотрены особенности организации управленческого учета в сельскохозяйственных предприятиях. Проанализированы основные системы организации управленческого учета в Украине, выделены их преимущества и недостатки. Определенно оптимальную систему организации управленческого учета для предприятий аграрного сектора.

Ключевые слова: управленческий учет, информация, управленческие решения, система, сельскохозяйственное предприятие.

Naida A. Problems of management accounting agricultural enterprises

In the article the features of organization of administrative account are considered in agricultural enterprises. The basic systems of organization of administrative account are analysed in Ukraine, their advantages and failings are selected. The optimal system of organization of administrative account is certain for enterprises agrarian to the sector.

Keywords: administrative account, information, administrative decisions, system, agricultural enterprise.

Дата надходження до редакції: 12.05.2014 р.

Рецензент: д.е.н., професор Жудро М.К.

СОЦІАЛЬНА ТА ЕКОЛОГІЧНА ЕКОНОМІКА

УДК 633.18:631.5

МІСЦЕ І РОЛЬ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ У СТРАТЕГІЇ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ

В. Є. Данкевич, к.е.н., Житомирський національний агроекологічний університет

Досліджено альтернативні способи використання земельних ресурсів. Проаналізовано роль сільського господарства для виробництва відновлювальних джерел енергії. Встановлено, що одним з найбільш ефективних способів забезпечення сільського господарства альтернативними джерелами енергії є використання біологічних видів палива, які виготовляються з основної і побічної продукції сільського господарства та промисловості. Досліджено перспективи розвитку біоенергетики в Україні. Проаналізовано сировинний потенціал виробництва альтернативних джерел палива у Житомирській області. Акцентовано увагу на можливості виготовлення твердого біопалива з побічної продукції рослинництва, що утворюється у сільськогосподарських підприємствах.

Ключові слова: енергетична безпека, сільськогосподарські землі, аграрні підприємства, побічна продукція рослинництва, пеллети, ефективність.

Постановка проблеми. Глобальні процеси у сучасному світі та зростання промислового виробництва призводять до значного збільшення споживання енергоресурсів і, як наслідок, нанесення суттєвої екологічної шкоди світовому довкіллю. В останні роки ця проблема все більше хвилює світову спільноту, оскільки людині для її життя необхідне максимально чисте навколишнє середовище. Тому, у даний момент є підстави вважати екологічні проблеми одними з найважливіших для забезпечення майбутнього сталого розвитку людства, саме ці проблеми несуть найбільшу загрозу для світової спільноти.

Усвідомлення гостроти і реальної загрози цих проблем дали позитивний поштовх розвитку альтернативної енергетики. Згідно із заявою компанії "Bloomberg New Energy Finance", загальносвітовий розвиток такої екологічно чистої енергетики досяг суттєвого рівня. За результатами моніторингу, який вівся починаючи з 2004 р., станом на 2013 р. загальносвітові інвестиції в альтернативну енергетику склали один трильйон доларів [2].

Нестача викопних енергетичних ресурсів у розвинених країнах світу веде до розширення ефективного використання альтернативних джерел енергії. Поряд з використанням енергії сонця і вітру все більшого поширення набуває використання побічної продукції сільськогосподарського виробництва. Перспективність нехарчового використання останньої впливає також з аналізу динаміки цін на енергетичну, промислову та сільськогосподарську види продукції. Аграрне виробництво із споживача традиційних видів енергії перетворюється у виробника їх зі значним потенціалом у майбутньому. Наразі значні площі сільськогосподарських угідь задіяні для виробництва сировини для альтернативної енергетики.

До сировинних ресурсів придатних для виробництва біоенергетики слід віднести побічну продукцію рослинництва, отриману у результаті вирощування пшениці, багаторічних трав, кукурудзи, соняшнику, ріпаку, гірчиці, тополі, верби, очерету. Більшість країни ЄС мають позитивний досвід їх використання як швидкозростаючих

енергетичних культур.

Перспективним напрямом отримання альтернативного палива на сьогодні є також спалювання соломи, яке потребує набагато менших початкових капітальних вкладень для його реалізації. Враховуючи те, що в Україні щорічно виробляється 50-60 млн т соломи зернових і зернобобових культур, які не використовуються зовсім або ж використовується вкрай неефективно (близько 50-60 % спалюється на ріллі одразу після збирання врожаю), перспектива її застосування в сільській місцевості для обігрівання приміщень адміністративного і соціально-культурного призначення очевидна. Для практичного застосування соломи як біопалива необхідно вирішувати питання матеріально-технічного забезпечення, зокрема щодо її збирання, тюкування та зберігання достатньої кількості, що потребує додаткових ресурсів у вигляді спеціальної техніки, обладнання приміщення тощо.

Зазначені тенденції розвитку альтернативної енергетики передбачають розширення використання палива отриманого з біомаси. Використання енергії, виробленої з побічної продукції рослинництва є актуальним та перспективним напрямом господарської діяльності, яка забезпечує підвищення як рівня товарності сільськогосподарських підприємств, так і їх економічну стійкість. Враховуючи наявний ресурсний потенціал та значну кількість незадіяних сільськогосподарських земель біоенергетика є перспективним напрямом серед вітчизняних товаровиробників.

Аналіз останніх досліджень. Теоретичні і практичні аспекти використання альтернативних джерел енергії з біомаси висвітлено в працях вітчизняних та зарубіжних науковців, які досліджують перспективи розвитку ринку біоресурсів України, шукають напрями налагодження виробництва біопалива для експорту та задоволення потреб внутрішніх споживачів. Як зазначають С.О. Кудря та В.О. Зінченко ресурси з біомаси є достатньо сталими та надають екологічно чисту сировину для виробництва біопалива, що сприяє диверсифікації енергетичного портфелю [8,10].

Вісник Сумського національного аграрного університету

А.М. Калетник, Г.Г. Гелетуха, акцентують увагу на контрольованості процесу отримання сировини для біопалива на відміну від традиційних джерел енергетики [4, 9]. В умовах недостатньої забезпеченості України власним паливом, саме рослинна біомаса стає одним із найбільш доступних, економних та перспективних альтернативних джерел енергоресурсів [6]. У сучасних умовах важливо раціонально використовувати всі наявні ресурси, у тому числі земельні, для виробництва альтернативних видів енергії.

Об'єкти досліджень. Об'єктом дослідження є енергетичний потенціал побічної продукції рослинництва сільськогосподарських підприємств.

Теоретичною і методичною основою дослідження є системний метод пізнання закономірностей розвитку аграрних підприємств, а також низка загальнонаукових і специфічних методів, які в сукупності дають змогу детально дослідити енергетичний потенціал побічної продукції рослинництва аграрних підприємств. У процесі дослідження використовувалися такі методи: наукової абстракції – для формулювання теоретичних узагальнень і висновків; системного аналізу і синтезу – для вивчення характеру і причинно-наслідкових зв'язків, встановлення тенденцій розвитку явищ і процесів в аграрному секторі економіки; дослідження загального стану використання побічної продукції рослинництва підприємствами Житомирської області.

Результати досліджень. Роль сільського господарства для виробництва відновлювальних джерел енергії постійно зростає. Впродовж останніх десяти років провідні європейські краї-

ни інтенсивно працюють над пошуком ефективних, енергоємних джерел енергії. Найефективнішими на сьогоднішній день є: енергетичні рослини; біопаливо з ріпака, цукрового буряка тощо; біогазові установки на основі органічних добрив з додаванням різних субстратів; тверде паливо з однорічних та багаторічних рослин.

Наразі широко використовується побічна продукція рослинництва. Слід відмітити, що виробництво гранул з лузги насіння, стебел або соломи дозволяє покрити всі витрати на посів, обробіток і збір цих культур. Паливні гранули являються дуже калорійним паливом і користуються великим попитом в країнах Євросоюзу. Такі гранули можна використати для сушіння зерна господарствах, а не використовувати для цього газ, електроенергію або рідке паливо. Інколи солому спалюють на полях, якщо попадуться – платять штрафи, інколи вона роками стоїть і гниє. Економічний розрахунок показує, що 1 т гранул дає як мінімум 300 грн прибутку [1].

Слід зазначити, що технологія переробки біомаси рослинного походження широко застосовується в Європі та поступово запроваджується сільськогосподарськими товаровиробниками в Україні. У розвинених країнах світу у якості альтернативного палива використовуються пеллети – гранульована побічна продукція рослинництва (табл. 1). Теплоота згорання пеллет близька до вугілля, але при їх згоранні викид CO₂ є в 10-50 разів меншим, а утворення золи – в 15-20 разів менше ніж вугілля. При цьому вартість пеллет значно нижча, що дає їм змогу стати повноцінною заміною традиційних енергоресурсів [2].

Таблиця 1

Основні перевагами пеллет в порівнянні з іншими видами палива

Переваги	Характеристики
Теплоємні	Теплотворна здатність паливних солом'яних гранул складає близько 5 кВт / год (4300 ккал / год.), що порівняно з вугіллям. При спалюванні 1 тонни гранул виділяється стільки ж енергії як при спалюванні: 480 м ³ газу; 500 л. дизельного палива; 700 л. мазуту або 1600 кг деревини.
Експлуатаційні	Паливні гранули мають високу енергоконцентрацію при незначному об'ємі. Завдяки високій щільності - 0,7 т./м ³ , таке паливо економічно виправдано переміщати на великі відстані. Паливні гранули дозволяють повністю автоматизувати і контролювати процес подачі, горіння палива та відпуск тепла. Вони добре розпалюються, відрізняються тривалим горінням. У Європі гранульоване паливо використовується як для виробництва тепла великими районними котельнями, так і для опалення окремих будинків.
Соціальні	Диверсифікація виробництва шляхом запровадження переробки побічної продукції рослинного походження дозволяє знизити безробіття населення в сільській місцевості, створити нові робочі місця, забезпечити надходження коштів виробникам сировини.
Екологічні	Солом'яні гранули набагато екологічніші традиційних видів палива. При спалюванні пеллет від 10 до 50 разів нижча емісія вуглекислого газу, від 15 до 20 разів менше утворюється золи, практично повністю відсутні викиди сірки, в атмосферу викидається рівно стільки CO ₂ , скільки було поглинуто рослиною під час росту.
Економічні	Стабільна ціна, яка не залежить від стрибків на викопні види палива і від зростання екологічних податків, дозволяє формувати партії для виробництва на експорт. За 1-1,5 млн. гривень можна побудувати цех з випуску твердого біопалива, який окупиться за рік виробництва.

Джерело: адаптовано [2,8]

Завдяки своїм характеристикам пеллети широко застосовуються у всьому світі. Найбільшими виробниками та споживачами пеллет є: США, Швеція, Данія, Германія, Канада, Фінляндія, Японія. Пеллети використовують для спалювання у

котлах, каминах, для опалювання приватних будівель, котельень житлово-комунальних господарств, системах комбінованого виробництва тепла та електроенергії.

У країнах Євросоюзу споживання пеллет

зростає на 15% щорічно. Збільшується там і виробництво твердого біопалива [11]. Мало не кожного тижня вводиться в експлуатацію один великий завод (потужністю від 2 тонн пеллет на годину). У 2012 р. кількість таких підприємств досягло 302. Заводів невеликої потужності (менше 2 т за годину) вже більше тисячі. У 2012 р. виробництво пеллет досягло 10 млн т. у рік, при цьому їх споживання перевищило 12 млн т. До 2020 р. згідно довготермінової політики Євросоюзу у сфері енергозбереження планується 20 % енергоспоживання здійснювати за рахунок відновлювальних джерел енергетики, а це в свою чергу відкриває великий ринок для вітчизняних виробників [3].

В Україні у 2012 р. використання альтернативних видів палива склало менше 0,5% загального споживання енергоресурсів. При цьому ми маємо достатньо високий потенціал біомаси, доступної для отримання енергії – 10,6 млн. т. у. п., що становить майже 5,3% загальної потреби первинних енергоносіїв. Окрім цього, за попередніми розрахунками науковців, Україна потенційно може збільшити частку біомаси в паливному балансі за рахунок залучення в обробіток нових земель. Відтак, можна прогнозувати, що основний внесок у паливний баланс країни забезпечить використання надлишку соломи та стебел, біогазу, деревної біомаси та палива з твердих побутових відходів [5].

Слід зауважити, що біоенергетика є потужним стимулом для розвитку аграрного сектору. Вона інтенсифікує потік інвестицій у сільське господарство, сприяє вдосконаленню технології та інфраструктури, диверсифікації виробництва, зростання конкурентоспроможності та підвищення товарності аграрних підприємств. Особливе значення набуває розробка концепції організації підприємств з переробкою біомаси із повним забезпеченням їх місцевою сировинною базою. Для прикладу розглянемо сировинну базу Полісся Житомирської області та проаналізуємо можли-

вості регіону в запровадження замкнутого циклу виробництва альтернативних джерел енергії використовуючи доступні біоресурси та наявний земельний потенціал.

Полісся Житомирщини займає понад 80 % території області. Тут переважають ґрунти, які характеризуються значно нижчою природною родючістю, порівняно із Лісостеповою зоною області. Земельний фонд Житомирської області станом на 1 січня 2013 р. становив 2982,7 тис. га. У його складі більше половини – 1587,9 тис. га займають землі сільськогосподарського призначення. Географічне розташування, кліматичні умови та земельний потенціал Житомирського регіону дозволяють бути не тільки сировинною базою, а й активним учасником впровадження на практиці проектів з біоенергетики. В області можуть бути задіяні значні запаси альтернативних видів палива. Найбільшу частку у структурі вільних залишків біопалива займає побічна продукція рослинництва, обсяг якої становить близько 1200 тис. тонн щороку та є резерви нарощування виробництва. Біомаса рослинного походження, придатна для переробки на біопаливо, в основному представлена соломкою зернових культур, стеблами та качанами кукурудзи на зерно, стеблами і лушпинням соняшника, соломкою ріпаку, сої та ін. (табл. 2).

У Житомирській області в 2013 р. спостерігається збільшення виробництва таких енергомістких культур як соя, соняшник та зернова кукурудза. Обсяги валового виробництва біомаси по області в цьому і у наступних роках будуть становити в межах 1300 – 1400 тис. т. Для потреб громадського тваринництва сільгосп підприємствами закривано 125 тис. т соломи, що становить лише 10 % валового її виробництва. Аналіз виробництва сільськогосподарської продукції дає впевненість стверджувати про реальну перспективу нарощування сировинної бази для виробництва біопалива.

Таблиця 2

Використання побічної продукції сільськогосподарськими підприємствами Житомирської області, 2013 р.

Побічна продукція сільськогосподарських культур	Використання	Обсяги виробництва за рік, тис т.
солома зернових та зернобобових	20-25% використовується на потреби тваринництва для кормовиробництва; 10% для підстилки та формування гною; 20-40% приорується, як органічне добриво; до 30% спалюється на полях, знищуючи мікрофлору ґрунту, погіршуючи родючість та забруднюючи навколишнє середовище.	680-700
стебла та качани кукурудзи	подрібнюють і зароблюють в ґрунт як органічне добриво; частково використовується на годівлю тваринам.	550-570
лушпиння соняшнику	використовується для виробництва кормових добавок для годівлі тварин; виробництва добрив.	25-35
солома ріпаку та сої	приорується як органічне добриво; значна частина спалюється на полях.	57-60

Джерело: власні дослідження.

Господарства зможуть отримувати 1200–1500 грн за реалізацію однієї тонни основної продукції (для прикладу пшениці) та до 1000 грн за реалізацію тонни солом'яних пеллет. Диверсифікація виробництва дозволить збільшити товарність підприємств та зміцнити його економічну стійкість. Перспектива буде у тих високотоварних господарствах, які активно ведуть діяльність в основному напрямку та ефективно використовують побічну продукцію.

Необхідно відмітити, що у Житомирській області є досвід використання соломи, як альтернативного джерела енергії. У приватному підприємстві "Галекс-Агро" Новоград-Волинського та товаристві з обмеженою відповідальністю СП "Спіка" Андрушівського районів є у наявності сушарки марки КЧ-УСА, що працюють на основі спалювання соломи. У сушарку одноразово завантажують 25 т зерна, на сушку якого використовується 12-14 тюків соломи (маса 1 тюка 300 кг). Тюки подають у котел, а при спалюванні їх нагріте повітря нагнітається вентилятором до зерна. У залежності від вологості зернових культур, сушка проходить від 12 до 20 годин на добу. По технічній характеристиці продуктивність сушарки КЧ-УСА складає 4 тонни за 1 год. Для висушування 1 тонни зерна необхідно витратити 140-160 кг соломи. За рахунок запровадження використання соломи, господарствам вдається економити на енергоресурсах та направляти додаткові кошти у виробничий процес.

Проведені дослідження показали значний резерв незадіяних сільськогосподарських земель. Збільшення ресурсного сегменту в аграрному секторі економіки області неодмінно призведе до зростання товарного, фінансового сегментів, з послідуєчим позитивним соціальним ефектом. Станом на 2013 р. понад 35 тис. земельних часток не використовуються та можуть бути задіяні для виробництва альтернативних видів енергії.

Проте, використання побічної продукції рослинництва у якості альтернативного палива на Житомирщині не набуло масового характеру. Споживчий ринок поки що в повній мірі не розвинутий. Причинами цього є, по-перше, відносно невисокі ціни на енергоносії, по-друге, пеллетні

котли дорожче газових та вугільних. Вагомим чинником є нерозвиненість внутрішнього споживання. Тому перспективним у даний час є виробництво пеллет на експорт та пряме співробітництво з європейськими споживачами.

Висновки та пропозиції. Використання побічної продукції рослинництва для енергетичних цілей дає можливість, знизити використання традиційних видів палива, зменшити забруднення навколишнього середовища та створити додаткові робочі місця. Запровадження безвідходної технології господарської діяльності високотоварними аграрними підприємствами забезпечує збільшення економічної стійкості господарства, оптимізацію структури виробництва та відновлення родючості ґрунту. Диверсифікація виробництва дозволить збільшити товарність підприємств, раціонально використовувати наявні земельні ресурси та покращити ефективність господарської діяльності.

Проведені дослідження показали, що біоенергетика є потужним стимулом для розвитку аграрного сектора. Вона інтенсифікує потік інвестицій у сільське господарство, сприяє вдосконаленню технології та інфраструктури, що призведе до зростання конкурентоспроможності та підвищення товарності аграрних підприємств. Аналіз виробництва сільськогосподарської продукції на Житомирщині дає впевненість стверджувати про реальну перспективу нарощування сировинної бази для виробництва біопалива. У даний час рентабельним є запровадження виробництва солом'яних пеллет на експорт, де ринок не заповнений і продукція є конкурентоспроможною.

Враховуючи наявність значних площ незадіяних сільськогосподарських земель на Поліссі, існує суттєвий потенціал залучення іноземних інвестицій для розвитку альтернативної енергетики, однак недосконала судова система України позбавляє потенційного іноземного інвестора належного правового захисту його інвестицій на території України. У зв'язку з цим, питання надання гарантій захисту іноземним інвестиціям залученим в альтернативну енергетику має бути вирішено на законодавчому рівні.

Список використаної літератури:

1. Андрійчук І.В. Про методику оцінки інвестиційної привабливості використання біомаси, як паливно-енергетичних ресурсів в регіонах / І.В. Андрійчук // Матеріали четвертої міжнародної наук.-практ. конф. / Сумський національний аграрний університет. – ВТД "Універсальна книга", 2005. – С.124–126.
2. Биомасса. ЭСКО. [Електронний ресурс]: Энергосервисная компания "Экологические системы". – Электрон. журнал. – Режим доступу: http://esco-ecosys.narod.ru/2013_4/art024
3. Все про біомасу. Науково-популярне видання (Рівне: Громадська організація "Рівенський центр маркетингових досліджень", 2011. – 36 с.
4. Гелетуха Г.Г. Використання місцевих видів палива для виробництва енергії в Україні / Г.Г. Гелетуха, Т.А. Железная, Ю.Б. Матвеев // Пром. теплотехніка. – 2006. – №2. – С. 85–93.
5. Энергетична стратегія України на період до 2030 року / Міністерство палива та енергетики. – 2006. – № 145
6. Энергетична стратегія України на період до 2030 року, затверджена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 березня 2006 року №145-р.
7. Закон України "Про внесення змін до деяких законів України щодо сприяння виробництву та використан-

ню біологічних видів палива”, прийнятий Верховною Радою 21 травня 2009 р.

8. Зінченко В.О. Біомаса, як альтернативне джерело енергії / В.О. Зінченко // Екологічний вісник. – 2005. – №13. – С. 24–25.

9. Калетник Г.М. Альтернативна енергетика для суспільства / Г.М. Калетник // Агросвіт. – 2008. – №21. – С.17–23.

10. Кудря С.О. Розвиток відновлюваної енергетики для підвищення енергетичної та економічної безпеки України /С.О. Кудря// Відновлювана енергетика XXI століття : IX Міжнар.наук.-прает. конф. (15–19 вересня 2008 р.).

11. Назаренко А.В. Біопаливний потенціал України на світовому ринку сільськогосподарської продукції / А.В. Назаренко // Економіка АПК. – 2010. – №1. – С. 71–77.

Данкевич В.Е. Место и роль земельных ресурсов в стратегии энергетической безопасности

Исследованы альтернативные способы использования земельных ресурсов. Проанализирована роль сельского хозяйства для производства возобновляемых источников энергии. Установлено, что одним из наиболее эффективных способов обеспечения сельского хозяйства альтернативными источниками энергии является использование биологических видов топлива, которые изготавливаются из основной и побочной продукции сельского хозяйства и промышленности. Исследованы перспективы развития биоэнергетики в Украине. Проанализированы сырьевой потенциал производства альтернативных источников топлива в Житомирской области. Акцентировано внимание на возможности изготовления твердого биотоплива из побочной продукции растениеводства сельскохозяйственных предприятий.

Ключевые слова: энергетическая безопасность, сельскохозяйственные земли, аграрные предприятия, побочная продукция растениеводства, пеллеты, эффективность.

Dankevych V.Y. Place and role of land resources in energy security strategy

This paper investigates alternative ways of land use. We analyzed the role of agriculture for the production of renewable energy. The study found that one of the most effective ways to provide agriculture alternative energy sources is the use of biofuels, which are made from the main and by-products of agriculture and industry. We explored the prospects for bioenergy development in Ukraine. Analyzed the raw potential of alternative fuel sources in the Zhytomyr region. This paper emphasis on the possibility of production of solid biofuels from crop by-products formed in the farms.

Key words: energy security, agricultural land, farms, crop by-products, pellets, efficiency.

Дата надходження до редакції: 10.02.2014 р.

Рецензент: д.е.н., професор Ходаківський Є.І.

УДК 005.35

ОБҐРУНТУВАННЯ НЕОБХІДНОСТІ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН НА ПІДПРИЄМСТВІ

М. С. Дороніна, д.е.н., професор,

Л. О. Сасіна, к.е.н., доцент,

О. М. Стативка, викладач.

Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця

Обґрунтовано необхідність розвитку соціально-трудоових відносин (СТВ) на підприємстві в напрямку гуманізації, визначено особливості наукових підходів до управлінської діяльності з точки зору зміни систем СТВ, розкрита сутність заходів з гуманізації праці, охарактеризовано стан та визначено інституційні механізми розвитку СТВ на підприємствах України.

Ключові слова: соціально-трудоові відносини, гуманізація, гуманізація праці, соціальне управління, моделі соціальних відносин, соціальне партнерство, соціальна політика підприємства, інституційні механізми розвитку.

Будь-яке суспільне виробництво розвивається завдяки функціонуванню сукупної робочої сили. На думку вчених, сукупна робоча сила являє собою соціально-економічну і техніко-організаційну єдність робітників, які органічно взаємопов'язані та створюють єдиний виробничо-технологічний механізм у процесі створення кінцевого продукту [1, 2].

До складу сукупної робочої сили входять

працівники виробництва, зайняті фізичною працею, працівники управління та спеціалісти, які зайняті розумовою працею, представники науки, культури, освіти тощо.

У другій половині ХХ ст. під впливом науково-технічного прогресу змінились пропорції між матеріальними і нематеріальними галузями, що спричинило структурні зміни в сукупній робочій силі. Це викликало інше ставлення до

працівника: людський капітал було визнано провідним фактором економічного зростання. Одночасно прийшло усвідомлення того, що економіка існує для людини, а не навпаки. Вказане означає, що соціально-трудова відносина - це об'єктивно існуючі взаємозв'язки й взаємовідносина між індивідуумами та їх групами в процесах, що обумовлені трудовою діяльністю та спрямовані на врегулювання якості трудового життя. Визнання справедливості тези стосовно того, що людина – головна цінність (капітал) сучасного суспільства, дозволяє уточнити тлумачення поняття «системи соціально-трудова відносина» як комплексу взаємних соціальних і трудових відносина з приводу розвитку і ефективного використання людського капіталу.

Орієнтація економіки на інноваційні фактори зростання і підвищення рівня та якості життя населення, забезпечення політичної стабільності суспільства, зумовлює необхідність модернізації форм і методів регулювання соціально-трудова відносина.

Метою даного дослідження є обґрунтування необхідності розвитку соціально-трудова відносина на підприємстві в напрямку їх гуманізації.

Для досягнення поставленої мети були вирішені такі завдання:

- 1) визначені особливості наукових підходів до управлінської діяльності з точки зору зміни систем СТВ;
- 2) охарактеризовано стан СТВ в Україні;
- 3) розкрито сутність заходів з гуманізації праці;
- 4) визначено інституційні механізми розвитку СТВ на підприємстві.

Взаємовідносина між робітниками та роботодавцями були однією з гострих проблем в будь-які часи. Відомо, що питання соціальної стабільності в повному обсязі не вирішені ще ні в одній країні світу, яким би не був рівень соціально-трудова відносина в них. На сучасному етапі економічного розвитку спостерігаються процеси всесвітніх динамічних соціальних перетворень. Більшість вчених [3, 4] прийшла до висновку, що потрібні нові підходи до вирішення соціально-трудова проблем, бо без цього можуть наступити негативні наслідки у всіх сферах життєдіяльності країни, в тому числі й в економіці. Проблему ускладнює те, що вони не будуть обмежені кордонами лише тієї країни, в якій виникли. Тому розв'язання соціальних проблем в кожній державі, а звідси і в кожній організації – загальносвітовий обов'язок. Особливо гостро це питання постає перед країнами, що мають перехідну економіку, до яких належить і Україна.

Основні якісні зміни в трудовій діяльності і системі СТВ здійснюються під впливом двох факторів: соціального розвитку людини і техніко-технологічного удосконалення виробництва. Тому

актуальним є дослідження питання: трудові відносина слід вважати суб'єктно – об'єктивними чи суб'єктно – суб'єктивними. В першому випадку суспільство і його інститути виступають суб'єктами, а людина в трудовій сфері – об'єктом соціалізації. В другому – людина є учасницею двосторонньої взаємодії, тому не тільки засвоює норми, цінності, стереотипи трудової поведінки, а й змінює їх, реалізуючи свою суб'єктивність. Останнє тлумачення є більш повним, тому – і більш прийнятним.

Зміна ролі людини і зміна соціально-трудова відносина на виробництві спричинили диференціацію наукових підходів до управлінської діяльності. Так, акцентування уваги на повному використанні трудових ресурсів викликало появу економічного підходу; підвищений інтерес до управління персоналом, як значним людським ресурсом, знайшов своє втілення в органічному підході; актуалізація питань управління людьми, як особистостями, визначила необхідність формування гуманістичного підходу.

Розглянемо особливості кожного з них. В межах економічного підходу визнавалось об'єктивне існування конфлікту між трудом і капіталом, що сприяло пошуку шляхів узгодження і координації інтересів сторін – учасників соціально-трудова відносина при регулюючій ролі держави. Самі відносина при цьому характеризувались жорсткою централізацією і контролем всіх питань найму, оплати праці, мотивації, професійного навчання.

В межах органічного підходу ключова роль в підвищенні ефективності виробництва відводиться людському фактору. Це пояснюється позитивним впливом науково-технічного прогресу на розвиток творчих здібностей і організаторських властивостей працівника. Дані зміни вимагають перегляду існуючої системи СТВ: з'являються гнучкі форми оплати праці і стимулювання, програми підвищення якості трудового життя і залучення персоналу до управління. Усвідомлення визначальної ролі людського фактору в виробничому процесі призвело до зміни статусу бізнесу і держави в системі СТВ – з'явилися відносина соціального партнерства і соціально відповідального бізнесу. Оновлені відносина характеризуються гнучкістю, солідарністю, підвищеною відповідальністю всіх сторін за рішення, що приймаються.

Сучасний, гуманістичний підхід базується на сприйнятті робітника, як носія унікальних знань, що має досвід, високу кваліфікацію, систему цінностей і мотивацій. Така характеристика означає, що СТВ повинні вже формуватись на інших, ніж раніше засадах, перш за все, це: довіра, співробітництво, взаємодопомога, командна робота, відповідальність, самостійність і колегіальність одночасно, децентралізація, гнучкість, різноманітність форм співробітництва і напрямів розвитку.

Зміна уявлень про суб'єкт праці дозволила науковцям і практикам усвідомити зростання зна-

чимості на виробництві особистісних якостей людини, перш за все, таких як ініціативність, добросовісність, відповідальність, вміння і навички; зрозуміти, чому відносини, засновані на суперництві і конкуренції, поступають місцем відносинам солідарності, довіри і взаємодопомоги.

При цьому традиційна предметна область досліджень, пов'язана з проблемами професійного навчання, найму, кар'єрного росту, пенсійного забезпечення розширилась до вивчення питань суб'єктивного сприйняття людиною трудової діяльності, вдоленості працею, накопичення і оцінки знань, досвіду, здібностей, навичок персоналу.

В свою чергу, сприйняття по-новому людини, як суб'єкта праці, дозволяє вченим розробити більш ефективні механізми розвитку і активізації людського і трудового потенціалу. Проведення досліджень в цьому напрямі має теоретичне і практичне значення, а саме: дає змогу оцінити реальний рівень розвитку СТВ в Україні і позиціонувати її в цьому контексті в сучасному цивілізаційному просторі.

Одним із важливих чинників формування соціально-трудова відносин є особливості національного розвитку. На протязі багатьох років соціалістичного періоду громадяни звикли, що їх достаток більш як на половину складається з соціальних виплат та наданих послуг соціальної сфери різноманітними організаціями (безкоштовні путівки, лікування, дитячі заклади та ін.). Консерватизм робітників, або їх споживацьке ставлення до праці, роботодавців та держави змушують їх і зараз чекати соціальних пільг. Саме ці характеристики багато в чому впливають на формування трудового менталітету працівників і спричиняють збільшення кількості малозабезпечених верств населення, що, в свою чергу, вимагає підвищення соціального захисту цих людей з боку держави, негативно впливає на розвиток організацій. Вимушені кроки в цьому напрямку з боку підприємств – майже повна ліквідація соціальних благ – створюють певні труднощі для робітників, знижують продуктивність праці, зацікавленість в закріпленні спеціаліста на робочому місці. Отже, нагальною є необхідність створювати оптимальну систему соціально-трудова відносин на кожному економічному рівні – від держави до робочого місця.

Відомо, що перехід від індустріального суспільства до постіндустріального є об'єктивно обумовленою тенденцією, а соціалізація і гуманізація всіх суспільно-економічних процесів є характерною рисою постіндустріальної стадії розвитку. Тому для нашої країни ключовим являється питання вибору моделі здійснення такого переходу і реалізації гуманістичних цінностей.

На жаль, задекларовані цілі суспільно-економічного розвитку не зовсім відповідають реальній ситуації в Україні: людина і її соціальний

стан не являються пріоритетними; відносини соціального партнерства і соціальної відповідальності бізнесу не стали домінуючими.

Всі процеси перетворення соціально-трудова відносин в Україні проходять спонтанно, що приводить до їх розрізненості, відокремленості, запізненості в часі. Реформи мають суто економічний характер, що стримує розвиток соціально-трудова відносин. Держава вже не в повному обсязі регламентує соціально-трудова відносини, тоді як інші чинники впливу на них ще не почали працювати на повну потужність. Особливо це стосується впровадження моделі соціального партнерства в відносинах. Тому можна стверджувати, що головні проблеми в соціально-трудова сфері сконцентровані на базовому рівні – на рівні підприємств та організацій.

Необхідно відмітити ті позитивні зміни, які вже відбулися в цій сфері:

- 1) роздержавлення, ліквідація монополії держави на використання робочої сили в результаті виникнення різноманітних форм власності й господарювання;
- 2) усунення правових обмежень в мобільності робочої сили;
- 3) підвищення гнучкості ринку праці;
- 4) поява нових можливостей для людини в виборі форм та видів трудової діяльності;
- 5) підвищення особистої відповідальності кожної людини та організації за свій добробут;
- 6) посилення турботи з боку найманих працівників про підтримки та підвищення своєї конкурентоспроможності на ринку праці;
- 7) формування готовності до більш продуктивної та інтенсивної праці під впливом зростання конкуренції між найманими працівниками за робочі місця;
- 8) формування стереотипів більш активної поведінки працівників як реакції на розширення пропозиції товарів та послуг, що викликає бажання підвищувати доходи.

Подальший цивілізаційний розвиток СТВ в Україні лежить в площині побудови соціально орієнтованої ринкової економіки. Це вимагає від держави обов'язкової законодавчої та виконавчої підтримки соціальних прав людини: гарантованого мінімального доходу, необхідної кількості робочих місць, тривалості робочого дня, захисту від безробіття, пенсійного забезпечення, забезпечення освітою, житловими умовами, відпочинком, охорони материнства та дитинства, інших прав та гарантій. На розв'язання цих питань спрямована соціальна політика держави. Гарантій і підтримки потребує кожна людина. Проте, в сучасних умовах соціальна сфера є найменш захищеною в планах діяльності підприємств та організацій.

Економічний стан в Україні вимагає нових, більш ефективних механізмів розробки та реалізації соціальної політики як чинників значного підвищення результативності праці робітників,

особистої відповідальності громадян за свій матеріальний стан. Для вирішення вказаних завдань запроваджується соціальне управління. Під ним розуміють регулювання соціальних процесів та явищ, що протікають в соціальній сфері підприємства. При цьому з'являються функції, які властиві лише цьому виду діяльності – покращення умов життєдіяльності людей; формування та розвиток соціальних якостей людини; формування, функціонування та розвиток соціальних систем, таких як трудові та суспільні організації.

Погляди фахівців, що займаються проблемами праці на даному етапі функціонування економіки, прогнозуванням розвитку соціально-трудових відносин в Україні, розподілились на дві протилежні течії. Одні стверджують, що протиріччя між суб'єктами соціально-трудових відносин – постійні, глибокі та не можуть бути розв'язані ні за яких умов. Інші вважають процес вирішення соціально-трудових питань в Україні налагодженим та оптимальним. Порівняння цих підходів свідчить, що обидві крайні позиції не відповідають дійсності. Проблеми соціально-трудових відносин існують, проте вони можуть бути вирішені при використанні вже накопиченого досвіду та постійного пошуку нових шляхів їх розв'язання.

В світовій практиці існують декілька моделей формування соціальних відносин в сфері праці:

1) китайська двосекторна – характеризується домінуючою роллю централізованого адміністративного управління в державному секторі та лібералізацією трудових відносин у приватному секторі;

2) англосаксонська – в ній передбачається мінімізація втручання держави у відносини між робітником та роботодавцем;

3) європейська – відрізняється об'єднанням потенціалів впливової соціальної політики держави та соціального партнерства.

У вітчизняних умовах економічного та соціального розвитку неможливо використовувати жодну модель в чистому вигляді. Тому потрібно створити певний симбіоз цих моделей, залучивши ті їх риси, що відповідають національним умовам, та додати ексклюзивні розробки вітчизняних науковців.

До умов, в яких в нашій країні розвиваються соціально-трудові відносини, треба, в першу чергу, віднести такі зовнішні чинники впливу на них, як світова політика та економіка; рівень розвитку суспільства; рівень розвитку науки, техніки, технології; географічне та адміністративне положення організації; галузь господарства, до якої вона належить, та інші. Так як іноді досить важко відрізнити зовнішні чинники від внутрішніх, їх треба розглядати відносно конкретних суб'єктів соціально-трудових відносин.

Удосконалення соціально-трудових відносин безпосередньо пов'язане із впровадженням сучасних форм раціоналізації праці та активізації

особистісного чинника на виробництві. Зазначене є сукупністю таких складових: заходів з гуманізації праці, професійного розвитку робочої сили, методів матеріального стимулювання (участь працівників у прибутках, а також у володінні акціями, колективне стимулювання тощо), нетрадиційних форм організації робочого часу, способів реконструювання самого процесу праці.

Особлива роль в удосконаленні соціально-трудових відносин належить гуманізації праці. На практиці вона забезпечується через законодавчі акти, спеціальні державні галузеві та регіональні програми, колективні договори підприємств. Виділення гуманізації як одного з пріоритетних напрямів поліпшення соціально-трудових відносин зумовлене глибокими змінами, які відбуваються в усіх сферах життя і діяльності людини під впливом зростання освітнього і культурного рівня, у процесах демократизації суспільства, ускладнення і підвищення технічного рівня виробництва, підвищення вимог до якості продукції тощо.

Гуманізація праці має сприяти зростанню її змістовності, найкращому пристосуванню матеріально-технічної бази виробництва до людини; широкій і активній участі працюючих у вирішенні виробничих завдань.

Класична програма гуманізації праці містить такі основні розділи (елементи):

- збагачення змістовності праці, коли у трудовому процесі суміщуються функції робітників основного та допоміжного виробництв, контроль за якістю продукції та деякі організаційно-економічні функції, групуються кілька різномірних нетривалих операцій тощо;

- розвиток колективних форм організації праці;

- демократизація управління;

- широке залучення робітників до управління виробництвом;

- поліпшення умов праці;

- раціоналізація режимів праці та відпочинку.

Розглянемо деякі складові елементи програми гуманізації праці. Сучасні концепції організації управління персоналом виходять із необхідності широкого залучення робітників до управління. Все більше фахівців у галузі менеджменту доходять висновку, що робітники здатні самі приймати рішення з різних питань виробничого життя, тоді як роль менеджерів зводиться до рекомендацій, переконання і впливу.

Сучасні форми участі найманих працівників в управлінні виробництвом склалися внаслідок тривалого протистояння праці й капіталу. Значні завоювання трудящих в цьому напрямі не є остаточною. Боротьба робітничого класу триває за такими напрямками: за паритетне представництво в органах управління; за розширення кола питань у колективному договорі і прав профспілок щодо управління виробництвом; за розширення прав і сфери дії органів робітничого представництва.

Вимоги трудящих стосуються також права на більш повну інформацію (вимоги «скляних кишень» або «відкритих бухгалтерських книг»), права на дії, що перешкоджають здійсненню тих рішень, з якими робітники не погоджуються.

Особливістю сучасного виробництва є перехід від індивідуальних до колективних (групових) форм організації праці, які на практиці можуть бути досить різноманітними. Саме в бригадах, автономних і напівавтономних робочих групах досягається необхідна узгодженість трудових функцій, ефективна взаємодія та колективна відповідальність учасників спільної праці.

Складовою програм гуманізації праці та соціально-трудова відносин є вдосконалення самого процесу праці, в тому числі розширення «горизонтального» і «вертикального» набору обов'язків, виробнича ротація працюючих, широкі застосування систем зв'язку, персональних комп'ютерів, підключених до єдиних інформаційних центрів, що створює нові зв'язки між працівниками в процесі праці, змінює форми та методи організації праці.

До нетрадиційних методів гуманізації праці слід віднести нововведення в організацію діяльності, включаючи, зокрема, змінний графік робочого часу, різні графіки чотири - і триденного ро-

бочого тижня (при збереженні 40 робочих годин), а також неповний робочий тиждень. Сутність змінного графіка, який все частіше застосовується іноземними фірмами, полягає у наданні робітникам і службовцям права самостійно встановлювати час свого перебування на робочому місці (за винятком певної кількості годин обов'язкової присутності) у межах загальної кількості робочого часу, який потрібно відпрацювати за тиждень або місяць.

Не викликає сумніву, що головна мета підприємців при реалізації розглянутих заходів — максимізація прибутку. Проте не можна не бачити і того позитивного компоненту, який нові методи гуманізації праці та соціально-трудова відносин привносять у становище найманих працівників.

На зміни до кращого у соціально-трудова відносинах значною мірою впливає система соціального партнерства, яка діє практично в кожній країні з розвинутою ринковою економікою.

Узагальнюючи сказане, можна стверджувати, що в якості основних інституційних механізмів, здатних розвивати СТВ на мікрорівні, можуть виступати: програма соціальної політики підприємства і програма підвищення якості трудового життя. Причому, перша з них покликана розвивати трудові відносини, друга – соціальні (рис.1).

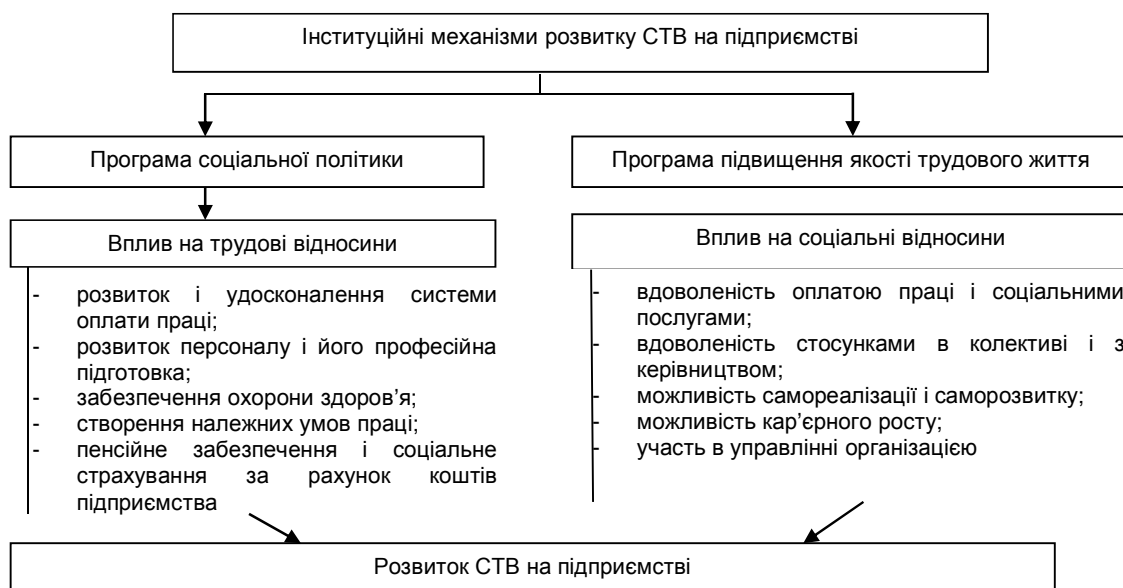

Рис.1. Інституційні механізми розвитку СТВ на підприємстві

Як відомо, соціальна політика підприємства – це цілеспрямована діяльність керівництва, яка забезпечує створення необхідних умов для трудової діяльності колективу і надання йому послуг соціального характеру. Вона включає заходи соціального захисту, які здійснюються згідно з законом; соціальні послуги, які надаються згідно з колективним договором та добровільно.

Концепція якості трудового життя відображає суб'єктивне сприйняття людиною цінності праці і вдовolenення нею, суб'єктивну оцінку виробничого

середовища підприємства і вдовolenення його менеджментом. Ця концепція широко розповсюджена в різних країнах світу. Хоча вона має деякі відмінності в тлумаченнях, але основний її зміст залишається тим же. Виникла концепція в західних країнах в той час, коли основні проблеми забезпечення прийняттого рівня життя були вже вирішені, і питання підвищення зарплати, надання можливостей кар'єрного зростання і просування по ієрархії стали сприйматися як другорядні. На перший план вийшли нові проблеми гуманіза-

ції праці і постматеріальних цінностей. Концепція дозволяє визначити існуючий рівень якості трудового життя і розробити програмні заходи з його підвищення.

Ефективність впровадження вказаних програм підвищиться, якщо їх персоніфікувати, тобто забезпечити врахування професійних і особистісних якостей співробітників, зорієнтувати систему оплати праці, одержання льгот на кожного конкретного члена колективу. Причому всі заходи повинні носити мотивуючий характер, відповідати принципам справедливості; системності, гнучкості, відкритості (гласності), економічної доцільнос-

ті, законності.

Таким чином, виконане дослідження дозволяє стверджувати, що необхідність розвитку СТВ в напрямку їх гуманізації в Україні зумовлена об'єктивними і суб'єктивними причинами. До перших слід віднести появу нових учасників СТВ, викликану утвердженням ринкових засад в соціально-економічному житті, негативні наслідки тривалої економічної кризи. До других – позитивний приклад розвинених країн, європейський вибір України і усвідомлення більшістю населення необхідності досягнення соціальної злагоди в суспільстві.

Список використаної літератури:

1 Макаренко П.М. До питання «Сукупний працівник» та його специфічних рис в умовах розвитку ринкової економіки. // Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (постанова президії ВАК України № 2-05/3 від 08.07.2009 р.)

2 Нехода Е.В. Экономика и социология труда: учеб. пособ. / Е.В. Нехода. – Томск: Изд-во ТГУ, 2004. – 216 с.

3 Гриньова В.М., Шульга Г.Ю. Економіка праці та соціально-трудова відносина: Навч. посіб. / В.М. Гриньова, Шульга Г.Ю. - К.: "Знання", 2010. - 310 с.

4 Грیشнова О.А. Економіка праці та соціально-трудова відносина: Підручник / О.А. Грیشнова. - К.: "Знання", 2009. - 390с.

Доронина М.С., Сасина Л.А., Стативка О.Н. Обоснование необходимости развития социально-трудовых отношений на предприятии

Обоснована необходимость развития социально-трудовых отношений (СТО) на предприятии в направлении гуманизации, определены особенности научных подходов к управленческой деятельности с точки зрения изменения систем СТО, раскрыта сущность мероприятий по гуманизации труда, охарактеризованы состояние и определены институциональные механизмы развития СТО на предприятиях Украины.

Ключевые слова: *социально - трудовые отношения, гуманизация, гуманизация труда, социальное управление, модели социальных отношений, социальное партнерство, социальная политика предприятия, институциональные механизмы развития.*

Doronina M., Sasina L., Statyvka O. Rationale for the development of social and labor relations at the enterprise

The necessity of the development of social and labor relations at the enterprise towards humanization refined interpretation of social and labor relations, defined features of scientific approaches to management activities in terms of social and labor relations. Characterized by state and defined institutional mechanisms of socio-labor relations in enterprises of Ukraine.

Keywords: *social and labor relations, humanization, humanisation of labor, employee, social management model of social relations, social and labor sphere, social partnership, social enterprise policy, the development of institutional mechanisms.*

Дата надходження до редакції: 28.02.2014 р.

Рецензент: д.е.н., професор Воронцова А.Е.

АЕРОБЕЗПЕКА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: СТАН, СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ ТА МОЖЛИВІ НЕГАТИВНІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ

В. Д. Залізко, к.ф.-м.н., доцент, Національний університет ДПС України

У статті розглядається сучасний стан екологічної безпеки в частині зміцнення аеробезпеки сільських територій, встановлюються можливі причинно-наслідкові зв'язки з деякими соціально-економічними показниками, що впливають на розвиток сільських територій.

Ключові слова: аеробезпека сільських територій, економічна безпека держави, економіка сільських територій, структура, види забруднень.

Постановка проблеми. Враховуючи, що сталий розвиток України, яка має серйозний аграрно-туристичний потенціал, неможливий без вирішення ряду внутрішніх екологічних проблем. Причому, екологічні проблеми, пов'язані із якістю води і особливо повітря, стосуються не лише України та сусідніх держав, а деякі з них мають планетарний масштаб. Досить згадати той факт, що про Чорнобильську катастрофу світ вперше дізнався в результаті фіксації радіоактивного пилу у „зеленій столиці” Європи – Стокгольмі. Причому забруднення повітря басейну Чорнобильської зони радіоактивним пилом на цьому не зупинилось і відбувається кожного разу під час пожеж лісів та лісосмуг і про це вже зазначають вчені США з Єльського університету [1]. Ними встановлено, що радіоактивні речовини, які осіли на деревах, кущах та лісовій підстилці в результаті горіння піднімаються у повітря вже не у формі пилу з мінеральних речовин, а у вигляді аерозолу (з органікою ґрунтів). У зв'язку з цим період перебування радіації в повітрі та відстані, на які можуть переміщуватись, екологічно небезпечні маси значно збільшуються у порівнянні з вибухом 1986 р.

Зазначені факти та інші види забруднення атмосферного повітря мають яскраво вироджену глобалізаційну спрямованість і негативно впливають на інвестиційну привабливість та реалізацію туристичного потенціалу нашої країни. Невирішеними залишилась низка локальних проблем, які пов'язані з економічною діяльністю та погіршенням здоров'я нації і скорочення тривалості життя українського населення. Деякі найбільш актуальні проблеми забруднення повітря, які характерні для сільської місцевості, розглянемо в даній роботі.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Вже майже півстоліття проблема якості атмосферного повітря є однією з найважливіших проблем людської спільноти. Роботи таких вчених як А. Водяник, О. Лапшин, Л. Левченко, А. Качинський, В. Мовчан, О. Мовчан, В. Осіпов, Г. Хміль, О. Теліженко, Л. Керб, С. Фролов, В. Боронос, М. Петрушенко, М. Аммана, С. Аткинсона, С. Кофала, К. Конрада, Г. Классена, С. Круйтваген, А. Крупніка, Г. Стінгера, Д. Сімсона, Т. Селдена, Д. Сонга, Т. Тієнберга, Н. Шафіка та багатьох інших присвя-

чені дослідженню якості атмосферного повітря на різних рівнях. Зокрема, варто відзначити багаторічні дослідження організаційно-економічних механізмів управління якістю атмосферного повітря на міждержавному рівні у Сумському державному університеті (детальніше в [2] та [3]).

Але майже невисвітленими у спеціалізованій науковій літературі залишились проблеми, які пов'язані із аеробезпекою сільських територій в контексті глобалізаційних умов та не встановлено можливі негативні наслідки в економічній сфері.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є системний аналіз нормативно-методологічної бази повітреохоронної системи України та з'ясування сутності поняття „аеробезпека сільських територій”. Завданням дослідження також є встановлення можливих негативних економічних наслідків від забруднення атмосферного повітря.

Виклад основних положень. Якісне повітря є однією із самих важливих складових екологічної безпеки всього живого, оскільки воно відіграє важливу роль у більшості органічних процесах. Вже стало стереотипом, що проблема якісного повітря стосується виключно великих мегаполісів та міст, внаслідок великої концентрації в них техніки та людей. Проте через високу швидкість розповсюдження небезпечних газів спеціальних досліджень потребує повітряний басейн сільських територій, особливо тих, що мають спільну межу із міськими територіями та потужними підприємствами.

Організація об'єднаних націй (ООН), яка б мала відігравати важливу роль у захисті оточуючого середовища всіх країн учасниць, обмежилась виконанням роз'яснювально-пояснювальних функцій, оскільки ще у 1972 р. було проведено конференцію ООН „Людина і оточуюче середовище”; через шість років для покращення адміністрування транскордонного забруднення була створена Європейська Конвенція по транскордонному перенесенню забруднюючих речовин, а Україні (яка одна з перших була прийнята в члени ООН) зазначені заходи не принесли жодних позитивних екологічних зрушень.

Лише у 1997 р., після розробки Кіотського протоколу почались реальні зміни в еколого-економічному плані, оскільки запрацювали ринкові механізми контролю за шкідливими викида-

ми. Згідно протоколу було передбачено створення так званих квот на викиди парникових газів. Оскільки в Україні на момент ратифікації Кіотського протоколу, що відбувся 2004 р., темпи виробництва були гірші, ніж у повоєнні роки, то вона потрапила до списку екологічно «чистих» держав (не у зв'язку з екологічністю технологій, а завдяки зупинці більшості промислових підприємств). У зв'язку з цим наша держава отримала можливість продавати свої квоти на викиди, але для захисту сільських територій, які є найбільш дружніми до довкілля, коштів передбачено не було.

За оцінкою Німецької консультативної групи потенційні прибутки України у цій сфері коливаються в межах 0,77–2,9 млрд доларів, а Світовий банк визначив, що на кожну тону знижених викидів в Україні необхідно витратити лише 7 доларів, у той час як у США – 190, а в державах ЄС – 270 [4]. Отже, враховуючи дослідження, які показують, що на сільських територіях України, розташованих у західних областях, зовнішнє трансграничне забруднення становить у середньому 60 % від сумарного, то варто розробити чітку компенсаційну схему покращення аеробезпеки сільських територій за рахунок частини проданих кіотських квот [5].

Окремо, досі не вирішеною проблемою є забруднення атмосферного повітря сільських територій цементним пилом та відходами в результаті виробництва цегли. Значна кількість заводів з виробництва цегли, які найбільше зосереджені на півдні, в Донецькій, Київській та Львівській областях [6] та цементу (шістнадцять найбільших заводів розташовані в західних, східних та південних регіонах України [7]) знаходиться на території сіл, або в містах районного значення, що оточені сільськими населеними пунктами. Навіть у проектній документації норми гранично допустимих викидів більшості вітчизняних цегляних заводів є досить високими [8, с. 13]. Більше того, такими вченими як М. Радченко, О. Сирота, О. Макарова [6] проведено в цьому напрямі спеціальні дослідження і встановлено, що за рік функціонування стаціонарними джерелами АТ „Олександрівський завод силікатної цегли” (Миколаївська область) утворюється більше 8 млн т забруднюючих речовин, серед яких: пил вугільний, окис вуглецю, двоокис азоту, сірчастий ангідрид, сажа, ванадія п'ятиокис, окис кальцію, пил неорганічний, свинець, марганець та їх сполуки, що є характерним і для інших заводів.

Ще одним видом економічної діяльності, від якої значно погіршується екологічна безпека повітряного басейну сільських територій, є виробництво цементу, оскільки воно є досить складним і енергоємним процесом. Нагадаємо, що вперше запатентував технологію виробництва цементу у 1824 р. англійський будівельник Д. Еспдін (незважаючи на те, що подібні методи будівництва були відомі в стародавньому Єгипті), в

результаті якої у атмосферу викидається широкий спектр екологічно небезпечних речовин. Враховуючи, що більшість цементних заводів в Україні побудовано за часи Радянського Союзу, коли технології не дозволяли досконало вивчити наслідки екологічного забруднення прилеглих територій (зокрема, і сільських) [9, с. 161], то за сучасних умов потрібно проводити детальні соціально-екологічні дослідження стану не лише атмосферного повітря, а й ґрунтів, водних та лісових ресурсів сільських та міських територій.

За 2010 р. викиди в атмосферне повітря в результаті виробництва цементу становили більше 2 тис. т (сполуки азоту та сірки, оксид вуглецю різні мікрочастинки та волокна) [7, с. 211]. Якщо порівнювати відповідні дані з 2005 р., то загальна кількість небезпечних речовин зменшилась, окрім діоксину сірки та інших її сполук, які є дуже небезпечними і, зокрема, сприяють утворенню так званих кислотних дощів, що несуть загрозу для сільськогосподарських посівів та здоров'я людини.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я [10] забруднене атмосферне повітря є причиною близько 23 % усіх хвороб (особливо органів дихання, травлення та системи кровообігу). На перший погляд ця проблема мало стосується сільських територій, оскільки в їх межах наявна значна кількість лісових та водних ресурсів, які позитивно впливають на якість повітря, але розміщення значної кількості тваринницьких комплексів, переробних заводів тощо створює серйозні забруднення атмосферного повітря (щоправда, локального характеру). Так, Н. Свояк у своєму дослідженні проводить оцінку екологічної безпеки атмосферного повітря на прикладі агропромислового комплексу ЗАТ „Миронівська птахофабрика” (що знаходиться в с. Степанці Черкаської області, Канівського району), де він показує, що у 2010 році викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел збільшилися на 5,1 тис. т у порівнянні з 2009 р. в основному із-за введення в дію всіх 24 бригад по вирощуванню бройлерів зазначеного комплексу [11, с. 129].

Подібні приклади погіршення якості повітря промисловими підприємствами можна навести майже в кожному районі України, де серед найбільш розповсюджених забруднюючих речовин спостерігаються діоксин сірки та азоту, оксид вуглецю, різновиди органічної і та неорганічної пилюки тощо.

Серйозною проблемою покращення екології сільських територій є активна деградація полігонів твердих побутових відходів та створення стихійних сміттєзвалищ. У дослідженнях А. Пятничко, Г. Жука, В. Баннова показується, що на українських полігонах (більшість яких розміщена на сільських територіях) навіть після їх закриття спостерігається не лише забруднення

небезпечними речовинами і мікроорганізмами підземних та поверхневих вод, а й в результаті анаеробного бродіння органічної складової побутових відходів відбувається викид в атмосферу парів отруйного звалищного газу. Ними встановлено, що з кожної тонни полігону побутових відходів виділяється близько 120–200 м³ звалищного газу [12].

В Україні обсяги щорічного утворення твердих побутових відходів на душу населення в середньому становлять 390 кг/рік, а інтенсивність їх утворення значно перевищує швидкість приросту населення і становить щорічно більше 10 % [13]. При чому, оскільки для будинків приватного сектора (з присадибною ділянкою), що розміщені в сільській місцевості, норми утворення твердих побутових відходів допускають на одного мешканця 580 кг/рік, а для упорядкованих будинків, в основному розміщених у містах, – 281 кг/рік побутових відходів і, враховуючи все більше обезлюднення сільських територій, то можна стверджувати, що основним джерелом виникнення побутових відходів є міста і, відповідно, міські жителі. Тому варто встановити додатковий державний збір на понаднормове утворення твердих побутових відходів, кошти від якого будуть направлятися безпосередньо на фінансування полігонів та створення переробних заводів. Так, наприклад, поряд із с. Підгірці, Обухівського району Київської області з 1986 року функціонує полігон № 5 для твердих побутових відходів, на якому ВАТ „Київспецтранс” заховує більшу частину твердих відходів м. Києва, а це до 1,2 млн т щорічно (враховуючи, що всього з Києва вивозиться близько 1,2-1,5 млн т побутових відходів і до 80% саме на полігон №5).

Для обчислення маси понаднормового вивозу твердих побутових відходів з будь-якого населеного пункту пропонуємо використовувати наступну формулу:

$$m_{\text{ПН}} = \begin{cases} |0,281k - m_p|, & \text{для сільських територій;} \\ |0,58k - m_p|, & \text{для міст,} \end{cases}$$

де $m_{\text{ПН}}$ – маса річного понаднормового вивозу твердих побутових відходів (кг/рік), k – кількість населення в місті, селі або будинку (од.), m_p – маса реально вивезених відходів (кг/рік).

Отже, для столиці України

$$m_{\text{ПН}} = |0,281 * 2700000 - 1500000| = 741300 \text{ кг/рік.}$$

Встановлюючи, навіть мінімальний збір 50 коп. за 1 кг понаднормових відходів, отримаємо щорічно додатково для модернізації полігону №5 суму в 370650 грн, яка з часом буде збільшуватися пропорційно збільшенню відходів. Якщо враховувати, що кожного року в Україні утворюється до 1,5 млрд т твердих відходів [14] і той факт, що в повітрі над полігоном концентрація небезпечних речовин значно перевищує гранично допустимі норми (наприклад, зафіксовано

кількість аміаку, яка перевищує майже в 30 разів гранично допустимі концентрації, а оксиду вуглецю та сірки – в 100 разів та ін.) У такому випадку постає питання про встановлення мінімальної відстані для розміщення полігонів до населених пунктів (наприклад, згадуваний вище полігон № 5 розташований на віддалі 1 км від найближчого населеного пункту [15]. Тому спробуємо визначити оптимальне розміщення полігонів та населених пунктів у контексті випаровування біогазу (або звалищного газу, що те саме). Враховуючи детальне дослідження періодизації активної генерації біогазу [16] Н. Научу, А. Водяник провели розрахунки радіусів зон потенційного забруднення прилеглих до полігону територій та інтенсивності викидів основних компонентів біогазу в повітря. Згідно їх розрахунків, найбільш інтенсивно випаровується метан із швидкістю 921 г/с і радіус забруднення становить 2790 м, значно менш інтенсивно випаровується толуол (або метилбензол, що є токсичною отрутою, яка впливає на функцію кровоотруєння організму) – 12,59 г/с із радіусом забруднення 3120 м та аміак – 9,28 м/с, в якого середньодобові гранично допустимі концентрації незначні, всього 0,04 мг/м³, незважаючи на великий радіус забруднення – до 28 км. Інші забруднюючі речовини, такі як ксиліл, оксид вуглецю, диоксид азоту, формальдегід, етилбензол, ангідрид сірчистий, сірководень тощо, хоч і дуже небезпечні, але мають порівняно низьку інтенсивність викидів.

Таким чином розміщення населених пунктів (ближче ніж 3–4 км до відкритих полігонів) є екологічно небезпечним, і всі села, селища та міста, які знаходяться в даному радіусі або підлягають переселенню, якщо кількість населення незначна (як, наприклад, у випадку із с. Підгірці, де проживає біля 400 осіб), або має відбутися зміна розташування полігонів шляхом переміщення їх на оптимальні відстані.

Окремого дослідження потребують питання радіонуклідного забруднення атмосферного повітря та екологічні проблеми агропромислового, металургійного та хімічного комплексів, оскільки ці напрями наносять значної шкоди іміджу України як туристичного центру Європи.

Таким чином, аеробезпека сільських (міських) територій – це стан повітряного басейну сільських (міських) територій, при якому забезпечується відтворення природної екологічної обстановки (у межах встановлених санітарних норм) під час активної соціально-економічної діяльності, і при цьому унеможливується шкода для здоров'я людей та інших живих організмів, що використовують відповідні атмосферні ресурси. Ми переконались, що роль аеробезпеки сільських територій є досить важливою у процесі зміцнення екологічної безпеки на сільських територіях, враховуючи значні об'єми викидів небез-

печних для здоров'я людини. Сільські території виявляються незахищеними від дії багатьох токсичних речовин, що знаходяться у повітрі, і це є однією з причин збільшення захворюваності сільського населення, яке проживає неподалік полігонів, великих підприємств та міст.

Складна економічна ситуація в нашій державі змушує виконувати фінансування заходів щодо зміцнення аеробезпеки по залишковому принципу, що часто призводить до недофінансування. Тому, виходячи із зазначеного вище, пропонуємо наступні шляхи покращення екологічної ситуації сільських територій:

1) активізувати роботи із використання звалених газів (біогазів) для опалення прилеглих населених пунктів або виробленню електроенергії чи біопального, що позитивно вплине на лише на екологічну, а й економічну безпеку сільських територій (враховуючи високі ціни на енергоресурси та значну географію українських сіл);

2) створити пункти прийому та розробити загальну схему утилізації елементів живлення, застарілої побутової техніки (кінескопні телевізори, ПК, різні мобільні пристрої і т. д.), запозичивши досвід таких високорозвинених країн як Данія, Швейцарія, Німеччина, Японія, США та ін., у яких повторне використання твердих побутових відходів перевищує 80%;

3) надавати пільгові кредити для проектів, які пов'язані із зниженням викидів небезпечних речовин в атмосферу, що є не лише екологічно, а й економічно вигідно (враховуючи Київські домовленості);

4) розробити схему адміністрування та сповіщення через засоби масової інформації про

ситуацію щодо якості атмосферного повітря на регіональному рівні, оскільки подібні проекти успішно себе зарекомендували в багатьох країнах (Китай, Японія та ін.).

Висновки. Для збалансованого розвитку економіки України потрібно вдало балансувати між встановленням тісних зв'язків з високорозвиненими державами та розширенням мереж міжнародних інститутів, що сприяють сталому розвитку і мінімізацією шкідливого виробництва на території України. Проведене дослідження дещо пояснює причини перенесення шкідливих форм виробництва до країн третього світу, і вітчизняні науковці та політики не мають допустити перетворення України в сировинний придаток більш розвинених країн. Більше того, на рівні держави потрібно створити агенцію по моніторингу ситуації за якістю базових природних ресурсів на сільських територіях, які мають великий, поки що не повністю використаний, туристичний потенціал, з метою неперервного контролю та інформативності суспільства. Це дасть змогу покращити не лише туристичний імідж України, залучити інвестиції в екологічно чисті райони, спільно вирішити існуючі глобальні екологічні проблеми і, головне, убезпечити від майбутніх екологічних катастроф.

Спеціалізованим інститутам потрібно розробити норми щодо якості повітря для сільських та міських територій, які корелюються із європейськими стандартами, що сприятиме втіленню в життя євроінтеграційних прагнень України та збільшить тривалість життя українців, яка на сьогодні найнижча в Європі, хоч генетично українці – це сильна та здорова нація.

Список використаної літератури:

1. Офіційний сайт Єльського університету [Електронний ресурс]. – 2013. – Режим доступу : <http://www.yale.edu/>
2. Теліженко О.М. Управління якістю атмосферного повітря на міждержавному рівні Автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.08.01 / О.М. Теліженко; НАН України. Рада по вивч. продукт. сил України. – К., 2004. – 37 с.
3. Організаційно-економічний механізм управління якістю атмосферного повітря на міждержавному рівні електронний ресурс / О. Теліженко, О. Балацький, С. Фролов, В. Борнос, М. Петрушенко, Г. Шевченко та ін. // Сумський державний університет. – 2010. – Режим доступу : <http://fem.sumdu.edu.ua/uk/component/content/article/32-scientific-themes/109-0107u009208.html>
4. Федак І. А. Еколого-економічні аспекти контролю якості атмосферного повітря на міждержавному рівні [Електронний ресурс] / І. А. Федак // Методи та прилади контролю якості. – 2008. – № 20. – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/natural/metody/2008_20/08fiarpmr.pdf
5. Національна стратегія України щодо спільного впровадження таторгівлі викидами [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Міністерства екології та природних ресурсів України. – 2003. – Режим доступу : menr.gov.ua
6. Радченко М.І. Підвищення екологічної безпеки та енергетичної ефективності виробництва силікатної цегли [Електронний ресурс] / М. І. Радченко, О. А. Сирота, О. В. Макарова // Техногенна безпека. Наукові праці. Випуск 18. – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npchdu/Anthropogenic_safety/2004_18/18-8.pdf
7. Волощенко С. Аналіз геологічного середовища на території ВАТ «Волинь-цемент» / С. Волощенко // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Серія «Технічні науки». – 2012. – Випуск 1 (57). – С. 204-215.
8. Проект нормативов предельно допустимых выбросов для АО «Александровский завод силикатного кирпича». – Николаев: Укргрострой, Николаевское отделение «Облагрострой», Специализированный центр по техническому обслуживанию и наладке оборудования «СИРЕНА», 1994. – 77 с.
9. Розміщення продуктивних сил України : підручник / [Є. П. Качан, М. О. Ковтонюк, М. О. Петрига та ін.]; за ред. Є. П. Качана. – К. : Вища школа, 1998. – 375 с.

10. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я [Електронний ресурс] / Офіційний сайт. – Режим доступу : <http://www.who.int/ru/>
11. Свояк Н. І. Оцінка екологічної безпеки атмосферного повітря на прикладі черкаської області / Н. І. Свояк // Вісник ЧДТУ, Хімічні технології і екологічна безпека. – 2012. – №1. – С. 129-133. – С. 129.
12. Пятничко А. И. Результаты обследования полигонов ТБО Украины для установления объёмов добычи и состава биогаза / А.И. Пятничко, Г.В. Жук, В.Е. Баннов // Технические газы. – 2010. – № 2. – С. 63–65.
13. Полимерные отходы в коммунальном хозяйстве города / В.Н. Бабаев, Н.П. Горох, Ю.Л. Коваленко и др.; под ред. В.Н. Бабаева, И.В. Коринько, Л.Н. Шутенко. – Харьков : ХНАГХ, 2004. – 375 с.
14. Мусич О. Г. До питання про заліснення сміттєзвалищ [Електронний ресурс] / О.Г. Мусич, Т.М. Гамалій, О.Г. Лисиченко, О.П. Фесай. – Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/39695/16-Musich.pdf?sequence=1>.
15. Научу Н. В. Екологічна безпека атмосферного повітря територій навколо полігонів твердих побутових відходів / Н. В. Научу, А. О. Водяник. Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Natural/Vkdpu/2012_2/160.pdf
16. Абрамов Н.Ф. Методика расчета количественных характеристик выбросов загрязняющих веществ в атмосферу от полигонов твердых бытовых и промышленных отходов / Н.Ф. Абрамов, Э.С. Санников, К. Б. Русаков и др. – М. : АКХ им. К. Д. Памфилова, 2004. – 28с. – (Нормативный документ)

Зализко В.Д. Аэробезопасность сельских территорий в условиях глобализации : состояние, сущность понятия и возможные негативные социально-экономические последствия

Аннотация. В статье рассматривается современное состояние экологической безопасности в части укрепления аэробезопасности сельских территорий, устанавливаются возможные причинно-следственные связи с некоторыми социально-экономическими показателями, влияющими на развитие сельских территорий.

Ключевые слова: аэробезопасность сельских территорий, экономическая безопасность государства, экономика сельских территорий, структура, виды загрязнений.

Zalizko V.D. Aerosafety rural territories in the context of globalization : the state, the essence of the concepts and possible negative social and economic consequences

Abstract. The article discusses the current state of environmental safety regarding strengthening aerosafety rural territories, establishing the possibility of a causal connection with certain socio-economic factors affecting the development of rural areas.

Keywords: aerosafety rural territories, the economic security of the state, the economy of rural territories, structure, types of pollution.

Дата надходження до редакції: 21.03.2014

Рецензент: д.е.н., професор Михайлова Л.І.

УДК 332.2

ПЕРЕДУМОВИ ОЦІНКИ УПРАВЛІННЯ ВИКОРИСТАННЯМ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ

О. І. Макарова, аспірант, Луганський національний аграрний університет

Стаття присвячена визначенню передумов необхідності оцінки управління використанням земельних ресурсів аграрних підприємств Луганської області. Особливу увагу приділено аналізу сучасного стану управління використанням земельних ресурсів аграрних підприємств. Автором статті показано відсутність системи управління використанням земельних ресурсів та визначено необхідність формування такої системи.

Ключові слова: земля, земельні відносини, земельні ресурси, управління земельними ресурсами, аграрні підприємства.

Постановка проблеми. Управління використанням земельних ресурсів аграрних підприємств характеризується неоднозначною достатністю цих ресурсів для збалансованого розвитку виробництва, своєчасного й повного виконання зобов'язань перед власниками (акціонерами), персоналом, партнерами і кредиторами, забезпеченням можливостей майбутньої діяльності підприємства. Обмеженість ресурсів, складність їх якісно-структурної оцінки, розподіл результатів діяльності, технологічні можливості обробки ресурсів обумовлюють складність земельних відносин. Відносини власника земельних ресурсів з користувачем складні і неодно-

значні, проблеми виникають через недостатній рівень акцентування саме на питаннях управління земельними ресурсами. Управління ресурсами дозволить раціонально та кваліфіковано вирішити проблему використання, розпорядження, обробки земельних ресурсів та питання винагороди за користування ними.

Оцінка управління використанням земельних ресурсів аграрних підприємств доцільна з метою визначення проблем, що виникають у підсистемах управління підприємством, зокрема: виробничій, фінансовій, екологічній та ін. Визначення проблем в управлінні використанням земельних ресурсів дозволить розробити комплекс заходів

щодо удосконалювання підсистем управління ресурсами, комплексно визначити проблеми управління не тільки земельними ресурсами, а й іншими підсистемами, сформувані сучасні адекватні механізми управління земельними ресурсами, покращити ефективність використання земельних ресурсів підприємств галузі, мінімізувати втрати від неправильних управлінських рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В сучасній науковій літературі питанням управління та використання земельних ресурсів присвячені дослідження багатьох науковців та практиків, зокрема, праці Д. Добряка, П. І. Пушкаренко, М. М. Федорова, А. М. Третяка О. С. Дорош [1,2,3,4,5] та інших. В їх роботах ґрунтовно розглянуто проблеми нормативно-правового забезпечення управління земельними ресурсами, проблеми державної земельної політики, приділено увагу питанням трансформації земельних відносин до ринкових умов. Однак, не досить чітко розглянуто питання необхідності управління використанням земельних ресурсів на внутрішньогосподарському рівні. Тому, подальше вивчення зазначеної проблематики в умовах проведення земельної реформи не втрачає своєї актуальності і сьогодні.

Формування цілей статті. Метою статті є визначення основних передумов оцінки управління використанням земельних ресурсів аграрних підприємств Луганської області в сучасних умовах господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою визначення сучасного стану проблеми управління земельними ресурсами на підприємствах необхідним є здійснення практичних досліджень на аграрних підприємствах. Неоднозначність та багатогранність різних методів управління використанням земельних ресурсів підприємств викликають доцільність залучення допомоги експертів при встановленні стану управління використанням земельних ресурсів аграрних підприємств.

Використовуючи класичні підходи до залучення експертів, можна встановити основні переваги у їх роботі: наявність досвіду, кваліфікації та знань на основі постійного вирішення практичних завдань у певній, зокрема, аграрній сфері; наявність практичного та неформалізованого досвіду у сфері оцінки системи управління використання земельними ресурсами та ухвалення управлінських рішень; обізнаність у тенденціях розвитку ринку, діяльності аграрних підприємств.

Для отримання об'єктивних даних про визначення значущості груп оцінки в дослідженні здійснено опитування експертів за допомогою пакету діагностичного інструментарію. Обрані для опитування експерти були визначені за кількома критеріями. До таких належать: галузеві, кваліфікаційні, наявність і ступінь участі експертів у діяльності аграрних підприємств. В опитуванні брали участь фахівці з 30 підприємств. Інформацію про склад експертів, що були опитані наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Склад групи експертів з вибору показників оцінки системи управління використанням земельних ресурсів

Посада	Кількість експертів, осіб
Керівник підприємства	13
Заступник керівник	3
Головний бухгалтер підприємства	13
Бухгалтер	1
Загальна кількість експертів	30

**Розроблено на основі власних досліджень*

Дослідження ґрунтується на актуальності й аналітичній обробці даних з підприємств. Зазначені підприємства були обрані за низкою критеріїв:

1. За напрямом діяльності – всі підприємства є аграрними.
2. За основним профілем діяльності – всі аграрні підприємства спеціалізуються на виробництві продукції рослинництва і тваринництва.
3. Аграрні підприємства було обрано за місцем знаходження – вони розташовані в Луганській області.
4. Аграрні підприємства було відібрано за

доступністю інформації.

Підприємства, що приймали участь у дослідженні, мають достатній власний опит роботи в аграрній сфері: 20% підприємств працюють вже більше 5 років, 63% - більше 10 років, 17% досліджуваних підприємств – більше 15 років. Тривалий період роботи обумовлений кількісним та якісним складом досвідчених фахівців підприємства, а стійкість роботи підприємств на ринку є запорукою сучасних техніко-технологічних способів обробки земельних ресурсів, раціональним використанням ресурсів. Графічно це зображено на рис. 1.

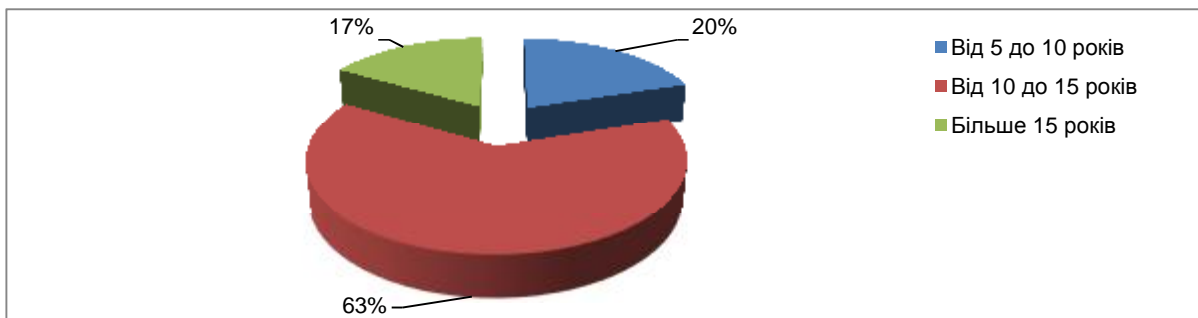

Рис. 1. Інформація про тривалість роботи підприємств.

**Розроблено на основі власних досліджень*

Експертам було запропоновано проаналізувати рівень рентабельності аграрних підприємств. Таке питання є необхідним для визначення ефективності використання земельних ресурсів, встановлення поточного рівня прибутковості та перспектив зростання підприємств. В процесі дослідження визначена певна розрізненість відповідей на це питання. Учасники анкетування зазначили, що 8 з них оцінили рентабельність на достатньо високому рівні – від 50 до 100%. За їх даними це обумовлено якісними підходами до управління процесами на підприєм-

ствах. 9 підприємств визначили рентабельність на рівні від 20 до 50%. На думку опитаних експертів це обумовлено раціональним підходом до використання посівного матеріалу, використанням інноваційних технологій. Респонденти з 9 підприємств вказали на низький рівень рентабельності від 10 до 20%, 4 – до 10%. Графічно це зображено на рис. 2. Тобто всі досліджувані підприємства прибуткові та 22 з них планують продовжувати стабільне функціонування, а 8 – розширити свою діяльність.

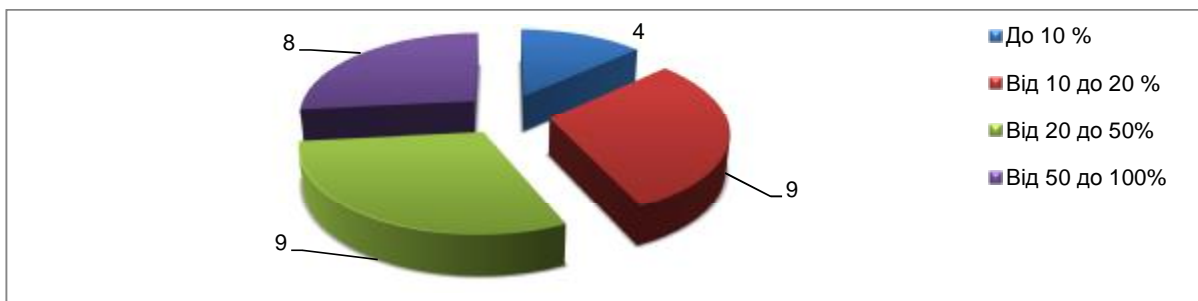

Рис. 2. Рівень рентабельності підприємств, що прийняли участь у опитуванні

**Розроблено на основі власних досліджень*

Також анкетуванням було встановлено середньооблікову кількість працюючих на підприємствах. З опитуваних підприємств 30% мають до 10 робітників, 43% - від 10 до 50 робітників. Це обумовлено невеликими обсягами посівних земель, сезонністю польових робіт. 27%

респондентів вказали, що на їх підприємствах працюють від 50 до 500 робітників. Це обумовлено великими масштабами виробництва, географічним охоптом земельних ресурсів та наявністю власної техніки. Графічно це зображено на рис. 3.

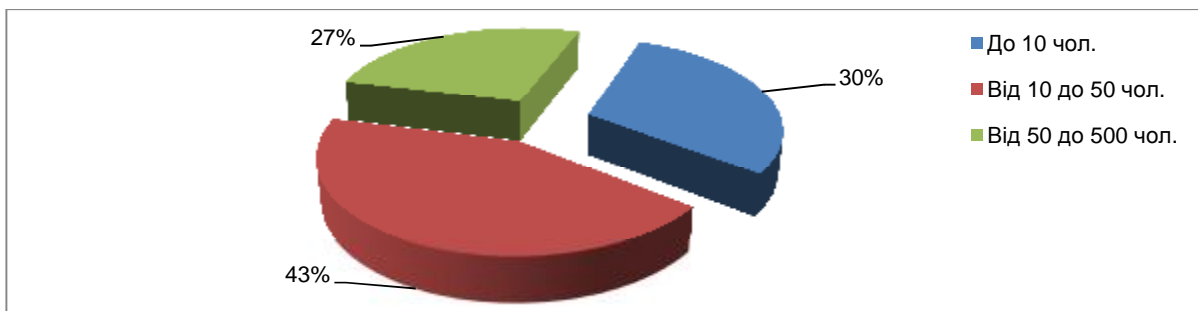

Рис. 3. Інформація про наявні трудові ресурси.

**Розроблено на основі власних досліджень*

Респондентам, які приймали участь в опитуванні, було запропоновано оцінити рівень кваліфікації персоналу, який безпосередньо

приймає участь у робочих процесах, пов'язаних із земельними ресурсами. Належне використання земельних ресурсів аграрними підприємствами

значною мірою залежить від професійної підготовки фахівців, кадрового забезпечення. Дослідження рівня кваліфікації персоналу дає можливість встановити відношення кількості робітників за фахом до кількості фахівців згідно штатного розкладу аграрного підприємства. Експерти оцінювали вищевказаний показник в межах від 0 до 1. З опитуваних підприємств 6 мають рівень кваліфікації персоналу, пов'язаного з роботою на

землі, в межах від 0,75 до 1. 9 підприємств мають кваліфікацію працівників в межах від 0,5 до 0,75, що говорить про достатньо високу кваліфікацію працівників. У 7 підприємств рівень кваліфікації працівників, діяльність яких безпосередньо зв'язана із землею, знаходиться в межах від 0,1 до 0,25 та 8 респондентів оцінили цей показник в межах від 0,25 до 0,5. Графічно це зображено на рис. 4.

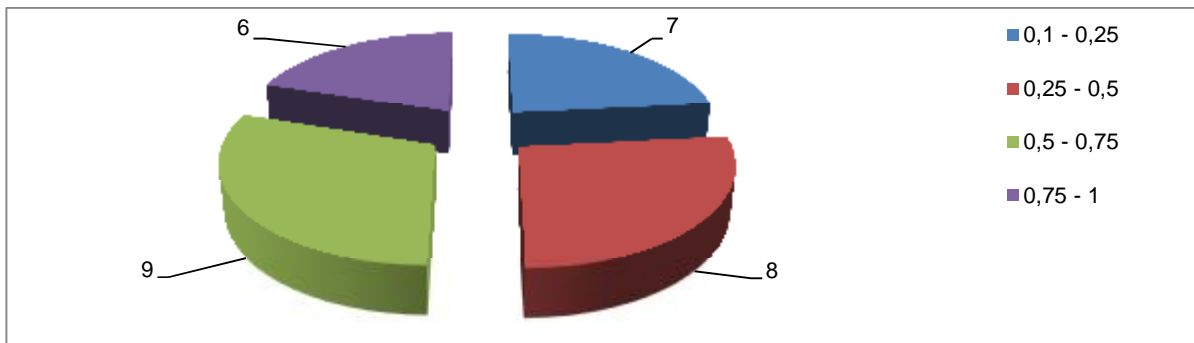

Рис. 4. Рівень кваліфікації персоналу, який безпосередньо приймає участь у робочих процесах, пов'язаних із земельними ресурсами.

**Розроблено на основі власних досліджень*

З рис. 4 видно, що рівень кваліфікації персоналу, який безпосередньо зайнятий в робочих процесах із земельними ресурсами, на опитуваних аграрних підприємствах різний. Ця розрізненість є наслідком низької конкурентоспроможності заробітної плати в аграрному виробництві, що привела до низького рівня мотивації персоналу в результаті сезонної зайнятості, розміщення підприємств, відтоку кваліфікованого персоналу з галузі.

В ході опитування було звернуто увагу на наявність системи управління земельними ресурсами. Так, опитуванням встановлено, що лише на 6 підприємствах є працівник, який займається питаннями управління використанням земельних ресурсів. Це дозволяє найбільш ефективно та раціонально використовувати земельні ресурси, досягти достатнього рівня урожайності, раціонально вносити мінеральні та органічні добрива, контролювати сівозмін. На 1 підприємстві, що приймало участь в опитуванні, планують за-

лучити такого працівника, оскільки, керівник вважає, що це надасть можливість збільшити продуктивність сільськогосподарських земель. На інших 23 підприємствах не має ні працівника, ні служби, які би займалися питаннями управління використанням земельних ресурсів. Це зумовлено не достатністю власних фінансових коштів у підприємств на організацію відповідної служби з управління використанням земельних ресурсів. Слід зазначити, що встановлено, що навіть на підприємствах, де є відповідні фахівці з оцінки управління використанням земельних ресурсів, не існує способів, методик, програм стану управління земельними ресурсами. Керівники аграрних підприємств потребують інструментарію оцінки ефективності та результатів діяльності відповідальних осіб.

Всі підприємства, що приймали участь у дослідженні займаються обробкою земельних ресурсів. Дані про розміри земельної площі, що обробляють підприємства наведено на рис. 5.

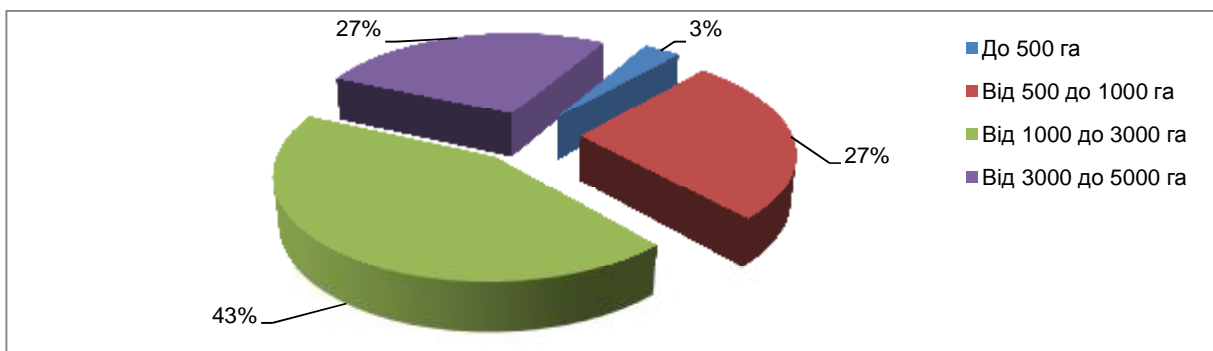

Рис 5. Інформація про розміри земельних ділянок, що обробляють опитані підприємства.

**Розроблено на основі власних досліджень*

Анкетуванням було встановлено, що всі 30 аграрних підприємств в своїй роботі використовують земельні ресурси, які було отримано в тимчасове користування у населення (земельні паї). Використання паїв, а не власних земельних ресурсів створює певні проблеми для аграрних підприємств. Однією з таких проблем є конкуренція з приводу оренди земельних паїв, розірвання договорів оренди, можливість та неможливість для орендарів, що внесли у землю невід'ємні інвестиції, подовження термінів оренди або ж збільшення площі орендованої землі, розподіл результатів праці, форма та розмір плати за використання паїв.

Управління використанням земельних ресурсів сприяє залученню інновацій на підприємствах. Тому з метою визначення результативності управління використанням земельних ресурсів необхідним є питання про інноваційний розвиток підприємств. Експертам, що опитані, було запропоновано оцінити рівень застосування прогресивної техніки і технологій в обробці земельних ресурсів, рис. 6.

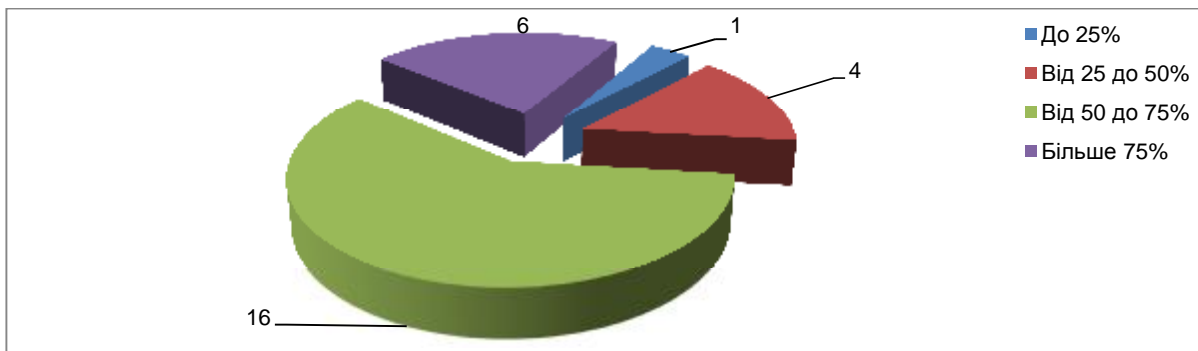

Рис. 6. Рівень застосування прогресивної техніки і технологій в обробці земельних ресурсів
*Розроблено на основі власних досліджень

Рівень застосування прогресивної техніки і технологій показує відношення кількості одиниць нового устаткування до кількості одиниць всього устаткування, яке застосоване в обробці землі. 16 з опитаних респондентів оцінили цей рівень достатньо позитивно в межах від 50 до 75 %, 6 підприємств - більше 75 %, що означає: більшість аграрних підприємств використовує значну частину нової техніки та технологій в роботі з землею. Проте 5 з розглядаємих підприємств використовують незначну частину прогресивної техніки та технологій, а саме: на 1 одому підприємстві застосовують лише до 25 % нової техніки та технологій в обробці земель, на 4 підприємствах цей показник знаходиться в межах від 25 до 50 %, що є вагомим проблемою в їх діяльності, бо використання нової техніки та технологій, на думку керівників цих підприємств,

обумовило б раціональність використання земельних ресурсів та скорочення витрат грошових коштів на обробку земель.

Згідно з сучасними вимогами, екологічні показники діяльності аграрних підприємств, екологічна якість та безпечність продукції постають ключовими показниками для виробників аграрної продукції. Тому система сучасного управління земельними ресурсами має враховувати і екологічні показники. Проведеним анкетуванням було встановлено рівень застосування екологічно чистих технологій в обробці земельних ресурсів, який показує відношення об'єму екологічно чистих технологій до загальної кількості технологій, які застосовуються у виробничих процесах, пов'язаних із землею. Графічно це зображено на рис. 7.

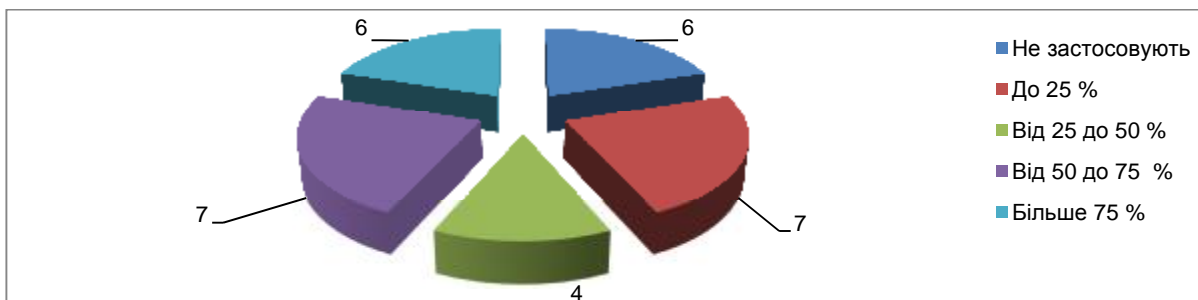

Рис. 7. Рівень застосування екологічно чистих технологій в обробці земельних ресурсів.
*Розроблено на основі власних досліджень

З рис. 7 видно, що в діяльності аналізуємих аграрних підприємств спостерігається розрізненість в застосуванні екологічно чистих техно-

логій в процесах роботи на землі. 6 підприємств зовсім не застосовують у обробці земель екологічно чистих технологій, що не задають шкоди

землі, сприяють її розвитку та зменшують деградацію, сприяють зростанню родючості та врожайності, відновлювання якості ґрунтів також ними не здійснюється. Це говорить про нераціональне та недбале ставлення до орендованих земельних ресурсів. 7 підприємств оцінили рівень застосування екологічно чистих технологій в межах до 25 % від загального обсягу технологій та процесів, пов'язаних із роботою на землі, 4 підприємства – на рівні від 25 до 50 %, 7 – від 50 до 75%, та 6 респондентів зазначили, що застосовують більше 75 % екологічно чистих технологій. Ця розбіжність є наслідком того, що аграрне виробництво на досліджуємих підприємствах здійснюється на орендованих землях, тому підприємців не завжди цікавлять наслідки їх діяльності, їх діяльність направлена на отриман-

ня економічного ефекту, не всі підприємства стежать за дотриманням агротехнічних правил, зокрема сівозмін, посилення процесів змиву ґрунту, деградації ґрунтового покриву. В таких умовах, власники земельних ресурсів мають мати важелі контролю за використанням і управлінням земельних ресурсів. Наявність спеціальних оцінок та програм дозволить власникам та користувачам земельних ресурсів своєчасно втручатися у процеси безпечного використання земельних ресурсів.

Дослідженням було встановлено рівень використання власних фінансових коштів в обробці земельних ресурсів. Респонденти в процентному вираженні оцінили відношення власного капіталу до залученого, рис. 8.

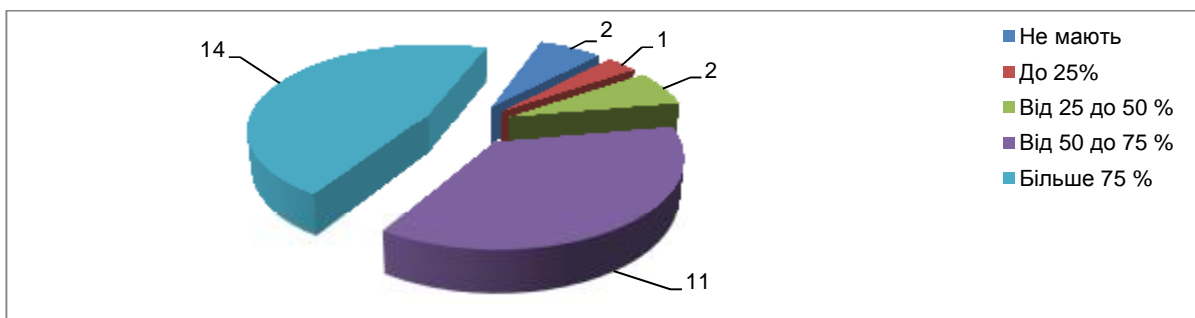

Рис. 8 Наявність власних фінансових коштів, необхідних для обробки земельних ресурсів

*Розроблено на основі власних досліджень

З рис. 8 видно, що 14 підприємств використовують більше 75 % власних фінансових коштів в обробці земельних ресурсів. Частина підприємств використовує велику частку залучених коштів в обробці земельних ресурсів, а саме: 2 з розглядаємих підприємств зовсім не мають власних фінансових коштів, для проведення сезонних польових робіт вони використовують позичковий капітал. 1 підприємство використовує до 25 % власних фінансових коштів в обробці земельних ресурсів, 2 – від 25 до 50 %, та 11 підприємств від 50 до 75 %. Залучаючи позикові кошти, аграрні підприємства можуть контролювати більші грошові потоки, розширювати мас-

штаби своєї діяльності, підвищувати рентабельність власного капіталу, зміцнювати ринкові позиції, проте необхідно враховувати і негативні сторони використання залучених коштів: зростає ризик зниження фінансової стабільності й платоспроможності аграрного підприємства, зменшується прибутковість виробленої ними продукції внаслідок виплати позикового відсотка.

Експертам, що були опитані, було запропоновано оцінити в цілому рівень ефективності управління використанням земельних ресурсів на їх підприємствах за шкалою від 0 до 5 балів. Нижчий рівень – 0, вищий рівень – 5 балів, табл. 2.

Таблиця 2.

Рівень ефективності управління використанням земельних ресурсів аграрних підприємств за даними експертів

Рівень ефективності в балах	1	2	3	4	5
Кількість підприємств	0	4	9	10	7

*Розроблено на основі власних досліджень

З табл. 2 видно, що опитувані респонденти оцінили рівень управління використанням земельних ресурсів достатньо високо. Проте проведене нами опитування та вище приведений аналіз говорять протилежне.

Висновки. Проведений аналіз сучасного стану управління використанням земельних ресурсів аграрних підприємств, дозволив здійснити такі узагальнення. В діяльності аграрних

підприємств відсутні системи управління використанням земельних ресурсів, що є причиною нераціонального використання ресурсів та грошових коштів, складних орендних відносин та ін. Тобто необхідною є розробка нового комплексу діагностичних процедур системи управління використання земельних ресурсів аграрних підприємств. Комплексний спосіб оцінки надасть можливість виявити основні напрями оптимізації

процесу управління використанням земельних ресурсів аграрного підприємства та сприятиме ухваленню ґрунтовних управлінських рішень. Результати оцінки дозволять підвищити рівень надійності підприємства як партнера в ринкових відносинах, його здатність вміло й ефективно використовувати земельні ресурси для досягнення поставлених цілей в умовах нестабільності зовнішнього середовища.

Причому при оцінці стану управління використання земельних ресурсів аграрного підприємства має враховуватися стан його зовнішнього і внутрішнього середовища для комплексного

аналізу перспектив розвитку й загроз для підприємства, розробки його стратегічних і тактичних управлінських рішень. В умовах ринкової нестабільності та кризових явищ в економічній системі макро і мікрорівнів оцінка впливу зовнішнього і внутрішнього середовища на стан управління використанням земельних ресурсів аграрного підприємства є актуальним завданням менеджменту. За таких умов власне система управління використанням земельних ресурсів на аграрних підприємствах постає предметом оцінки.

Список використаної літератури:

1. Добряк Д. Проблеми сучасного землеустрою / Д. Добряк // Землевпорядний вісник. - 2012. - № 1. - С. 30 - 34.
2. Пушкаренко П. І. Економіко-правові засади становлення ринку землі й проблеми його детінізації / П.І. Пушкаренко // Фінансове право. - 2010. - № 2 (12). - с. 23-26.
3. Третяк А. М. Антологія земельних відносин, землеустрою, земельного кадастру, охорони земель та економіки землекористування в Україні (Вибрані твори в 5 томах). Том 1. Земельні відносини. – Л.: ТОВ «ЦЗРУ», 2009. – 550 с.
4. Третяк А. М., Дорош О. С. Управління земельними ресурсами / За редакцією професора А. М. Третяка. Навчальний посібник. – Вінниця: Нова книга, 2006. – 360 с.
5. Федоров М.М. Інституціональні засади трансформації земельних відносин в аграрній сфері / М.М. Федоров // Інституціональні засади трансформацій в аграрній сфері (м. Луганськ, 30 березня 2011 р.). - Луганськ: «Янтар». - 2011. - С. 55-68.

Макарова Е.И. Предпосылки оценки управления использованием земельных ресурсов

Статья посвящена определению предпосылок необходимости оценки управления использованием земельных ресурсов аграрных предприятий Луганской области. Особое внимание уделено анализу современного состояния управления использованием земельных ресурсов аграрных предприятий. Автором статьи показано отсутствие системы управления использованием земельных ресурсов и определена необходимость формирования такой системы.

Ключевые слова: земля, земельные отношения, земельные ресурсы, управление земельными ресурсами, аграрные предприятия.

Makarova O. Necessary assessment land resources management

The article is devoted to defining the preconditions necessary assessment of land resources management for agrarian enterprises of Lugansk region. Particular attention is paid to the analysis of the current state of land resources management for agrarian enterprises. The author of the article shows a lack of land resources management and identified the need for the formation of such system.

Keywords: land, land relations, land resources, land management, agrarian enterprises.

Дата надходження до редакції: 16.03.2014

Рецензент: к.е.н., доцент Данько Ю.І.

ОЦІНКА ВПЛИВУ РАДІОАКТИВНО ЗАБРУДНЕНИХ ТЕРИТОРІЙ НА ФІНАНСОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ЛІСОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Х. П. Замула

У статті проаналізовано вплив наявних у підприємств Київського обласного управління лісового і мисливського господарства (далі, Київського ОУЛМГ) радіоактивно забруднених територій на загальні фінансово-економічні результати здійснюваного лісокористування. Визначено пріоритетні напрямки лісокористування в умовах радіоактивного забруднення.

Ключові слова: лісові екосистеми, радіоактивно забруднені території, лісогосподарські підприємства, фінансові результати діяльності

Постановка проблеми: Аварія на Чорнобильській АЕС створила нові умови для лісового господарства, врахування яких стало необхідністю. Вміст радіонуклідів в лісових екосистемах, згідно проведених обстежень був значно вищий, ніж, до прикладу, на сільськогосподарських територіях. Науковці [3] визначили їх як «критичну територію» зважаючи на можливу поглинуту дозу випромінювання під час перебування людини у лісі, або споживанні лісопродукції.

Після обстеження лісів за межами 30-ти кілометрової зони ЧАЕС унаслідок високих рівнів радіоактивного забруднення ^{137}Cs (понад 15 Кі/км^2) на площі 157 тис. га було заборонено всі види господарської діяльності, а на площі 1,23 млн. га господарську діяльність обмежено. В даний час в умовах радіоактивного забруднення господарську діяльність ведуть 52 лісогосподарських підприємства, що виробляють 40% продукції від загального обсягу в Україні [1].

Найбільш постраждалими від радіоактивного забруднення є ліси Полісся України. В цьому регіоні України зосереджено біля 40 % всіх лісів держави на які припадають 48 % обсягів заготовлі деревини, харчової і технологічної сировини. Тому питання впливу радіаційного забруднення на економічні показники лісогосподарських підприємств набувають особливої актуальності і вимагають детального вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій: Дослідженню проблем лісового господарства приділено багато уваги в працях вітчизняних дослідників і практиків. Певний вклад в її вирішення внесли: О.І. Дребот, Я.В. Коваль, П.І. Лакида, І.М.Лицур, Е.В. Мішенін, В.І. Пила, І.М. Синякевич, Ю.Ю. Туниця, О.І. Фурдичко та інші. Вирішенням проблемних питань реабілітації радіоактивно забруднених лісів займалися: В.П. Ландін, В.П. Краснов та А.А. Орлов. Проте, залишається не достатньо дослідженою проблема економічного впливу радіоактивного забруднення на діяльність лісогосподарських підприємств.

Метою статті є оцінка впливу наявних у підприємства радіоактивно забруднених територій на загальні фінансово-економічні результати здійснюваного лісокористування такими господарствами.

Результати дослідження: За 27 років, які минули з часу аварії, радіаційна ситуація на заб-

руднених радіонуклідами територіях істотно змінилась. Зміни радіаційної ситуації в лісах відбулися: під впливом фізичного розпаду, як короткоживучих, так і біологічно значущих радіоактивних елементів – ^{137}Cs та ^{90}Sr , внаслідок перерозподілу радіонуклідів між компонентами лісових екосистем і незворотного закріплення у ґрунтовому поглинаючому комплексі [5].

Зазначимо, що організацію радіаційного контролю і використання деревних та недержних ресурсів лісу ускладнює мозаїчний, осередковий, високо градієнтний характер забруднення. Так, типовою є різниця між мінімальною та максимальною величинами щільності забруднення ґрунту в одному і тому ж таксаційному кварталі.

За даними радіологічного обстеження території проведеного після аварії на Чорнобильській АЕС у 1991–1992 рр. [4] ліси Київського обласного управління лісового та мисливського господарства піддалися таким рівням забруднення (в відсотках від усїєї площі):

- зона обов'язкового відселення (15 кі/км^2) – 2,2 % від усїєї площі;
- зона гарантованого добровільного відселення – (5-15 кі/км^2) – 5,5 %;
- зона посиленого радіологічного контролю – (1-5 кі/км^2) – 45,5 %;
- решта площі – 46,8 % мають рівень до 1 кі/км^2

В умовах радіоактивного забруднення господарську діяльність ведуть 5 підприємств (табл.1) чисельність працюючих на яких становить 1060 осіб. Дозиметричний індивідуальний контроль в лісгоспах недостатньо забезпечений. При нормативі не менше 30 % від загальної кількості працюючих, дозиметричний контроль проводиться в межах 10-15 %, а в деяких лісгоспах практично відсутній (ДП „Богуславський лісгосп”, ДП „Димерський лісгосп”, ДП „Вищедубечанський лісгосп”, ДП „Поліський лісгосп”).

Варто зазначити, що на підприємствах управління радіаційний контроль забезпечують дві акредитовані радіологічні лабораторії Таращанська ДП „Богуславський лісгосп” та Київська ЛНДС. З моменту свого заснування проведено більше 70 тисяч вимірів зразків лісової продукції в вміст радіонуклідів [2]. Нині працівниками лабораторії проводиться постійний моніторинг лісів південної частини області.

Радіаційна ситуація у лісах, які потрапили до зони радіоактивного забруднення аварійними викидами ЧАЕС, нині визначається складним комплексом факторів: ізотопним складом радіонуклідів та його зміною з часом, щільністю

забруднення ґрунту радіонуклідами, фізичними та агрохімічними властивостями ґрунту, які визначають інтенсивність біологічного кругообігу радіонуклідів у екосистемах та видовим складом екосистем.

Таблиця 1

Інформація про сумарне забруднення лісгосподарських підприємств Київського обласного управління лісового та мисливського господарства ¹³⁷Cs станом на 1992 та 2010 рр.

Підприємства	Роки	Площа, га	В т.ч. забруднена радіонуклідами тис. га, Кі/км ²							
			до 1,0	1,1-2,0	2,1-5,0	5,1-7,0	7,1-10,0	10,1-15,0	15,1-30,0	понад 30,1
ДП «Богуславський лісгосп»	1992	31037	9238	16514	5285					
	2010	30230	8431	16514	5285					
ДП «Вищедубечанський лісгосп»	1992	29768	6896	21784	1091					
	2010	29768	6893	21784	1091					
ДП «Димерський лісгосп»	1992	29356	5056	17625	6675					
	2010	30835	20043	10575	217					
ДП «Іванківський лісгосп»	1992	43622	11199	16360	15793	270				
	2010	43622	11199	16360	15793	270				
ДП «Поліський лісгосп»	1992	12224	6035	3476	2211	237	104		161	
	2010	12224	6035	3476	2211	237	104		161	
По управлінню	1992	146007	38421	75759	31055	507	104		161	
	2010	146679	52601	68709	24597	507	104		161	

Джерело: за даними УДПЛВО «Укрдержліспроєкт»

Внаслідок фізичного розпаду радіоізотопів радіаційна ситуація в забруднених лісах поступово змінюється. За розрахунковими даними, в 2011 р. у порівнянні з 1992 р. площа лісів зі щільністю забруднення понад 1кі/км² зменшилась на 421,6 тис. га. зараз ці площі можна віднести до категорії чистих територій та проводити на них всі лісгосподарські заходи без обмежень [2].

Необхідно зазначити, що здійснення лісгосподарської діяльності в умовах радіоактивного забруднення регламентується чинним законодавством України, нормативними актами, а також рядом методичних рекомендацій. Так, згідно з [8] рубки головного користування та інші види рубок дозволяються при щільності забруднення насаджень до 370 кБк/м², а при щільності забруднення від 370 до 555 кБк/м² рубки лісу проводяться лише у невідкладних випадках. У зоні зі щільністю забруднення території ¹³⁷Cs до 5 Кі/км² застосовуються усі традиційні способи й технологія лісокультурних робіт, з обов'язковим дотриманням правил виробничої гігієни й радіаційного захисту. У зонах зі щільністю забруднення до 15 Кі/км² особлива увага звертається на скорочення трудовитрат, часу перебування працівників на лісокультурній площі, що досягається шляхом максимально можливої механізації виробничих процесів і спрощенням останніх (скорочення числа агротехнічних і лісівничих доглядів тощо) [8].

Для основної продукції лісового господарства (деревини) – на більшій частині території Київської області характерним є поступове збільшення вмісту ¹³⁷Cs внаслідок щорічного наростання радіоактивно забруднених висотних та радіальних приростів деревини [6,7].

Основні показники заготівлі ліквідної деревини від усіх видів рубок підприємствами Київського ОУЛМГ за 2008–2012 рр. відображені в табл. 2.

Таблиця 2

Заготівля ліквідної деревини підприємствами Київського ОУЛМГ за 2008–2012 рр.

Показники	Роки					Відносне відхилення 2012 р. до 2008 р., %
	2008	2009	2010	2011	2012	
Заготівля ліквідної деревини Київським ОУЛМГ, м ³	912596	781302	982043	1042734	1033003	113,19
в тому числі лісгоспи з радіоактивно забрудненими територіями ДП "Богуславський ЛГ"	57680	63559	69727	64714	81091	140,59
ДП "Вище Дубечанський ЛГ"	66782	48460	64275	83244	75030	112,35
ДП "Димерський ЛГ"	80976	71372	84979	93437	96054	118,62
ДП "Іванківський ЛГ"	119385	87215	108687	110399	97471	81,64
ДП "Поліський ЛГ"	36981	30847	40282	39770	33323	90,11
Разом за лісгоспами з радіоактивно забрудненими територіями, м ³	361804	301453	367950	391564	382969	105,85
Питома вага заготівлі ліквідної деревини лісгоспами з радіоактивно забрудненими територіями, %	39,6	38,6	37,5	37,6	37	–

Джерело: розраховано та узагальнено автором за даними Державного агентства лісових ресурсів України

Згідно з проведеним аналізом встановлено, що заготівля ліквідної деревини лісовими госпо-

дарствами, значні площі лісів яких знаходяться на ґрунтах з високою щільністю забруднення,

складає в динаміці по роках від 37 % – 39,6 % від загальних обсягів по Київському ОУЛМГ. Варто зауважити, що при загальному збільшенні заготівлі по Київському ОУЛМГ за проаналізований період на 13,19 %, даний показник на підприємствах, що зазнали значного радіоактивного забруднення зріс лише на 5,85 % , що становить

21165 м³ деревини.

Відповідно до динаміки заготівлі ліквідної деревини по Київському ОУЛМГ за 2008–2012 рр. (рис.1) спостерігається тенденція до збільшення. Показники достовірності апроксимації є високими (0,544 і 0,35 відповідно) та підтверджують зростання обсягу заготівель ліквідної деревини.

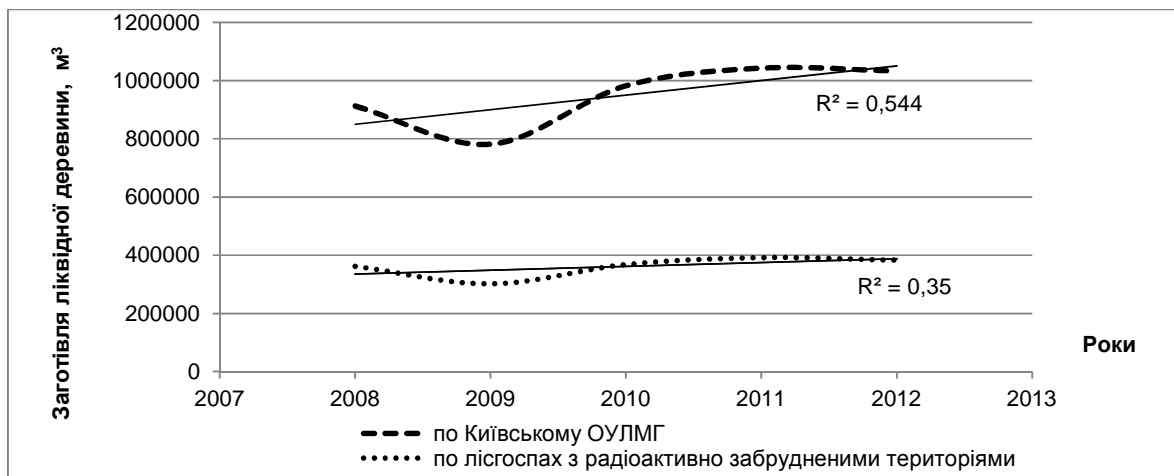

Рис.1. Динаміка заготівлі ліквідної деревини по Київському ОУЛМГ за 2008–2012 рр.

Сучасна радіаційна ситуація в радіоактивно забруднених лісах зумовлена складним комплексом факторів, які визначають інтенсивність біологічного кругообігу радіонуклідів у екосистемах. До головних відносять: щільність радіоактивного забруднення ґрунту, склад радіонуклідів, фізичні та агрохімічні властивості ґрунтів [4].

При оцінці впливу забруднених територій на фінансові результати лісгосподарських підприємств Київського ОУЛМГ, що ведуть діяльність в умовах радіоактивного забруднення обчислено

коефіцієнт кореляції – 0,443 (рис.2), який свідчить, що між площею забруднених територій та доходом (виручкою) від реалізації лісгосподарських підприємств спостерігається слабкий зв'язок. В свою чергу коефіцієнт детермінації (0,1959) показує, що 19,59% загального варіювання виручки від реалізації зумовлено відмінностями в площах забруднених територій, а решта 80,41% – іншими факторами, які в даному випадку не були враховані.

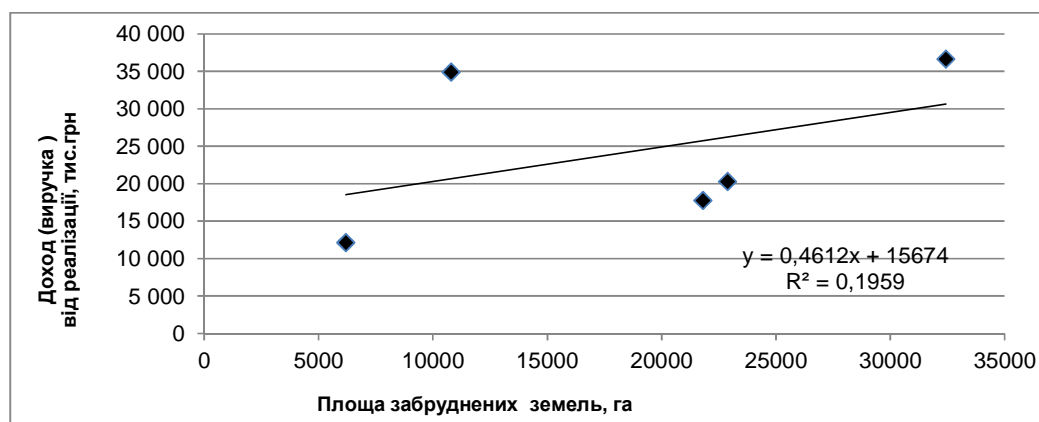

Рис.2. Кореляційне поле залежності виручки від реалізації від забруднених територій

Необхідно зауважити, що при визначенні залежності між площею забруднених територій та чистим прибутком лісгосподарських підприємств розрахований лінійний коефіцієнт кореляції становить 0,579 (рис.3). Даний коефіцієнт демонструє відносно слабку залежність, проте

коефіцієнт детермінації 0,3347 показує, що 33,47% загального варіювання чистого прибутку зумовлено відмінностями в площах забруднених територій, а решта 66,53% – іншими не врахованими факторами.

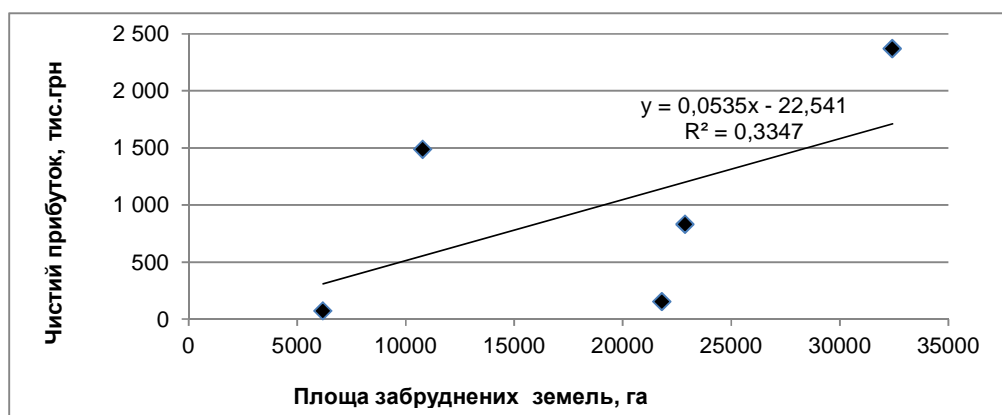

Рис. 3 Кореляційне поле залежності чистого прибутку підприємств від забруднених радіонуклідами територій

Особливу увагу при лісокористуванні звертають також на території із щільністю забруднення від 74,0 – 185 кБк/м², оскільки на них в залежності від природної зони – Полісся, Лісостеп, заборонена або обмежена заготівля дикорослих грибів, ягід, лікарських рослин, сіна.

До аварії на ЧАЕС, поряд з таким господарсько важливим ресурсом, як деревина, у лісах України традиційно заготовляли другорядні лісові ресурси, до яких відносяться дикорослі гриби, ягоди, лікарські рослини. Чорнобильська катастрофа кардинально змінила ситуацію зі заготівлею останніх, адже саме ця продукція виявилася найбільш радіоактивно забрудненою, відповідно, істотно зменшилися об'єми їх заготівлі. Лише прямі збитки галузі внаслідок введення обмежень на заготівлю харчових ресурсів лісу та лікарської сировини з 1986 по 2000 рр. оцінюються у 100 млн дол. США [5].

На нашу думку, наявність застарілої інформації про межі радіоактивно забруднених територій можна віднести до недоліків та проблем лісокористування. Оскільки, Держлісагенство, УДПЛВО «Укрдержліспроект» та науковці нада-

ють дані про площі радіоактивного забруднення, що суттєво різняться, ускладнюється процес аналізу ефективності лісогосподарської діяльності та факторів, що впливають на неї.

Зважаючи на вищевикладене, вважаємо, що необхідним є проведення повторного радіаційного обстеження територій із щільністю забруднення 5 кБк/м² і вище, а також збільшення фінансування заходів з радіологічного моніторингу.

Висновки. Встановлено, що внаслідок фізичного розпаду радіоізотопів радіаційна ситуація в забруднених лісах поступово змінюється. Проте, радіоактивного забруднення територій у підприємства впливає, хоча і слабо, на фінансово-економічні показники лісогосподарських підприємств. Для планування лісогосподарських заходів використовуються матеріали радіаційного обстеження лісів 1991-1992 років, оскільки отримані тоді матеріали є чинними донині.

Визначено, що для ефективного використання лісових земель лісогосподарськими підприємствами першочерговими є заходи щодо відтворення та збереження лісів, заготівлі деревних та другорядних лісових ресурсів.

Список використаної література:

1. Актуальні проблеми лісової радіології / В. Ландін, В. Краснов, О. Орлов // Лісовий і мисливський журнал. – 2009. - №2. - С. 6–8
2. Звіт Державного комітету лісового господарства України за результатами господарської діяльності у 2011р. – К., 2012. – 65с.
3. Концепція ведення агропромислового виробництва на забруднених територіях та їх комплексної реабілітації на період 2000–2010 рр. / за ред. Б.С. Прістера. – К. : Вид-во "Либідь", 2000. – 8 с.
4. Краснов В.П. Прикладная радиоэкология леса: монография / В.П. Краснов, А.А. Орлов, В.А. Бузун, В.П. Ландин и др. / под ред. д-ра с.-х. наук, проф. В.П. Краснова. – Житомир : Изд-во "Полісся", 2007. – 680 с.
5. Ландін В.П. Емпіричні засади методології реабілітації радіоактивно забруднених лісових землях. / В.П.Ландін // наук. вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.10
6. Ландін В.П. Сучасний стан та напрямки ефективного використання лісових земель, забруднених у наслідок аварії на ЧАЕС / В.П. Ландін // Лісівництво і агролісомеліорація : зб. наук. праць. – 2011. – Вип. 118. – С. 58–63.
7. Пастернак П.С., Кіселевський Р.Г., Калетник М.М., Ландін В.П. Досвід наукового забезпечення ведення лісового господарства в умовах радіоактивного забруднення /Лісівництво і агролісомеліорація.-К.,1994.-Вип.88. – С.3–6.
8. Фурдичко О. І., [та ін]. Рекомендації з ведення лісового господарства в умовах радіоактивного забруднення. Київ, 2008. 106 с.

Замула Х.П. Оценка влияния радиоактивно загрязненных территорий на финансовые результаты лесохозяйственных предприятий

В статье проанализировано влияние имеющихся у предприятий Киевского областного управления лесного и охотничьего хозяйства (далее, Киевского ОУЛОХ) радиоактивно загрязненных территорий на общие финансово-экономические результаты осуществляемого лесопользования. Определены приоритетные направления лесопользования в условиях радиоактивного загрязнения.

Ключевые слова: лесные экосистемы, радиоактивно загрязненные территории, лесохозяйственные предприятия, финансовые результаты деятельности.

Zamula H. Estimation of influence contaminated areas on the financial results of forestry enterprises

This paper examines the impact of existing enterprises Kyiv Regional Forestry and Wildlife Service (hereinafter, Kiev Hunting Administration) contaminated areas in the general financial and economic results of ongoing forest. The priority areas of forest management in conditions of radioactive contamination.

Keywords: forest ecosystems contaminated area, forest enterprises, financial performance.

Дата надходження до редакції: 16.03.2014

Рецензент: к.е.н., доцент Данько Ю.І.

УДК 330.15

**ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА МЕТОДІВ ВІДНОВЛЕННЯ
ЗАБРУДНЕНИХ СТІЙКИМИ ПЕСТИЦИДАМИ ҐРУНТІВ**

Т. О. Моклячук, аспірант, Інститут агроекології і природокористування НААН України

Розглянуто класифікацію методів очищення ґрунтів за методами впливу на забрудник. Проведено обчислення вартості та порівняння двох методів – фітореMediaції, яка належить до групи методів деструкції забруднень всередині ґрунту, та дехлорування, яке належить до групи методів видалення забруднення із ґрунту. Порівняння методів виконано на базі поля, забрудненого отрутохімікатами, в с. Гарячківка Крижопільського району Вінницької області.

Ключові слова: едафотопи складів непридатних отрутохімікатів, фітореMediaція, дехлорування, економічна оцінка.

Вступ

Виробництво високоякісної сільськогосподарської продукції можливе лише на незабруднених ґрунтах. В Україні основними джерелами забруднення ґрунтів стійкими органічними забруднювачами (СОЗ) досі є едафотопи старих складів агрохімікатів, де впродовж багатьох років зберігали великі кількості пестицидів [1]. Потрапляння СОЗ в навколишнє середовище становить підвищену небезпеку для довкілля та людей. За даними Міністерства екології та природних ресурсів України, загальна кількість складів пестицидів на території держави становить близько 3000, за винятком більш ніж 2000 забруднених ділянок, розташованих на місці зруйнованих складів.

У 2010 році Міністерство екології та природних ресурсів розпочало велику програму по переробці небезпечних відходів в Україні.[2]. Однак, ліквідація непридатних пестицидів не вирішує повністю проблему забруднення довкілля. Внаслідок довготривалого використання й зберігання великої кількості стійких токсикантів відбулось забруднення едафотопів складів агрохімікатів стійкими токсичними сполуками у високих концентраціях. Забруднення з джерел, які містять СОЗ, здатне поширюватись різними шляхами на великі відстані [1], у тому числі на розташовані поруч сільськогосподарські угіддя. Як наслідок,

виникає небезпека забруднення продукції, яка вирощується на даних угіддях [3].

У зв'язку з цим виникає необхідність очистки забруднених непридатними пестицидами ґрунтів. Постає питання вибору оптимального методу очищення ґрунтів, тобто такого, який би мінімізував витрати, час та ризик.

Очищення ґрунтів від забруднень – це комплекс заходів, які спрямовані видалення, локалізацію та розщеплення забруднюючих компонентів ґрунтів з метою їх екологічної реабілітації [4].

Всі методи очистки ґрунтів можна розділити на три групи[5].

1) Методи видалення забруднення з ґрунту. Такі методи передбачають безпосереднє видалення небезпечних компонентів за рахунок їх видалення з ґрунтового масиву тим чи іншим способом. Для цього використовуються: механічне видалення ґрунтів (екскавація), промивка, вакуумування, екстракція, вилуговування, електрокінетичне видалення та ін.

2) Методи локалізації забруднень всередині ґрунтових масивів основані на застосуванні різноманітних бар'єрних технологій, таких як створення механічних екранів, ін'єкційних екранів, термолокалізації, сорбційних та іонообмінних екранів, тощо.

3) Методи деструкції забруднень всередині

ґрунту основані на механічному руйнуванні забрудників, способах їх газової та хімічної нейтралізації, термодеструкції, детоксикації, окисленні, мікробіологічній деструкції тощо.

Проведені дослідження з оцінки екологічного ризику від забруднення пестицидами ґрунтів територій Крижопільського району Вінницької області показали надто високі рівні екологічного ризику на даних територіях. У зв'язку з цим було розпочато аналіз існуючих методів відновлення забруднених стійкими пестицидами ґрунтів з метою виявлення оптимального методу відновлення забруднених ґрунтів. В якості дослідної ділянки було обрано територію сільгоспугідь с. Гарячківка Крижопільського району Вінницької області, на які вливає забруднення стійкими хлорорганічними пестицидами. Загальна площа угідь, на які поширюється зараження пестицидами складає 41,98 га.

Проведено розгляд і порівняння 2-х методів відновлення забруднених стійкими пестицидами

ґрунтів – фітореMediaції та дехлорування. Перший метод відноситься до групи деструкції забруднень всередині ґрунту, другий – до групи методів видалення забруднення із ґрунту.

ФітореMediaція є комплекс «зелених» технологій, які ґрунтуються на використанні рослин для рекультивації ґрунтів, відкладень і поверхневих і підземних вод, забруднених токсичними металами, органічними забруднювачами та радіонуклідів. Фітотехнологій не вимагають великих вкладень [6]. Вони ефективні і дешеві інструменти відновлення ґрунту [7]. Фітотехнологій вигідніші, ніж будь-які альтернативні механічні або хімічні способи відновлення забруднених ґрунтів. Фітотехнології є також екологічно безпечними [8].

В таблиці 1 наведено вихідні дані для визначення затрат на фітореMediaцію забрудненого ґрунту полів в районі с. Гарячківка. Для фітореMediaції запропоновано використовувати рослини.

Таблиця 1

Вихідні дані для визначення затрат на фітореMediaцію	
Вид рослини	Cucurbita pepo
Період вегетації, дн.	45-50
Ціна за 1 кг насіння, грн.	23,50
Норма висіву насіння, кг/га	2-3
Коефіцієнт переходу ДДТ	0,18
Норма висіву добрив, кг/га	250
Ціна добрив за 1 кг, грн.	1,4
Площа під засів, га	42
З/п агронома, грн.	2000
З/п тракториста, грн.	2000
Оренда трактора, грн/год	250
Оренда борони, грн/год	85
Оренда сівалки, грн/год	110
Оренда культиватора, грн/год	100
Оренда комбайну, грн/год	140
Оренда напівпричепу, грн/год	13
Продуктивність борони, га/год	9,6
Продуктивність сівалки, га/год	5
Продуктивність культиватора, га/год	6,4
Продуктивність комбайну, га/год	1,6
Вартість палива, грн/л	9,8
Орієнтовна витрата палива трактором, л/га	12
Орієнтовна витрата палива бороною, л/га	2
Маса рослин в 1 м ³ скошеної маси, кг	400
Маса рослин зібраних з 1 га, кг	20 000
Оренда екскаватора, грн/год	150
Продуктивність екскаватора, м ³ /год	67
Щебенева подушка під бетонування, грн/м ²	12
Бетонування, грн/ м ³	500

Провівши усі необхідні розрахунки, ми отримали наступні результати, що представлені у таблиці 2.

З вищеподаної таблиці бачимо, що заходи з фітореMediaції будуть коштувати близько 70 тис.грн.

Витрати на заходи з фітореMediaції

Періодичні витрати, грн.		Одноразові витрати, грн.	
Насіння	2961	Екскаватор	4800
Добрива	14700	Бетонування	7000
Зарплата агронома	2680		
Зарплата тракториста	381		
Оренда трактора	11375		
Оренда борони	370		
Оренда культиватора	625		
Оренда сівалки	924		
Оренда комбайну	3675		
Паливо для борони	824		
Паливо для трактора	19757		
СУМА	58272	СУМА	11800
ЗАГАЛОМ		70072	

Наступним методом до розгляду запропоновано дехлорування. Відомо, що дехлорування є найважливішою початковою стадією процесу деструкції та детоксикації хлорорганічних політантів.

Даний метод передбачає наступні етапи:

1. Викопування зараженого ґрунту.
2. Засипання в бетонозмішувач.

3. Заливання гарячими хімікаліями.
 4. Полоскання протягом 2-х годин.
 5. Злив хімікалій.
 6. Заливання водою і полоскання 2 рази.
 7. Вивантаження очищеного ґрунту назад.
- Для визначення затрат на проведення дехлорування в таблиці 3 представлені вихідні дані:

Таблиця 3

Вихідні дані для визначення затрат на дехлорування

Оренда екскаватора, грн/год	150
Продуктивність екскаватора, м ³ /год	67
Оренда автобетонозмішувача, грн/год	35
Оренда автоцистерни, грн/год	13.75
Об'єм автобетонозмішувача, м ³	8
Поліетиленгліколят, грн/кг	20.8
Густина поліетиленгліколяту, г/см ³	1.2
Оренда дизельного водного насосу, грн/год	65
Продуктивність водного насосу, м ³ /год	360
Оренда дизельного хімічного насосу, грн/год	130
Заробітна плата оператора насосу, грн/год	30
Продуктивність хімічного насосу, м ³ /год	40
Оренда зливного шлангу 10 м для насосу, грн/год	1.3

Провівши необхідні розрахунки, ми визначили, що витрати на обробку 1 м³ ґрунту складають 120,8 грн, тоді витрати на обробку 1 га ґрунту становлять 1 208 000 грн.

Отже, витрати на обробку поля с. Гарячківка складають 50 736 000 грн.

Висновки

Проведена економічна оцінка двох методів

відновлення забруднених ґрунтів у першому наблизненні показала значну перевагу методу фітореMediaції порівняно з методом дехлорування. В подальшому буде проведено економічну оцінку інших методів, і визначено переваги і недоліки кожного з них для забруднених стійкими пестицидами територій.

Список використаної літератури:

1. Stockholm Convention on Persistent Organic Pollutants 2001: <http://www.ipen.org/ipenweb/firstlevel/pops.html>
2. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2011 році. – К.: Міністерство екології та природних ресурсів України, LAT & K. – 2012. – 258 с.
3. Moklyachuk L. Sustainable strategies of phytoremediation of the sites polluted with obsolete pesticides / L. Moklyachuk, V. Petryshyna, O. Slobodenyuk, Yu. Zatsarinna // Environmental and food safety and security for South-East Europe and Ukraine, Springer-Verlag New York, LLC, 2012. – P.81-89.
4. Королёв В.А. Очистка грунтов от загрязнений / В.А. Королёв. — М.: МАИК Наука/ Интерпериодика, 2001. – 365 с.
5. Королёв В.А. Электрохимическая очистка грунтов от экотоксикантов: итоги и перспективы / В.А. Королёв // Вестник МГУ, сер.4. Геология. – 2008. – № 1. – с.13-20.
6. Pradhan, S.P. Potential of phytoremediation for treatment of PAHs in soil at MGP sites / S.P. Pradhan, J.R. Conard, J.R. Paterek, V.J. Srivastava. // Journal of Soil Contamination. – 1998. – Vol.7. – Iss.4. – p. 467-80.

7. Wiltse, C.C Greenhouse evaluation of agronomic and crude oil-phytoremediation potential among alfalfa genotypes / C.C. Wiltse, W.L. Rooney, Z. Chen, A.P. Schwab, M.K. Banks // Journal of Environmental Quality. – 1998. – Vol. 27. – №1. – p. 169-173

8. Ensley, B. Why phytoremediation is the most cost effective approach for many sites / B. Ensley. Materials of IBC'S Second Annual Conference on Phytoremediation. – Seattle, WA, 1997.

Моклячук Т. А. Економічна оцінка методів відновлення ґрунту, забрудненого стійкими пестицидами

Рассмотрена классификация методов очищения ґрунту по методам влияния на загрязнитель. Проведены расчёты стоимости и сравнение двух методов – фиторемедиации, которая принадлежит к группе методов деструкции загрязнителей внутри ґрунту, и дехлорирование, которое принадлежит к группе методов извлечения загрязнения из ґрунту. Сравнение методов выполнено на базе поля, загрязненного ядохимикатами в д. Гарячківка Криворізького району Вінницької області.

Ключевые слова: едафотопы складов непригодных ядохимикатов, фиторемедиация, дехлорирование, экономическая оценка.

Moklyachuk T.A. Economic valuation methods remediation of soils contaminated with pesticides cross-Kimi

Classification of soil remediation methods by their influence on the pollutant is considered. Cost estimation and comparison of two methods – phytoremediation from the group of methods of internal pollution destruction, and dechlorination from the group of pollutants extraction methods – is conducted. Comparison of the selected methods is done using the field, polluted with pesticides, situated in Garyachkivka, Kryzhopilsky area, Vinitsya region.

Keywords: edaphotopes of obsolete pesticides storehouses, phytoremediation, dechlorination, economic evaluation.

Дата надходження до редакції: 24.05.2014 р.

Рецензент: д.е.н., с.н.с. Лицур І.М.

УДК 339.4.09.22

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ІНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ АДАПТАЦІЇ ЗАКОНОДАВЧО-НОРМАТИВНИХ ДОКУМЕНТІВ УКРАЇНИ ДО ПРАВА НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА ЄС

Н. І. Строченко, к.е.н., доцент, Сумський національний аграрний університет

Запропоновані методичні підходи, організаційно-інституційні основи адаптації законодавчо-нормативних документів України до законодавства ЄС. Державна політика України щодо адаптації має спрямовуватись на забезпечення єдиних підходів до створення належних умов для інституційного, науково-освітнього, нормативного, технічного, фінансового забезпечення процесу адаптації законодавства України. Доцільно використовувати інструментарій із забезпечення комплексного запобігання та контролю забруднення шляхом розробки і видачі індивідуальних комплексних дозволів промисловим підприємствам.

Ключові слова: адаптація, стандарт, закон, еколого-економічні інструменти.

Постановка проблеми. Стандарти формують технології і є необхідною умовою для зростання в міжнародній торгівлі. Економічні дослідження показують, що стандарти стимулюють продуктивність праці та інновації та формують передумови в економічне зростання, більше, ніж патенти чи ліцензії. Більшість стандартів стосуються операційної сумісності, якості або безпеки продукції, процесів чи систем, сфери послуг. Компанії приречені на втрату легітимних ринків через не відповідність продукції міжнародним стандартам. Проте існують інші підходи за умови потужних економік, наприклад, Китай все більше розвиває власні стандарти, які відрізняються від міжнародних, наприклад, для цифрового телебачення і мобільного зв'язку.

Адаптація законодавчо-нормативних документів України до законодавства ЄС є пріоритетною складовою процесу інтеграції до Європейсь-

кого Союзу. Усвідомлюючи це, в Україні в останні роки створено основні політико-правові та організаційні засади адаптації законодавства, в тому числі екологічного, до вимог ЄС. 21 листопада 2002 р. було схвалено Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, а 18 березня 2004 року затверджено й Загальнодержавну програму. Метою адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу є досягнення відповідності правової системи України *acquis communautaire* (сукупність нормативно-правових актів, обов'язкових для всіх країн ЄС) з урахуванням критеріїв, що висуваються ЄС до держав, які мають намір вступити до нього.

Саме тому адаптація національного законодавства до законодавства ЄС є пріоритетною складовою процесу інтеграції до ЄС. Усвідомлю-

ючи це, в Україні в останні роки створено основні політико-правові та організаційні засади адаптації законодавства, в тому числі екологічного, до вимог ЄС. Наразі в державі виконуються положення «Угоди про асоціацію між Україною та ЄС» від 23.11.2009 року [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Тематика щодо адаптації законодавчо-нормативних документів у всіх галузях економіки та зокрема у охороні і раціональному природокористуванні досліджена недостатньо вітчизняними науковцями і частково представлена у працях таких авторів, як А. Бояр, Т. Бурячок, І. Запатріна, Т. Гончаров, Ф. Грищенко, А. Гребенюк, О. Іванов, С. Осика, Р. Овчаренко, К. Кошман, Л. Кавуненко, Ю. Кожедуб, З. Міщук, О. Пугачевська, Г. Філіпчук, Я. Юзьків, О. Чувпило та ін. Із іноземних авторів можна виділити праці М. Леммела, Ф. Маніє, Д. Хансон, А. Бейлі, М. Маккіні, Н. Біверс, С. Рейнолдс, Н. Мусис та ін.

На даний час більшість розробок присвячена правовим питанням та виконання Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства ЄС. Проте еколого-економічні інструменти та основоположні засади започаткування системної роботи із адаптації соціальних, екологічних, економічних питань потребують обґрунтування.

Метою статі є розробка основоположних засад адаптації законодавчо-нормативних документів України до законодавства ЄС, що є пріоритетною складовою євроінтеграційного курсу України.

Виклад основного матеріалу. Державна політика України щодо адаптації законодавства формується як складова частина правової реформи в країні та спрямовується на забезпечення єдиних підходів до правотворчості, підготовки кваліфікованих спеціалістів, створення належних умов для інституційного, науково-освітнього, нормативного, технічного, фінансового забезпечення процесу адаптації законодавства України. Функції уповноваженого центрального органу виконавчої влади у сфері адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу покладено на Міністерство юстиції України (Указ Президента України від 21.08.2004 № 965/2004 «Питання організації виконання Закону України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу»).

Організаційна і експертна робота щодо оцінки проектів законів та інших нормативно-правових актів України з пріоритетних сфер адаптації законодавства на предмет їх відповідності *acquis communautaire* було покладено на Державний департамент з питань адаптації законодавства - урядовий орган державного управління (Постанова Кабінету Міністрів України № 1742 від 24.12.2004 «Про утворення Держав-

ного департаменту з питань адаптації законодавства»). Відповідна діяльність регламентована наказом Міністерства юстиції України від 28.04.2005 № 42/5 «Про впорядкування процесу здійснення експертизи проектів законів України та інших нормативно-правових актів на предмет їх відповідності *acquis communautaire*». Велика кількість різних задач, метою діяльності яких є організація, планування, координація, моніторинг, експертиза діяльності щодо адаптації законодавчої системи України до вимог *acquis communautaire*, потребує фінансового, організаційно-технічного, методичного, кадрового забезпечення, а також відповідальності. Державний департамент з питань адаптації законодавства Міністерства юстиції України має згрупувати управлінські повноваження щодо організації діяльності з адаптації законодавства.

Важливим досвідом для України є використання концептуального підходу до технічних норм і стандартів у ЄС, що формують важливу умову функціонування єдиного ринку Співтовариства. Технічні норми та стандарти ЄС встановлюють основоположні вимоги та критерії оцінки товарів, послуг та процесів. Таким чином, за допомогою стандартів забезпечується відповідність товарів і послуг їх призначенню, а також їх сумісність зі здоров'ям та безпекою людей й навколишнього природного середовища (НПС). Вимоги щодо якості, безпеки, екологічні та інші вимоги, які ставить ЄС до продукції, що потрапляє на його ринок, є одними з найвищих у світі. Усунення перешкод для руху товарів, пов'язаних з існуванням різних технічних норм і стандартів у державах-членах, забезпечується у ЄС двома способами: шляхом гармонізації національних стандартів через прийняття та імплементацію єдиних норм права у цій сфері та шляхом впровадження принципу взаємного визнання. В даний час для таких цілей в ЄС використовується Резолюція Ради про новий підхід до технічної гармонізації і стандартизації [2].

Еволюція розвитку підтвердила необхідність парадигми екологізації економік ЄС ще із 1972 року коли державами ЄС була визнана необхідність створення спільної політики Європи у сфері охорони НПС. Тому у діяльність ЄС було включено політику в галузі охорони НПС. Натепер це «Політика інтегрованого продукту - створення поняття життєвого екологічного циклу». Така політика була заснована на положеннях «Зеленої книги про політику інтегрованого продукту» (2001 р.), мета якої - сприяти розвитку ринку екологічно чистої продукції та громадському обговоренню даної теми. Як і в політиці інтегрованого продукту так і в стандартах ISO 14006:2011 актуальним є врахування життєвого циклу продукції, виробництва, проектування, просування продукції, що має найменше вплив на НПС протягом її життєвого циклу [3]. Наприклад, потрібно, щоб

підґрунтям процесу екологічного проектування було мислення категоріями життєвого циклу, яке полягає в тому, щоб протягом процесу проектування та розроблення було розглянуто суттєві екологічні аспекти на всіх стадіях життєвого циклу продукції. Ключовими елементами мислення категоріями життєвого циклу є: встановлювання цілі щодо мінімізації сукупного несприятливого впливу продукції на НПС; кількісне вираження суттєвих екологічних аспектів продукції; розглядання взаємозв'язку між екологічними аспектами та між різними стадіями життєвого циклу. Тому основоположними напрямками адаптації законодавчо-нормативних документів у галузі охорони НПС, раціонального природокористування, виробництва екологічної продукції й надання якісних

послуг є пропозиція використання досвіду розробки законодавчо-нормативних документів у Технічних комітетах:

- Науково-дослідного Інституту стандартизації ДП «УкрНДНЦ» який є провідною організацією Міністерства економічного розвитку і торгівлі України у сфері стандартизації, сертифікації та якості та формує напрямки державної політики у сфері стандартизації та суміжних сферах (ТК 93 «Системи управління якістю, довідкам та безпечністю харчових продуктів», ТК 89 «Оцінка відповідності»);

- ТК 82 «Охорона навколишнього природного середовища України» Міністерства екології та природних ресурсів України (рис. 1).

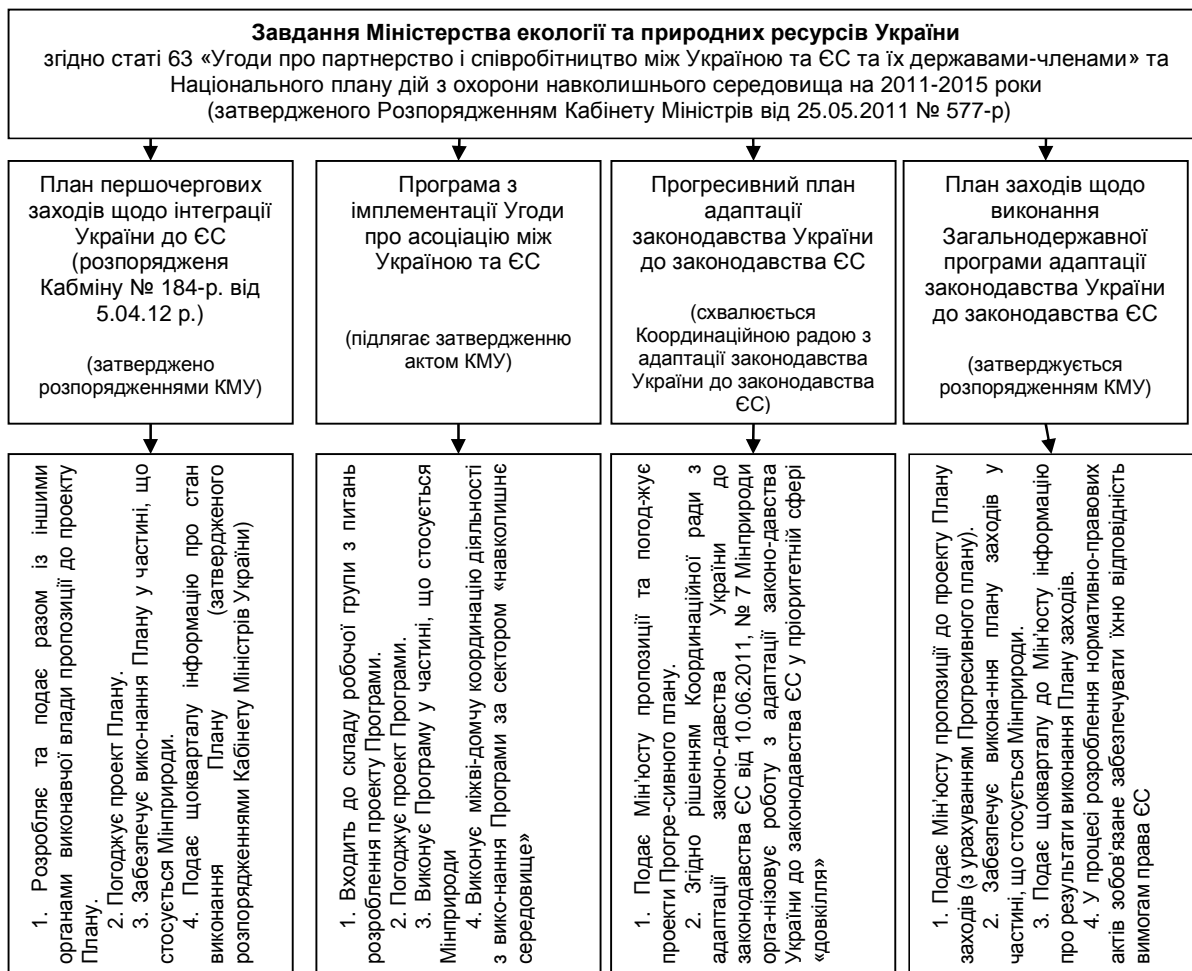

Рис. 1. Завдання Міністерства екології та природних ресурсів України із адаптації законодавчо-нормативних документів

Зважаючи на те, що час можливого вступу України до ЄС поки що не визначений, а процес адаптації екологічних законодавчо-нормативних документів України до права ЄС є справою витратною, тому потрібно, по-перше, застосувати селективний підхід до гармонізації відповідного законодавства, враховуючи сучасні національні

інтереси України, її умови та можливості, а по-друге, «рухатись на випередження», тобто орієнтуватися на нові, перспективні еколого-правові механізми, що нині формуються в країнах ЄС, а не на ті, що є традиційними і сьогодні ставляться в ЄС під сумнів чи замінюються новими підходами. Україна матиме більші переваги і пер-

спективи, якщо застосує ініціативний підхід до вироблення стратегії сталого розвитку, зокрема адаптує інноваційну еколого-економічну політику ЄС, виходячи з національних умов і завдань. Такі позиції відомі із досвіду адаптації законодавства країн центральної і східної Європи коли допомога передбачалась на рівні 5% і надавалася для окремих високо пріоритетних проектів.

Методологічним підґрунтям адаптації є Директива 85/337/ЄС «Про оцінку впливу на навколишнє середовище» та Директива 2008/1/ЄС «Про комплексне запобігання та контроль забруднень Ради ЄС» (КЗКЗ) як ефективні інструменти природоохоронного управління державчленів ЄС. Директива КЗКЗ відображає комплексний підхід до НПС як до цілого і описує процедуру видачі промисловим підприємствам комплексних дозволів на всі види впливу на НПС. Досвід Директиви КЗКЗ для України полягає у наступному:

- забезпечення комплексного запобігання та контролю забруднення шляхом розробки і видачі індивідуальних комплексних дозволів промисловим підприємствам, включеним у встановлений перелік виробництв;

- регулювання впливів на НПС в цілому і забезпечення високого рівня його охорони та захисту;

- впровадження комплексної системи дозволів, що визначатиме конкретні умови здійснення виробничої діяльності, включаючи значення лімітів на викиди (скиди забруднюючих речовин), встановлені на основі найкращих доступних технологій та більш чистих виробництв для тих підприємств, які є найбільш значимими потенційними джерелами забруднення НПС;

- внесення відповідних змін до чинного Закону

- створення так званої правової горизонталі або єдиного закону з комплексних дозвоільних процедур, які можуть бути доповнені нормативно-правовими вертикалями у вигляді законів або нормативних актів для конкретних галузей виробництва. Слід мати на увазі те, що крім формування необхідної правової бази, для забезпечення належного функціонування нової системи комплексних дозволів на природокористування також буде необхідно здійснити розробку відповідних нормативних актів і ефективних адміністративних процедур. Одне з істотних потенційних перешкод пов'язано з тим, що дія цієї нової системи буде поширюватися тільки на окремі галузі промисловості;

- бар'єрами для адаптації позитивних положень з Директивою КЗКЗ є наступні: реформування розробки стандартів та системи дозволів; створення інституційного забезпечення запровадження нормативних документів; розробка положень, рекомендацій із комплексного контролю і запобігання забруднення;

- перенесення акценту з платежів (штрафів) за забруднення (кінець технологічного процесу) на вхідні фактори виробництва, особливо платежі, стимулюючі енерго-, матеріало-, водо- і природозбереження. Такі платежі повинні стимулювати перехід підприємств на більш чисті і доступні технології. Одночасно здійснювати субсидування такого переходу за допомогою пільгового оподаткування, пільг на інвестиції в більш чисті технології і прискорену амортизацію нинішніх основних фондів, зниження штрафів за забруднення середовища з підприємств, які мають сертифіковані системи управління;

- екологізація оподаткування (на нейтральній основі): перенесення податкового тягаря з праці і капіталу на використання та забруднення НПС, зокрема, на рентні податки (природна рента в якості об'єкта оподаткування з скороченням податків на працю і капітал),

У галузі продовольчої безпеки, якості продукції, аграрного природокористування нагальним є правове регулювання безпеки та якості продуктів харчування яке здійснюється відповідно до Законів України «Про державну підтримку сільського господарства України», «Про безпечність та якість харчових продуктів», «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», «Про ветеринарну медицину», «Про захист прав споживачів», «Про стандартизацію», «Про підтвердження відповідності» та інших нормативно-правових актів. Згідно Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» під продовольчою безпекою необхідно розуміти захищеність життєвих інтересів людини, яка виражається у гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання її життєдіяльності. Тому схема формування балансів продовольчих ресурсів має відповідати міжнародним стандартам та рекомендаціям і базуватися на концепціях і методологічних підходах їх складання Продовольчою сільськогосподарською організацією ООН (ФАО):

1. РЕСУРСИ = ВИКОРИСТАННЯ;

2. РЕСУРСИ = ПРИДАТНА ДЛЯ ВИКОРИСТАННЯ ПРОДУКЦІЯ + ІМПОРТ ВИКОРИСТАННЯ = ЕКСПОРТ + ЗМІНИ В ЗАПАСАХ (+ або-; запаси на кінець року – запаси на початок року) + ВНУТРІШНЄ ВИКОРИСТАННЯ.

Показники для визначення статей ресурсів і використання враховуються з перерахунком похідних продуктів у первинний продукт, за яким складається баланс. При визначенні ресурсної частини в балансах необхідно враховувати запаси продукції на кінець року в порівнянні з початком року, втрати при переробці, транспортуванні, зберіганні тощо.

Однією з головних проблем, які обумовлюють недосконалість національного законодавства у сфері продовольчої безпеки, є проблема відсу-

тності розмежування правового регулювання питань безпеки та якості харчових продуктів та продовольчої сировини. Так, Закон України «Про безпечність та якість харчових продуктів» передбачає контроль не лише за безпечністю, але і за якістю продуктів харчування. Проте *acquis communautaire* у цій сфері передбачає, що контролю з боку держави підлягає лише безпечність продукції, а якість забезпечується винятково ринковими механізмами, що підтверджується у [4].

Необхідність переходу на європейські засади регулювання обґрунтована тим, що усунення розбіжностей у підходах до регулювання ринку продовольчих товарів є основною передумовою для створення зони вільної торгівлі такими товарами. Для забезпечення безпеки харчових продуктів необхідно контролювати відповідність вимогам законодавства України у всіх галузях економіки: продовольства, у тому числі імпортованого, на всіх стадіях його виробництва, зберігання, транспортування, переробки та реалізації. Необхідно виключити безконтрольне поширення харчової продукції, отриманої з генетично модифікованих рослин, з використанням генетично модифікованих мікроорганізмів і мікроорганізмів, що мають генетично модифіковані аналоги. Належить продовжити гармонізацію з міжнародними вимогами показників безпеки харчових продуктів на основі фундаментальних досліджень у галузі науки про харчування. Необхідно удосконалювати систему організації контролю безпеки харчових продуктів, включаючи створення сучасної технічної та методичної бази.

Для ефективного управління регулюванням вітчизняного ринку продукції органічного сільськогосподарства доцільно при Міністерстві аграрної політики та продовольства України на правах департаменту створити центр розвитку ринку продукції органічного сільськогосподарства, у віданні якого знаходитиметься розробка органічних стандартів, акредитація та контроль сертифікуючих організацій, моніторинг ринку органічної продукції, надання інформаційно-консультаційних послуг операторам ринку, формування та вдосконалення напрямків фінансової підтримки органічних виробників. У сфері фінансової підтримки операторів ринку продукції органічного сільськогосподарства пріоритетом є підтримка первинних виробників, причому основ-

ною формою підтримки повинно бути пряме субсидування, що, враховуючи специфіку органічного сільськогосподарства, легко можна обґрунтувати і адаптувати до вимог СОТ.

Важливим питанням адаптації законодавства є впровадження екологічних чинників у регулювання різних видів, секторів господарської, управлінської та іншої діяльності, наприклад: «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997 р.), «Про основи містобудування» (1992 р.), «Про планування і забудову територій» (2000 р.), «Про Генеральну схему планування територій України» (2002 р.). Незважаючи на те, що екологічні важелі починають поступово впроваджуватись в різні сектори економіки України, ще й сьогодні господарське, адміністративне, фінансове та інші галузі законодавства не повною мірою ув'язані з екологічним, а головне – не завжди в них містяться інструменти і механізми для впровадження екологічних чинників. Саме цей напрям розвитку законодавчо-нормативної діяльності – екологізація в регулюванні галузей господарської діяльності України стає сьогодні домінуючим в світлі адаптації екологічного законодавства України до законодавства ЄС.

Висновки. Адаптацію законодавчо-нормативних документів необхідно проводити у напрямку створення єдиного закону з комплексних дозвільних процедур, які можуть бути доповнені нормативно-правовими вертикалями у вигляді законів або нормативних актів для конкретних галузей виробництва. Перенесення акценту з платежів (штрафів) за забруднення на вхідні фактори виробництва, особливо платежі, стимулюючі природозбереження. Бар'єрами із адаптації законодавчо-нормативних документів є наступні: реформування розробки стандартів та системи дозволів; створення інституційного забезпечення запровадження нормативних документів; розробка положень, рекомендацій із комплексного контролю і запобігання забруднення.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку. В подальшому необхідно розробляти організаційно-інституційні засади та мотиваційні чинники для усунення розбіжностей у підходах до регулювання ринку продовольчих товарів, що є основною передумовою для створення зони вільної торгівлі такими товарами.

Список використаної літератури:

1. Указ Президента України «Питання організації виконання Закону України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 21.08.2004 № 965/2004;
2. Council Resolution of 7 May 1985 on a New Approach to technical harmonisation and standardisation [OJ C 136 of 04/06/85]. Розміщена на web-порталі законодавства ЄС – <http://eur-lex.europa.eu/> – за вказаними реквізитами.
3. ISO 14006:2011 provides guidelines to assist organizations in establishing, documenting, implementing, maintaining and continually improving their management of ecodesign as part of an environmental management system.
4. Гребенюк М. та ін. Регулювання продовольчої безпеки у законодавстві Європейського Союзу та України. К.: Вид-во Міністерства юстиції України.- 2012.- 301 с.

Строченко Н.И. Организационно-институционные основы адаптации законодательно-нормативных документов Украины к праву окружающей среды ЕС

Предложенные методические подходы, организационно-институциональные основы адаптации законодательно-нормативных документов Украины к законодательству ЕС. Государственная политика Украины по адаптации должна направляться на обеспечение единых подходов к созданию надлежащих условий для институционального, научно-образовательного, нормативного, технического, финансового обеспечения процесса адаптации законодательства Украины. Целесообразно использовать инструментарий по обеспечению комплексного предотвращения и контроля загрязнения путем разработки и выдачи индивидуальных комплексных разрешений промышленным предприятиям.

Ключевые слова: адаптация, стандарт, закон, эколого-экономические инструменты.

Strochenko N.I. Organizational and institutional framework for the adaptation of legislative and normative documents of Ukraine to the EU environmental law

Proposed methodological approaches, organizational and institutional framework to adapt the legal and normative documents of Ukraine to the EU legislation. The state policy of Ukraine on adaptation should be directed to ensure a common approach to the creation of appropriate conditions for the institutional, scientific, educational, regulatory, technical and financial support of the process of adaptation of Ukrainian legislation. Advisable to use tools for the integrated pollution prevention and control by developing and delivering complex individual permits for industrial plants.

Keywords: adaptation, standard, law, environmental and economic instruments.

Дата надходження до редакції: 14.04.2014 р.

Рецензент: д.е.н., професор Мішенін Є.В.

УДК 332.021:005.936.5

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ВІДХОДАМИ: КЛАСТЕРНИЙ ПІДХІД

С. В. Кривенко, к.е.н., доцент, Полтавський інститут бізнесу Міжнародного науково-технічного університету імені академіка Ю. Бугая

Розглянуто основні ознаки регіональних, галузевих та інноваційних кластерів. Сформульовано принципи створення кластера відходів регіонального рівня. Запропоновано класифікацію кластера відходів на основі складу відходів та об'єктів їх утворення. За аналогією з галузевими кластерами розглянута трирівнева структура кластера відходів, що забезпечує взаємодію та ефективне використання регіональних ресурсів: вторинних, адміністративних, економічних, інформаційних, інноваційних. Виділена визначальна роль у становленні кластера ресурсозберігаючих технологій.

Ключові слова: відходи, кластер, регіональне управління, вторинні ресурси, ресурсозберігаючі технології.

Постановка проблеми. Сучасні виклики, що постають перед Україною, зумовлюють необхідність пошуку нових підходів до управління регіональним розвитком. Кластерний підхід - це, перш за все, нова управлінська технологія, що дозволяє підвищити конкурентоспроможність як окремого регіону або галузі, так і держави в цілому. Наразі використання кластерного підходу вже посіло одне з ключових місць у стратегіях соціально-економічного розвитку високорозвинених країн.

Кластерний підхід підвищує ефективність реалізації економічної стратегії за рахунок двох напрямів:

– акцент на питаннях підвищення конкурентоспроможності на макро- та мікрорівні. Кластерний підхід стимулює підтримку колективних проєктів, пов'язаних з розвитком інноваційної інфраструктури, механізмів безперервної освіти, просуванням на внутрішній і зовнішній ринки товарів і послуг.

– ефективне використання механізмів приватно-державного партнерства, виявленні «вузьких місць», подолання яких максимально важливо для підвищення конкурентоспроможності економіки регіонів. Тому розвиток кластерів - один з пріоритетів стратегії модернізації економіки регіонів України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вивчення літературних джерел свідчить, що теоретичний базис наукових досліджень та вирішення практичних питань у царині формування регіональної системи управління відходами у контексті кластерного підходу створено завдяки зусиллям таких зарубіжних та вітчизняних вчених економістів як: Б. Буркинський, М. Войнаренко [1], О.Демедюк, Б. Камень, Г. Клейнер [2], О. Кушнірецька, А. Маршалл, М. Портер, А. Сігайов, С. Харічков, які досліджували феномен кластеризації шляхом підвищення конкурентоспроможності економіки та проблеми формування і функціонування системи управління відходами.

Разом з тим, і досі залишаються недостатньо розробленими теоретичні аспекти взаємозв'язку структурної організації економіки регіонів та їх галузевого комплексу в контексті впровадження кластерної ідеології формування регіональної системи управління відходами.

Ціль статті є розкриття проблем та перспектив формування регіональної системи управління відходами у контексті кластерного підходу.

Виклад основного матеріалу. Радикальна трансформація сучасної економіки актуалізує впровадження в Україні нових організаційно-економічних технологій управління регіональним розвитком на основі створення територіальних об'єднань, взаємопов'язаних підприємств і закладів, відомих як «локальні мережеві системи» або «кластери» [3]. У різних країнах світу та в деяких регіонах України вже накопичено певний досвід створення та функціонування кластерів, найрізноманітніших за своєю спеціалізацією, масштабами, структурою та кількістю об'єднаних підприємств.

За визначенням М. Портера, кластери - це «...сконцентровані за географічною ознакою групи взаємозв'язаних компаній, спеціалізованих постачальників, постачальників послуг, фірм у відповідних галузях, а також пов'язаних з їх діяльністю організацій (наприклад, університетів, агентств зі стандартизації, торговельних, туристичних, будівельних об'єднань) у певних конкуруючих сферах» [4]. Сутність кластера полягає в тому, що координація діяльності його складових і горизонтальні зовнішні зв'язки більш суттєво впливають на ефективність роботи, ніж традиційні вертикальні субординаційні зв'язки. Зважаючи на вищенаведене, можемо констатувати, що кластери є реальною сферою взаємодії між місцевими фірмами, регіональними підприємствами та іншими інституціями.

В зарубіжній економічній літературі [4] на сьогодні доволі повно вивчені та проаналізовані різноманітні кластерні утворення, принципи і методи їх виявлення, а також особливості формування кластерних систем. Разом з тим, важливими є класифікація кластерів, які потребують подальшого розвитку й уточнення. Розрізняють три основних типи кластерів: регіональні, галузеві та інноваційні кластери.

Під регіональним кластером слід розуміти інноваційну структуру, що формується в регіоні на основі концентрації мереж виробників, постачальників і споживачів, пов'язаних спільними схемами виробництва і реалізації продукції, проблемами регіонального відтворення та розвитку інституційного середовища. Формування таких кластерних організацій має забезпечити підвищення конкурентоспроможності економіки регіонів за рахунок її ринкової самоорганізації, перепрофілювання та корпоративізації підприємств, поширення інновацій за внутрішньо-

корпоративними каналами тощо.

Розглядаючи регіональний кластер, перш за все, ми маємо на увазі групу локалізованих в регіоні взаємопов'язаних компаній, підприємств, фірм, що взаємодіють один з одним у сфері виробництва і реалізації товарів і послуг для досягнення господарського ефекту і реалізують конкурентні переваги даного регіону.

Галузева кластеризація зводиться передусім до правила «чотириох К»: 1) концентрації підприємств в одному географічному районі; 2) кооперації з високим рівнем розвитку; 3) підвищення конкурентоспроможності продукції; 4) завоювання й утримання клієнтів.

Кластерні формування забезпечують концентрацію, спеціалізацію виробництва у поєднанні з додатковими інфраструктурними можливостями. Через розвиток комерційної інфраструктури, впровадження інноваційних технологій визначається рівень інноваційного розвитку галузей. При цьому розвиток галузевих кластерів найчастіше розглядається на рівні одного регіону, причому, кожен з кластерів може бути побудований за принципом на вибір: технологічного ланцюжка; спільності продукції, ринку постачальників ресурсів (мережевий принцип); спільності продукції і ринку збуту продукції; спільності послуг, що надаються, і відносною самостійністю окремих ланок.

Слід зазначити, що регіональні кластери діляться за видами економічної діяльності, що дозволило систематизувати їх в промислові кластери та кластери в сфері послуг, виходячи з їх ознак. На відміну від промислових кластерів, в кластерах інноваційних неодмінним його учасником стає організація, яка є генератором знань.

Інноваційний кластер, будучи найбільш ефективною формою досягнення високого рівня конкурентоспроможності, являє собою неформальне об'єднання різних організацій (дослідних центрів, промислових компаній, індивідуальних підприємств, органів державного управління, громадських організацій, вузів і т. д.). Таке об'єднання в інноваційний кластер на основі вертикальної інтеграції формує строго орієнтовану систему поширення нових знань, технологій та інновацій. Формування стійких зв'язків між всіма учасниками кластера є найважливішою умовою ефективною трансформації винаходів в інновації, а інновацій - в конкурентні переваги [5]. Використання інновацій в такому кластері здійснюється на рівні технологій, товару, маркетингу та організації робіт. Інноваційний кластер спрощує для його учасників доступ до фінансових ресурсів, нових знань і технологій, а також до отримання інформації про стан ринку та переваги потенційних споживачів продукції.

Слід зазначити, що в даний час формування інноваційних кластерів здійснюється на базі існуючих технопарків. У світовій практиці технопарк –

це самостійна юридична особа, зацікавлена в максимізації власного прибутку в рамках заданих обмежень, до складу засновників якого входять, в першу чергу, комерційні організації, поряд з представниками освітніх і наукових організацій, а також місцевих органів влади. Технопарки, як об'єкти інноваційної інфраструктури, на відміну від промислових парків, характеризуються наявністю жорстких вимог до інноваційного характеру діяльності підприємств–резидентів технопарків, а також наданням спеціалізованих послуг, що забезпечують підтримку розвитку малих інноваційних підприємств і сприяють ефективному трансферу технологій. Ефективно працюючі, технопарки можуть стати важливим елементом інноваційної інфраструктури для розвитку кластерів, включаючи інноваційні кластери.

Зрілість та конкурентоспроможність елементів інноваційного кластеру приходить з часом. Нарощують свій потенціал, інноваційні кластери відповідають високим вимогам світового ринку [6], тому виникає необхідність економіку регіонів переорієнтувати на інноваційну модель розвитку.

Основними ознаками кластера, що визначають його створення є:

- наявність однорідності між суб'єктами господарювання через спільність регіону/галузі;
- наявність зв'язків, що існують між суб'єктами господарювання;
- наявність синергетичного ефекту між суб'єктами господарювання за рахунок спільності регіону / галузі.

Що до кластера відходів, то він виділяється за принципом спільності створення з матеріальних ресурсів категорії відходів і регламентів по поводженню з відходами виробництва і споживання. При цьому важливо відзначити, що відходи підрозділяються на: утилізовані та неутілізовані. До останніх відносяться відходи, які на сучасному рівні розвитку технологічної бази не можуть бути залучені у вторинне виробництво і підлягають похованню або знищенню. Наявність відповідних технологій по переробці відходів дозволяє розглядати всі відходи як потенційні вторинні ресурси.

Отже, основні характерні ознаки кластера відходів: однорідність (утворення відходів як вторинної сировини), наявність коопераційних зв'язків (організації по збору і транспортуванню і ін.) і синергетичного ефекту (здобуття прибули від переробки вторинної сировини при ресурсозберігаючих технологіях). Усередині кластера можуть бути виділені дрібніші підрозділи: підкластери і підпідкластери. Кожен підрозділ, що виділяється, також повинен відповідати приведеним вище характерним ознакам кластера, в той же час дрі-

бний підрозділ, що виділяється, ґрунтується на детальнішій специфікації ознак, властивих даному підкластеру або підпідкластеру. У зв'язку з цим доцільно розглянути принципи, які можуть бути покладені в основу кластерів відходів.

Ресурсний принцип формування кластера.

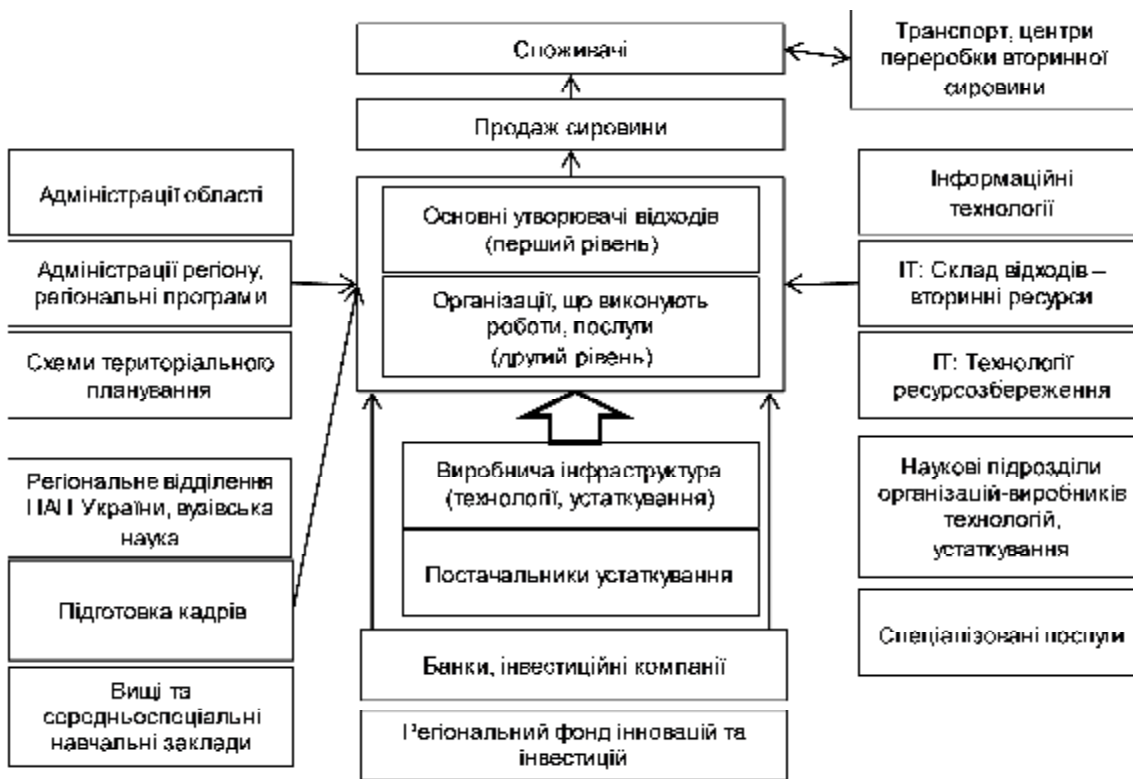
При цьому відходи розглядаються як сировинні елементи кластера. Основним завданням на регіональному рівні стає визначення об'єму ресурсної бази кластера відходів. Основу ресурсної бази складають відходи виробництва, і споживання.

Принцип регіонального районування з урахуванням природно-ресурсного потенціалу (природно-кліматичні умови, первинна ресурсна база регіону, адміністративно-територіальне районування, господарська інфраструктура).

Принцип керівної ролі Адміністрації у формуванні екологічної політики по управлінню відходами. Основними завданнями є: визначення довгострокової перспективи в рамках регіональних цільових програм (РЦП) основних об'єктів для вкладення інвестицій з боку державного і приватного секторів економіки. Розробка нормативної правової бази. Складання схем територіального планування.

Формування відповідальності виробника відходів - за утворення потоків сировини для кластера відходів. Проблема може бути вирішена на рівні декларації, коли підприємство декларує свою діяльність: по зменшенню об'єму відходів шляхом впровадження нових технологій, наукових розробок, логістичних схем; за постійним обсягом (або збільшення об'єму) відходів у зв'язку із стабільністю роботи підприємства (розширенням виробництва); по створенню або вибудовуванню групи учасників по збору, транспортуванню, переробці сировини для кластера відходів, сприяючій рентабельності всіх організацій-учасників в ланцюжку від виробника до утилізації [7, 8].

У кластері відходи виділяються два підкластери: відходи виробництва (агропромислового комплексу, будівельного, відходи легкої промисловості, нефтеотходи, харчовій промисловості) і відходи споживання (картон, папір, пластик, полімери, скло, кольорові метали, тверді побутові відходи). На жаль, на сьогоднішній день достатнього досвіду створення кластера відходів ще немає ні в одному з регіонів України, тому структуру кластера відходів слід розглядати тільки по аналогії з найбільш розвиненими галузевими кластерами. На наш погляд, структура кластера відходів повинна складатися з трьох рівнів (мал. 1.).

Мал. 1. Структура кластеру відходів

До першого рівня відносяться всі основні утворювачі відходів в регіоні. Базовими організаціями кластера відходів є підприємства-постачальники відходів виробництва, а також населені пункти, в яких відбувається утворення населенням відходів споживання. Другий рівень - це організації, які виконують різного роду послуги у сфері поводження з відходами, проводять роботи зі збору, сортуванню, транспортуванню відходів і переробці вторинної сировини з утворенням корисного продукту, а також виконують різні види науково-дослідних і конструкторських робіт із створення технологій, логістичних схем по ефективності використання відходів як вторинні ресурси на основі технологій [9].

Третій рівень - це соціально-економічна та інша інфраструктура. До нього відносяться: адміністративний ресурс, банківський ресурс, людські ресурси (кадри, персонал по всіх видах діяльності, підготовка фахівців необхідної кваліфікації); фізична і технологічна інфраструктури (транспортна інфраструктура, дорожні мережі, комунікації і устаткування, наявність технопарку і ін.). Визначальною ланкою третього рівня організації кластера і відповідно всього кластера стає наявність доступного технологічного устаткування для переробки відходів. У зв'язку з цим, вже на стадії техніко-економічного обґрунтування підприємство звертається до організації, що забезпечують розробку плану заходів і впровадження нових технологій з ефективного і безпечного поводження з відходами.

До таких організацій, перш за все, відносяться науково-дослідні центри, що визначають логістику поводження з відходами в штатному режимі, і аварійно-рятувальні формування, що відповідають за попередження і ліквідацію аварійних ситуацій.

Слід зазначити, що для зменшення відходів виробництва і споживання важливо розвинути програми «Нульові відходи» на підставі укладення договорів з фірмами-переробниками відходів. З урахуванням наявних напрацювань з використанням ресурсозберігаючих технологій, в даний час виникає необхідність створення інформаційної бази.

Таким чином, формування кластера у сфері поводження з відходами виробництва і споживання, а також залучення вторинної сировини в економіку на рівні регіону - це перспективний напрямок для розвитку регіонів України. Саме в рамках кластера відходів створюються механізми по ефективному використанню сировинного (вторинного) ресурсу, адміністративного ресурсу, економічного ресурсу, інформаційного і інноваційного ресурсів, заснованих на наукових і технологічних розробках.

При кластерному підході на перший план виступають вже не екологічні аспекти утворення відходів, а економічні можливості їх комплексного використання і переробки в товарний продукт. При цьому екологічні питання вирішуються вже в автоматичному режимі за рахунок планованого скорочення кількості відходів.

Висновки.

Загалом вирішення проблем формування регіональної системи управління відходами у контексті кластеризації створює передумови для притоку інвестицій, які сприятимуть впровадженню сучасних ресурсозберігаючих технологій,

створенню нових робочих місць, ефективного використання регіональних ресурсів, що в результаті надасть імпульс до отримання позитивного соціально-економічного ефекту та підвищення конкурентоспроможності регіону.

Список використаної літератури:

1. Войнаренко М.П. Кластери як полюси зростання конкурентоспроможності регіонів / М.П. Войнаренко // Економіст. – 2008. - № 10. – С. 27 – 30.
2. Клейнер Г. Б. Синтез стратегии кластера на основе системно-интеграционной теории / Г.Б. Клейнер, Р.М. Качалов, Н.Б. Нагрудная. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kleiner.ru/arpad/kiaster.html>.
3. Кушнірецька О.В. Демедюк О.М. Теоретичні підходи до визначення суті організаційно-економічного механізму управління соціально-економічним розвитком регіону // Регіональна економіка. – 2010. - №3. – С. 63 – 70.
4. Портер М.Э. Конкуренция : уч. пособие. – Э.М. Портер. – М.: Изд. Дом «Вильямс», 2001. - с. 207.
5. Пятинкин С. Ф. Развитие кластеров: сущность, актуальные подходы, зарубежный опыт /Пятинкин С. Ф., Быкова Т. П. - Минск: Тесей, 2008., с. 13.
6. Соколенко С. І. Розвиток економіки регіонів на основі інноваційних кластерів / С. І. Соколенко //Інвестиційно-інноваційний розвиток економіки регіону : матеріали IV-го з'їзду Спільки економістів України та Всеукр. наук.-практ. конф. /за заг. ред. В. В. Сокольського. - К., 2011.- С. 100-116.
7. Камень Б. Е. Принципы и механизмы разработки и реализации инновационных программ комплексного внедрения современных технологий управления отходами в муниципальных образованиях. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук. Москва 2005. – 29 с.
8. Сігайов А.О. Шляхи вдосконалення системи збирання ПДВ в Україні // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. - №4. – с. 7-12
9. Самойлік М.С. Економічний механізм управління сферою поводження з твердими побутовими відходами на регіональному рівні. Автореферат диссертатії на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. Полтава 2010. – 29 с.

Кривенко С.В. Проблемы и перспективы формирования региональной системы управления отходами: кластерный подход

Рассмотрены основные признаки региональных, отраслевых и инновационных кластеров. Сформулированы принципы образования кластера отходов регионального уровня. Предложена классификация кластера отходов на основе состава отходов и объектов их образования. По аналогии с отраслевыми кластерами рассмотрена трехуровневая структура кластера отходов, обеспечивающая взаимодействие и эффективное использование региональных ресурсов: вторичных, административных, экономических, информационных, инновационных. Выделена определяющая роль в становлении кластера ресурсосберегающих технологий.

Ключевые слова: *отходы, кластер, региональное управление, вторичные ресурсы, ресурсосберегающие технологии.*

Kryvenko S. The problems and perspectives of the waste management regional system formation: cluster approach

The main features of regional, industry and innovation clusters are researched. Formed the principles of formation of a waste cluster at the regional level. The classification of a waste cluster, is proposed based on the composition of waste disposal facilities and their appearance. By analogy with industry clusters is considered a three-level structure of a waste cluster, providing interaction and efficient use of regional resources: secondary, administrative, economic, informational and innovative. Highlighted the determining role in the formation of the cluster resource-saving technologies.

Keywords: *waste, cluster, regional control, secondary resources, resource-saving technologies.*

Дата надходження до редакції: 25.05.2014 р.

Рецензент: д.е.н., професор Мішенін Є.В.

ПРАЦІ ЗАКОРДОННИХ АВТОРІВ

УДК 332.1:336.71

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ЗЕМЕЛЬНЫМИ РЕСУРСАМИ РЕГИОНА

Ар. А. Головин, преподаватель, ФГБОУ ВПО «Курская ГСХА им. проф. И.И. Иванова»

Дано описание существующей системы государственного управления земельными ресурсами региона. В статье предложены направления повышения эффективности управления, суть которых заключается в передаче земель сельскохозяйственного назначения, а также функций управления ими, специально созданному государственному предприятию. Сформирован процесс функционирования земельно-ипотечного кредитования. Даны рекомендации по содержанию земельного интернет портала, как основного элемента информационного обеспечения процесса управления землями сельскохозяйственного назначения региона.

Ключевые слова: земли сельскохозяйственного назначения, эффективность, регион, система управления, земельно-ипотечное кредитование, Курская область.

Действующая система управления земельными ресурсами региона и страны в целом, нуждается в структурной перестройке. Сложившаяся в России система управления земельными ресурсами, являющаяся советским наследием - сложна, и недостаточно эффективна, при этом не обеспечивает надлежащий уровень контроля за использованием земельных ресурсов. Отсутствие взаимодействия существующей системы управления с институтами земельно-

ипотечного кредитования лишает возможности предприятия получить дешёвые долгосрочные кредиты под залог земельных участков. В тоже время отсутствие развитой системы информационного обеспечения процесса управления создаёт значительные бюрократические барьеры.

В общем виде существующая система регионального управления земельными ресурсами Курской области представлена на рисунке 1.

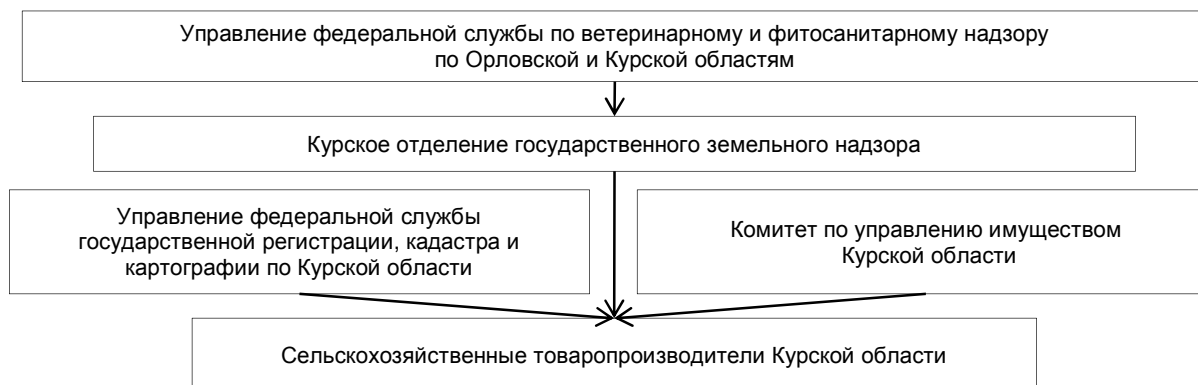

Рис. 1. – Действующая система управления земельными ресурсами Курской области.

Согласно официальному сайту, управление федеральной службы государственной регистрации, кадастра и картографии по Курской области, оказывает услуги по регистрации прав собственности, землеустройства, кадастровой оценке, мониторинга земель, геодезии и картографии, а также государственному земельному контролю [5].

К основным задачам комитета по управлению имуществом Курской области относят управление и распоряжение государственными землями, регулирование деятельности на рынке земель, обеспечение контроля над целевым использованием земель и т.д. [2].

Курское отделение государственного земельного надзора, входящее в состав управле-

ния федеральной службы по ветеринарному и фитосанитарному надзору по Орловской и Курской областям, осуществляет контроль за землями сельскохозяйственного назначения [4].

Из приведённой схемы видно, что функции управления земельными ресурсами разделены по комитетам и управлениям. Таким образом, можно заметить, что нарушены функциональные связи управления, размыты контрольные функции. Ответственность за формирование эффективной земельной политики также распределена по комитетам, и для её формирования требуется согласование значительного количества органов региональной власти, что приводит к увеличению времени разработки и принятия решений.

В итоге перечисленные организации, выполняющие ряд схожих функций, а ввиду сложной структуры регионального управления земельными ресурсами возникают значительные бюрократические барьеры для сельскохозяйственных товаропроизводителей в вопросах приобретения, аренды и использования земли.

Для повышения эффективности землепользования региона целесообразно использовать предложенную нами систему регионального управления сельскохозяйственными угодьями, основанную на принципе централизации управления под контролем государства (рис. 2).

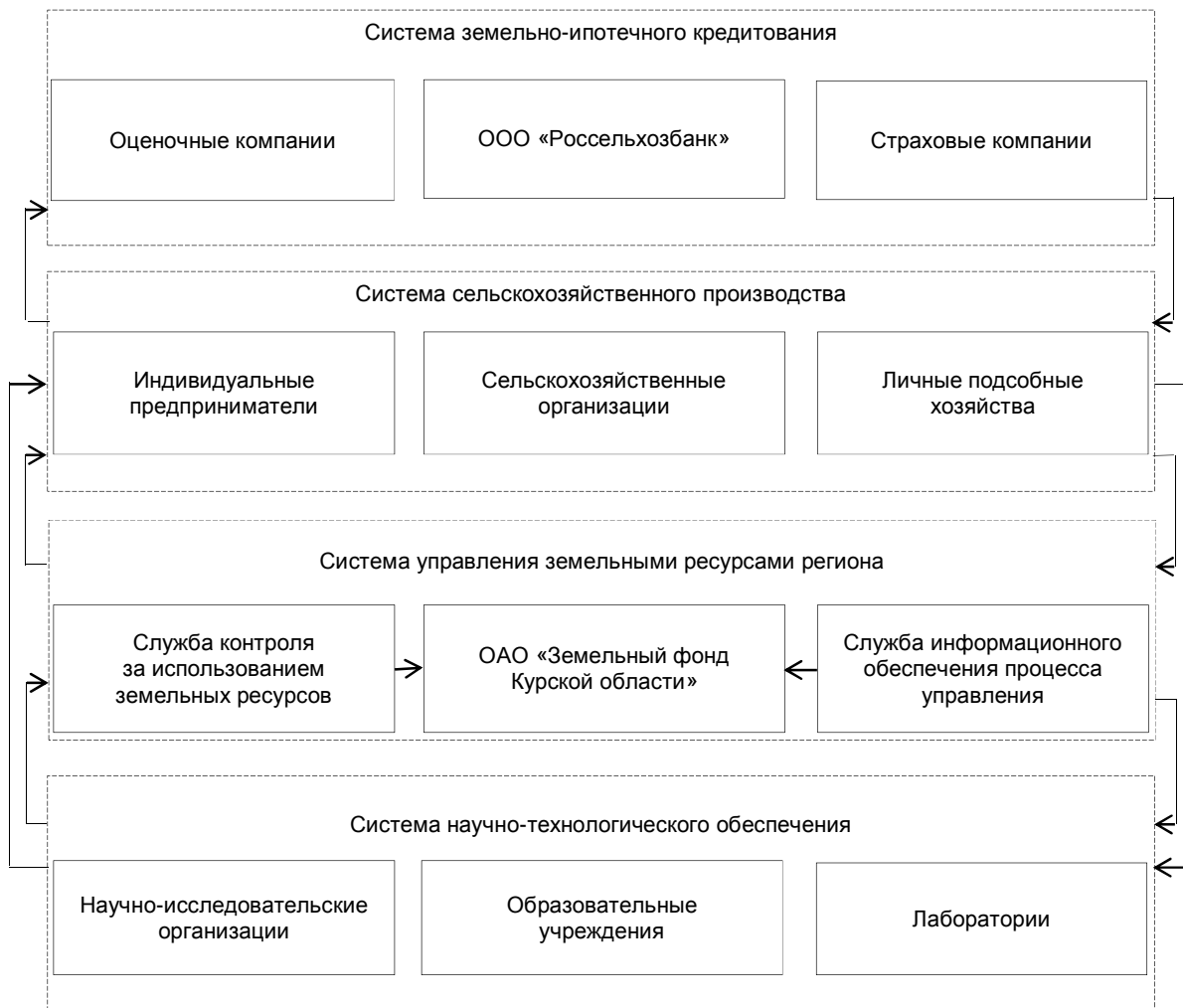

Рис. 2. Предлагаемая региональная система управления земельными ресурсами

Главное отличие предложенной системы управления заключается в том, что основные функции управления земельными ресурсами будут сосредоточены у одного хозяйствующего субъекта..

Для этого функции федеральной службы государственной регистрации, кадастра и картографии по Курской области, комитета по управлению имуществом Курской области и Курского отделения государственного земельного надзора целесообразно передать в ОАО «Земельный фонд Курской области». При этом контрольный пакет акций будет находиться у государства.

Основные функции ОАО «Земельный фонд

Курской области» будут заключаться в следующем:

- покупка в фонд земель сельскохозяйственного назначения;
- сдача в аренду земельных участков;
- заказы на разработку мероприятий по улучшению земель;
- информационное обеспечение процесса управления земельными ресурсами;
- контроль за рациональным использованием земельных ресурсов.

Формирование земельного фонда, будет происходить за счёт земель запаса, покупки земельных участков, и изъятия земельных участков в соответствии с требованиями

Федерального закона от 29 декабря 2010 г. № 435-ФЗ «О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации в части совершенствования оборота земель сельскохозяйственного назначения» [1].

Сдачу в аренду следует осуществлять на конкурсной основе. Преимущество должно быть за теми производителями, которые эффективно используют уже имеющуюся землю, и теми, кто обладает достаточной материально-производственной базой для обработки земли. Арендную плату устанавливать исходя из характеристик земельного участка. Срок аренды необходимо ограничить 25 годами, с плановыми проверками по истечении 5 лет и внеплановыми в течение пятилетнего периода.

Контроль за рациональным использованием земельных ресурсов следует поручить специальному органу ОАО «Земельный фонд Курской области». Контроль следует проводить по многим направлениям: анализ отчётности, книги полей, технологических карт, состояния почв и т.д. В результате внеплановых проверок проводить анализ книги истории полей, технологических карт по производству продукции и отчётности.

По истечении пяти лет в дополнение к перечисленным направлениям контроля необходимо проводить оценку свойств почв, переданных в пользование земельных участков. По истечении срока аренды проводить комплексную оценку эффективности использования земли. В случае выявленного нарушения целесообразно дать не более двух лет для исправления нарушений (в зависимости от нарушения). В том случае, если нарушения не исправлены, договор аренды разрывается в одностороннем порядке с взысканием штрафа.

Разработку мероприятий по восстановлению и повышению плодородия, борьбе с эрозией и комплексу мелиоративных работ Земельному фонду Курской области целесообразно заказывать в научно-исследовательских и образовательных учреждениях региона. Разработанные рекомендации следует передавать арендаторам использующим данные земельные участки или использовать земельному фонду, в случае если земельный участок ещё не передан в аренду. В то же время, земельные участки, не переданные в аренду в течение года, Земельному фонду Курской области необходимо законсервировать, путём посева многолетних трав.

Создание земельного фонда направлено в первую очередь не столько на получение прибыли из переданных ему государственных активов в виде земли, а на создание важного инструмента управления земельными ресурсами сельского хозяйства с минимальными бюрократическими барьерами.

Следующим отличием предложенной нами региональной системы управления земельными ресурсами от действующей схемы управления, является наличие институтов обеспечивающих развитие земельно-ипотечного кредитования.

В агропромышленном комплексе всегда стоял вопрос о привлечении дешёвых, средне-, и долгосрочных кредитов. Долгосрочные кредиты сельскохозяйственные организации направляют, в первую очередь, на техническое перевооружение, капитальное строительство, покупку земельных участков и т.д. Предприятия стремятся получить на более длительный срок, по минимальной процентной ставке, максимальную денежную сумму, и главной проблемой привлечения таких кредитов являлось отсутствие необходимого залогового обеспечения.

Во всем мире стабильным видом обеспечения кредитов являются земельные участки. Земельно-ипотечное кредитование в современной рыночной экономике служит эффективным источником привлечения инвестиций.

В дореволюционной России имелся значительный опыт в области земельно-ипотечного кредитования. Так, в 1882 г. был создан Государственный Крестьянский банк, помогавший помещикам продать землю по выгодной для них цене, а крестьянам оказывал содействие в её приобретении. В 1885 г. открылся Государственный Дворянский банк, созданный с целью помощи помещикам сохранить их имения. Банк способствовал притоку капитала в хозяйство, помогая тем самым перестроиться на новые механизмы хозяйствования. Государственный Дворянский банк выдавал ипотечные кредиты под залог земли.

В современной России наблюдается медленное формирование рынка земельно-ипотечного кредитования. Развитие земельной ипотеки сдерживается значительным количеством факторов и для повышения эффективности ипотеки необходимо:

- создание развитой инфраструктуры земельного рынка;
- повышение доходности сельскохозяйственных предприятий;
- увеличение количества собственников земли;
- совершенствование оценки залоговой стоимости земельных участков, и др.

Нами предложено развитие следующих функций земельно-ипотечного кредитования:

- привлечение кредитных ресурсов;
- стимулирование эффективного использования земельных участков (повышение урожайности, приведёт к росту цены участка, следовательно, и размера получаемого кредита);

- перераспределение земельной собственности от неэффективных землевладельцев к эффективным производителям;

- вовлечение земельных ресурсов в рыночный оборот (позволит превратить земельные участки в реальный элемент активов предприятия);

- развитие ипотечного рынка ценных бумаг страны;

- усиление контроля использования земельных ресурсов.

Земельное кредитование в Российской Федерации регулируется на основе Конституции РФ, Гражданского кодекса, Земельного кодекса, а также следующих федеральных законов: «Об обороте земель сельскохозяйственного назначения», «О государственном кадастре недвижимости», «О землеустройстве», «О государственной регистрации прав на недвижимое имущество и сделок с ним», «О банках и банковской деятельности», «Об ипотеке (залоге недвижимости)», «О рынке ценных бумаг» и др. [1].

Для создания земельной ипотеки необходимо совершенствование правовых основ регулирующих деятельность ипотечного кредитования, совершенствование залоговой

оценки земли, а также реорганизация региональной системы управления земельными ресурсами на основе новых подходов.

В рамках предложенной нами региональной системы управления земельными ресурсами выдачу ипотечных ссуд целесообразно передать ОАО «Россельхозбанк», так как у данной организации имеются опыт и средства для осуществления подобной кредитной деятельности. Важным моментом в выборе данного банка является то, что 100 % акций находятся у государства, и это будет положительно влиять на эффективность финансирования государственных программ [3].

Кредиты, выданные под залог земельных участков должны носить долгосрочный характер, выдаваться в первую очередь на модернизацию машинотракторного парка, строительство объектов животноводства, развитие мелиорационных сетей и т.д. Долгосрочный период кредитования, залог земельных участков, а также государственное обеспечение позволят значительно снизить процентную ставку по кредиту.

Сформированный процесс региональной модели земельно-ипотечного кредитования представлен на рисунке 3.

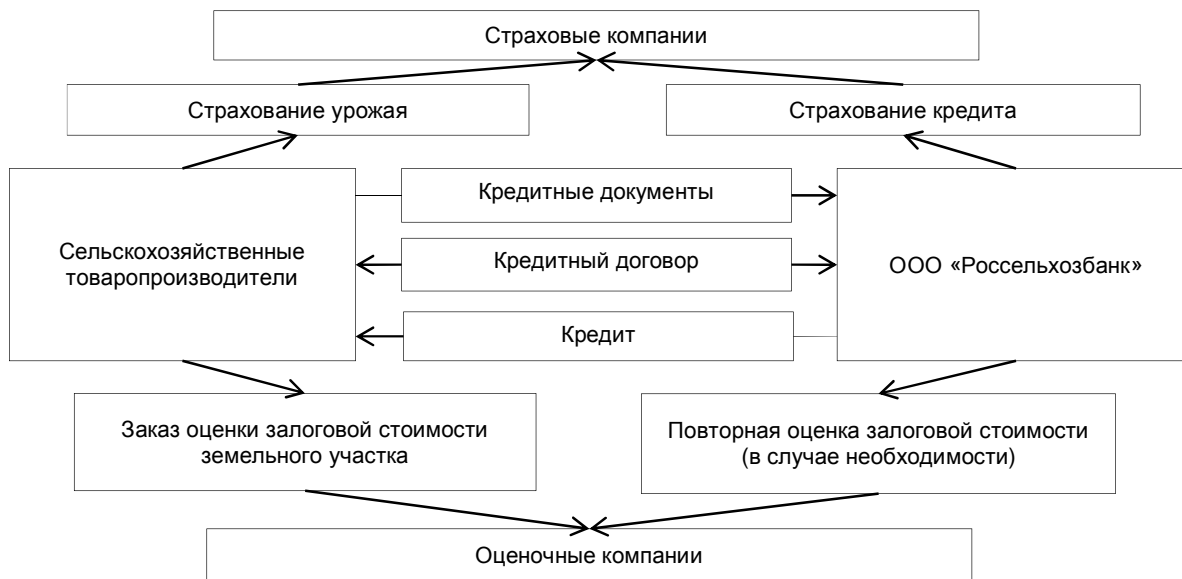

Рис. 3. Процесс земельно-ипотечного кредитования

Процесс земельно-ипотечного кредитования можно условно разделить на несколько этапов. На первом этапе предприятие определяет потребность в заёмных средствах на основе бизнес-плана. На втором и третьем оно заказывает лицензированному оценщику проведение оценки залоговой стоимости земельного участка и страхует урожай будущего года. На четвёртом этапе бизнес-план, результаты оценки, и страховой договор передаётся в банк. В случае если банк кредит

одобряет, составляется договор об ипотечном кредитовании. При возникновении сомнения со стороны банка в достоверности результатов оценки банк сам обращается к независимому оценщику с целью дополнительной оценки объекта залога. В дальнейшем, если кредит одобрен и выдан, банк также сам обращается в страховую компанию и страхует выданный кредит.

Не менее важным отличием предложенной нами региональной системы управления земель-

ными ресурсами от существующей является наличие информационного интернет портала функционирующего на базе ОАО «Земельный фонд Курской области». Главной целью его создания, является своевременное информирование сельскохозяйственных товаропроизводителей о: проходящих конкурсах по аренде земель-

ных участков, результатов мониторинга, публикацией карт земельных участков, а также возможность оказания электронных услуг в рамках электронного правительства. Модель земельного информационного портала региона представлена на рисунке 4.

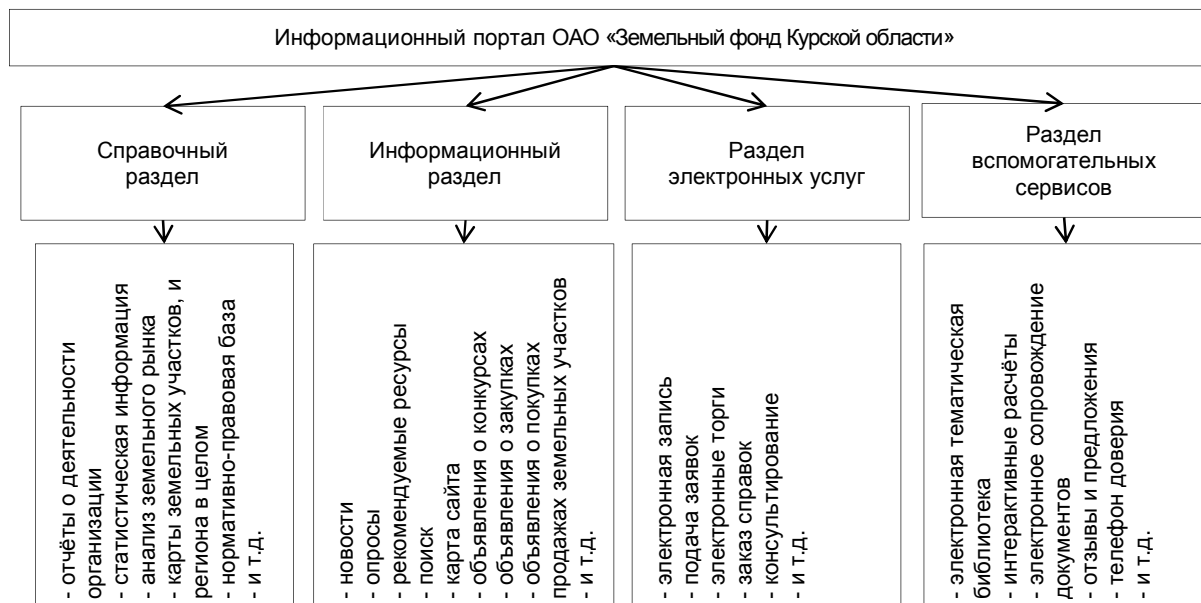

Рис. 4. Содержание земельного информационного портала региона

Предложенная модель информационного портала ОАО «Земельный фонд Курской области» состоит из четырёх частей.

Справочный раздел, предоставляет информацию о деятельности земельного фонда, о его структуре, руководстве, карт земельных участков, и нормативно-правовых актов регулирующих деятельность, связанную с земельными ресурсами.

Информационный раздел отражает актуальные новости, опросы и предлагает определённые интернет ресурсы близкие по тематике. В информационном разделе целесообразно представить информацию о конкурсах, а также объявления о купле-продаже земельных участков и государственных закупок. Не менее важна удобная навигация по сайту, поэтому необходимо чтобы в данном разделе присутствовал поиск и карта сайта.

Раздел электронных услуг в рамках программы создания «электронного правительства» и роста количества лиц получивших электронную подпись играет основную роль в повышении информированности населения и снижения бюрократических барьеров. На данном ресурсе должна присутствовать возможность участия в электронных торгах, подачи заявок, заказа справок, а также электронная запись и онлайн консультирование. В разделе вспомогательных сервисов, должна быть представлена тематическая литература, возможность интерактивных расчётов,

возможности проконтролировать процесс подготовки документов, справок и т.д. Не менее важную роль играет то, что пользователь может оставить свой отзыв о работе земельного фонда или сайта. Также должен быть представлен телефон доверия.

Создание единого информационного портала ОАО «Земельный фонд Курской области» позволит снизить бюрократические барьеры, улучшить качество и скорость обслуживания клиентов, а также сделать доступными значительные объёмы информации.

Использование предложенной нами региональной системы управления земельными ресурсами региона позволит увеличить доходы субъектов федерации от использования земельных ресурсов, повысить эффективность использования земель сельскохозяйственного назначения и простимулировать развитие агропромышленного комплекса как целей первого порядка.

Достижение целей второго порядка возможно за счёт применения предложенной нами системы управления земельными ресурсами региона благодаря притоку дешёвых кредитов в АПК региона, перераспределение земельных ресурсов от неэффективных собственников к эффективным сельскохозяйственным товаропроизводителям, повышению эффективности контроля за использованием земель сельскохозяйственного назначения, снижении бюрократических барьеров в системе управления, а также развитии ин-

формационного обеспечения процессов землепользования.

Все проработанные моменты, связанные с необходимостью передачи функций по управлению землями сельскохозяйственного назначения государственному предприятию ОАО «Земель-

ный фонд Курской области позволит эффективней регулировать земельный рынок, контролировать рациональное использованием земельных ресурсов, и в целом повысить эффективность функционирования системы управления земельными ресурсами.

Список использованной литературы:

- 1) <http://www.garant.ru/> - Информационно-правовой портал «Гарант»
- 2) <http://www.imkursk.ru/> - Комитет по управлению имуществом Курской области
- 3) <http://www.rshb.ru/> - ОАО «Россельхозбанк РФ»
- 4) <http://www.tunadzor.ru/> - Управление федеральной службы по ветеринарному и фитосанитарному надзору по Орловской и Курской областям
- 5) <https://rosreestr.ru/> - Федеральная служба государственной регистрации, кадастра и картографии.

Головін А.А. Вдосконалення державної системи управління земельних ресурсів регіону

Дано опис існуючої системи державного управління земельними ресурсами регіону. У статті запропоновано напрями підвищення ефективності управління, суть яких полягає в передачі земель сільськогосподарського призначення, а також функцій управління ними, спеціально створеному державному підприємству. Сформовано процес функціонування земельно-іпотечного кредитування. Дано рекомендації з утримання земельної інтернет-порталу, як основного елемента інформаційного забезпечення процесу управління землями сільськогосподарського призначення регіону.

Ключові слова: *землі сільськогосподарського призначення, ефективність, регіон, система управління, земельно-іпотечне кредитування, Курська область.*

Golovin Ar. A. Improving the state of land administration region

There is a description of the existing system of state management of land resources in the region. The ways of increasing the effectiveness of management are suggested in the article, the essence of which is to transfer agricultural land, as well as management functions, specially created by state-owned enterprise. The process of functioning land mortgage lending is formed. Recommendations on land content of the online portal are given, as key element of the informational supplement of management process of agricultural lands in the region.

Keywords: *Agricultural land, efficiency, region, system management, land and mortgage lending, Kursk region.*

Дата надходження до редакції: 12.05.2014 р.

Рецензент: к.е.н., професор Соловьева Т.Н.

АВТОРИ ВИПУСКУ

Ахновська І.О., к.е.н., доцент, Донецький національний університет
Байдала В.В., к.е.н., доцент, Національний університет біоресурсів та природокористування України
Бутенко В.М., к.е.н., доцент, Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ
В'юненко О.Б., к.е.н., доцент, Сумський національний аграрний університет
Виганяйло С.М., здобувач, Сумський національний аграрний університет
Волченко Н.В., к.е.н., доцент, Сумський національний аграрний університет
Галінська А.В., аспірант, Сумський національний аграрний університет
Говорушенко Р. В., студент, Сумський державний університет
Головін Ар.А., викладач, Курська державна сільськогосподарська академія ім. проф. І.І.Іванова»
Горбачова І.В., к.е.н., доцент, Житомирський національний агроєкологічний університет
Гужвенко С.М., ст. викладач, Сумський національний аграрний університет
Данкевич В.Є., к.е.н., Житомирський національний агроєкологічний університет
Дашутіна Л.О., к.е.н., доцент, Сумський національний аграрний університет
Добряк Д.С., д.е.н., професор, член-кор. НААНУ, завідувач кафедри управління земельними ресурсами Національний університет біотехнології та природокористування України
Долгих Я.В., к.е.н., доцент, Сумський національний аграрний університет
Дороніна М.С., д.е.н., професор, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця
Драбчук Т.І., Сумський національний аграрний університет
Дубовик С.Г., к.е.н., доцент, Сумський національний аграрний університет
Залізко В.Д., к.ф.-м.н., доцент, Національний університет ДПС України
Захарченко О.В., к.е.н., доцент, Одеська державна академія будівництва та архітектури
Калашніков О.М., к.е.н., доцент, Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва
Карпенко Ю.І., студент, Сумський національний аграрний університет
Коблянська І.І., к.е.н., доцент, Сумський національний аграрний університет
Ковтун О.В., інженер кафедри маркетингу, Одеська державна академія будівництва та архітектури
Колісник Г.М., аспірант кафедри управління земельними ресурсами Національний університет біотехнології та природокористування України
Костовський О.В., Сумський національний аграрний університет
Кривенко С.В., к.е.н., доцент, Полтавський інститут бізнесу Міжнародного науково-технічного університету імені академіка Ю. Бугая
Крючкова М.І., аспірант, Сумський національний аграрний університет
Ксенофонтова М.М., к.е.н., доцент, Сумський національний аграрний університет
Макарова О.І., аспірант, Луганський національний аграрний університет
Малютіна Г.Б. аспірант, Сумський національний аграрний університет
Маслак О.М., к.е.н., доцент, Сумський національний аграрний університет
Мішенін Є.В., д.е.н., професор, Сумський національний аграрний університет
Мішеніна Н.В., к.е.н., доцент, Сумський державний університет
Моклячук Т.О., аспірант, Інститут агроєкології і природокористування НААН України
Морозюк Н.С., к.е.н., доцент, Одеський державний аграрний університет
Найда А.В., к.е.н., Одеський державний аграрний університет
Ніценко В.С., к.е.н., доцент, Одеський державний аграрний університет
Новікова К.І., к.е.н., доцент, Академія митної служби України
Перебийніс В.І., д.е.н., професор, Полтавський університет економіки і торгівлі
Плетньова Ю.К., студентка, Донецький національний університет
Полятикіна Л.І., к.е.н., доцент, Сумський національний аграрний університет
Пуріга І.П., аспірант, Сумський національний аграрний університет
Сасіна Л.О., к.е.н., доцент, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця
Сахарнацька Л.І., м.н.с., Закарпатський регіональний Центр соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України
Селіванова Н.М., асистент, Одеський державний аграрний університет
Сенічкіна О.Е., викладач, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця
Смоляров Ю.Г., ст. викладач, Сумський національний аграрний університет
Статівка О.М., викладач, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця
Стоволос Н.Б., к.е.н., доцент, Сумський національний аграрний університет
Строченко Н.І., к.е.н., доцент, Сумський національний аграрний університет
Трайно В.М., к.е.н., Полтавський університет економіки і торгівлі
Турик А.І., менеджер, ПП «ВКФ Піаніт»
Турчіна С.Г., к.е.н., доцент, Сумський національний аграрний університет
Юрченко О.Ю., к.е.н., доцент, Сумський національний аграрний університет